ÚRSKURÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

mál nr. 5/2001
Lón
í sveitarfélaginu Hornafirði

21. mars 2002

EFNISYFIRLIT

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 549

2. MÁLSMEÐFERÐ 549
2.1. Sveitarfélagið Hornafjörður tekið til meðferðar 550
2.2. Lýstar kröfur og kynning 550
2.3. Afmörkun máls nr. 5/2001 551
2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð 551

3. KRÖFUGERÐ 552
3.1. Kröfur íslenska ríkisins 552
3.1.1. Þjóðlenda 552
3.1.2. Volasel 552
3.2. Kröfur eiganda jarðarinnar Syðri-Fjarðar 552
3.3. Kröfur eiganda jarðarinnar Efri-Fjarðar 553
3.4. Kröfur eiganda jarðarinnar Þorgeirsstaða 553
3.5. Kröfur eiganda jarðarinnar Hvamms 554
3.6. Kröfur eigenda jarðarinnar Þórisdals 554
3.7. Kröfur eigenda jarðanna Stafafells og Brekku 555
3.8. Kröfur eigenda jarðarinnar Hlíðar 555
3.9. Kröfur eigenda jarðarinnar Bæjar 556
3.10. Kröfur ábúenda/umráðamanna jarðarinnar Bjarnaness I-II í Nesjum 557

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN 557
4.1. Almennt 557
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 557
4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru 558
4.4. Vettvangsferð 561
4.5. Skýrslutökur 562

5. STAÐHÆTTIR OG NÁTTÚRUFAR 562
5.1. Staðhættir í Lóni 562
5.2. Gróðurfar um landnám og síðari breytingar 563
5.3. Gróðurfar síðustu áratugi 564
5.3.1. Undirlendi 564
5.3.2. Fjalllendi 564
5.3.3. Ástand jarðvegs 565
5.4. Jöklar og jöklabreytingar 565
5.4.1. Jöklar upp af Lóni 565
5.4.2. Jöklabreytingar á sögulegum tíma 565
5.4.3. Vitneskja um jökuljaðra á liðnum öldum 565
5.5. Náttúruminjar og friðland 566

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA 566
6.1. Landnám 566
6.2. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður 568
6.3. Hvammur og Þorgeirsstaðir 570
6.4. Þórisdalur 572
6.5. Stafafellsjarðir 576
6.6. Hlíð 587
6.7. Bær 589
6.8. Afréttarnot 591

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS 593
7.1. Málavextir 593
7.2. Málsástæður og lagarök 594
7.3. Rök og heimildir um þjóðlendur í Lóni 597
7.4. Nánar um einstaka hluta kröfusvæðisins 598
7.4.1. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður 598
7.4.2. Hvammur (ásamt Þorgeirsstöðum og Volaseli) 599
7.4.3. Þórisdalur 599
7.4.4. Stafafellsjarðir 600
7.4.5. Hlíð 604
7.4.6. Bær 605

8. SJÓNARMIÐ GAGNAÐILA 605
8.1. Almenn atriði er varða jarðir í kafla 8.2. 605
8.1.1. Málavextir 605
8.1.2. Rökstuðningur og lagarök 605
8.1.3. Sönnunarreglur 605
8.1.4. Land innan landamerkja sé eignarland 606
8.1.5. Hefðarreglur leiði til þeirrar niðurstöðu að land í Lóni sé eignarland 606
8.1.6. Landnámsmörk í Lóni 607
8.1.7. Staðhættir og gróðurfar 607
8.1.8. Notkun lands 608
8.1.9. Haustsmölun í Lóni 608
8.1.10. Umsvif og framkvæmdir á jörðunum sem ekki lúti að beit 608
8.1.11. Skotveiðidómar 609
8.2. Nánar um kröfugerð vegna einstakra jarða 609
8.2.1. Almennt 609
8.2.2. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður 610
8.2.3. Hvammur 610
8.2.4. Þorgeirsstaðir 610
8.2.5. Þórisdalur 610
8.2.6. Stafafell og Brekka 611
8.2.7. Athugasemdir 613
8.3. Hlíð og Bær 613
8.3.1. Saga 613
8.3.2. Nýting 614
8.3.3. Landamerki 615

8.3.4. Fjallskil 616
8.3.5. Rökstuðningur og lagarök 616
8.3.6. Landnám 617
8.3.7. Hefðarhald 617
8.3.8. Eignarland og þjóðlenda 618
8.4. Bjarnanes í Nesjum 619

9. VIÐAUKI VIÐ ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR 621

10. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU 621
10.1. Inngangur 621
10.2. Landnám 621
10.3. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður 621
10.4. Hvammur, ásamt Þorgeirsstöðum og Volaseli 623
10.5. Þórisdalur 626
10.6. Stafafellsjarðir 629
10.7. Hlíð 641
10.8. Bær 645
10.9. Vatnajökull og önnur landsvæði í Lóni 647
10.10. Um málskostnað 648
10.11. Um tæknileg atriði 648

11. ÚRSKURÐARORÐ 648

VIÐAUKI 650

FYLGISKJÖL 655
I. Kort
II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar
III. Skjalaskrá
IV. Aðilaskrá
V. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2003, föstudaginn 14. nóvember, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, tekið fyrir málið

nr. 5/2001, Lón í sveitarfélaginu Hornafirði,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Kristján Torfason, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Karl Axelsson og Allan V. Magnússon.

Aðilar málsins eru:[1]
Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og jarðarinnar Volasels, samkvæmt 11. gr. laga nr. 58/1998.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl.)

Eigendur jarðanna Syðri-Fjarðar, Efri-Fjarðar, Þorgeirsstaða, Hvamms, Þórisdals, Stafafells og Brekku.
(Ólafur Björnsson hrl.)

Eigendur jarðanna Hlíðar og Bæjar.
(Sigurður A. Þóroddsson hdl.)

Ábúendur/umráðamenn jarðanna Bjarnaness I og II.
(Sigurður Gizurarson hrl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a. Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b. Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c. Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

1 Sjá nánar í fylgiskjali nr. IV (Aðilaskrá).

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.1. Sveitarfélagið Hornafjörður tekið til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 13. júlí 2000, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar sveitarfélagið Hornafjörð, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæðið var nánar tiltekið afmarkað með vesturmörkum jarðarinnar Skaftafells í Öræfasveit og austurmörkum jarðanna Hvalsness, Víkur, Svínhóla, Reyðarár, Bæjar, Hlíðar og Stafafells. Til suðurs afmarkast svæðið með hafinu og til norðurs, á Vatnajökli, með línu þeirri sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálendis Íslands hefur notað við vinnu sína og sýnd var á meðfylgjandi uppdrætti. Fjármálaráðherra var veittur frestur til 15. nóvember til að lýsa hugsanlegum kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Fyrirsvarsmönnum sveitarfélagsins Hornafjarðar og Bændasamtaka Íslands var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur um einn mánuð, þ.e. til 15. desember 2000, samkvæmt rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.2. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins um þjóðlendur í Lóni, Nesjum, Mýrum, Suðursveit og Öræfum í sveitarfélaginu Hornafirði bárust 13. desember 2000. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 3. janúar 2001, Morgunblaðinu 7. janúar og fleiri blöðum síðar í sama mánuði, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði, sem félli innan kröfusvæðis ríkisins, að lýsa kröfum sínum fyrir óbyggðanefnd innan fjögurra mánaða, þ.e. til og með 3. maí 2001. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabók sýslumannsins á Höfn, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almenningi á skrifstofum sýslumannsins á Höfn og sveitarfélagsins Hornafjarðar, auk heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarsmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti, fyrst til 15. júní og síðar til 2. júlí.

Alls bárust 36 kröfulýsingar sem tóku til 108 tilgreindra jarða, jarðaparta eða annarra landsvæða, auk línustæða Landsvirkjunar. Þá lögðu ábúendur ríkisjarða í nokkrum tilfellum fram kröfur, auk fjármálaráðherra. Síðasta kröfulýsing barst 13. júlí 2001.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofu sýslumannsins á Höfn, dagana 16. júlí - 31. ágúst 2001, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 7. september 2001. Vakin var athygli á kynningunni með auglýsingum í fjölmiðlum. Jafnframt fékk hlutaðeigandi sveitarstjórn yfirlit og uppdrátt óbyggðanefndar til upplýsingar.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum. Jafnframt barst ein kröfulýsing í ágúst 2002. Þá hefur óbyggðanefnd vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og gefið færi á lagfæringum.

2.3. Afmörkun máls nr. 5/2001

Í júlí 2001 var aðilum tilkynnt að ákveðið hefði verið að fjalla um svæðið í eftirfarandi fimm málum og var hreppamörkum þar fylgt í meginatriðum:

Mál nr. 1/2001, Öræfi.
Mál nr. 2/2001, Suðursveit.
Mál nr. 3/2001, Mýrar.
Mál nr. 4/2001, Nes.
Mál nr. 5/2001, Lón.

Jafnframt var gerð grein fyrir því hvaða nefndarmenn færu með hvert mál. Óskað var eftir athugasemdum við fyrirhugaða skiptingu svæðisins í mál og hæfi einstakra nefndarmanna innan tiltekins frests. Engar athugasemdir bárust.

Það svæði, sem til meðferðar er í máli nr. 5/2001, Lón í sveitarfélaginu Hornafirði, afmarkast til vesturs af Nesjum þar sem áður voru hreppamörk og til austurs af mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar gagnvart Djúpavogshreppi og Fljótsdalshreppi, allt norður í Geldingafell (punktur 46), áður sýslumörk Austur-Skaftafellssýslu við annars vegar Suður-Múlasýslu og hins vegar Norður-Múlasýslu. Framangreind viðmiðun til vesturs endar við jaðar Austurtungnajökuls (punktur 44, sbr. einnig punkt 17 í kröfugerð vegna Hoffellslambatungna í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes). Þaðan er dregin lína í hnjúk (1526 m háan) og áfram í annan hnjúk (1505 m háan) og loks í þann þriðja, nafnlausan hnjúk sunnan Grendils (punktur 45) og áfram í Grendil og þaðan yfir hnjúk (1438 m háan) og í Geldingafell (punktur 46). Lína þessi, sem afmarkar svæðið á Vatnajökli, byggist á kröfugerð vegna Stafafells, markalínu þeirri á Vatnajökli sem samvinnunefnd um svæðisskipulag miðhálendis Íslands hefur notað við vinnu sína og sýslumörkum, sbr. einnig kröfugerð vegna Hoffellstorfu í máli nr. 4/2001, Nes. Til suðurs afmarkast svæðið með hafinu.

Á því svæði, sem hér hefur verið lýst, hafa í meginatriðum annars vegar komið fram kröfur fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins um þjóðlendu innan tilgreindra marka og hins vegar kröfur tiltekinna aðila um eignarland innan tilgreindra hluta þess landsvæðis sem íslenska ríkið gerir kröfu um að teljist þjóðlenda. Kröfum aðila er nánar lýst í kafla 3. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

2.4. Fyrirtökur og aðalmeðferð

Mál nr. 5/2001 var fyrst tekið fyrir á fundi óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 7. ágúst 2001. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá. Upplýst var að aðilum málsins yrðu gefnir ríflegir frestir til að skila greinargerð þar sem meðferð óbyggðanefndar á svæði nr. 1 væri ekki lokið. Þá var íslenska ríkinu veittur tveggja mánaða frestur til að skila greinargerð.

Við fyrirtöku málsins 9. október var lögð fram greinargerð af hálfu íslenska ríkisins og fleiri gögn. Öðrum málsaðilum var veittur ríflega tveggja mánaða frestur til að skila greinargerðum. Sá frestur var síðar framlengdur í þeim tilgangi að veita lögmönnum færi á að kynna sér fyrstu úrskurði óbyggðanefndar sem kveðnir voru upp 21. mars 2002. Umræddar greinargerðir voru því lagðar fram við fyrirtöku málsins 15. apríl.

Á fundi þann 27. maí voru lögð fram gögn. Málið var einnig tekið fyrir á fundi 16. ágúst. Lögð voru fram gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti, auk þess sem kannaðir voru möguleikar á sáttum.

Aðalmeðferð stóð dagana 8.-11. september 2002 og skiptist í forflutning, vettvangsferð og

skýrslutökur í Fundahúsinu í Lóni og málflutning sem fram fór í fundarsal á vegum Hótel Hafnar. Áður en forflutningur hófst voru sáttamöguleikar kannaðir að nýju, án árangurs. Af hálfu Sigurðar Gizurarsonar hrl. f.h. ábúenda/umráðamanna Bjarnaness I og II hafði því verið lýst því yfir að hann tæki ekki þátt í aðalmeðferð og óbyggðanefnd gerði ekki athugasemd við það.

Að loknum málflutningi var málið tekið til úrskurðar. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.4.-4.5. og vísast þangað.

Þann 14. nóvember 2003 var málið endurupptekið og lögð fram ný gögn. Gögn þessi höfðu áður verið kynnt lögmönnum málsaðila og tækfæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ[1]

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

Í máli þessu gerir íslenska ríkið annars vegar kröfu um þjóðlendu og hins vegar kröfu vegna ríkisjarðarinnar Volasels.

3.1.1. Þjóðlenda

Af hálfu fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins er gerð sú krafa að viðurkennt verði að þjóðlendumörk í Lóni séu svo sem hér segir: „Kröfulína fjármálaráðherra um þjóðlendumörk í Lóni byrjar við landamerki Hvalsness, sem jafnframt eru sveitarmörk og sýslumörk við sjó í austri. Síðan fylgir lína þessi sýslumörkum meðfram efri landamerkjum jarðanna Víkur, Svínhóla og Reyðarár, allt þar til landamerkjalína Reyðarár kemur að landamerkjalínu jarðarinnar Bæjar á milli Svartagilsheiðar og Hvítamelsbotna.

Hin eiginlega kröfulína fjármálaráðherra byrjar þannig við ströndina við sýslumörkin milli Austur-Skaftafellssýslu og Suður-Múlasýslu og er það punktur A og fer síðan eftir sýslumörkum þar sem landamerki jarðarinnar Reyðarár sker landamerkjalínu jarðarinnar Bæjar í punkti B, sem er mitt á milli Svartagilsheiðar og Hvítamelsbotna og fer þaðan beina sjónhendingu í Hafradalstind (891m), sem verður punktur C, þaðan í Fláatind (880 m) (punktur D), síðan yfir Stigafjöll og Hellisskógsheiði í Svínadalshnútu (punktur E), sem verður hornmark.

Úr Svínadalshnútu er svo dregin lína þvert yfir neðri hluta Kjarrdalsheiðar, yfir Tæpitungur og Flötutungur fyrir sunnan Hafragil og í Suðurfjallið (punktur F) fyrir ofan Skyndidalsháls, sem verður hornmark. Frá punktinum í Suðurfjalli er dregin lína yfir Skyndidal og Dalsheiði í Brennhöfða (punktur G) fyrir innan Dalskóga og þaðan í punkt í Dalsfjalli (punktur H) og frá þeim punkti yfir Laxárdal, yfir Hvammsheiði og efsta hluta Gjádals og Þorgeirsstaðadal og sjónhendingu í punkt efst á Fjarðarheiði (729 m) (punktur I), sem verður hornmark. Frá punktinum efst í Fjarðarheiði er dregin lína beint í Skálatinda (838 m) (punktur J) og er þá komið að gömlu sveitarfélagamörkunum milli Nesja og Bæjarhrepps (Lóns) og inn á næsta svæði.“

3.1.2. Volasel

Við aðalmeðferð málsins kom fram að varðandi ríkisjörðina Volasel, sem áður var hjáleiga frá Hvammi, er gerð sú krafa að ef einhver hluti lands innan merkja jarðarinnar Hvamms verði úrskurðaður þjóðlenda, þá verði viðurkenndur réttur Volasels til afréttarnota þar.

3.2. Kröfur eiganda jarðarinnar Syðri-Fjarðar

Af hálfu Ragnars Sigurðssonar er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar

1 Sjá einnig fylgiskjöl nr. IV (Aðilaskrá) og I (Kort).

Syðri-Fjarðar eigi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar séu þessi:

> Syðri Fjörður á land allt, frá landamörkum Horns (p. 22) að utan inn og austur að svonefndri Miðkvísl (p. 16) á Fjarðaeyjum þaðan sjónhending inn sandinn, þangað sem áin rennur úr Endalausadal, (p. 17) síðan ræður sú á mörkum eftir það inní Vatnsföll, (p. 18) þangað sem vötnum hallar til Laxárdals í Nesjum.

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

> Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

3.3. Kröfur eiganda jarðarinnar Efri-Fjarðar

Af hálfu Vilhjálms Geirs Þórhallssonar er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar Efri-Fjarðar eigi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar séu þessi:

> Að norðan á móts við Þorgeirsstaði og Hvamm eru merkin úr Ólafshelli í Þorgeirsstaðaklifum (p. 21) beint í fjall upp (Kleifatind), (p. 20) þaðan eftir hæstu eggjum (p. 26) allt til Vatnsfalla (p. 18).
>
> Að sunnan ræður Endalausadalsá (p. 17) á móts við Syðri-Fjörð út þangað sem Miðkvísl (p. 16) rennur í fjörðinn, og þaðan allt land austur í Ólafshelli.

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

> Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

3.4. Kröfur eiganda jarðarinnar Þorgeirsstaða

Af hálfu Karls G. Guðmundssonar er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar Þorgeirsstaða eigi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar (sem eru sameiginleg með Volaseli og Hvammi) séu þessi:

> Úr Ólafshelli í Þorgeirsstaðaklifum (p. 21) beint í fjall upp (Kleifatind), (p. 20) þaðan eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum (p. 26.) Síðan í Þorgeirsstaðatind (p. 27) og þaðan í Steinmóðshól (p. 28).

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

> Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

3.5. Kröfur eiganda jarðarinnar Hvamms

Af hálfu Steindórs Guðmundssonar er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstur eigandi jarðarinnar Hvamms eigi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar (sem eru sameiginleg með Volaseli og Þorgeirsstöðum) séu þessi:

> Úr Ólafshelli í Þorgeirsstaðaklifum (p. 21) beint í fjall upp (Kleifatind), (p. 20) þaðan eftir hæstu eggjum (p. 26), (p. 19), (p. 32), (p. 15), (p. 33) á Hvammsfjöllum þar til er Hoffellsland tekur við, nefnilega í svokallað Nautagil (p. 34) á eða við Reifsdal, þaðan í Laxá í Lóni, sem mörkum ræður allt til Jökulsár, þó ekki hið neðra nema þá er hún rennur eftir farveg þeim, er liggur meðfram hinu svo kallaða Efra-landi að sunnan og vestan, (p. 42) þaðan ræður svo Jökulsá, er hún rennur eftir Lambeyjarkíl, (p. 30) í lón fram (p. 29).

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

> Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

Við aðalmeðferð benti óbyggðanefnd á að í kröfugerð vegna Hvamms er lýst merkjum Hvammstorfu í heild en í kröfugerð vegna Þorgeirsstaða er lýst landsvæði innan sömu merkja. Fram kom hjá Ólafi Björnssyni hrl. að lýsing á kröfu vegna Hvamms eigi að vera skv. landamerkjabréfinu en þó að frátöldum landsvæðum sem nú séu komin undir annars vegar Volasel og hins vegar Þorgeirsstaði.

3.6. Kröfur eigenda jarðarinnar Þórisdals

Af hálfu Ólafar Sverrisdóttur og Sigrúnar Eiríksdóttur er þess krafist að viðurkennt verði að þinglýstir eigendur jarðarinnar Þórisdals hafi beinan eignarrétt að öllu landi jarðarinnar, að undanskildu því landi sem látið hefur verið frá jörðinni, og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðarinnar séu þessi:

> Að austan á móts við Stafafell og Brekku: Neðan Dímu ræður mörkum bein lína úr austurhorni Þorvaldshöfða (p. 43) í vörðuna á há-Dímu (p. 40). Ofar Dímu ræður Jökulsá inneftir þangað, sem Skyndidalsá fellur í hana (p. 39). Eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inní Jökla (p. 38).

> Að vestan ráða mörk á móti jörðinni Hvammi, þ.e. Laxá í Lóni (p. 42), sbr. landamerkjabréf, dags. 27. apríl 1889, sbr. lögfestu fyrir Hvamm, þingl. 5. maí 1815, og landamerki á móti Hoffelli (p. 37).

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

„Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.“

3.7. Kröfur eigenda jarðanna Stafafells og Brekku

Af hálfu Nönnu Sigurðardóttur vegna Stafafells og Bjarna Bjarnasonar og Olgu Friðjónsdóttur vegna Brekku er þess krafist að viðurkennt verði að ofangreindir þinglýstir eigendur ofangreindra jarða hafi beinan eignarrétt að öllu landi jarðanna, að undanskildu því landi sem látið hefur verið frá jörðinni, og að undanskildum námum í jörðu, og að viðurkennt verði að heildarlandamerki jarðanna séu þessi:

Mörkum ráða fjallseggjarnar fyrir austan Víðidal út á Sviptungnavarp, (p. 50) þaðan ráða enn fjallseggjar út á Hafradalsstafninn (p. 54). Eftir það ræður á sú sem fellur út Hafradal allt út í gljúfurkjaftinn austanvert við Bláberjamýri; (p. 55) þaðan liggja mörkin beina leið í Skernabba (p. 56) á ofanverðum Nýgræðum – sem nú verður hresstar upp og auðkenndar – þaðan sjónhending í vörðuna á Steinsholti sem kallast venjulega Markhraun. Úr því beint út yfir Himbrimistjörn (p. 57) yfir Hrútshöfða (p. 58) þannig, að sjónhending verði úr vörðunni við á Markhrauni í austustu klettasnös á í Vigrinni. Að utan ræður affallið fyrir ofan fjöruna (p. 59).

Að sunnan ræður Jökulsá (p. 43) þ.e. sá farvegur hennar, sem rennur á milli Nautsholts að austan og Krossalands að vestan – Þorvaldshöfðakvísl – alla leið inn eftir þangað sem Skyndidalsá rennur í hana. (p. 39) Eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inn í jökla. (p. 38) (p. 44).

Að norðan nær Stafafellsland þangað, sem vötn skilur milli Lóns og Fljótsdals (p. 45) (p. 46) (p. 47) (p. 48) (p. 49).

Innbyrðis milli jarðanna Stafafells og Brekku að því marki sem land jarðanna er skipt, eru landamerki í samræmi við landamerkjasamning dags. sept. 1983, sbr. kaupsamning og afsal fyrir jörðinni Brekku, dags. 24. maí 1933.

Sérstaklega er mótmælt kröfugerð ríkisins, sbr. greinargerð dags. 1. október 2001, og þess krafist að kröfu ríkisins um þjóðlendumörk verði hafnað.

Jafnframt er mótmælt kröfu ábúenda/umráðamanna Bjarnaness I og II í Nesjum um beitarrétt á fjalllendinu fyrir innan Skyndidalsá á Lónsöræfum fari svo að landið teljist þjóðlenda og þess krafist að henni verði hafnað af óbyggðanefnd.

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

Landeigendur líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu, að öllum venjubundnum afnotum, að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti landsins teljist þjóðlenda.

3.8. Kröfur eigenda jarðarinnar Hlíðar

Af hálfu Jóns Stefánssonar og Kristínar Laufeyjar Jónsdóttur er þess krafist að viðurkenndur verði beinn og óskertur eignarréttur þinglýstra eiganda jarðarinnar að öllu landi jarðarinnar og að viður-

kennt verði að landamerki jarðarinnar séu eins og í landamerkjabréfi frá 6. september 1886 greinir en þar er landamerkjum lýst svo:

> Að vestanverðu á móts við Stafafell: Úr Steinsholti sjónhendu í skernappa á ofanverðum Nýgræðum. Þaðan sjónhending og í Hlíðarárgljúfur, austan við Bláberjamýri, eftir það ræður áin landamerkjum inn á Hafradalsvarp; þar eftir ráða eggjarnar inn á Hvannadalsvarp.
>
> Að austanverðu móti jörðinni Bæ: Úr sama Steinsholti sjónhending og í Ærhraun, úr Ærhrauni sjónhending og í há Leirskála, eftir það ræður Karlsáin landamerkjum inn í Útstúkudal.

Landeigendur „líta svo á að í kröfugerðunum felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra, að fornu og nýju, í þjóðlendu, fari svo að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda“.

„Gerð er krafa um að aflýst verði yfirlýsingu óbyggðanefndar, dags. 2.1.2001 sbr. skjal nr. A-7/2001, sem þinglýst hefur verið á jörðina.“

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

3.9. Kröfur eigenda jarðarinnar Bæjar

Af hálfu Kjartans Ásmundssonar vegna Bæjar 1 (Miðhúsa), Guðrúnar Ingólfsdóttur vegna Bæjar 2 (Neðribæjar), Sigurjóns Arasonar og Þorsteins Geirssonar vegna Bæjar 3 (Brekku), Guðrúnar Óskar og Rakelar Sigurðardætra vegna Bæjar 4 (Hátúns) og Aðalheiðar Geirsdóttur og Sigurðar Geirssonar vegna Bæjar 7 (Reyðarárparts) er þess krafist að viðurkenndur verði beinn og óskertur eignarréttur þinglýstra eigenda jarðarinnar að öllu landi jarðarinnar og að viðurkennt verði að landamerki jarðarinnar séu eins og í landamerkjabréfi frá 10. júní 1922 greinir, en þar eru landamerkjum lýst svo:

> Að vestanverðu á milli Stafafells og Bæjar, úr áðurnefndu Markhrauni (áður nefnt Steinsholt) sjónhendingu beina línu austast í halann á eyjunni Vigur. Að utan þegar Markahraun ber í Fláagil.
>
> Að ofanverðu milli Hlíðar og Bæjar, úr áðurnefndu Markhrauni sjónhending í Ærhraun og úr Ærhrauni sjónhending í há Leirskála, eftir það ræður Karlsá landamerkjum inn á Útstúkudal.
>
> Milli Bæjar- og Álftafjarðarafrétta ráða há fjallseggjar úr Útstúkudal austur og fram á Svartagilstind.
>
> Að austanverðu milli Reiðarár og Bæjar úr Svartagilstindi sjónhending í upptök Reyðarár (Mjóadalsá). Þaðan ræður áin fram að svonefndri Grjótá, þaðan liggja mörkin beina línu í Grundarhraun, úr Grundarhrauni í þúfuna á Þinghrauni, úr þeirri þúfu sjónhending í austustu markþúfu á Karlsteigsbakka og þaðan beina línu út í Lón.

Landeigendur „líta svo á að í kröfugerðunum felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra, að fornu og nýju, í þjóðlendu, fari svo að einhver hluti landsins verði talinn þjóðlenda“.

„Gerð er krafa um að aflýst verði yfirlýsingu óbyggðanefndar, dags. 2.1.2001 sbr. skjal nr. A-7/2001, sem þinglýst hefur verið á jörðina.“

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

Við aðalmeðferð málsins kom fram leiðrétting á kröfugerð vegna jarðarinnar. Samkvæmt henni hafði hluti landamerkjalýsingar fallið niður úr lýsingu á kröfugerð eins og hún var sett fram í kröfulýsingu og greinargerð. Leiðrétting þessi hefur verið tekin upp í textann hér að framan. Þá kom fram

sú breyting á kröfugerð, eins og hún kemur fram á korti, að Reyðará komi mun vestar en þar sjáist. Jafnframt var gerð sú athugasemd við merkingar á umræddu korti að Bæjarafréttur sé einungis fyrir vestan Litlu-Koltungu.

3.10. Kröfur ábúenda/umráðamanna jarðarinnar Bjarnaness I-II í Nesjum

Af hálfu Vilborgar Jónsdóttur og Þorsteins Sigjónssonar er þess krafist „að viðurkenndur verði óbeinn eignarréttur, þ.e. beitarréttur, ábúenda/umráðamanna Bjarnaness í fjalllendinu innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum, ef land þetta telst samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar vera þjóðlenda".

Þá er krafist málskostnaðar úr hendi ríkissjóðs samkvæmt úrskurði óbyggðanefndar, skv. framlögðum málskostnaðarreikningi að skaðlausu.

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Almennt

Í málinu hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-20 ásamt undirskjölum eða samtals 336 skjal, sjá nánar í fylgiskjali nr. III.

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998. Úrlausn óbyggðanefndar einskorðast þannig ekki við þær kröfur og gögn sem aðilar leggja fram heldur ber nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar samkvæmt samkomulagi þessara aðila og nánari tilgreiningu í kafla 4.3. Jafnframt var haft samstarf við Héraðsskjalasafn Austur-Skaftafellssýslu, handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar". Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmönnum og engar athugasemdir komið fram.

Leitað var eftir gömlum og nýjum nöfnum þeirra jarða sem kröfulýsing ríkisins tekur til, auk afrétta og almenninga. Jafnframt var að því hugað hvort utan kröfusvæðis ríkisins væru landsvæði sem þörfnuðust sérstakrar rannsóknar enda nær rannsóknarskylda óbyggðanefndar til alls þess svæðis sem tekið hefur verið til meðferðar, sbr. 5. mgr. 10. gr.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna. Rann-

sóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn, sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu, voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til yfirlits í kafla 4.3., sjá nánar í greinargerðum Þjóðskjalasafns Íslands, handritadeildar Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru

A. Óprentuð frumgögn:

1. Landamerkjabréf

Landamerkjabók Skaftafellssýslu er á Þjóðskjalasafni og var yfirfarin af sérfræðingum safnsins, sjá nánar lið A í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

2. Jarðabréf (á Þjóðskjalasafni)

Sérfræðingar á Þjóðskjalasafni athuguðu jarðabréf í vörslu safnsins, sjá nánar lið J í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Sjá að öðru leyti lið D-1 (prentuð jarðabréf).

3. Afsals- og veðmálabækur

Sérfræðingar á Þjóðskjalasafni leituðu heimilda í afsals- og veðmálabókum í safninu (1801-1929), sjá nánar lið B í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjal nr. 2. Af hálfu óbyggðanefndar var aflað upplýsinga um efni síðari afsals- og veðmálabóka, í vörslu embætta sýslumanna í Vík og á Höfn, sjá nánar lið A-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

4. Landskiptabækur

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað upplýsinga um efni landskiptabóka, í vörslu embætta sýslumanna í Vík og á Höfn, sjá nánar lið A-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

5. Fasteigna- og jarðamöt

Lögð voru fram ljósrit af jarðamati 1804, 1849-1850 og 1916-1918, í vörslu Þjóðskjalasafns, sjá nánar lið L í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjal nr. 2. Um prentuð fasteigna- og jarðamöt er vísað í lið D-2.

6. Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu gerðabækur sýslumanna og sáttanefnda, þ.e. dóma- og þingabækur (dómsmálabækur, aukadómsbækur o.fl.) og sáttabækur, sjá nánar liði H og I, auk lokaorða, í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Ekki var hins vegar talin ástæða til að leita í bréfasöfnum sýslumanna (eða dómsskjölum) eða bréfabókum sýslumanna nema þegar sérstakt tilefni gafst. Sama máli gegnir um hreppsbækur og bréfabækur hreppstjóra og sveitarstjórna. Um prentaða dóma er vísað í lið D-3.

7. Kirknaskjöl

Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu kirknaskjöl, vísitasíubækur prófasta í Austur-Skaftafellsprófastdæmi, brauðamöt og skýrslur presta um tekjur, útgjöld og ástand prestssetra 1839, sjá nánar liði C, M og P í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

8. Vísitasíubækur biskupa
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu fyrstu vísitasíubækur sex Skálholtsbiskupa og aðrar vísitasíur þegar tilefni var til, sjá nánar lið D í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

9. Skjalasöfn presta og prófasta
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu kirkjustóla og skjalabækur kirkna þegar sérstök ástæða var til, sjá nánar lið E í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.

10. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðinga
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu skjöl í þessum flokki þegar sérstök ástæða var til. Þannig voru athuguð skjöl varðandi kirkjujarðasölu í skjalasafni Stjórnarráðs Íslands, skjöl í skjalasafni landshöfðingja sem varða kirkjujarðasölu, bréf varðandi byggingu þjóðjarða í skjalasafni landshöfðingja og skjöl í skjalasafni landfógeta. Ekki var hins vegar talin ástæða til að leita í bréfabókum stiftamtmanns og amtmanns, bréfum til stiftamtmanns, amtmanns og stiftsyfirvalda eða bréfasafni landshöfðingja nema þegar sérstakt tilefni gafst. Sjá nánar liði F, G, Q og S, auk lokaorða, í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Um prentað efni úr skjalasöfnum stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðinga er vísað í lið D-6.

11. Bréfasöfn og bréfabækur biskupa
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns litu lauslega á bréf til biskups úr Austur-Skaftafellsprófastdæmi og bréfabækur biskups, sjá nánar lið O og lokaorð í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2. Forstöðumaður handritadeildar Landsbókasafns – Háskólabókasafns athugaði bréfabók Brynjólfs biskups Sveinssonar, sem þar er varðveitt, sbr. skjal nr. 3. Um prentaðar bréfabækur biskupa er vísað í lið D-8.

12. Klausturumboð
Nær engin slík skjöl tengjast Austur-Skaftafellssýslu, sbr. lokaorð í greinargerð Þjóðskjalasafns um gagnaöflun, skjal nr. 2. Það litla sem er var lauslega athugað.

13. Fornleifaskráning (yfirlit)
Af hálfu óbyggðanefndar var aflað yfirlita um fornleifar á svæðinu, sjá nánar lið A-2 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

14. Örnefnaskráning
Óbyggðanefnd lagði fram nokkrar örnefnaskrár frá Örnefnastofnun Íslands þegar sérstök ástæða var talin til, sjá nánar lið A-3 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

15. Önnur óprentuð frumgögn
Sérfræðingar Þjóðskjalasafns athuguðu af sérstöku tilefni skjöl í II. skrifstofu Stjórnarráðs Íslands (atvinnu- og samgöngumál) varðandi þjóðjarðir í Austur-Skaftafellssýslu og skjöl frá jarðeignadeild landbúnaðarráðuneytisins um sölu kirkjujarða í Austur-Skaftafellssýslu, sjá nánar liði K og R í greinargerð safnsins um gagnaöflun, skjali nr. 2.
Af hálfu óbyggðanefndar var aflað nokkurra annarra óprentaðra frumgagna frá héraðsskjalasafni og víðar, sjá nánar lið A-4 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

B. Prentuð frumgögn:

1. Jarðabréf
Af hálfu óbyggðanefnd var farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (sbr. „Heimildaskráningu jarða“), Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (13. bindi) og Jarðabréf frá 16. og 17. öld

(G.F.G.), sjá nánar lið B-1 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentuð jarðabréf er vísað í lið C-2.

2. Fasteigna- og jarðamöt

Af hálfu óbyggðanefndar var aflað ljósrita úr eftirtöldum fasteigna- og jarðamötum: Jarðatal á Íslandi, J. Johnsen (1847), Ný jarðabók (1861), Fasteignabók 1921, Fasteignabók 1932, Fasteignabók 1942-1943, Fasteignabók 1956-1957. Sjá nánar lið B-2 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentuð fasteigna- og jarðamöt er vísað í lið C-5.

3. Dómar

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir útgefna dóma Hæstaréttar og Landsyfirréttar og leitað að tilteknum efnisorðum, sjá nánar lið B-3 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentaða dóma- og þingabækur er vísað í lið C-6.

4. Fjallskilareglugerðir

Óbyggðanefnd aflaði og lagði fram ljósrit af þeim fjallskilareglugerðum sem í gildi hafa verið á viðkomandi landsvæði (birtar í Stjórnartíðindum), sjá nánar lið B-4 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

5. Máldagar

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir Íslenskt fornbréfasafn (sbr. „Heimildaskráningu jarða“), sjá nánar lið B-5 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

6. Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðinga

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir tiltekna efnisflokka í Lovsamling for Island, sjá nánar lið B-6 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentað efni úr skjalasöfnum stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðinga er vísað í lið C-10.

7. Landnáma

Óbyggðanefnd lagði fram ljósrit úr Landnámabók, í útgáfu Hins íslenska fornritafélags, um landnám á viðkomandi svæði, sbr. lið B-7 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

8. Bréfabækur biskupa

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir bréfabók Guðbrands Þorlákssonar, skv. nafnaskrá. Ekki hefur verið talin ástæða til að yfirfara aðrar útgefnar bréfabækur enda allar frá Hólabiskupum og varða ekki málefni Skálholtsbiskupsdæmis sérstaklega, sjá nánar lið B-8 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um óprentaðar bréfabækur biskupa er vísað í lið C-11.

9. Alþingisbækur Íslands

Af hálfu óbyggðanefndar var farið yfir Alþingisbækur Íslands, skv. nafnaskrá Alþingisbóka, sjá nánar lið B-9 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

10. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (1.-12. bindi)

Lögð var fram umfjöllun um Lónkálk í 13. bindi Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, þar sem birt er Jarðabók Ísleifs Einarssonar (útdráttur úr glataðri umfjöllun Árna og Páls), sjá nánar lið B-10 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4. Um 13. bindi Jarðabókar er vísað í lið D-1.

11. Önnur prentuð frumgögn

Af hálfu óbyggðanefndar voru m.a. lögð fram gögn frá héraðsskjalasafni Austur-Skaftafellssýslu og upp úr manntali á Íslandi, sjá nánar lið B-11 í greinargerð óbyggðanefndar um gagnaöflun, skjal nr. 4.

Loks ber þess að geta að óbyggðanefnd aflaði greinargerða Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings, Odds Sigurðssonar jarðfræðings og dr. Páls Imslands jarðfræðings um gróðurfar og staðhætti, jökla og strandbreytingar á svæðinu. Einnig var lagður fram nokkur fjöldi annarra skjala um sama eða tengt efni. Loks var að auki litið til almennra uppsláttarrita og ítarefnis um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsinga, árbóka o.s.frv. Nokkuð var lagt fram í málinu af ljósritum úr slíkum ritum. Gerð er grein fyrir einstökum heimildaflokkum og mati óbyggðanefndar í því sambandi í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, sjá fylgiskjal II.

4.4. Vettvangsferð

Farið var á vettvang dagana 9.-10. september. Fyrri daginn var nyrðri hluti svæðisins skoðaður, m.a. farið upp á Illakamb, inn í Skyndidal og Laxárdal. Síðari daginn var syðri hlutinn skoðaður, m.a. farið inn í Bæjardal og austur fyrir Horn, niður að Fjarðarjörðum og upp í Almannaskarð.

Fyrri hluti vettvangsferðar hófst að morgni mánudagsins 9. september, í mjög góðu skyggni. Auk óbyggðanefndar, starfsmanna nefndarinnar og lögmanna málsaðila, var með í för Gunnlaugur Ólafsson frá Stafafelli og lýsti hann staðháttum. Fyrst var ekið frá Stafafelli að Þórisdal og þar kom í bifreiðina Guðmundur Jónsson. Haldið var inn eftir Kollumúlavegi, fram hjá Austurskógum, Eskifelli, mynni Skyndidals og Stigafjöllum við mynni Hnappadals. Haldið var áfram þar til staðnæmst var á góðum útsýnisstað á leiðinni upp á Kjarrdalsheiði. Þaðan sá niður með Jökulsá og til sjávar, að Hnappadalstindum, Dalsheiði og beint austur að Jökulgilstindum. Síðan var haldið upp á Kjarrdalsheiðina þar til staðnæmst var við kröfulínu ríkisins, rétt utan í heiðinni, og aftur nokkru ofar. Gengið var stuttan spöl frá veginum þar til vel sást að Svínadalshnútu, inn eftir Jökulsárgljúfrum, yfir að Hofsjökli og í fremsta hlutann á Víðidal. Að svo búnu var haldið áfram þar til numið var staðar við Eiríksvörðu, í 722 m h.y.s. Gengið var að góðum útsýnisstað þar sem sást vel að Kollumúla, Kollumúlaheiði og Geldingafelli. Ekið var áfram og um hádegisbil var komið upp á Illakamb þaðan sem sér að Kollumúlaskála. Horft var yfir að einstigi í fjallshlíðinni hinum megin við Jökulsána. Eftir að staðhættir á Illakambi höfðu verið skoðaðir og svipast um var haldið af stað aftur og sama leið ekin til baka þar til beygt var til vesturs inn í Skyndidal. Þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins sker Skyndidal. Ekið var eins langt inn í dalinn og fært er en síðan gengið þar til vel sást inn eftir honum. Að svo búnu var haldið aftur að Þórisdal og Gunnlaugur Ólafsson lauk þátttöku sinni í vettvangsferð. Haldið var aftur út á þjóðveginn og Steindór Guðmarsson í Hvammi kom í bifreiðina. Þessu næst var ekið inn eftir Laxárdal og sagði Guðmundur Jónsson til vegar. Þegar vegurinn var á enda var ekið út í ána og nokkuð áleiðis inn eftir dalnum. Á leiðinni sást m.a. til Skálahvamma, að Reipsdalstindi og Brennhöfða sem þjóðlendukrafa ríkisins liggur um. Snúið var við og sama leið ekin til baka. Komið var aftur í Stafafell síðdegis og lauk fyrri vettvangsferð þar með.

Síðari hluti vettvangsferðar hófst að morgni þriðjudagsins 10. september í ágætu skyggni. Þátttakendur voru óbyggðanefnd, starfsmenn nefndarinnar og lögmenn aðila, sbr. áður. Haldið var frá Stafafelli að Reyðará þar sem Þorsteinn Geirsson slóst í hópinn og annaðist leiðsögn ásamt Sigurði A. Þóroddssyni hdl. sem er meðal eigenda Hvalness í Lóni. Haldið var upp á Lónsheiði, m.a. til að glöggva sig á sveitarfélaga- og sýslumörkum og snúið við rétt neðan við brúna yfir Traðargilsá. Ekið var aftur niður á þjóðveginn og á leiðinni sá í mynnið á Ljósárdal og Ljósárdalsvörp. Haldið var sem leið liggur yfir í Álftafjörð þar til snúið var við neðan Flugustaða, við Hofsá. Ætlunin var að fara aftur upp á Lónsheiðina, Álftafjarðarmegin en hætta þurfti við það vegna þoku.

Þessu næst var ekið eftir þjóðvegi 1, m.a. fram hjá Karlsfelli, þar til haldið var inn Bæjardal, Hlíðarmegin í dalnum. Horft var að Hafradalstindi og Njörvatindi en kröfulína íslenska ríkisins liggur um hinn fyrrnefnda. Ekið var inn dalinn og staðhættir skoðaðir. Hópferðabifreið óbyggðanefndar komst ekki lengra en að Þverárnesi en þaðan var haldið áfram inn dalinn í jeppabifreiðum eins langt og akfært er. Loks var gengið inn dalinn í um stundarfjórðung þar til komið var að þeim stað þar sem þjóðlendukröfulína íslenska ríkisins liggur yfir dalinn. Formaður óbyggðanefndar og Þorsteinn Geirsson gengu lengst inn dalinn, allt þar til vel sást að Svartagilstindi. Að svo búnu var haldið til baka sömu leið í Stafafell og gert hádegishlé.

Eftir hádegi var aftur haldið frá Stafafelli og þá ekið að Þorgeirsstöðum þar sem komu í bifreiðina Vilhjálmur Þórhallsson og Einar Vilhjálmsson vegna Efri-Fjarðar og Karl Guðmundsson vegna Þorgeirsstaða. Einar Vilhjálmsson sagði til kennileita. Ekið var að merkjum Þorgeirsstaða og Volasels, síðan snúið við og farið að merkjum Þorgeirsstaða og Efri-Fjarðar og því næst staðnæmst á móts við Endalausadal. Beygt var inn að Syðra-Firði þar sem fyrir var Ragnar Sigurðsson bóndi og farið með honum út að Papósi. Þar var staðnæmst og staðhættir skoðaðir. Ragnar Sigurðsson sagði til kennileita. Frá Papósi sér inn Endalausadal, til Eystra-Horns og Fjarðarheiði sem þjóðlendukrafa íslenska ríkisins liggur m.a. um. Ekið var til baka eftir þjóðvegi 1 upp að Almannaskarði þar sem stöðvað var á útsýnisstað við veginn. Einar Vilhjálmsson sagði til kennileita. Þaðan sér m.a. vel til merkja milli Lóns og Nesja. Ekið var til baka þar til beygt var inn í Endalausadal og nokkuð áleiðis inn dalinn. Þar var staðnæmst og staðhættir skoðaðir. Loks var haldið til baka út á þjóðveg 1 og komið í Fundarhúsið í Lóni þar sem vettvangsferð lauk síðdegis.

4.5. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins voru teknar skýrslur af Guðmundi Jónssyni vegna Þórisdals, Steindóri Guðmarssyni, bónda í Hvammi, Gunnlaugi Ólafssyni vegna Stafafells, Ragnari Sigurðssyni, bónda í Syðra-Firði, Vilhjálmi Geir Þórhallssyni, eiganda Efri-Fjarðar, Karli Guðjóni Guðmundssyni, bónda að Þorgeirsstöðum og Þorsteini Geirssyni, fyrrum bónda að Reyðará og einum af eigendum Bæjar. Þorsteinn var einnig hreppsnefndarmaður um áratugaskeið.

Spurt var um landamerki og örnefni, sbr. kröfulínukort[1], hugsanlega skiptingu lands innan merkja viðkomandi jarða og hvort deilt hefði verið um merki. Jafnframt var óskað eftir að grein yrði gerð fyrir nýtingu, svo sem beitarnotum, veiði, sumarhúsabyggð og ferðaþjónustu, fyrirkomulagi smölunar. Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í köflum um sögu viðkomandi jarða og niðurstöðum eftir því sem tilefni er til en skýrslur þessar eru meðal skjala málsins.

5. STAÐHÆTTIR OG NÁTTÚRUFAR

5.1. Staðhættir í Lóni[2]

Lónshreppur er mjög hálendur, hlíðar víða brattar og skörp landfræðileg og gróðurfarsleg mörk milli undirlendis og fjalllendis. Hæstu fjöll í hálendinu milli Lóns og Nesja eru um 800-900 m að hæð en hæstu fjöll norður undir jökli eru allt að 1300 m há.

Undirlendi hreppsins er miklu minna að víðáttu en fjalllendið. Það samanstendur fyrst og fremst af lítt og ógrónum áreyrum Jökulsár í Lóni og vel grónum áreyrum fjær ánni, undir hlíðum fjallanna.

Jökulsá í Lóni á upptök sín í suðaustanverðum Vatnajökli. Hún fellur efst um mikil gljúfur en um miðbik sveitarinnar og til sjávar rennur hún á breiðum eyrum. Inn í fjalllendið, bæði austan og

1 Fylgiskjal nr. I (Kort).

2 Kaflar 5.1.-5.3. eru byggðir á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. málsskjal nr. 15.

vestan Jökulsár, skerast margir þröngir dalir og eru Laxárdalur og Skyndidalur þeirra lengstir og mestir. Jökulsá hefur, ásamt fleiri ám, myndað með framburði sínum hvilft milli fjalllendisins sem að austan endar í Eystrahorni og að vestan í Vestrahorni.

Framan við byggðina, milli Vestrahorns og Eystrahorns, eru Lónsvík og Papafjörður sem lokast að framan af miklum sandrifjum.

Takmarkað undirlendi og skortur á ræktunarhæfu landi í sveitinni setur nútímabúskap þröngar skorður en á 19. öld, þegar búskapur byggðist á beit, var Lónið um tíma fjölmennasti hreppur A-Skaftafellssýslu. Mikið hefur dregið úr beitarálagi á landið með fækkandi sauðfé og breyttum búskaparháttum.

Veðurfar á láglendi í Lóni er tiltölulega hlýtt og er meðalhiti sumars þar að líkindum hærri en 9°C og meðalhiti í febrúar - mars hærri en 1°C. Meðalársúrkoma er nálægt 1500 mm á láglendi en mun meiri í hálendinu (meðaltal 1971-1980).[1]

5.2. Gróðurfar um landnám og síðari breytingar

Gróðurfar í Lóni um landnám verður aðeins áætlað af líkum sem sagnir, staða- og landfræðiheiti, þekking á veðurfari og öðrum náttúrufarslegum þáttum, svo og núverandi gróðurfar, renna stoðum undir. Á vegum Náttúrufræðistofnunar Íslands hefur verið gert kort sem sýnir hugmyndir að gróðurfari landsins um landnám.[2]

Loftslag var mun hlýrra um landnám en síðar varð og jöklar minni en nú. Gróður hafði þá verið að þróast í landinu í nærfellt 10 000 ár frá lokum síðasta ísaldarskeiðs. Ætla má að talsverður hluti þess lands, sem var íslaust um landnám, hafi verið gróið upp í 600-800 m hæð þar sem klettabelti og brattar, lausar skriður hafa ekki komið í veg fyrir að gróður næði svo hátt. Á korti Náttúrufræðistofnunar er áætlað að skógur og kjarr hafi þakið undirlendi Lónsins og dalbotna og undirhlíðar fjalla allt inn undir jökul eða upp í 300-400 m hæð yfir sjávarmáli. Allstór hluti fjalllendisins hafi hins vegar verið lítt gróinn vegna þess hve hlíðar þess eru brattar og skriðubornar. Hálendið milli Jökulsár og Skyndidals að austan og Hoffellssdals að vestan hafi þó verið allvel gróið, svo og einstakir dalir í hálendinu milli Lóns og Nesja.

Samkvæmt könnun á jarðvegsrofi á Íslandi eru nú um 75% hreppsins talin vera auðnir eða fjalllendi sem víða er lítt eða illa gróið.[3] Ljóst er að gróðurþekjan er í heild mun minni að útbreiðslu og rýrari að gæðum en um landnám. Skógur og kjarr eyddist og annar gróður og jarðvegur hans í kjölfarið.

Orsakir þessarar rýrnunar í flatarmáli og grósku gróðurs í Lóni síðan um landnám, sem raunar varð í öllum landshlutum, má rekja til samspils kólnandi veðurfars, náttúrhamfara og búsetunnar.

Litlar upplýsingar eru fyrir hendi um útbreiðslu, ástand og nýtingu skóglenda á jörðum í sýslunni frá fyrri tíð. Þær er þó að finna í Ágripi af Jarðabók Ísleifs Einarssonar, sýslumanns á Felli, sem hann tók saman á árunum 1708-1709 að beiðni Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.[4] Í þessu ágripi eru upplýsingar um skóglendi hverrar jarðar miklu knappari en yfirleitt gerist í Jarðabókinni. Þar er lítið getið um ástand skóglenda nema helst ef þau höfðu spillst eða eyðst af framgangi jökla.

Mikið var um skógarítök í sýslunni á þessum tíma eða alls 48 jarðir í um 20 skóglendum. Í nokkrum tilvikum voru ítök jarða ekki innan viðkomandi sveitar heldur sótt um lengri veg. Af þessu má ráða að í byrjun 18. aldar hafi skóglendi víða verið orðin lítilfjörleg eða eydd sakir versnandi veðurfars og mikillar áníðslu. Þetta segir sína sögu einnig um ástand annars gróðurs.

Gerð var ítarleg skógarkönnun í Austur-Skaftafellssýslu á árunum 1988 og 1991.[5] Hún leiddi í

1 *Skógræktarbókin*, 1990. Ritstj. Haukur Ragnarsson. Skógræktarfélag Íslands.

2 Eyþór Einarsson og Einar Gíslason, 2000: Handrit að korti Náttúrufræðistofnunar Íslands (1:500 000). Hugmynd um gróðurfar á Íslandi við landnám.

3 Ólafur Arnalds, o.fl., 1997: Jarðvegsrof á Íslandi. Landgræðsla ríkisins og Rannsóknastofnun landbúnaðarins.

4 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjöl*. Reykjavík 1990. S. 417-438.

5 Snorri Sigurðsson og Ingvi Þorsteinsson, 2001. Birkikönnun á Íslandi. (Óbirt handrit.)

ljós að í Lóni eru nú um 2380 hektarar skóglendis og er það er um það bil helmingur af núverandi skóglendi sýslunnar. Alls eru um 20 skógarsvæði í hreppnum.

Óhætt er að fullyrða að því ferli eyðingar gróðurs og jarðvegs í hreppnum, sem stóð yfir öldum saman, hafi nú verið snúið við og að í heild sé gróðurfar hans í framför. Landgæði í hreppnum hafa verið að aukast á ný fyrir tilstilli manns og náttúru.

5.3. Gróðurfar síðustu áratugi

5.3.1. Undirlendi

Gróðurfar í Lóni var kortlagt af starfsmönnum Rannsóknastofnunar landbúnaðarins árið 1971 og er eftirfarandi umfjöllun að mestu byggð á niðurstöðum þeirra rannsókna.[1]

Áreyrum Jökulsár hafa ekki verið gefin mikil grið til að gróa upp. Mikill hluti þeirra er ógróinn eða lítt gróinn og þar má aðeins sjá dreifðar mosa- og valllendistorfur. Flatlendið með fram ánni neðanverðri og meginundirlendi sveitarinnar í Lóninu er hins vegar víða mjög vel gróið. Er þar einkum um að ræða valllendi, mosagróður á grunnum jarðvegi, votlendisgróður ýmiss konar, svo og skóglendi.

Röskur helmingur alls skóglendis í Austur-Skaftafellssýslu er í Lóni eins og að framan greindi. Skógarsvæðin eru um 20 að tölu og eru þau víðlendust og samfelldust austan Jökulsár. Þau ná nokkuð samfellt frá Hellisskógum austan Svínadals suður með hlíðum Stigafjalla um Austurskóga og niður til Gvendarness. Þaðan nær skóglendi um vestanverðar hlíðar Hvannagilshnútu, Gullaugarfjalls og Selfjalls, um Brekkubrúnir og suður- og suðvesturhlíðar Hlíðarfjalls. Þá er nokkuð samfellt skóglendi í hlíðum Bæjardals og Reyðarárdals. Norðan Jökulsárgljúfurs eru nokkur smáskóglendi norðan og sunnan Norðlingavaðs.

Vestan Jökulsár er töluvert skóglendi í Laxárdal og er það samfelldast í Dalsskógum. Nokkurt skóglendi er í Gjádal og lítil skógarsvæði eru í Mosfelli á mótum Endalausadals og Kapaldals.

5.3.2. Fjalllendi

Í fjalllendi Lónshrepps eru víðáttumikil, ógróin eða lítt gróin svæði, enda eru fjöll víða há og brött með lausum grjótskriðum. Þetta á við bæði norðan og sunnan Jökulsár í Lóni, norðan og sunnan Endalausadals og milli Papafjarðar og Skarðsfjarðar.

Gróður í fjalllendi Lónssveitar er engu að síður meiri að útbreiðslu og fjölskrúðugri en víðast í fjalllendi vestar í sýslunni. Þessu ráða að einhverju leyti vissir þættir í veðurfari sem eru hagstæðari gróðri í Lóninu, en ekki síður þættir tengdir landslagi. Hinir fjölmörgu dalir sem ganga inn í hálendið á þessu svæði eru margir skjólsælir, og hæfileg snjóalög hátt til fjalla hlífa gróðrinum og veita honum raka fram eftir vori. Þeir eru því víða grónir hátt upp í hlíðar. Í dalbotnunum og neðst í hlíðum er, auk þess skóglendis sem áður hefur verið getið, gjarna valllendis- og lynggróður en ýmiss konar snjódældagróður í dölum sem ofar liggja.

Þegar hærra dregur í fjöllin tekur við mosagróður með ýmsum fylgitegundum, s.s. lyngi og grasi. Enn hærra þar sem landið verður meira áveðra verða mosagróðurlendin einhæfari, tegundafærri, gisnari og jafnframt rýrara beitiland. Brattar, lausar skriður og efri hlutar fjallanna eru gróðurlítil eða gróðurlaus með öllu.

Í bókinni „Göngur og réttir I“ eftir Braga Sigurjónsson er m.a. fjallað um afréttarmál og ítök á Lónsöræfum. Þar er þess getið að sauðfé þyki yfirleitt vænna úr Lóni en öðrum hreppum sýslunnar enda séu afréttarlönd þar rýmst. Ekki getur gróður þeirra talist víðáttumikill, samkvæmt því sem að framan greinir, en hann er fjölbreyttari og betri beitargróður en víða annars staðar í sýslunni.

1 Rannsóknastofnun landbúnaðarins, 1971. Gróðurkort af Austur-Skaftafellssýslu í mælikv. 1:40 000. (Óútg.)

5.3.3. Ástand jarðvegs

Mikið jarðvegsrof í hreppnum tengist fyrst og fremst gróðursnauðum hlíðum og bröttum urðarskriðum. Hins vegar er ekki talið að rof, sem valdi beinni eyðingu gróðurlendis, sé þar umtalsvert.[1]

5.4. Jöklar og jöklabreytingar[2]

5.4.1. Jöklar upp af Lóni

Ofan að Lóni streyma jökulvötn úr mörgum skriðjöklum sem ganga austur úr Vatnajökli. Var sá hluti Vatnajökuls áður fyrr nefndur Lónsjökull og stundum Lónjökull. Syðstur og mestur þessara jökla er Lambatungnajökull og úr honum rennur Skyndidalsá. Þar skammt norðan við er Austurtungnajökull og enn norðar Norðurtungnajökull. Axarfellsjökull er myndarlegur skriðjökull en norðurkinn hans er stundum kölluð Suðurfjallsjökull. Nyrsta afsprengi Vatnajökuls í Austur-Skaftafellssýslu er Vesturdalsjökull og eru þar og í Axarfellsjökli upptök Jökulsár í Lóni. Norðan í Sauðhamarstindi og í Flugustaða- og Tungutindum eru leifar af smájöklum en umhverfis Jökulgilstind eru jökulskellur sem standa vel undir nafni. Á vatnaskilum Víðidalsár og Hofsár í Álftafirði er Hofsjökull eystri sem er nokkurra ferkílómetra jökulhetta.

5.4.2. Jöklabreytingar á sögulegum tíma

Um nær alla jökla á Íslandi gildir að þeir voru miklu minni um landnám en þeir eru á okkar dögum nema ef til vill Sólheimajökull. Þekkt er saga frá um 1640 um veg úr Hornafirði upp í Fljótsdal sem jöklar tóku svo af vegna framgangs. Jöklar upp af Lóni hafa eflaust náð hámarki á sögulegum tíma um 1890 eins og víðast annars staðar á landinu en heimildir skortir svo hægt sé að taka af skar um það. Nú er umfang jöklanna þar sennilega svipað og það var um eða eftir 1600 en góð leið úr Hornafirði í Fljótsdal blasir samt ekki við.

Allir jöklar landsins hopa nú sem óðast og er því spáð að því haldi fram alla nýbyrjaða öld. Austurtungna- og Norðurtungnajökull eru að mestu slitnir úr samhengi við meginjökulinn og eiga því erfiðara uppdráttar en Lambatungna-, Axarfells- og Vesturdalsjökull. Tveir hinir fyrrnefndu hafa vafalítið verið óverulegir á fyrri öldum Íslandsbyggðar en hinir þrír jöklarnir hafa eflaust lengst af verið áberandi skriðjöklar þótt þeir hafi verið mun styttri en nú er. Á það einkum við um Lambatungnajökull. Ekki er annað líklegt en að hann hafi allt frá landnámi verið til í einhverri mynd. Engar líkur eru hins vegar til að Lambatungnajökull hafi náð saman við sporð Austurtungnajökuls eftir lok ísaldar. Axarfellsjökull hefur hvergi nærri náð að Víðidalsá þegar hann var sem stærstur undir lok 19. aldar.

Smájöklarnir sem sitja utan í tindum (aðallega norðan í) utan við meginjökulinn eru yfirleitt svo brattir að vandséð getur verið hversu stórir þeir urðu þegar umfang þeirra var mest. Þó er það augljóst m.a. á jökulleifunum sunnan í Jökulgilstindum að þeir hafa ekki verið miklu stærri enda ekki við því að búast af svo bröttum jöklum. Einhverjir þeirra kunna að hafa náð allt að tvöföldu núverandi flatarmáli.

5.4.3. Vitneskja um jökuljaðra á liðnum öldum

Mjög örðugt er að segja til með vissu um legu jökuljaðars í Skaftafellssýslum á landnámsöld.

---

1 Ólafur Arnalds, o.fl., 1997. Jarðvegsrof á Íslandi. Landgræðsla ríkisins og Rannsóknastofnun landbúnaðarins.

2 Kafli 5.4. er byggður á greinargerð Odds Sigurðssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði jöklafræði, skjal nr. 16 (5), sbr. einnig skjal nr. 16 (2). Heimildir: Guðmundur G. Bárðarson, 1934. Islands Gletscher. Beiträge zur Kenntnis der Gletscherbewegungen und Schwankungen auf Grund alter Quellenschriften und neuester Forschung. Reykjavík, *Vísindafélag Íslendinga,* XVI. Oddur Sigurðsson. Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate (í prentun). Sigurdur Thorarinsson, 1943. Vatnajökull. The scientific results of the Swedish-Icelandic investigations 1936-37-38. Chapter XI. Oscillations of the Icelandic glaciers in the last 250 years. *Geografiska Annaler,* 25 (1-2), 1-56.

Óvissan er a.m.k. fáeinir kílómetrar á helstu sporðum upp af Lóni, svo sem Lambatungnajökli en mun minna skakkar á jökuljaðri sem liggur hátt í landinu. Ýmis gögn má tína til um breytingar á jöklunum síðustu 3-4 aldir sem sýna að þeir hafa færst í aukana fram undir aldamótin 1900 þó með smá hléum og jafnvel hopi skamman tíma í senn (Sigurður Þórarinsson 1943 og Oddur Sigurðsson, í prentun).

Árin 1903-1904 lét herforingjaráð Dana mæla fyrir kortum í Austur-Skaftafellssýslu en mælingarnar náðu ekki til jöklanna í Lóni. Guðmundur G. Bárðarson (1934) tók saman ýmislegt um breytingasögu íslenskra jökla, þar á meðal þann hluta Lambatungnajökuls sem gekk niður í Hoffellsdal en ekki aðra jökla í Lóni. Yfirlit um sögu þessara jökla eftir Sigurð Þórarinsson birtist 1943.

Sumrin 1945 og 1946 voru teknar loftmyndir af öllu landinu á vegum hers Bandaríkja Norður-Ameríku (AMS) og síðar gerð eftir þeim allnákvæm kort þótt mistök komi fram í þeim í nokkrum landshlutum. Á þeim ætti lega jökulsporða upp af Lóni ekki að skakka meiru en um 100 m að jafnaði. Á Orkustofnun var gert kort af útlínum Vatnajökuls eftir gervihnattamyndum frá 1991 og 1992. Á þeim kortum ætti stöðu jökuljaðars á umræddu svæði ekki að skakka miklu meira en 50 m að jafnaði. Slík kort má gera eftir eldri og nýrri gervihnattamyndum og fá þannig stöðu og breytingar jökla eftir hentugleikum.

Ystu jökulgarðar framan við jöklana í Lóni hafa ekki verið kortlagðir og verður því að svo komnu máli ekki sett fram á korti hversu víðáttumikill jökullinn var er hann náði lengst fram fyrir rúmlega hundrað árum. Í máli þessu hafa verið lögð fram gögn sem sýna útlínur jökla í Lóni skv. loftljósmyndum 1945-1946 (AMS) og Landsat-gervihnattamyndum 1991-1992.[1]

5.5. Náttúruminjar og friðland

Eftirtaldir hlutar þess svæðis, sem hér er til umfjöllunar, eru á náttúruminjaskrá, sbr. nánari skilgreiningu þar: „Díma“, skv. auglýsingu nr. 523/1975, og „Þórisdalur“, vestan þjóðvegar. Þá voru Lónsöræfi friðlýst með auglýsingu nr. 31/1977. Þessi landsvæði eru háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999.

6. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA

Hér verður í fyrstu greint frá elstu ritheimildum um landnám á því svæði sem til meðferðar er og síðan rakin í stórum dráttum saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar á þeim jörðum sem tilgreindar eru í málinu. Að lokum verður á sama hátt gerð grein fyrir sögu afréttarnota frá öndverðu til þessa dags.

6.1. Landnám

Í Sturlubók Landnámu segir svo um upphaf byggðar í Lóni:

> Þórðr skeggi son Hrapps Bjarnarsonar bunu, hann átti Vilborgu Ósvaldsdóttur ok Úlfrúnar Játmundardóttur.[2] Þórðr fór til Íslands ok nam land í Lóni fyrir norðan Jǫkulsá milli ok Lónsheiðar ok bjó í Bœ tíu vetr eða lengr; þá frá hann til ǫndvegissúlna sinna fyrir neðan heiði[3] í Leiruvági; þá rézk hann vestr þannig ok bjó á Skeggjastǫðum, sem fyrr er ritat. Hann seldi þá Lónlǫnd Úlfljóti, er lǫg flutti út hingat. Dóttir Þórðar var Helga, er Ketilbjǫrn enn gamli átti at Mosfelli.[4]

1 Sbr. skjal nr. 16 (7).

2 Úlfrún var að sögn dóttir Játmundar Englakonungs en sú ættfærsla þykir „í meira lagi grunsamleg“ (*Landnámabók*. Íslensk fornrit. 1. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík 1986. S. 48 (4. nmgr.)).

3 Þ.e. Mosfellsheiði.

4 *Landnámabók* 1986, s. 312.

Í Hauksbók er frásögnin þannig:

> Þórðr skeggi nam lǫnd ǫll í Lóni fyrir norðan Jǫkulsá millim ok Lónsheiðar ok bjó í Bœ tíu vetr. En er hann frá til ǫndvegissúlna sinna í Leiruvági fyrir neðan heiði, þá seldi hann lǫnd sín Úlfljóti lǫg‹sǫgu›manni, er þar kom út í Lóni, syni Þóru, dóttur Ketils Hǫrða-Kára, Áslákssonar Bifra-Kára, Ánarsonar, Arnar‹sonar› hyrnu. Bjó Þórðr nǫkkura vetr síðan í Lóni, síðan hann spurði til ǫndugissúlna sinna. En er Úlfljótr var sextøgr at aldri, fór hann til Nóregs ok var þar þrjá vetr. Þar settu þeir Þorleifr hinn spaki móðurbróðir hans lǫg þau, er síðan váru kǫlluð Úlfljótslǫg. En er hann kom út, var sett alþingi, ok hǫfðu menn síðan ein lǫg á landi hér.[1]

Önnur frásögn í Hauksbók er á þessa leið:

> Hrappr átti Þórunni grœningarrjúpu; þeira son var Þórðr skeggi; hann átti Vilborgu Ósvaldsdóttur konungs ok Úlfrúnar hinnar óbornu, dóttur Játmundar Englakonungs. Þórðr byggði fyrst í Lóni austr tíu vetr eða fimmtán; en er hann frá til ǫndvegissúlna sinna í Leiruvági, þá seldi hann lǫnd sín Úlfljóti; hann var son Þóru Hǫrða-Káradóttur. En hann fór vestr með allt sitt ok nam land at ráði Ingólfs millim Úlfarsár ok Leiruvágsár ok bjó síðan á Skeggjastǫðum. Hans dóttir var Helga, er átti Ketilbjǫrn hinn gamli at Mosfelli. Frá Þórði er mart stórmenni komit á Íslandi.[2]

Efnislegur munur á þessum textum er óverulegur og ber þá helst á milli hversu lengi Þórður skeggi bjó í Lóni. Ekki þykir leika vafi á um hversu vítt landnám Þórðar náði: Það var milli Lónsheiðar og Jökulsár í Lóni.[3] Fyrir norðan Þórð og austan bjó Þorsteinn trumbubein sem nam land „fyrir útan Leiruvág til Hvalsnesskriðna“.[4] Sunnan Jökulsár nam Þorsteinn leggur land. Um hann er þessi frásögn í Landnámu:

> Þorsteinn leggr son Bjarnar blátannar fór ór Suðreyjum til Íslands ok nam lǫnd ǫll fyrir norðan Horn til Jǫkulsár í Lóni ok bjó í Bǫðvarsholti þrjá vetr, en seldi síðan lǫndin ok fór aptr í Suðreyjar.[5]

Það mun hafa verið einsdæmi að landnámsmaður hafi snúið aftur til fyrri heimkynna og hefur Haraldur Matthíasson það til marks um að Landnáma hafi ekki einvörðungu verið skráð til að sýna eignarrétt um 1100.[6]

Í Landnámu er því ekki lýst nákvæmlega hversu langt inn til fjalla landnámið náði. Í Hauksbók, og reyndar fleiri gerðum Landnámu, standa þessi orð:

> Austfirðir byggðust fyrst á Íslandi, en á millim Hornafjarðar ok Reykjaness varð seinst albyggt; þar réð veðr ok brim landtǫku manna fyrir hafnleysis sakir ok ørœfis. Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjǫllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.[7]

Talið er vafalaust að við landnám hafi gróðurþekja í Lóni verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er og jöklar minni. Um gróðurfar við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan er fjallað í kafla 5.2. og um jöklabreytingar á sögulegum tíma er fjallað í kafla 5.4.2.

---

1 *Landnámabók* 1986, s. 311, 313.
2 *Landnámabók* 1986, s. 49.
3 Einar Ól. Sveinsson, 1948: *Landnám í Skaftafellsþingi.* (Skaftfellinga rit. 2. b.) Reykjavík. S. 64-65. Haraldur Matthíasson, 1982: *Landið og Landnáma.* 2. b. Reykjavík. S. 373.
4 *Landnámabók* 1986, s. 309.
5 *Landnámabók* 1986, s. 314.
6 Haraldur Matthíasson, 1982. *Landið og Landnáma.* 1. b. Reykjavík. S. 58.
7 *Landnámabók* 1986, s. 337.

6.2. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður

Í dómi 5. ágúst 1480 er nefnd jörðin Papafjörður sem dæmd var eign Gunnlaugs Teitssonar (Gunnlaugssonar í Bjarnanesi) ásamt jörðinni Horni.[1] Líklegt er talið að þar sé átt við sömu jörð og síðar var nefnd Syðri-Fjörður. Syðri-Fjörður kemur annars lítið við sögu fyrr en á 16. öld en árið 1525 seldi Teitur lögmaður Þorleifsson Ögmundi Pálssyni Skálholtsbiskupi allmargar jarðir, svonefndar Bjarnaneseignir, meðal þeirra Fjörð sem metinn var á 24 hundruð.[2] Í minnisgreinum Gissurar biskups Einarssonar frá 1540 er greint á milli Fjarðar neðra og efra. Í Neðra-Firði var þá bænhús, og fylgdu því tvö kúgildi.[3]

Bjarnaneseignir urðu að ágreiningsefni milli biskupanna í Skálholti og á Hólum því að báðir gerðu þeir tilkall til þeirra. Með tylftardómi presta í Skálholtsbiskupsdæmi 4. júlí 1550 féllu þessar eignir í hendur Ara Jónssyni (syni Jóns biskups Arasonar).[4] Jón biskup og tveir synir hans voru teknir af lífi þá um haustið og árið eftir voru Bjarnaneseignir og allt annað góss þeirra feðga dæmt undir vald konungs með svonefndum Oddeyrardómi 16. júní 1551.[5] Skálholtsdómkirkja eignaðist síðan aftur Bjarnanes og jarðirnar Horn, Firði tvo, Hafnarnes, Holt, Borg, Kelduholt og Hólma með jarðaskiptum við konungsvaldið 3. júlí 1556. Í staðinn fékk konungur til eignar átta jarðir á Seltjarnarnesi og Álftanesi sem áður höfðu heyrt undir Skálholtsdómkirkju.[6] Fjörður (Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður) er því skráður eign Skálholtsstóls í jarðabók 1597 og eftir það.[7]

Í jarðabók 1686 er Syðri-Fjörður metinn á 20 hundruð en 6 hundruð árið 1697.[8] Skýringin á þessum mun er trúlega sú að árið 1686 var dýrleiki jarðarinnar reiknaður sem tvítugföld landskuld.[9] Í sömu heimild er Efri-Fjörður talinn 6 hundruð og 160 álnir árið 1686 og 12 hundruð 1697.[10] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er dýrleiki Syðri-Fjarðar kominn upp í 12 hundruð. Auk kúgilda voru eignir jarðarinnar þessar: „Lúrnaveiði á jörðin í Papaós og selveiði. Reka á jörðin fyrir sínu landi. Skógarítak í Skálahvammi í Dalsjörðu.“[11] Efri-Fjörður var þá 6 hundruð að dýrleika og hlunnindi þessi:

> Selveiði í Papaós er jörðunni eignuð, brúkað að fornu.
>
> Skógarítak eignað í Skálahvammi í Dalsjörðu.
>
> Lúrnaveiði og skelfiskjartekja hefur í ósnum brúkað verið.[12]

Þegar jarðamat fór fram í Austur-Skaftafellssýslu 1804-1805 var Efri-Fjörður kominn í eyði. En með „eyðihjáleigunni“ („Ødehialeyen“) Efra-Firði taldist jörðin „Fjörður“ vera 12 hundruð að dýrleika.[13] Það helst síðan óbreytt í Jarðatali Johnsens 1847 en um svipað leyti hófst búskapur að nýju

1 *Íslenskt fornbréfasafn.* 6. b. Reykjavík 1900-1904. S. 289-290.
2 *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909-1913. S. 273.
3 *Íslenskt fornbréfasafn.* 10. b. Reykjavík 1911-1921. S. 584.
4 *Íslenskt fornbréfasafn.* 11. b. Reykjavík 1915-1925. S. 791-792.
5 *Íslenskt fornbréfasafn.* 12. b. Reykjavík 1923-1932. S. 270-277.
6 *Íslenskt fornbréfasafn.* 13. b. Reykjavík 1933-1939. S. 138-139. Um Bjarnaneseignir og deilur um þær má m.a. lesa í eftirtöldum ritum: Páll Eggert Ólason, 1919: *Menn og menntir siðskiptaaldarinnar á Íslandi.* 1. b. Reykjavík. S. 34-39, 79-88, 155-171. Vilborg Auður Ísleifsdóttir, 1997: *Siðbreytingin á Íslandi 1537-1565. Byltingin að ofan.* Reykjavík. S. 233-239.
7 *Kirkjueignir á Íslandi* 1597-1984. II. Skrár. Kirkjueignanefnd, október 1992. S. 36.
8 Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers.* Lundi. S. 330.
9 Björn Lárusson 1967, s. 16-17.
10 Björn Lárusson 1967, s. 330.
11 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 421.
12 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420.
13 Skjal nr. 2 (71).

í Efra-Firði.[1] Í gerðabók jarðamatsnefndar 1849 er Efri-Fjörður sagður nýbyggður í Fjarðarlandi og eigi að vera þriðjungur úr jörðinni.[2] Í Nýrri jarðabók 1861 er Fjörður metinn á 8 hundruð og „nýbýlið“ Efri-Fjörður á 4 hundruð að fornu mati. Samkvæmt nýju mati voru þessar tvær jarðir samtals 15,3 hundruð.[3]

Eins og áður hefur komið fram var Fjörður eign Skálholtsstóls en jörðin var seld í einu lagi ábúanda hennar, Snjólfi Árnasyni, 1841 og hefur síðan verið í einkaeigu.[4]

Árið 1908 var Efra-Firði formlega skipt út úr landi Fjarðar með tilgreindum landamerkjum:

> Við, sem ritum nöfn okkar hér undir: Ég Eiríkur Guðmundsson Syðra-Firði (í Lóni) og ég Þorleifur Ketilsson Efra-Firði gerum kunnugt: Að við höfum komið okkur saman um, að skifta landi öllu milli eignar og ábúðarjarða okkar, að undanteknum Fjarðaskerjum, Klöppum (í Papós) og fjörum austan megin óssins, eins og hér segir: Syðri-Fjörður á land alt, frá landamörkum Horns að utan, inn og austur að svonefndri Miðkvísl (?) á Fjarðaeyjum, þaðan sjónhending inn sandinn, þangað sem áin rennur úr Endalausadal; síðan ræður sú á mörkum eftir það, inn í Vatns…(ólæsilegt)[5] þangað sem vötnum hallar til Laxárdals í Nesjum.
>
> Efri-Fjörður á svo land alt, af Vatnsföllum norðanmegin áar á Endalausadal, að landamerkjalínu Syðri-Fjarðar, út þangað sem áðurnefnd Múlakvísl[6] nú rennur í fjörðinn og þaðan alt land austur, að Ólafarhelli (?)[7] í Þorgeirsstaðaklifum.[8]

Skiptagerningur þessi var undirritaður 4. júlí 1908, þinglesinn á manntalsþingi fyrir Bæjarhrepp 14. maí 1909 og innfærður í landamerkjabók.

Í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 eru jarðirnar Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður metnar hvor í sínu lagi. Helstu hlunnindum Syðri-Fjarðar er lýst svo:

> Beitilandið er nokkuð víðlent en hrjóstrugt, gott fyrir fé, en stórgripahagi slæmur. Fjörubeit nokkur en óhentug til notkunar. Afréttarland hefir jörðin og útræði allgott. Aðalhlunnindi jarðarinnar er vorkópaveiði á Fjarðarskerjum og fjöru jarðarinnar (c. 120 á ári), dálítill viðarreki, silungsveiði og beitutekja lítilsháttar. Jörðin á skógarítak í Skálahvömmum í Dalslandi og hrossagöngu í Hornslandi. Aftur á móti á Horn upprekstur í Fjarðarfjöll.[9]

Efra-Firði fylgdi þá „beitiland“ og var sagt gott, einkum til fjárbeitar, en stórgripahagi lélegur. Önnur hlunnindi jarðarinnar voru þessi:

> Vorkópaveiði á Fjarðarskerjum (50-60 kópar árl.) dálítil silungsveiði, einnig lítilfjörleg rekafjara austan við Papós. Skógarítak á jörðin í Skálahvömmum í Þórisdal og hrossagöngu í Hornslandi. En aftur á móti á Horn upprekstur í Fjarðarfjöll. Útræði er frá jörðunni.[10]

---

1 *Jarðatal á Íslandi með brauðalýsingum, fólkstölu í hreppum og prestaköllum, ágripi úr búnaðartöflum 1835-1845, og skýrslum um sölu þjóðjarða á landinu.* Gefið út af J. Johnsen. Kaupmannahöfn 1847. S. 1. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu.* 1. b. (Stefán Jónsson á Hlíð: Lón.) Reykjavík 1971. S. 99.

2 Skjal nr. 2 (37).

3 *Jarðatal* 1847, 1. *Ný jarðabók fyrir Ísland, samin eptir tilskipun 27. maímánaðar 1848 og allramildilegast staðfest með tilskipun 1. aprílmánaðar 1861.* Kaupmannahöfn. S. 4.

4 *Jarðatal* 1847, s. 416. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 95-96.

5 Þannig í skjalinu. Á e.t.v. að vera Vatnsföll.

6 Á e.t.v. að vera Miðkvísl.

7 Í öðrum heimildum nefnt Ólafshellir.

8 Skjal nr. 8 (1). Athugasemdir í svigum, þ.e. spurningarmerki og „ólæsilegt“, eru í sjálfu frumskjalinu.

9 Skjal nr. 2 (39).

10 Skjal nr. 2 (39).

Ekki er nú lengur búið í Efra-Firði en í Syðra-Firði er rekinn fjárbúskapur.[1] Að sögn Ragnars Sigurðssonar í Firði (Syðra-Firði) er fénu beitt í heimajörð. Einnig gangi fé úr Nesjum í Fjarðajarðirnar og sæki Nesjamenn þangað fé sitt í réttir án þess að taka „neitt að ráði“ þátt í smöluninni.[2]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Firði frá því að jarðanna er fyrst getið í heimildum og að eftir landskiptin hafi þær framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsettar.[3]

6.3. Hvammur og Þorgeirsstaðir

Hvammur er nefndur í kaupbréfi 13. maí 1454 en þá seldi Jón prestur Pálsson Teiti Gunnlaugssyni lögmanni jörðina Horn í Hornafirði með öllum gögnum og gæðum sem þeirri jörð fylgdi „at til skildum skogi i hvams iord fram at Reynistungum og so langt ut sem profazt kann at laugum“.[4] Hvammur er skráður bændaeign í jarðabók 1686 og 33 hundruð og 80 álnir að dýrleika en 20 hundruð árið 1697.[5] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er dýrleikinn kominn niður í 15 hundruð. Þar segir einnig: „Reka á jörðin fyrir Hornslandi, sem kallað er Hvammsfjara. Skógarítak í Dalsjörðu, sem heitir Nesskógur.“[6] Á sama tíma áttu Horn, Hólar og Bjarnanes í Nesjakálki skógarítök í Hvammslandi.[7]

Í þessari sömu jarðabók er nefnd hjáleigan Þorgeirsstaðir sem sögð er byggð úr heimalandi Hvamms „að gamalli tíð“.[8]

Árið 1750 komu nafngreindir menn saman að skipun amtmannsins til að meta jörðina Hvamm vegna skriðufalla og annarra skemmda sem hún hafði orðið fyrir. Í lýsingu nefndarmanna á landspjöllum er lítillega vikið að landamerkjum jarðarinnar:

> Sliettlende Jardar þessar er skodad, og finst þad mikeliga i Grioot og Aur komed. Jaa þess meste Partur, sem orsakad hafa /ad voru Vite/ Skridur ur Fiöllumm hlaupnar, sumar nijlegar ad siá. Eirna mest Aa sú er Giaadals Aa kallast, ad sunnann verdu, enn Laxaa á nordaustur Sijdu. Haglende so nær echert nærre Bænumm huorke firer Kúpening nie Hesta helldur langur Vegur til þess. Torfristing langt frá Bænumm, ifer Aur ad flitia. Verdur þó ad skierast i þui Takmarke sem Slæjuland kallast. Fialled firer sunnann Giadals Aa, til Landamerkia mille Huamms og Fiardar, allt Bláskridumm og Stórgrijte þaked nidur ad sliettu. Þar á Sliettumm eru Hraun, Grase vagstum [svo] j millumm þeirra, og er Land þad vijda molldrunned, med Bleitu Flögumm, og er þad Takmark snöggt ad Grasvegste og seiluligt. Þar sudur leingra med Fiallenu, sunnann Þorgeirstade, sem kallast fiórde Partur Huamms Jardar, eru Aurar mikler á slettu og so nær graslaus Jörd til Olafshellers, sem Landamerke kallast.[9]

Að þessu athuguðu var ákveðið að fella dýrleika jarðarinnar úr 15 hundruðum í 8 hundruð. Í jarðamati 1804-1805 er jörðin þó enn talin 15 hundruð að dýrleika, að meðtalinni eyðihjáleigunni Volaseli.[10] Þorgeirsstaðir eru þá skráðir sem sérstök jörð, „selveierjord“, 5 hundruð að dýrleika.[11] Í

1 Ragnar Sigurðsson Firði (Syðri-Firði) og Vilhjálmur Geir Þórhallsson Efra-Firði við skýrslutökur 9.9. 2002.
2 Skýrslutökur 9.9. 2002.
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 95-97. Skjöl nr. 2 (90), 4 (38) og 9 (2-5).
4 *Íslenskt fornbréfasafn.* 5. b. Kaupmannahöfn og Reykjavík 1899-1902. S. 120.
5 Björn Lárusson 1967, s. 330.
6 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420.
7 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 421-423.
8 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420. Sbr. Björn Lárusson 1967, s. 330-332. Í *Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 91, er vitnað í vísitasíu Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1641 þar sem fram kemur að Hvammur hafi verið 20 hundruð með Þorgeirsstöðum. Starfsmaður Þjóðskjalasafns hefur ekki getað fundið þessa stað í vísitasíubók Brynjólfs.
9 Skjal nr. 2 (35).
10 Skjal nr. 2 (71).
11 Skjal nr. 2 (71).

Jarðatali Johnsens 1847 er hins vegar tekin til greina breytingin sem gerð var á dýrleikanum því að þar er Hvammur metinn á 8 hundruð en Þorgeirsstaðir á 5 hundruð eins og áður.[1] Samkvæmt nýju jarðamati sem gefið var út 1861 var Hvammur 10,7 hundruð, Volasel 9,2 hundruð og Þorgeirsstaðir 7,6 hundruð.[2]

Þorgeirsstaðir voru virtir á 300 ríkisdali við jarðamat 1849 en yfirjarðamatsnefndin ákvað sama ár að taka að nokkru leyti til greina kvörtun ábúandans og fella jörðina í virðingu um 50 ríkisdali „fyrir nokkrar skemdir á eingjum, erfiðleika á að nota góða fjallhaga sem eru svo fjærri, en vesalir hagar heima fyrir“.[3] Með sáttargerð 20. júní 1870 komu eigendur og ábúendur jarðanna Þorgeirsstaða, Hvamms og Volasels sér saman um að hver þeirra tæki 20 hesta af hrísi úr „sameignarskógi“ þessara jarða en áskildu þó skipti á honum síðar ef betur sýndist fara. Í gögnum kemur ekki fram hvar þessi skógur var. Enn fremur skyldu „fjallhagar“ vera sameiginlegir „inná Galtartungum eins- og verið hefur fyrir alla ábúendur þessara jarða“.[4] Í þessari sömu sáttargerð varð samkomulag um að Ólafur (Gíslason) í Volaseli skyldi gefa Sigurði (Gíslasyni) í Hvammi eftir helming af „bithaga“ þeim sem brúkaður hafði verið til slægna í efri hluta Lambeyjar innan tiltekinna merkja. Í staðinn skyldi Ólafur hafa beit fyrir búsmala sinn á sumar og yfirstöðu á vetrum fyrir sauðpening syðra megin Gjádalsár.[5]

Í fasteignamati árið 1916 er landkostum Hvamms og hlunnindum lýst svo:

> Beitilandið víðlent en grýtt, slæmur stórgripahagi en allgott fyrir fé. Jörðin hefir nægilegt upprekstrarland, og skóg til eldiviðar.
>
> Jörðin á rekaítak í Hvammslandi, Hvammsfjöru. Horn á skógarítak í Selteigi og Skytju, og Hólar skógarítak, kallað Hólaskógur, á Löngups.
>
> Jörðin hefir óskiftan bithaga og fjalllendi með Volaseli og Þorgeirsstöðum.[6]

Í sama fasteignamati er beitiland Þorgeirsstaða sagt „allgott, til sumar og vetrarbeitar, allvíðlent, hæg smalamennska. Jörðin hefir upprekstur og skógartak í Hvammsfjöllum“.[7]

Landamerkjabréf Hvamms var undirritað 27. apríl 1889, en þar er að auki lýst landamerkjum „hjáleignanna“ Þorgeirsstaða og Volasels:

> Landamerki: Úr Ólafshelli í Þorgeirsstaðaklifum – beint í fjall upp (Klifatind), þaðan eftir hæztu eggjum á Hvammsfjöllum þar til er Hoffellsland tekur við, nefnilega í svo kallað Nautagil á eður við Reipsdal (Refsdal), þaðan í Laxá í Lóni, sem mörkum ræður allt til Jökulsár, þó ekki hið neðra nema þá er hún rennur eftir farveg þeim, er liggur meðfram hinu svo kallaða Efra-landi að sunnan og vestan; þaðan ræður Jökulsá eða sú kvísl hennar, sem fellur eftir Lambeyjarkíl, í lón fram eður til sjávar.
>
> Ítak tilheyrandi Hvammi er svo nefnd Hvammsfjara fyrir landi jarðarinnar Horns, og á Hvammur fjöru þessa (landið) með öllum reka, smáum og stórum, sem á hana kemur, frá steini þeim, sem stendur á klöppinni næstu fyrir austan Kvígustein svokallaðan, sem er austanvert við Hornskriður, allt austur í þann klappartanga, sem nær í sjó fyrir austan Mávaklett, þar sem reki Fjarðar tekur við.

1 *Jarðatal* 1847, s. 1.
2 *Ný jarðabók* 1861, s. 4. Þar er reyndar forna matið á Hvammi sagt vera 5 hundruð, sama og á Volaseli.
3 Skjal nr. 2 (38).
4 Skjal nr. 2 (5).
5 Skjal nr. 2 (5).
6 Skjal nr. 2 (39).
7 Skjal nr. 2 (39).

> Framanrituð landamerki eru samkvæmt lögfestu þinglesinni frá 5. maí 1815, sem engin mótmæli hafa komið fram á móti, sömuleiðis notkun eigenda og ábúenda frá ómunatíð.[1]

> Ath. Jörðin Horn á skógarítak í Selteigi og Skytju innan Hvamms-lands, jörðin Hólar í Nesjum skógarítak á Löngu Ups og fram á Klapparháls - einnig í Hvammslandi, og Bjarnanes á sömuleiðis skóg allan á Galtartungum.[2]

Undir bréf þetta rituðu Sigríður Árnadóttir (Volaseli) og Einar Sigurðsson (Þorgeirsstöðum).[3]

Landamerkjabréfið var lesið á manntalsþingi á Papósi 13. maí 1890 og samþykkt vegna jarðanna Hoffells og Hóla, Fjarðar og Krossalands. Jón Jónsson, umboðsmaður Bjarnanessumboðs, samþykkti landamerkjabréfið að því er snerti Þórólfsdal hálfan og Horn með þeirri athugasemd að hann kannaðist ekki við að Hvammur ætti annan reka á Hvammsfjöru en þann „sem rekamanni tilheyrir að lögum".

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Hvammi og á Þorgeirsstöðum frá því að jarðanna er fyrst getið í heimildum og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi þær framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsettar.[4]

6.4. Þórisdalur

Þórisdalur er nefndur Þórólfsdalur í elstu skjölum og fram á 19. öld en þá er farið að nota báðar nafnmyndirnar jöfnum höndum.[5] Í kaupbréfi frá 19. desember 1467 er greint frá því að Hermundur Árnason hafi selt Teiti Gunnlaugssyni jörðina Þórólfsdal í Lóni og Staðafellsþingum fyrir 18 hundruð með öllum þeim gögnum og gæðum sem þeirri jörð hafði fylgt að fornu og nýju. Í bréfinu eru landamerki jarðarinnar tilgreind:

> Sagdi hermundur til þessara landamerkia epter þvi sem hans fader hafdi honum sagt. og hann hafdi heyrt af sira gudmundi þosteinssyni. at dalur ætti jord alla ofan at þiodgautunum fyrer nordan uada. og þar yfer um þuerholltin. og so alla jord oslitna j millum jokulsär og laxär. og allt in under jokul. og sandin allan ut epter fyrer austan holltin. hriseyar og eskiholm. glämsmyr og herbiarnarey. jord og fioruna millum osshofda og papafiardaross a dalur og allan reka inan fiardar og matreka allan utanfiardar. nema seldur hafi uerit til stadafellz halfur matrekinn. þa eiga huorertueggiv at geyma og hafa matrekan huorer fyrer sig halfan.[6]

Varðveitt er vitnisburðarbréf Hermundar um landamerki jarðarinnar og er það talið frá sama ári. Landamerkjalýsingin þar sýnist efnislega samhljóða þeirri sem er í kaupbréfinu:

> alla iaurd a millum Laxaar ok Jokulsaar inn under jokul. ok so langt ofan a oddana ad þeim kíl ad næstur er þiodbrautinne er heitir Vade ok þadan sandinn allan fyrir austan Hríseyiar ok Solur ok glamsmyre. ok Herbiarnarey. iord ok fioru alla. utan fiardar og innan. a millum Oshaufda og Papafiardarós et cetera.[7]

Þórólfsdalur varð síðar hluti af svonefndum Bjarnaneseignum Teits lögmanns Þorleifssonar (sjá kafla 6.2. um Syðri-Fjörð). Árið 1525 seldi Teitur Ögmundi Pálssyni Skálholtsbiskupi Bjarnanes

1 Lögfesta þessi hefur ekki fundist í Þjóðskjalasafni, sbr. skjal nr. 2.
2 Skjal nr. 2 (1).
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 89 og 92.
4 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 85-87. Skjöl nr. 2 (91), 11 (1-3).
5 Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420, 1. nmgr. og bréf Jóns Brynjólfssonar í „Þórólfsdal" 1876 hér síðar í kaflanum.
6 *Íslenskt fornbréfasafn.* 5. b. Kaupmannahöfn og Reykjavík 1899-1902. S. 510-511.
7 *Íslenskt fornbréfasafn.* 8. b. Reykjavík 1906-1913. S. 61.

með Bjarnaneseignum, og var Dalur (líklega Þórólfsdalur) þá talinn 10 hundruð að dýrleika. Var það nokkur breyting frá því þegar jörðin var seld fyrir 18 hundruð árið 1467.[1] Hugsanlegt er að á þessum tíma hafi kirkjan að Stafafelli verið orðinn eigandi hálfrar jarðarinnar; að minnsta kosti átti Stafafellskirkja hálfan Dal nokkrum áratugum síðar eftir því sem stendur í Gíslamáldaga frá um 1570.[2]

Í jarðabók frá um 1686 er hálfur *Þórisdalur*[3] sagður í eigu Skálholtsstóls en hinn helmingurinn eign Stafafellskirkju. Öll jörðin var þá metin á 20 hundruð og einnig árið 1697.[4] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er dýrleikinn óbreyttur en svo virðist sem jörðin öll hafi þá verið talin kirkjueign. Þar er enn fremur greint frá því að á síðari hluta 17. aldar hafi landskuld verið lækkuð tímabundið úr 120 álnum í 100 álnir að sögn „vegna ágangs af Jökulsá með grjót og aur á túnið“.[5] Samkvæmt jarðamati 1804-1805 skiptist jörðin til helminga milli kirknanna í Stafafelli og Bjarnanesi.[6] Dýrleiki jarðarinnar er 20 hundruð í Jarðatali Johnsens en 13,8 hundruð samkvæmt Nýrri jarðabók 1861.[7]

Heimildir um hlunnindi jarðarinnar frá fyrri öldum eru takmarkaðar. Í byrjun árs 1876 ritaði Jón Brynjólfsson í „Þórólfsdal“ sýslumanninum bréf og skýrði frá því að hann hefði í september síðastliðnum sent pilta sína til kolgjörðar í því „plássi“ í landi ábýlisjarðar sinnar sem nefndist Dalskógar. Í skógi þessum væru stórar spildur sem Nesjamenn teldu að væru eign jarða sinna og hefðu lengi brúkað. Síðan gerðist það, að sögn Jóns, að Meyvant Jónsson, bóndi í Dilksnesi, fór í skógarlandið, tók upp kolin og flutti heim til sín ásamt tveimur „afkvistis hnífum“ sem þar lágu eftir. Jón segir Meyvant hafa þessu næst ritað sér bréf, lýst sig óbótamann að kolunum og krafðist bóta. Orðrétt segir Jón í bréfinu:

> Jeg vil nú fremur ekki undannfella ad geta þess ad þó land þad hvar skógar þessir liggja – bædi þeir sem eiddir eru og eins hinir sem nokkud er enn eptir af sje óhrakinn eign Þorirsdals hvad beitarland afrétt og haga snertir þá hefur þó bædi herra Alþingismadurinn[8] og adrir filgje fiskar hans ur Nesjum (fyrir utann lágsá[9]) þannig uppfylt bædi adur nefnda Dalsskóga og alt annad fjalllendi Þórirsdals af gjeldfje sinu á ari hverju nú i mörg ár, ad jeg þikist þar fyrir ad mestu[10] sviptur vera öllum afrettar notum jardar minnar Þorirsdals, og slikt hid sama munu nábúar minir á Hvammi og Volaseli og Þorgeirsstödum hafa til brun‹n›s ad bera, sem eiga afrettarland hinumeiginn á Laxárdal, því enn i mörg ár hefur þessu plassi verið dreigið og rekið á adra þusund af gjeldféi þessara nesjamanna (fyrir utann Laxá) á hverju hausti sem þeir aldrei hafa feingið leifi fyrir, og aungvir fyrir utann Hafnanes menn og Olafur i Ödrumgardi hafa svarad neinu gódu fyrir.
>
> Þeir verja sig vanalega med því þegar um þetta er talad ad þeir reki geldfje sitt ekki nema á Reipsdal sem er dalverpi litið á fjal‹l›inu eda réttara ad sjegja fjallaskard milli Nesja og Lóns til heirandi Hóf-

1 *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909-1913. S. 273, sbr. s. 93 („Skrá um jarðir Teits lögmanns Þorleifssonar“).
2 *Íslenskt fornbréfasafn.* 15. b. Reykjavík 1949. S. 697.
3 Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er jörðin nefnd Þórólfsdalur, en í einu handriti Jarðabókarinnar, sennilega frá lokum 18. aldar, stendur þessi athugasemd: „hodie [þ.e. í dag] Þórirsdalur“ (sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420, 1. nmgr.).
4 Björn Lárusson 1967, s. 330. Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 36.
5 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 420.
6 Skjal nr. 2 (71). Í bréfi prófastsins í Austur-Skaftafellssýslu til stiftsyfirvalda, 25. október 1886, kemur fram að hlutur Bjarnaneskirkju í Þórólfsdal hafi verið Skálholtsstólsjörð en verið fenginn prestinum í Bjarnanesi til afnota samkvæmt bréfi rentukammers 1. september 1833 (sbr. skjal nr. 2 (29)).
7 *Jarðatal* 1847, s. 1. *Ný jarðabók* 1861, s. 4. Þar er forna matið sagt vera 6 hundruð en það fær ekki staðist í ljósi þess sem hér framar er rakið. Séra Björn Þorvaldsson í Stafafelli taldi jörðina alla vera 12 hundruð í söknalýsingu sinni 1842 (*Skaftafellssýsla. Sýslu- og söknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873.* Jón Aðalsteinn Jónsson og Svavar Sigmundsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 1997. S. 33).
8 Hér er sennilega átt við Stefán Eiríksson í Hoffelli.
9 *fyrir utann* yfirstrikað.
10 *leiti* hér næst eftir yfirstrikað.

> felli, og sem varla mundi taka stort meira til gaungu enn hjerum 100 fjár, þvi mikill hluti þess er grjót og skriður, enda er plassið ekki allstort, fjallaskard þetta likkur [liggur] ófann i dalsskóga og reka þeir þannig geldfé alt i litla kvos fast við landamæri[1], og hvör sem landið skódar skal ekk‹i› geta rekið sig ur vitni um ad svo margt geldfje er ekki rekid þangað til annars enn þess að ganga i landi minu og nabúa minna. Sje um þetta talað verdur jafnan svarið að þeir ekki reki fje þetta i mitt land eða nábúa minna, og ad einginn[2] geti gert ad því[3] þó þad renni þangad.[4]

Árið 1877 var sáttanefnd kölluð saman til að ræða kæruskjal Jóns Brynjólfssonar á hendur Meyvant Jónssyni í Dilksnesi en þar sem hvorugur vildi slaka neitt til um landamerki og skógartakmörk jarða sinna án samþykkis landsdrottna var ákveðið að slíta fundi án þess að nokkur niðurstaða fengist.[5]

Rétt sinn til „Dalsfjalla“ ítrekuðu umráðamenn Þórisdals þegar þeir samþykktu landamerkjabréf Krossalands, eignarjarðar Stafafellskirkju, með fyrirvara 3. maí 1890. Landamerkjabréfið er svohljóðandi:

> Að austanverðu Jökulsá, sá farvegur hennar, sem fellur milli Nautholts hins syðra og Krossalandsins. Að utan ræður affallið, sem fellur suður með fjörunum. Að sunnan ræður Lambeyjar Kýll, sem rennur fyrir austan Lambey. Að ofan eru landamerki milli Krossalands og Þórisdals sjónhenda á ská yfir svokallað Efraland, og eru þar stungnir upp hnausar, er sýni stefnuna, sem ábúendum tilsegist að hressa upp og halda við. En til frekari glöggvunar eru hjer sett og samþykkt yfir mörk, sem eru bein sjónhending úr rananum innan við Brunnárgilskjaptinn í skarð á milli lítilla hnúka tveggja norðan í Reyðarártindi. Geldfjárupprekstur að sumrinu er Krossalandi heimilaður í Dalsfjöllum og skógarítak á það í Dalslandi, í svonefndum Skálarhvammi frá Stórasteinsgili að utan og inn að Þinganesskógi.[6]

Undir bréfið ritaði Markús Gíslason, prestur að Stafafelli. Tveir menn, Jón Jónsson umboðsmaður og prestur að Bjarnanesi, og Sveinn Bjarnason[7] gerðu eftirfarandi athugasemd við bréfið: „Þessa landamerkjaskrá hafa undirskrifaðir umráðamenn Dals samþykkt, að áskildum rjetti til að takmarka með sanngirni geldfjár upprekturinn.“

Með bréfi, dags. 19. október 1886, sótti Sveinn Bjarnason, „bústjóri í Volaseli“, um að fá keyptan hálfan Þórólfsdal, þann hluta sem var eign Stafafellskirkju.[8] Í virðingargerð, sem fylgdi umsókninni, var jörðin metin á 800 krónur í hæsta lagi. Sóknarnefndin taldi matið fullhátt og var því þeirrar skoðunar að prestakallið hefði heldur hag en óhag af því að jörðin yrði seld fyrir það verð. Sóknarpresturinn mælti einnig með sölu jarðarinnar og sama gerði prófasturinn í bréfi til stiftsyfirvalda 25. október 1886.[9] Ári síðar barst tilkynning frá Íslandsráðherra um að konungur hefði fallist á þessa sölu.[10] Afsal fyrir hálflendu jarðarinnar Þórisdals (Þórólfsdals) var síðan gefið út 21. desember 1888 og þinglesið að Papósi 1. maí 1889.[11] Hinn hluta jarðarinnar fékk Sveinn til ábúðar og bjó þar til dauðadags, 1904. Eftir það bjó ekkja hans, Ingibjörg Ólafsdóttir, á jörðinni og fram til 1908 einnig sonur þeirra hjóna.[12] Árið 1912 óskaði Ingibjörg eftir því að kaupa ábýlisjörð sína, og skipaði

1 Undirstrikað í handriti.
2 *endingu* yfirstrikað hér næst á undan.
3 *gjört* yfirstrikað hér næst á eftir.
4 Skjal nr. 2 (10).
5 Skjal nr. 2 (36).
6 Skjal nr. 2 (84).
7 Sveinn Bjarnason bjó í Volaseli á þessum tíma (sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 89) en hafði eignast hálfan Þórisdal.
8 Skjal nr. 2 (31).
9 Skjal nr. 2 (29-30).
10 Skjal nr. 2 (26-28).
11 Skjal nr. 2 (6).
12 Sbr. skjal nr. 2 (25).

sýslumaður þá tvo menn til að meta jörðina í samræmi við 7. og 8. gr. laga um sölu þjóðjarða, nr. 50/1907. Í aukarétti Skaftafellsýslu, þar sem mál þetta var kynnt, lét sýslumaður þess getið að landamerki jarðarinnar hefðu ekki verið skráð.[1] Í úttekt matsmanna segir m.a. um þennan hluta jarðarinnar:

> Um jörð þessa er það að segja, að hún hefur víðáttumikið fjalllendi, sumstaðar skógi vaxið. Er það allgott afréttarland, en fyrir það er jörðin fremur erfið og útkrefur jafnvel meiri mannafla en hún annars er fær um að bera. Túnið er slétt, en nokkuð harðlent og ekki grasgefið. Engjar hefur hún engar og heldur ekkert, sem til hlunninda getur talist.
>
> Ítök á jörðin engin í annara lönd, en aftur á móti eiga ýmsar jarðir bæði í Lóni og Nesjum skógarítak í landi hennar.[2]

Matsmenn töldu hæfilegt verð á þessari hálflendu Þórisdals 700 kr. en þó fór svo að hún var seld Ingibjörgu á 800 kr. með ráðherrabréfi, dags. 5. september 1913. Bréf ráðherra var þinglesið 20. maí 1916.[3]

Landamerkjabréf jarðarinnar er ekki að finna í landamerkjabók og óvíst hvort það hefur nokkurn tíma verið gert en í gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916 er landamerkjum jarðarinnar nákvæmlega lýst:

> Landamerki jarðarinnar eru þessi: Milli Krossalands og Þórisdals liggja mörkin frá Jökulsá að Laxá, yfir Efraland þannig. Bein sjónhending úr rananum innan við Brunnárgilskjaftinn, í skarð á milli tveggja hnúka norðan í Reyðarártindi. Þaðan ræður Laxá, um Brennhöfðagljúfur inn í Fossbotn. Þaðan sjónhending í Lambastígshnúk. Þaðan austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul. Þá ræður Skyndidalsá mörkum og síðan Jökulsá, (sú kvíslin er fellur út hjá Þorvaldshöfða).[4]

Í þessari sömu gerðabók fasteignamatsnefndar er þess getið að jörðin sé afskekkt og fremur erfið og slægjur litlar en aðalkostur hennar sé gott fjalllendi sem verði fyrir ágangi af afréttarfé.

Þá er þess að geta að 9. október 1970 var gerð svofelld sátt um landamerki jarðanna Þórisdals annars vegar og Stafafells ásamt Brekku hins vegar:

> Neðan Dímu ræður mörkum bein lína úr austurhorni Þorvaldshöfða í vörðuna á há-Dímu. Ofar Dímu ræður Jökulsá inneftir þangað, sem Skyndidalsá fellur í hana. Eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inní Jökla. Díma ásamt kraga af sandinum umhverfis hana verður friðlýst land og afhent Náttúruverndarráði að gjöf til eignar og umráða.[5]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Þórisdal (Þórólfsdal) frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum og að jörðin hafi framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett.[6] Þórisdalur fór í eyði 1968 og var jörðin sett á náttúruminjaskrá árið 1978 vegna fjölbreytilegs landslags.[7]

---

1 Skjal nr. 2 (24).
2 Skjal nr. 2 (23).
3 Skjal nr. 2 (7). Lögum samkvæmt skyldi við það miðað að verðhæðin með 4% vöxtum á ári gæfi sömu vaxtaupphæð og jarðargjöld og jarðarbótakvöð nam í peningum til jafnaðar síðastliðin 10 ár að því tilskildu að leigumáli hefði á því tímabili verið hæfilegur að dómi matsmanna.
4 Skjal nr. 2 (39).
5 Skjal nr. 13 (13).
6 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 80-81. Skjöl nr. 2 (94), 4 (41).
7 Hjörleifur Guttormsson, 1993: „Við rætur Vatnajökuls. Byggðir, fjöll og skriðjöklar.“ *Árbók Ferðafélags Íslands.* S. 205.

6.5. Stafafellsjarðir

Stafafells er getið í Njálu en þar bjó Þorkell bóndi sem Þangbrandur trúboðsprestur lagði að velli með róðukross fyrir skjöld. Þetta á að hafa gerst rétt fyrir árið 1000. Samkvæmt kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá um 1200 var kirkja á þeim tíma að Stafafelli[1] en elsta skjalið um kirkjuna mun vera máldagi sem talinn er frá árinu 1343. Þar var þá Maríukirkja sem átti heimaland allt með gögnum og gæðum, rekum og skógum milli Bæjarfjöru og Papafjarðaróss. Stafafell var þannig sjálfstæð kirkjustofnun, staður. Um aðrar eignir kirkjunnar segir m.a.:

> hun a krossaland og þar med vjᶜ [þ.e. 6 hundraða] fioru er liggur millum hualsnessfiðru og vijkurfiðru.
>
> skogarhøgg j skalahuammi.
>
> selfðr oc v. hrossa beit j barma ä sumar.
>
> annann skogarteig j stifningalid.
>
> hun ä alftaveidar allar ä loni og selaveide alla inn firir straumsnes. vigur med øllum gøgnum og giædum. og skogarhøgg j hlijdardal.[2]

Vilkinsmáldagi frá 1397 er efnislega samhljóða.[3]

Sumarið 1483 var felldur dómur á prestastefnu í Skálholti í kæru séra Ögmundar Andréssonar í Stafafelli á hendur Bjarna Árnasonar, bónda í Hlíð. Ákæruatriðin voru tvö: Annars vegar hafði Bjarni eignað jörð sinni raftviðarhögg á Ketilhlíðarhálsi sem séra Ögmundur kvað vera „j stadarens jðrd ath stafafelle“ og hins vegar á Bjarni að hafa „[eignað] sier jðrd jn umm þau lanndamercke j stadarens jðrd. sem svaren voru af þrimur skilvisum vottum kirkiunar eignn ath stafafelli“.[4] Landamerkjum Stafafells er ekki lýst nánar en skilríki prestsins voru tekin góð og gild og Bjarni dæmdur til að leiða fram skjalleg vitni um að hann hefði átt, en ekki haft að láni, timburhögg á Ketilhlíðarhálsi samfleytt í 20 ár eða lengur.

Í september 1506 gerði Stefán Jónsson biskup í Skálholti samning við Bjarna bónda Jónsson í Bæ í Lóni um að hann fengi árlega timburhögg að verðmæti eins hundraðs í heimalandi Stafafellskirkju gegn því að presturinn í Stafafelli mætti yrkja engjateig í Bæjarjörðu milli Ljóska og Bæjarár. Skyldi samningur þessi standa meðan Bjarni bóndi lifði.[5]

Í máldaga Gísla biskups Jónssonar frá um 1570 eru eignir Stafafellskirkju tíundaðar eins og þeim er lýst í Vilkinsmáldaga 1397 (sbr. tilvitnun hér framar) og greint frá eignum sem síðar hafa bæst við. Kirkjan átti þá hálfa Vík, hálfan Dal (Þórisdal), Krossland og hálft Skálafell. Fastagóss kirkjunnar var þá metið á 110 hundruð („elleffutijge hundrud“), og hafa fáar jarðir verið meira metnar.[6] Stafafell er nefnt í jarðabók 1597 og í jarðabók 1697 en þar er það ekki talið meira en 26 hundruð að dýrleika.[7]

Elsta landamerkjalýsing Stafafells er líklega í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1641:

> Mariu Kyrkia á Staffafelle j Lóne a Heimaland allt med gognum og gædum skogum og rekum thil

1 *Íslenskt fornbréfasafn* 12, s. 5.
2 *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 769.
3 *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 201.
4 *Íslenskt fornbréfasafn* 6, s. 494.
5 *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 50.
6 *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 697.
7 Björn Lárusson 1967, s. 330.

> Fiallz og fioru til þessara vmmerkia epter hefdar hallde og til sogn Sra Hogna Jonz sonar og Sra Gudmundar Laurentius sonar j motz vid hlyd og Bæ sio‹n›hending vr steinenum á steinzhollte og j mógil þad sem fellur vr hafrafellztinde hinum vestara, stód sá steirn vpp vr þufu fyrst þá Sra Hogne hafde staden sem han‹n› sialfu‹r› hefur medkentt, huer nu er blasin og steirnin nidur fallinn. Bifalar B[ysku]p lata vpphressa landamerke med godramanna raade sem thil vita ad til kolludum þeim er j motz vid eigu. Þadan ofan j Hymbrynis tiorn, sydan rædur Jokulz á ad sunnan j Bygdum og á stadurin allt land, og skóga ad frateknum Þoru skoge Einholltz kyrkiu, millum hen‹n›ar og skindildalz ár og á fioll vpp f[yrer] Jnnan Keteldalz heidi, og Vydedal allann, hun á skogar teig j skalahuamme annan skogar teig ‹j› styfinga hlyd, Selfor og v hrossa Beit j Barma a sumar og skogar teig j Hlydar dal.[1]

Síðan er vitnað í áðurnefndan samning sem Stefán biskup Jónsson gerði við Bjarna bónda Jónsson í Bæ árið 1506 og skyldi hann áfram gilda í tíð þeirra sem þá bjuggu í Bæ (séra Högna Jónssonar) og á Stafafelli (séra Guðmundar Lárentíussonar) með þeirri breytingu að ábúandinn í Bæ fékk nú heimild til að vinna kolskóg í heimalandi Stafafells til búsgagna þar sem timburhöggið, sem um er getið í samningnum, var þá eytt.

Árið 1714 voru landamerki Stafafells lögfest að því er virðist í samræmi við áðurgreinda lýsingu í vísitasíubók Brynjólfs biskups:

> Eg Gudmundur Magnusson lögfeste hier i dag stadenn Stafafell i Lone med öllum gögnum og giædum. skogum og rekum til fialls og fiöru til þessara ummerkia i mótz vid Hlijd og bæ siónhendingu ur Steinshollte og i Mógil þad sem fellur ur Stafafellstindi hinum vestara.[2] Þadann ofani Himbrinistiörn. sijdann rædur Jokulsá ad sunnann i bigd. á stadurenn allt land og skoga millum Jökulsár og Skindedalsár og so á fiöll upp. Jtem Ketelstadaheijde og Vijdedal allann. Jtem skogarteig i Skálahvamme og annann i Stifingahlijd. selför og 5 hrossa beit j barmá á sumar. Skogarteig i Hlydardal. selveide i millum Straumsness og Skernabba sem stendur i lonenu fyrir ofann óshöfda. Vigur med öllum gögnum og giædum. Jtem allann hrutzhöfda. reka allann á millumm bæarfiöru og Papafiardaróss. Lögfeste eg og under stadenn Stafafell land allt vid sió fra Bæaróse ad austann og vestur ad Papaóse med öllumm gögnumm og giædumm. …Sömuleides lögfeste eg Gudmundur Magnusson Stafafells kyrkiu jörd halfann Þorersdal i Lone og Stafafells kyrkiusokn. akra og tödur. Eingiar og haga. Skóga. vötn og veidestade og allar landsnitiar sem því lande filgia Eiga og filgt hafa. Fyrerbyd eg hvörium manne ad bruka. i ad vinna edur sier nyta. nema vyrduglegum höfdingsmanne Þorde Þorkelssyni og þeim sem hann leifer. til annara fardaga 1715 frá þessu. Þessar mijnar lögfestur vitna eg til þijn Högne Högnason og Þijn Hinrich Jonsson og allra þeirra dánumanna er ord mijn heijra.
>
> Þessar lögfestur voru upplesnar af Sira Gudmunde Magnussyni vid Stafafellskyrkiu þann 3 Junij 1714.[3]

Lögfestan var upplesin í staðfestu afriti fyrir fimmtarstefnuréttinum við Papaós 20. júní 1736.

Landamerkjalýsing Brynjólfs biskups er tekin upp í vísitasíu Jóns biskups Árnasonar 1727 en í vísitasíum annarra biskupa er einungis greint frá eignum kirkjunnar eins og venja var við slíkar úttektir.[4] Í vísitasíum Jóns Vídalíns (1706) og Finns Jónssonar (1755) er greint frá því að skógarteigur kirkjunnar í Skálahvammi sé nú eyddur en landið þar undir eigi Þórisdalur. Hjá Jóni Vídalín kemur og fram að óvissa ríkti um örnefni: „[Kirkjan á] Selför og 5 Hrossa Beit á Barma umm Sumar, þesser Barmar vita Menn nu ecke hvar eru, annann Skógarteig i Stifinga Hlid, sem Menn ej

1 Skjal nr. 2 (11).

2 Hér er sennilega um mislestur að ræða í uppskrift fyrir *Hafrafellstindi*, sbr. tilvitnaðan texta hér framar í vísitasíubók Brynjólfs biskups og *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 418, 7. nmgr.

3 Skjal nr. 2 (9). Lögfestan er í uppskrift Jóns Þorkelssonar, þjóðskjalavarðar, frá 1902.

4 Sbr. skjal nr. 2 (12-15).

helldur vita hvar er.“[1] Í vísitasíu Jóns Árnasonar 1727 er skýrt svo frá að maður að nafni Erlendur Ólafsson hafi gefið kirkjunni Skernabba fyrir kirkjuleg.[2] Í vísitasíu Ólafs Gíslasonar 1748 er haft eftir prófastinum, séra Högna, „ad þad sem ádur var kalladur Skernabbe, sie nu nefndur Þernuhólme, hverjum Kyrkiann nu behelldur“.[3]

Í jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er dýrleiki Stafafells sagður óviss enda ekki venja að tíunda kirkjulén (beneficium) til skatts. Gerð er grein fyrir eignum kirkjunnar og kemur þar fram að henni var eignaður Víðidalur og einnig Kollumúli sem nefndur er afréttur staðarins:

> Skógur er seldur og tekinn tollur fyrir, 5 ál. [álnir] fyrir 5 tunnur kola, og 5 fiskar fyrir hvörn raftviðarhest, og hefur þetta svo að fornu selt verið.
>
> Eggvarp af æðarfugli á jörðin í Vigrinu og selveiði.
>
> Staðurinn á afrétt í Kollumúla.
>
> Item er staðnum eignaður Víðidalur.
>
> Álftveiði á staðurinn á Lóninu.
>
> Item reka allan á millum Bæjarfjöru og Papafjarðaróss.
>
> Hrútshöfða á jörðin.
>
> Staðnum er eignað Hornssker fyrir Fjarðarlandi. Ábúandinn á Horni á að gjalda 5 ál. þar eftir árlega, eftir sem gömul venja verið hefur. En til forna hefur þetta sker verið tíundað að tveim tíundum af xij til staðarhaldarans að Stafafelli.[4]

Ekki er tekið fram hvar skógur Stafafells var en þó skal þess getið að árið 1731 fékk prófasturinn í Stafafelli mann nokkurn dæmdan fyrir skógarhögg innan Hnappadalsár.[5] Í Jarðabók Ísleifs er minnst á „Stafafellshjáleigu“ sem gæti verið sama býli og síðar var nefnt Brekka. Traustar heimildir um búsetu í Brekku eru þó ekki eldri en frá 18. öld.[6]

Í bréfi sem prófasturinn í Stafafelli ritaði biskupi 17. maí 1794 spyrst hann fyrir um það hver eigi markað fé sem finnast kynni „á þeim so kolludu Kollumúla Öræfum“. Um réttinn til ómarkaðs fjár kemst hann svo að orði: „Þad er einu sinne vist ad Kyrkiann a allt omarkad Fie i sinne Land-Eign, þann Riett þarf hun ecke ad sækia i Kollumula, þvi hun hefur þann sama i Kringumm Stadenn.“[7] Þá skýrir hann svo frá að Kollumúli, sem ekki geti reiknast með „byggðarafréttum“, liggi afskekkt, þangað sé illfært og lífsháski að gefa sig þangað í leitir:

> Þad er og afgiord Sök, ad þeir sem giefa sig þángad (hvar til nu á Dogumm eru faer Menn vordner, hvorier ed leggia Lyf og Heilsu sina i Hættu) vilia hafa Helming alls þess er þeir na kunna hvort þad

1 Skjal nr. 2 (14). Skjal nr. 2 (12): Vísitasíubók Finns Jónssonar.
2 Skjal nr. 2 (15).
3 Skjöl nr. 2 (13 og 15).
4 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 419.
5 Skjal nr. 2 (33). Hér mun sennilega átt við Hnappadalsá innan við Stigafjöll (sbr. *Göngur og réttir.* 1. b. Bragi Sigurjónsson bjó til prentunar. Önnur prentun aukin og endurbætt. Akureyri 1983. S. 51).
6 Í *Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu* (1. b., s. 65) er þess getið að nafnið Brekka komi fyrst fram árið 1735.
7 Skjal nr. 2 (66).

er helldur miked edur lyted, þess syniar þeim og Eingenn, eg og e‹c›ke heldur á því ómarkada. – Þad er og lika vytannlegt ad Kollumule, kann ey helldur að reiknast med Bygdar Afriettumm er safnast eiga á Haustumm, því hann liggur so lángt inn úr þeim ollumm, ummgyrdtur alla Vega af stor Vötnumm og Ofærumm, og sa beinste og beste Vegur inni hann er á Vetrar Tima inn ur því so kallada Jökulsár Gliufre, er nálega aldrei leggur nema í Aftokum, og þad ogiarnann fyrr enn efter Jól á vetrumm, vegna þess Straum Kasts sem í því er, þegar sialdann vill koma þad Vedur, ad ohætt sie ad giefa sig solangt fra öllumm manna Bygdumm. – I Tyd hinna fyrre Presta her heyre eg sagt ad þeir snemma á Haustumm hafe giefed sig þángad á Hestumm med Tiald og Neste, og leiged þar, einatt med lytlumm ábata. Þa hafe þeir þangad komest umm Eirn Kamb er kallast Ille-Kambur, enn sydann qvad so ur hönumm hlauped, ad ofært er Hestumm enn litt fært mönnumm, efter þad merke eg ad ferdalag þangad hefur aflagst inn til þess a seirne Arumm Prestsens sal. sra Rafnkiells Biarnasonar er þa fieck Alla þa færustu i Soknenne eitt Vor, ad fara þangad med Neste og Kietel. Hvort Leidangur hafde þad utfall, ad þeir nadu tvylembdre á, mistu Lömbenn fra henni enn sudu hana og átu - og foru so framm vid so búed.

Prestur taldi það ekki óréttmæta kröfu að þeir fáu, sem lögðu líf og heilsu í hættu til að fara inn í Kollumúla, fengju helming alls þess sem þeir kynnu að finna þar af ómörkuðu fé. En hann taldi einnig sanngjarnt að kirkjan fengi sína umbun, fjórðung alls markaðs fjár, fyrir að framfleyta því á sínum eigin högum („fyrer Haga Forsorgun og frammfære þess“):

Eg kalla og Kol‹l›umula hafa meire Riettugheyt enn önnur Fiöll, þar hann hefur þad fram yfir þau oll her á landi – (ni fallor) [ef mér skjátlast ekki] ad hann frammfærer á sinumm Landgiædumm Fie, þar annad ma þo crepera sem er i Bygdar Afriettumm.

Ad ollu þessu þannig yferlögdu Verdur þa Spursmaled þetta: Skal þa Kyrkian her eckert hafa fyrer Haga Forsorgun og frammfære þess Fiar so mörg Ár? Eda er su min Prætention Kyrkiunnar vegna so obylleg þo eg uppastande ad hafa af því markada Fie er þar finnast kann 4da Partenn?[1]

Biskupinn féllst á þessa skoðun prófastsins í bréfi 18. júlí. Í bréfinu notar biskupinn hugtökin „Udörken“, „Grund og Græsmark“ og að því er virðist einnig „Landegn“ þegar hann er að ræða um Kollumúla:

Ved promemoria til Os af 17de Maji f.a. har D[eres] V[el]v[ærdig]h[e]d andraget at Stafafells Kirke uden Modsigelse har fuldkommen Ret til alle umærkede Faar som forefindes i dens Landegn, ligesaa at hvem som paatager sig, at vove Liv og Helbred paa at giennemsöge Udörkenen Kollumule kræver Halvparten af alt hvad hand kand overkomme, enten det er saa mærket eller umærket, hvilket og berettes at ingen skal nægte, men da bem[el]te Udörken, som beskrives situeret inden for andre Afrets Fjelde, hvor til Vejen falder over en strid Elv og Jöckel, skal have den egen Beskaffenhed at Faar gaar der og leve vilde Aar ud og Aar ind og saaledes opfödes der paa Kirkens Grund og Græsmark, har D[eres] V[el]v[ærdig]hed forespurgt Dem, om ikke Stafafells Kirke bör tilhöre ¼ af de saaledes sammesteds opfödte mærkede Faar, hvor til svares: Derudi finde Vi intet ubilligt.[2]

Jafnframt skýrði biskupinn stiftamtmanni frá þessu áliti sínu í bréfi 26. janúar 1795 með þeim orðum að það væri ekki ósanngjarnt („intet ubilligt“) að prófasturinn fengi einn fjórða af mörkuðu fé „som findes i Stafafells Kirkes Terrein Kollumula“.[3]

1 Skjal nr. 2 (66).
2 Skjal nr. 2 (68).
3 Skjal nr. 2 (69).

Í jarðamati 1804-1805 eru nefndar fimm hjáleigur með Stafafelli: Garðakot, Brekka, Kiðavellir, Byggðarholt og Hraunkot. Þar er einnig vikið að „afrétti“ jarðarinnar með þessum orðum: „Jorden tilhører Afret for 2d stoer Hundrede [þ.e. 240] gælde Faar“.[1] Í Jarðatali Johnsens 1847 er Stafafell metið á 26 hundruð, eins og í jarðabókinni 1697, en í Nýrri jarðabók 1861 er hún talin 46,1 hundrað að dýrleika.[2] Brekka er nefnd í Jarðatali Johnsens sem annað heiti yfir hjáleiguna Eskifelli. Það nafn, Eskifell, er ekki að finna í eldri jarðabókum en Johnsen hafði það frá presti og sýslumanni.[3] Í Nýrri jarðabók er Brekku ekki lengur getið enda mun hjáleigan hafa farið í eyði 1842 en Eskifell er þar skráð með Valskógsnes sem annað heiti.[4] Eftir öðrum heimildum er vitað að síðustu ábúendurnir í Valskógsnesi fluttu þaðan 1875 og settust að í Smiðjunesi. Þar var búið til ársins 1892 þegar búskapur hófst að nýju að Brekku.[5]

Í skjalagögnum Stafafellskirkju er m.a. að finna svonefnda „Fornbréfabók“. Hún var tekin saman á 19. öld og geymir ýmsar heimildir um eignir kirkjunnar og landamerki. Þar er gerð sú athugasemd að engar úttektir hafi varðveist á eignum Stafafellskirkju eftir að Hannes biskup Finnsson vísiteraði kirkjuna og var þó skylt að gera slíkar úttektir í hvert sinn sem nýr prestur tók við staðnum. Fullyrtu þeir sem athugasemdina gerðu (sennilega snemma á 20. öld) að við þetta hefðu eignir kirkjunnar, bæði í föstu og lausu, rýrnað mjög. Síðan segir orðrétt:

> Hér að auki falla á þennan tíma þær tilraunir, sem gjörðar hafa verið að færa landamerki upp á land staðarins með fölskum landamerkjum, bæði á milli Stafafells öðrumegin og Bæjar og Hlíðar hinumegin og sömuleiðis millum Víkur og Svínhóla. Líka uppkom í tíð síra Bergs [Magnússonar, 1822-1824] einhver deyla um Skyndidalinn, sem Dalsmenn vildu eigna sér, en Stafafellsprestar lögðu bann fyrir. Telja má og hér til tilraunir þær, sem Álftfirðingar gjörðu til að ná yfirráðum Víðidalsins, með því að setja þangað Stefán heitinn Ólafsson[6], því vel hlaut síra Bergur Magnússon og síra Jón sonur hans ‹að vita›, að dalurinn heyrði Stafafelli til, þareð hann sjálfur hafði áður verið á Stafafelli. Loksins rak hérvera síra Björns Þorvaldssonar [1837-1862] endahnútinn á alla eyðileggingu Stafafellsbrauðs og vísitatja b[isku]ps Helga [Thordersens, 1846-1866], sem tekur við næst eptir eyðuna sanctioneraði allar hans aðgjörðir og fer miklum lofsorðum um þá endurbót, sem hann hefur gjört á brauðinu með nýlendu setningunni inni í Eskifelli og þó var þessi nýlenda algjörlega eyðilögð af náttúrunnar eigin völdum, áður en síra Björn sjálfur skildi við Stafafell.[7]

Þrátt fyrir athugasemdina í Fornbréfabók Stafafells eru til í vísitasíubókum prófasts úttektir Stafafells frá 19. öld. Í úttekt frá 8. maí 1824 segir m.a.:

> Skóg á Kyrkiann svo lángt sem Fiöll ná eptir hennar Landamerkjumm inn og eins i Eskifelli og Stífíngahlíd. Skindidalur hálfur og hans Múli er Kyrkjunni égnadur. Hún á lika Kollumula og Lambatungur. Eingiatakmark Stafafells eru Nautholt og í Leyrum, Merkikelda med Steinsholt Svædi (og Skyrrima Eingi) Hofda Svædu, Stadar Rimi, Skipahrauns Svædu, og sidri Partur af hálfumm Hrútshöfda, lika á Stafafell halfann Þernuhólma.[8]

1 Skjal nr. 2 (71).
2 *Jarðatal* 1847, s. 1. *Ný jarðabók* 1861, s. 4.
3 *Jarðatal* 1847, s. 1. Búið var í Eskifelli á árunum 1836-1863 samkvæmt því sem segir í grein Sigurðar Jónssonar (Stafafelli), 1969: „Ljósir blettir í liðinni ævi. Ævintýrlandið okkar Lónsöræfi.“ *Heima er bezt.* Bls. 88.
4 *Ný jarðabók* 1861, s. 4. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 65. Valskógsnes er einnig annað heiti yfir Eskifell í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849 (skjal nr. 2 (38)).
5 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 64.
6 Um mann þennan (Stefán sterka) eru til allmargar frásagnir og þjóðsögur (sbr. Þorsteinn Geirsson, 1995: *Gamla hugljúfa sveit.* 2. b. *Af mönnum og málefnum í Austur-Skaftafellssýslu.* [Án útgst.]. S. 167-170).
7 Skjal nr. 2 (16).
8 Skjal nr. 2 (40).

Aðrar úttektir prófasta eru frá árunum 1827, 1833, 1878 og 1881 og verður ekki séð að neinn verulegur munur sé á umsögnum þeirra um eignir og ítök kirkjunnar.[1]

Þá er að víkja að brauðamötum frá 19. öld. Eitt þeirra er dagsett 19. júní 1839. Þar kvartar presturinn yfir því að eyjan Vigur sé næstum orðin ónýt prestakallinu „vegna ráns og skothrídar, sem þar er framinn af hákalla Jöktum og skotum frá Berufyrdi og Eskjufyrdi“, en um fjalllendi kirkjunnar fer hann fáum orðum.[2] Öðru máli gegnir um brauðamat sem dagsett er 10. júní 1854. Þar eru taldar upp fjórar hjáleigur heimajarðarinnar (Valskógsnes, Eskifell, Byggðarholt og Hraunkot) og fjórar kirkjujarðir að auki (hálfur Þórisdalur, Krossaland, hálf Vík og Skálafell í Suðursveit) og greint frá landskuld þeirra. Meðal annarra tekna kirkjunnar voru leiga fyrir Kollumúla, 20 álnir árlega, og fyrir skógarhögg, 30 hundruð árlega.[3] Í brauðamati sem undirritað er 30. desember 1898 segir m.a.:

> Kostir jarðarinnar eru einkum þeir, að hún er veðursæl og hagasæl, og hefir víðáttumikið fjalllendi og kjarngott afréttarland, sem að nokkru leyti er skógi vaxið, en ókostir þeir, að hér er fremur létt undir bú, jörðin mjög erfið og mannfrek, sauðfé mjög ullarlítið og afréttarlandið bæði fjarlægt, einkum hið besta úr því, og alt sundurskorið af vatnsföllum, klettabeltum, giljum og gljúfrum, svo að fjallgöngur kosta ótrúlega mikinn tíma og fyrirhöfn.[4]

Tekið er fram að „nokkur hluti afréttarlandsins (Víðidalur og Kollumúli)“ hafi verið byggður fjögur ár af þeim 5 sem brauðamatið nái yfir og hafi eftirgjaldið verið 30 merkur smjörs, reiknað á 56 aura pundið, eða 16 kr. og 80 aurar að jafnaði árlega. Sama ár lýsti prófasturinn á staðnum, Jón Jónsson, kostum jarðarinnar og hlunnindum á svipaðan hátt.[5] Ári síðar, 7. febrúar 1899, var gerð úttekt á jörðinni að tilmælum prófasts. Jón Jónsson hreppstjóri og Sveinn Bjarnason úttektarmaður virtu þá til afgjalds „prestsetrið Stafafell, sem bújörð, ásamt meðfylg‹j›andi 4 kúgildum og þeim hlunnindum jarðarinnar, sem við álítum að henni eigi að fylgja sem bújörð, og reiknast með, þegar hún er metin til eftirgjalds, sem eru afréttarland, skógur til heimilisþarfa, trjáreki af fjörum staðarins og silungsveiði í Jökulsá“.[6] Þeir komust að þeirri niðurstöðu að sanngjörn landskuld af jörðinni væri 100 kr., og reiknuðu þeir þá með í matinu afréttarland, skóg til heimilisþarfa, trjáreka af fjöru staðarins og silungsveiði í Jökulsá.[7]

Víðidalur er fyrst nefndur, að ætla má, í vísitasíu Brynjólfs biskups Sveinssonar frá 1641 og er þar eignaður Stafafellskirkju. Í lögfestu 1714 er Ketilstaðaheiði nefnd ásamt Víðidal en í jarðabók Ísleifs Einarssonar frá svipuðum tíma (1709) eru „afréttur“ í Kollumúla og Víðidalur sagðir eign Stafafellskirkju. Þetta er síðan staðfest í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849: „Slægjur utan túns eru ekki „miklar“ né víðlendar; hagarnir aðeins góðir fyrir sauðfé en ill hrossagánga á vetrum. Staðurinn á „Víðidal“ og „Kollumúla“.“[8] Á Grund í Víðidal var búið með hléum frá 1835-1897. Ekki verður séð af fyrirliggjandi heimildum að sótt hafi verið um heimild til stofnunar nýbýlis í dalnum, en vitað er að síðustu ábúendur þar, Sigfús Jónsson og Ragnhildur Jónsdóttir, fengu byggingarleyfi hjá séra Markúsi Gíslasyni að Stafafelli.[9] Bæjarhús í Víðidal voru vel stæðileg þegar byggð lagðist

1 Sbr. skjöl nr. 2 (41-44). Í úttektunum 1878 og 1881 er tekið fram að komnir séu tveir nauðsynlegir sæluhúskofar í fjöllum staðarins í staðinn fyrir „1 vantandi jarðarhús“ frá hinu fyrrverandi býli Eskifelli.

2 Skjal nr. 2 (45).

3 Skjal nr. 2 (46).

4 Skjal nr. 2 (89).

5 Skjal nr. 2 (18).

6 Skjal nr. 2 (89).

7 Skjal nr. 2 (19).

8 Skjal nr. 2 (38).

9 Þetta kemur fram í bréfi Sigfúsar Jónssonar til ónafngreinds kunningja síns á Héraði 20. apríl 1884 (sbr. skjal nr. 13 (29). Sigurður Kristinsson, 1984: „Mér þýðir ekki að kvíða. Þættir um byggð í Víðidal í Lónsöræfum og búskap á Bragðavöllum í Hamarsfirði.“ *Múlaþing* 13. S. 95-97. Þorsteinn Geirsson 1995, s. 177-178.

þar af og keypti landssjóður eitt þeirra, skemmu, sem skyldi vera sæluhús fyrir gangnamenn og ferðamenn. Sigfús Jónsson og sonur hans höfðu hug á að selja húsin í Víðidal ef einhver vildi setjast þar að en af því varð ekki og urðu þau með tímanum eyðingunni að bráð.[1]

Í skýrslu um tekjur og útgjöld Stafafellsprestakalls á tímabilinu frá fardögum 1893 til fardaga 1898 kemur fram að afgjald af Víðidal og Kollumúla nam samtals 73,94 kr. Meðal arðlausra ítaka og hlunninda voru skógarteigur í Stífingahlíð, Skálahvammi og Hlíðardal, selför og 5 hrossa beit í Barma, álftaveiði á Lóni „o.fl.“[2]

Í skriflegu mati á Stafafelli frá 1912 lýsa úttektarmenn yfir því að jörðin sé

> einhver sú erfiðasta og fólksfrekasta landbúnaðarjörð, er við þekkjum, sérstaklega hvað fjárhirðingu snertir, þar eð jörðin er landrík og fjalllendi sérstaklega víðáttu mikið. Afréttarland er kjarngott og að nokkru leyti skógi vaxið, en í mjög mikilli fjarlægð, auk þess, sem það er sundurskorið af vötnum, giljum og gljúfrum og mjög slæmt umferðar.[3]

Loks er að nefna að í fasteignamati frá 1916 er komist svo að orði að beitilandið sé „víðlent fjalllendi með skógarkjarri, snjólétt og skjólgott, en grýtt“. Einnig er tekið fram að jörðin eigi „stórt afréttarland, en afar ervitt og illa lagað til gangna“. Skóg mikinn átti jörðin, og Einholtskirkja átti „skógarítak á Skyndidal, sem kallast Þóruskógur“.[4] Jörðin var þá komin í einkaeigu, seld ábúandanum, Jóni prófasti Jónssyni, í samræmi við lög um sölu kirkjujarða, nr. 50/1907, og er afsalið dagsett 28. maí 1913. Með í sölunni fylgdu hjáleigurnar Brekka, Byggðarholt og Hraunkot og eyjan Vigur, alls 80,4 hundrað að dýrleika eftir nýju jarðamati.[5] Í jarðamatinu frá 1916 er Brekka metin sem sérstök jörð en hún mun hafa byggst að nýju árið 1892.[6] Beitiland Brekku var þá sameiginlegt með Stafafelli og upprekstur í Stafafellsfjöllum. Brekka var seld samkvæmt samningi 24. maí 1933 og var þá talin 9,24 hundruð að dýrleika og ¼ hluti úr Stafafellslandi, að ytri bæjunum frátöldum.[7] Í september 1983 var gerð sú viðbót við eldri kaupsamning að lýst var stefnu landamerkjagirðingar sem aðskildi ræktað land Brekku frá ræktuðu landi Stafafells.[8]

Árið 1937 seldi Sigurður Jónsson á Stafafelli Skafta Benediktssyni jörðina Hraunkot með tilgreindum landamerkjum. Jörðinni fylgdi „réttur til upprekstrs og skógarítaks í Stafafellsfjöllum, að undanskyldu heimalandi Stafafells og Brekku“.[9]

Í Byggðarholti var lengst af tvíbýli.[10] Með afsali, dags. 20. febrúar 1957, seldi Sigurður á Stafafelli Friðriki B. Jónssyni í Hraunkoti einn þriðja af eignarjörð sinni, Byggðarholti, og er þar vísað til landamerkjalýsingar í bréfi dags. 31. janúar sama ár.[11] Sex árum síðar, 12. nóvember 1963, seldi Sigurður Sigurlaugu Árnadóttur í Hraunkoti jörðina Byggðarholt I með eftirfarandi landamerkjum sem voru sameiginleg fyrir Byggðarholt I og II:

1 Sigurður Kristinsson 1984, s. 100-101. Sbr. einnig Þorvaldur Thoroddsen, 1959: *Ferðabók*. 3. b. Reykjavík 1959 (2. útg.). S. 270-273.
2 Skjal nr. 2 (20).
3 Skjal nr. 2 (21).
4 Skjal nr. 2 (39).
5 Skjal nr. 2 (8). Sbr. *Kirkjueignir á Íslandi* 2, s. 36.
6 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 65.
7 Skjal nr. 13 (32). Undir samninginn rita Sigurður Jónsson og Sighvatur Davíðsson. Skjal nr. 4 (83): Afsal. Í skjali nr. 13 (12) er vísað til kaupsamnings sem þessir sömu menn undirrituðu 7. mars 1931. Sbr. einnig kaupsamning dags. 14.6. 1987 (skjal nr. 13 (7)).
8 Skjal nr. 13 (12).
9 Skjal nr. 4 (84).
10 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 69.
11 Skjal nr. 4 (85).

> Að austan ræður landamerkja-girðing Hraunkots. Að ofan, Vallalækur og bein stefna úr mynni hans vestur á sand, móts við Austurholtsbakka, þaðan austan við Nautholt í Herbjarnarey, – en Herbjarnarey tilheyrir Byggðarholti. – Byggðar-Holtsfjara er frá Grænkletti að Óshöfða. Innan þessara takmarka eru Byggðarholtsengjar, sem fylgt hafa að fornu og nýju, en innan þeirra eru einnig engjar frá Stafafelli og Brekku; þau stykki liggja saman og takmarkast af Hraunkotsparti og Setursteig annars vegar, Hólengi, Símonarrima og Brandseyjar-leirum hinsvegar, en að öðru leyti liggja þau að Bæjarlandi. … Jörðinni fylgir afréttarland í Stafafellsfjöllum innan Hvannagils, einnig skógartekja og rjúpnaveiði, í samræmi við gildandi lög á hverjum tíma.[1]

Eftir þetta var Byggðarholt I sameinað Hraunkoti.[2] Árið 1996 eignaðist Friðrik B. Friðriksson, Hraunkoti, jarðirnar þrjár, þ.e. Byggðarholt II og Hraunkot ásamt Byggðarholti I.[3]

Eins og greint er frá hér framar er landamerkjum Stafafells lýst í vísitasíubók Brynjólfs biskups Sveinssonar 1641 og í lögfestu 1714. Í fyrrnefndri Fornbréfabók Stafafellskirkju er að finna yfirlýsingu séra Bjarna Sveinssonar um landamerki Stafafells, dagsetta 6. febrúar 1886, og ber hún fyrirsögnina „Lítill viðbætir um landamerki Stafafells“.[4] Þar er landamerkjum nánar lýst en gert er í fyrrnefndum eldri heimildum. Yfirlýsingin er á þessa leið:

> Eptir visitatiunum og skjölunum hér að framan eru landamerki Stafafells: Á austursíðuna sjónhendingarstefnu úr gilinu í Hafrafellstindi hinum eystra og í Markhraun (síður kallað Steinsholt) og þaðan ofan í Heimbrims tjörn. Liggur sú lína fram eptir brúnunum fyrir ofan Kinnur niður í Stórabotn, sem kallaður er vestanmegin við Hrafnagljúfur, þaðan út og ofan hlíðarnar eða bríngurnar Hlíðarmegin niður í Hlíðará; sker svo yzta taglið af nesinu Stafafells megin hérumbyl á austurenda Bláberjamýra, þaðan á ská yfir Hlíðaráraurinn yfir á nýgræðurnar skammt fyrir ofan Hófstaðaklett, liggur þaðan út og niður landið yfirum eða fast neðan við beitarhús Hlíðarmanna og þaðan sjónhendingu í áðurnefnt Markhraun. Frá suðausturenda Heimbrimistjarnar beygist línan nokkuð austur á við frá þessari stefnu beina stefnu í Óshöfða; liggur sú lína fast í norður klöppunum á Hrútshöfða eins og síra Högni segir í Eyrarmálinu, svo Stafafell á Höfðann allan, en Bær fitina eða eyrina, sem liggur norður af honum, þaðan liggur línan norðanvert við Þernuhólma eða Skernabba til Óshöfða. Geta verður þess, að til eru falsmörk á þessari línu, sem byrja að ofan í áðurnefndu gili, en fara fyrir neðan Hófsstaðaklett og svo neðarlega niður úr löndum, að þau taka Hraunkotstúnið allt og allar Stafafellsengjar í Leyrunum suður fyrir allan Hrútshöfða. Þau kalla Steinsholt eitt lítið sker, sem liggur í vaðlinum utantil á Merkikeldu hólmunum, en þar vantar Heimbrimis tjörnina. Þessari stefnu fylgir Hlíðarbréfið, sem Jón Helgason[5] gaf út, en hún hefur aldrei náð að staðfestast með neinu hefðargildi. Að sunnanverðu ræður Jökuls á allt hið ytra að fjöllum upp[6] og á staðurinn allt land og skóga milli hennar og Skyndidalsár, að fráteknum Þóruskógi Einholtskirkju á Skyndidal. Mörk þessi eru reyndar nokkuð ónákvæm á sandinum og getur gefið og gefur tilefni til ágreinings um silungsveiði í ánni. Þeir sem rannsökuðu farvegi hennar í Eyrarmálinu álitu að hinn breiði farvegur hennar milli Nautholts og Krossalands væri sá elzti eða upprunalegi og væri þá hentugast til að skapa sér fasta merkistaði á þessu breiða svæði að taka sjónhendingarstefnu úr Þorvaldshöfða sunnanverðum beint inn í Dímun og þaðan aptur í ósa Skyndidalsár þar sem hún fellur í Jökulsá og síðan eptir henni endilangri inn í innra jökul í botni Skyndidals. Frá Hafrafellstindi að austanverðu inneptir ráða fjallseggjarnar alla leið inneptir og svo norður á við

1 Skjal nr. 4 (166).
2 Sbr. skjal nr. 4 (86).
3 Skjöl nr. 4 (87 og 88).
4 Skv. því sem stendur í *Byggðasögu Austur-Skaftafellssýslu* 1 (s. 60) kom séra Bjarni til Stafafells 1862 en hætti þar prestsþjónustu 1878 vegna geðlömunar og fluttist þá í Byggðarholt.
5 Hér gæti verið átt við Jón sýslumann Helgason í Hoffelli.
6 Undirstrikað í handriti.

milli Sviftungna og innsta botns af Flugustaðadal í Álftafirði. Þaðan yfir Hofsjökul og gegnum skarðið milli hans og Þrándarjökuls þar sem vötnum hallar á báðar síður til Víðidals og Geithelladals og loks frá Þrándarjökli innanverðum inn í aðaljökulinn fyrir botni Víðidals þar sem Sauðahnúkur heitir og vötnum hallar norður frá til Fljótsdals.[1]

Landamerkjabréf Stafafells með hjáleigum og ítökum var undirritað 23. maí 1914 og þinglesið á manntalsþingi í Bæjarhreppi 10. júlí 1922:

Að austanverðu ráða mörkum fjallseggjarnar fyrir austan Víðidal út á Sviptungnavarp, þaðan ráða enn fjallseggjar út á Hafradalsstafninn. Eftir það ræður á sú, sem fellur út Hafradal al‹l›t út í gljúfurkjaftinn austanvert við Bláberjamýri; þaðan liggja mörkin beina leið í Skernabba á ofanverðum Nýgræðum – sem nú verður hres‹s›tar upp og auðken‹n›dar – þaðan sjónhending í vörðuna á Steinsholti, sem nú kallast venjulega Markhraun. Úr því beint út yfir Himbrimistjörn yfir Hrútshöfða þannig, að sjónhending verði úr vörðunni á Markhrauni í austustu klettasnös í Vigrinni. Að utan ræður affallið fyrir ofan fjöruna. Að sunnan ræður Jökulsá þ.e. sá farvegur hennar, sem rennur á milli Nautholts að austan og Krossalands að vestan – Þorvaldshöfðakvísl - alla leið inn eftir þangað sem Skyndidalsá rennur í hana. Eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inn í jökla. Að norðan nær Stafafellsland þangað, sem vötn skilur á milli Lóns og Fljótsdals. Undir Stafafell liggur fjara með öllum reka og öllum landsnytjum frá landamerkjum fjarðar austur til Óshöfða og eru suðurmörk þeirrar fjöru þar sem Ólafshelli ber milli hátinda, þegar staðið er á fjörunni, og verða þar mörk sett. Ennfremur á Stafafell allan reka á fjörunni frá Óshöfða austur að Bæjarfjöru, og eru austurmörkin þar sem há-Skiphólakollinn ber í skriðumótin – rauðu og dökku – í Reyðarártindi, en landsnytjar á þessari fjöru, sem nefnd er Prestsfit, liggur undir Hvalnes. Loks fylgir Stafafelli eyin Vigur með Böðvarsskeri og öllum gögnum og gæðum. Auk þess eigna gömul skjöl Stafafelli álft alla á Lóni, en önnur ítök, sem skjölin nefna, virðist óþarft að tilgreina, þar sem þau eru bundin við örnefni, sem enginn veit nú lengur hvar eru.

Ítök nefna skjölin engin, sem aðrir eigi í Stafafellslandi, nema aðeins Þóruskóg á Skyndidal, sem Einholtskirkja eigi, en óljóst eru um takmörk hans.[2]

Undir bréfið ritar eigandi og ábúandi Stafafells en að auki er efni þess samþykkt vegna eftirtalinna jarða: Hlíðar, Bæjar, Þórólfsdals, Hvamms og Volasels, Þorgeirsstaða, Efri-Fjarðar, Syðri-Fjarðar og Hvalness.

Landamerkin milli Stafafells ásamt Brekku og Þórisdals voru til umfjöllunar í aukadómþingi sem haldið var föstudaginn 9. október 1970. Aðdragandi málsins er ekki rakinn en komist var að eftirfarandi samkomulagi um landamerki jarðanna:

Neðan Dímu ræður mörkum bein lína úr austurhorni Þorvaldshöfða í vörðuna á há-Dímu. Ofar Dímu ræður Jökulsá inneftir þangað, sem Skyndidalsá fellur í hana. Eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inní Jökla. Díma ásamt kraga af sandinum umhverfis hana verður friðlýst land og afhent Náttúruverndarráði að gjöf til eignar og umráða.[3]

Einnig varð samkomulag um að girðing sú sem reist hafði verið á Jökulsársandi neðan Dímu mætti standa í þrjú ár „frá deginum í dag að telja“.

1 Skjal nr. 2 (16). Í þessari sömu heimild eru einnig vitnisburðir um landamerki Víkur á Lónsheiði og sýslumörk milli Skaftafellssýslu og Múlasýslu.

2 Skjal nr. 2 (4).

3 Skjal nr. 13 (13).

Í nóvember 1985 lagði sýslumaðurinn í Austur-Skaftafellssýslu fyrir sýslunefndarmenn og oddvita að gera skrár yfir alla afrétti héraðsbúa með tilvísun í lög nr. 42/1969. Í svari oddvita og hreppstjóra Bæjarhrepps, dags. 6. des. 1985, kemur fram sú skoðun að í hreppnum „sé tæpast um afrétt að ræða, fremur heimalönd“. Síðan segir orðrétt:

> Þó viljum við geta um eftirfarandi varðandi Eskifellsfjöll, nú vanalega rangnefnd Lónsöræfi en þau eru víðáttumestu beitarlönd í hreppnum og erfið í smölun vegna klettagljúfra og stórvatna.

Mörkum Eskifellsfjalla er lýst með svofelldum orðum:

> Eskifellsfjöll eru talin byrja norðan Skyndidalsár, en vestan Jökulsár. Þá er og Kollumúli og Víðidalur norðaustan Jökulsár en vestan þess fjallgarðs sem aðskilur Bæjarhrepp frá Geithellnahreppi í Suður-Múlasýslu. Mörkin að norðan eru á Marköldu, sem er sýslumark á milli Norður-Múlasýslu og Austur-Skaftafellssýslu. Að vestan og norðvestan takmarkast þetta svæði af skriðjöklum Vatnajökuls.

Bréfinu lýkur með þessu orðum:

> Þrátt fyrir víðáttu þessa fjalllendis teljum við undirritaðir eins og í upphafi var sagt að þetta beitiland teljist og skilgreinist fremur heimaland í einkaeign en afréttur.[1]

Stafafellsmenn hafa ekki einir nytjað fjalllendi þetta til beitar því að þangað hefur fé verið rekið frá Bjarnanesi í Nesjahreppi samkvæmt „munnlegum samningi frá 1968“.[2] Einnig eru heimildir fyrir því að á tímabili hafi fé verið flutt í „afréttarlönd“ Stafafells frá bæjunum Ártúni og Haga í Nesjahreppi.[3] Jafnframt liggur fyrir skriflegur samningur, undirritaður 8. júní 1984, við Ólaf Bergsveinsson í Stafafelli um heimild Þorsteins Sigjónssonar í Bjarnanesi til að reka fé í Eskifellsfjöll í Lóni gegn því að hann greiddi þriðjung af kostnaði vegna smölunar. Samningurinn skyldi gilda í eitt ár og undirrituðu hann, auk fyrrnefndra manna, sveitarstjóri Nesjahrepps og tveir menn í nefnd sem skipuð var til að fjalla um afréttarmálefni í Nesjum og Lóni.[4] Þá skal þess getið að í gögnum hreppsnefndar kemur fram að á fundi hennar 15. janúar 1983 var samþykkt að koma til móts við skriflega beiðni Þorsteins Sigjónssonar í Bjarnanesi og leggja til 5000 kr. vegna leitar í Stafafellsfjöllum úr þyrlu Landhelgisgæslunnar. Um leið var vakin athygli á því „að utansveitarmönnum verði ekki leyfður upprekstur fjár í Lónsfjöll eftir 1983 samkvæmt heimild í lögum“.[5] Við skýrslutökur upplýsti Þorsteinn Sigjónsson að 2/3 af kindum hans gengju „í afrétti Stafafellsmanna og Brekku“ en þriðjungur í afrétti Bjarnanesmanna. Fé hans í Lóninu væri „innan við Skyndidalsá og svo innan við Jökulsá, innar í Kollumúla“ og sæju Bjarnanesmenn einir um að smala þetta svæði.[6] Að sögn Gunnlaugs Ólafssonar í Stafafelli var fé Staffellinga áður fyrr rekið „inn fyrir á snemma á vorin“ en nú sé því sleppt af túnum og leiti þá af sjálfsdáðum til fjalla. Fjallskilakvöðin hvíli hins vegar á Þorsteini Sigjónssyni í Bjarnanesi eftir að hann tók við smalamennskunni með samningnum sem fyrr er getið.[7]

Tilhögun smölunar fram eftir nýliðinni öld er lýst í ritinu *Göngum og réttum*. Venjan var sú að hreppsnefndin raðaði niður í göngur eftir fjáreign þannig að Stafafell lagði til fjóra menn, Byggðar-

1 Skjal nr. 4 (60).
2 Þorsteinn Sigjónsson við skýrslutökur, 12.9.2002.
3 Sbr. *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 63.
4 Skjal nr. 13 (30). Sbr. skjal nr. 13 (31).
5 Skjal nr. 4 (59). Þorsteinn hafði óskað eftir 10.000 kr. fjárframlagi til eftirleitar á fé á Lónsöræfum.
6 Skýrslutökur 12.9. 2002.
7 Skýrslutökur í máli nr. 4/2001, 12.9. 2002.

holt tvo og Hraunkot og Brekka sinn manninn hvort býli. Leitarsvæði Stafafellsmanna voru Stafafellsfjöll en þau skiptust í smærri svæði eins og nánar er lýst í fyrrnefndu riti.

Framfjöll nefnast einu nafni það fjalllendi sem næst liggur sjó. Svæði þetta nær yfir Hafradal og Hvannadal, Koltungugil og Koltungu, Stigafjöll og allt inn að Grísatungum. Vestan Jökulsár eru Eskifellsfjöll. Þar var fyrsti áfangi gangnamanna. Svæðið upp að Kömbum, norðanvert í Hnútunni, og Víðibrekkum, var venjulega smalað af tveimur mönnum svo og Skógarnir austan ár. Handan Jökulsár er Kollumúli og Víðidalur sem fjórir menn gengu. Þangað leitaði oft fé úr Suður-Múlasýslu og því var það að í mörg ár komu Álftfirðingar í Víðidal um svipað leyti og Lónsmenn og ráku fé sitt þaðan beint austur í Múladal. Einnig var farið yfir Víðidalsá í Sviptungur og Grísatungnagil. Innstu leitir í Stafafellsfjöllum voru í Tröllakrókum vestan Jökulsár og allt inn í Vesturdal. Á því svæði var einatt það fé sem alvænst þótti úr Stafafellsfjöllum. Þangað fóru tveir menn í leitir. Framfjallið, sem svo er nefnt, var venjulega smalað seinasta daginn af öllum gangnamönnum en Koltunguna og Stigafjöll smalaði einn maður þótt erfið væru yfirferðar.[1]

Árið 1977 voru Lónsöræfi friðlýst samkvæmt heimild í 24. gr. laga nr. 47/1971. Áður en það gerðist gáfu eigendur og ábúendur jarðanna Brekku og Stafafells út yfirlýsingu um að þeirra vegna væri heimil friðlýsing Lónsöræfa (einnig nefnd Stafafellsfjöll í yfirlýsingunni) innan eftirfarandi marka:

> Frá ármótum Jökulsár í Lóni og Skyndidalsár vestur með Skyndidalsá að Lambatungnajökli; þaðan með Lambatungnaá að Austurtungnajökli og eftir honum miðjum norðvestur í nafnlausan hnjúk í 1500 m hæð sunnan Grendils og áfram í sveig á vatnaskilum í Grendil (1570 m); þaðan ráða sýslumörk Austur-Skaftafellssýslu og Múlasýslna á vatnaskilum í Flugustaðatinda og úr þeim vestur um Sviptungnavarp og Hnappadalstind (1212 m) að Jökulsá við Vondasnaga; þaðan niður með Jökulsá að ármótum við Skyndidalsá.[2]

Um friðlandið skyldu gilda þessar reglur:

1. Mannvirkjagerð öll, jarðrask og önnur breyting á landi er háð leyfi Náttúruverndarráðs.
2. Hefðbundnar nytjar landeigenda, svo sem búfjárbeit og veiðiréttur, haldast óskertar, nema um annað verði samkomulag en sérstaklega skal þess gætt að misbjóða ekki beitarþoli afrétta og hlífa kjarri og skóglendi eftir föngum.
3. Umferð vélknúinna farartækja er bönnuð nema á ógrónum áreyrum, vegum og öðrum merktum akslóðum innan svæðisins.
4. Heimilt er að ganga um svæðið og fara um það með hesta. Þó er skylt að ganga þannig um, að ekki sé spillt gróðri, raskað dýralífi, minjum, mannvirkjum né öðrum verðmætum. Hvergi á svæðinu má skilja eftir sorp eða rusl nema í sorpílátum. Náttúruverndarráð setur nánari reglur viðvíkjandi umferð um hið friðlýsta svæði með samkomulagi við landeigendur.
5. Náttúruverndarráð skal í samvinnu við aðra, er í hlut eiga, sjá um að haldið sé við vegslóðum, göngubrúm, gömlum götum og vörðum eftir nánara skipulagi. Á sama hátt skal tryggð önnur lágmarksaðstaða fyrir ferðafólk, svo sem afmörkun tjaldsvæða með hreinlætisaðstöðu samkvæmt skipulagi og í samráði við landeigendur. Þá skal Náttúruverndarráð tryggja vörslu og eftirlit á svæðinu að sumarlagi.[3]

Tekið var fram að til undanþágu frá reglum þessum þyrfti leyfi Náttúruverndarráðs eða þess sem færi með umboð ráðsins. Einnig gæti Náttúruverndarráð falið umboð sitt umsjónarnefnd sem skipuð væri fulltrúum tilnefndum af landeigendum, náttúruverndarnefnd Austur-Skaftafellssýslu og

1 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 50-74.
2 Skjöl nr. 13 (14-17).
3 Skjöl nr. 13 (14-17).

Náttúruverndarráði. Í auglýsingu um friðlýsingu Lónsöræfa (Stj.tíð. B, nr. 31/1977) er mörkum svæðisins lýst á sama hátt, með sömu reglum, og gert er í yfirlýsingu jarðeigenda.[1] Friðland þetta mun vera um 320 ferkílómetrar að flatarmáli.[2]

Nokkrar framkvæmdir hafa farið fram á því svæði sem afmarkað er í landamerkjabréfi Stafafells. Samkvæmt heimildum gerðu síðustu ábúendurnir á Grund í Víðidal kláfferju yfir Jökulsá við Kollumúla árið 1892. Sumarið 1953 var smíðuð brú við Kollumúla að frumkvæði Skafta Benediktssonar í Hraunkoti og Sighvats Davíðssonar á Brekku. Vegagerðin lagði til efni í brúna gegn því að bændur flyttu það inn eftir og tækju sjálfir að sér brúarsmíðina. Á þeim tíma áttu ekki nema fjögur býli upprekstur þangað, þ.e. þau býli á Stafafellstorfunni sem þá voru í ábúð, en með aðstoð fleiri bænda tókst að ljúka verkinu þá um haustið áður en fé var rekið af fjalli. Brú þessa tók af veturinn 1964-1965 en Lónsmenn brugðust við með því að smíða vandaðri og hærri brú á sama stað sumarið 1967.[3] Sumarið 2001 var gerð ný göngubrú á Víðidalsá og var notuð til þess þyrla sem flutti brúarbitana á sinn stað yfir ána.[4]

Gangnamannakofi hafði verið fyrir neðan Illakamb frá því fyrir aldamótin 1900 eins og fram kemur í Ferðabók Þorvalds Thoroddsens (1894). Árið 1954 var reist nýtt sæluhús í Kollumúla og þótti hvort tveggja, brúin og sæluhúsið, vera til mikilla þæginda og öryggis fyrir gangnamenn og ferðamenn sem fóru Norðlingaveg milli Lóns og Fljótsdals.[5] Síðar voru reistir tveir nýir skálar og veitti landeigandi leyfi til þess á þeirri forsendu að þeir yrðu jafnframt nýttir sem gangnamannakofar. Engir skriflegir samningar voru gerðir um þetta og leyfinu ekki þinglýst. Annar skálinn, Múlaskáli, vestan undir Kollumúla, er í eigu Ferðafélags Austur-Skaftfellinga en hinn skálinn, Egilssel, er við Kollumúlavatn, innst á múlanum í um 630 m hæð, og var byggður að tilstuðlan Ferðafélags Fljótsdalshéraðs.[6] Lóðagjöld hafa ekki verið innheimt af þessum skálum.[7]

Árið 1993 efndu eigendur Stafafells til fundar um skipulagsmál í Stafafellsfjöllum og hafa síðan, að eigin sögn, staðið fyrir stefnumörkun og skipulagi útivistar og ferðamála á svæðinu. Þar er m.a. gert ráð fyrir tjaldsvæði í Víðidal og innst á Skyndidal og skála og tjaldsvæði í Eskifelli og Kollumúla. Þessi vinna hefur farið fram í samráði við ýmsa opinbera aðila, m.a. Náttúruvernd ríkisins, og hefur nú verið felld inn í aðalskipulag Hornafjarðar.[8]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Stafafelli frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi jörðin og síðar einnig Brekka[9] framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett eftir að hún komst í einkaeigu.[10]

6.6. Hlíð

Jörðin Hlíð er nefnd í Þorsteins sögu Síðu-Hallssonar (4. k.) sem rituð er á 13. öld en gerist á fyrri hluta 11. aldar og einnig er minnst á hana í kæru séra Ögmundar Andréssonar að Stafafelli á hendur Bjarna Árnasyni í Hlíð árið 1483 fyrir að eigna sér raftviðarhögg á Ketilhlíðarhálsi og landsvæði innan landamerkja Stafafells (sbr. kafla 6.5. um Stafafell).[11] Heimildir eru fyrir því að Brynjólfur

1 Skjal nr. 13 (19).
2 Hjörleifur Guttormsson 1993, s. 212.
3 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 363-373.
4 Gísli Sigurðsson, 2002: *Seiður lands og sagna. Sunnan jökla.* Reykjavík. S. 94-95.
5 *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 55. Hjörleifur Guttormsson, 1974: „Austfjarðarfjöll.“ *Árbók Ferðafélags Íslands.* S. 86-89. *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 363-373.
6 Hjörleifur Guttormsson 1993, s. 212.
7 Gunnlaugur Ólafsson frá Stafafelli við skýrslutökur 9.9.2002.
8 Gunnlaugur Ólafsson frá Stafafelli við skýrslutökur 9.9.2002.
9 Skjöl nr. 13 (2, 7-12, 32). Að sögn Gunnlaugs Ólafssonar frá Stafafelli hafa einnig býlin Byggðarholt og Hraunkot verið seld frá Stafafelli með sérstökum landamerkjum (sbr. skýrslutökur 9.9. 2002).
10 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 59-61. Skjöl nr. 2 (95), 13 (3-6, 12).
11 *Íslenskt fornbréfasafn* 6, s. 493-495.

biskup Sveinsson hafi keypt 6 hundruð í jörðinni árið 1673 en hún var á þeim tíma öll metin á 20 hundruð. Ári síðar seldi biskupinn Ámunda Þormóðssyni þennan jarðarpart.[1]

Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er Hlíð skráð bóndaeign, 20 hundruð að dýrleika. Þar segir að jörðin hafi átt engjaítak í Bæjarlandi sem kallað var Ljóski hinn góði en það sé af fyrir 40 árum vegna vatnaágangs. Í einu handriti jarðabókarinnar (JS 134 4to), sennilega skrifað nálægt aldamótunum 1800, hefur verið bætt við eftirfarandi landamerkjalýsingu Hlíðar:

> Landamerki um Hlíð í Lóni eftir lögfestum sra. Guðmundar Magnússonar 14. junii 1717 og eftir sra. Brynjólfs Guðmundssonar 1748, 18da maj:
>
> Að vestan á móts við Stafafell, sjónhending úr steinunum á Steinsholti og í Mógil það, sem fellur úr Hafrafellstindi hinum vestra.
>
> Að austan í móts við jörðina Bæ, úr steinunum á Steinsholti sjónhending í Ærhraun, úr Ærhrauni sjónhending í Skógarhraun, úr Skógarhrauni sjónhending í Leirskála, og ræður upp frá því áin, sem fellur eftir Bæjar- eður Hlíðardal, landamerkjum milli Hlíðar og Bæjar til fjalls. Skógartóft Hvalnesjarðar á Hlíðardal, sem kölluð er Austastihólmi. Item Skógarteigur Stafafellskirkju (þar líka) eftir Stafafellsmáldögum.
>
> Þettað so rétt extraherað eftir greindum lögfestum,
>
> testerar Sigurður Stephansson.
>
> Eftir copie af einu skrifi, dateruðu 1593, þann 25ta apri‹l› haf‹ð›i fjaran, kölluð Hlíðarsandur, liggjandi fyrir Hvalnesjörðu, stikast vi hundruð faðmar tólfræð [þ.e. 720 faðmar], tveir faðmar og tuttugu betur, að fornum mörkum höldnum, liggi fjaran milli urðanna.
>
> Undir orginal dokumentið hafa skrifað sra. Gissur Jónsson, sra. Jón Arnórsson, sra. Þorkell Árnason, item fjórir leikmenn.[2]

Hlíð var í byggð þegar jarðamat var gert í sýslunni 1804-1805, 20 hundruð að dýrleika, eign Jóns Helgasonar sýslumanns.[3] Jörðin er hins vegar komin niður í 10 hundruð í Jarðatali Johnsens 1847 en samkvæmt Nýrri jarðabók 1861 var hún 14,1 hundrað.[4]

Í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916 er þessi lýsing á hlunnindum jarðarinnar:

> Beitilandið, víðlent fjalllendi, gott til fjárbeitar, en fremur snjóþungt, og slæm beit fyrir stórgripi, nema langt frá bæ. Upprekstrarland allgott hefir jörðin fyrir sig. Skógur allmikill fylgir jörðunni, en mótak ekkert. Jörðin á rekaítak í Hvalnesslandi, Hlíðarsand og engjaítak í Bæjarland kallað Ljóski. Bær á mánaðar beit fyrir búsmala í Hlíðarland og skógarítak innaf Leirskála, og Hvalnes skógarítak í Hvalnesheiði.[5]

Landamerkjabréf Hlíðar í Lóni var undirritað 6. september 1886 og lesið á manntalsþingi að Bæ í Lóni 17. maí 1893:

---

1 Skjöl nr. 3 (4 og 5). Sbr. Björn Lárusson 1967, s. 330.

2 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 418 (7. nmgr.). Lögfestur þær sem hér er vísað til hafa ekki fundist í Þjóðskjalasafni Íslands, sbr. skjal nr. 2.

3 Skjal nr. 2 (71).

4 *Jarðatal* 1847, s. 1. *Ný jarðabók* 1861, s. 4.

5 Skjal nr. 2 (39).

Að vestanverðu á móts við Stafafell. Úr Steinsholti sjónhendingu í skernappa[1] á ofanverðum Nýgræðum. Þaðan sjónhending og í Hlíðarárgljúfur, austan við Bláberjamýri, eptir það ræður áin landamerkjum inn á Hafradalsvarp; þar eptir ráða eggjarnar inn á Hvannadalsvarp.

Að austanverðu móti jörðinni Bæ. Úr sama Steinsholti sjónhending og í Ærhraun, úr Ærhrauni sjónhending og í há Leirskála; eptir það ræður Karlsáin landamerkjum inn í Útstúkudal.

Ítök er jörðin á:
1. Fjöru í Hvalnesjörðu, er kallast Hlíðarsandur, er liggur milli Hvaldalsár og Krossaneslækjar og tilheyrir henni allur reki, sem hefir venja (verið) í þessu byggðarlagi að frádregnu leiguliðagagni og bjarglaunum eptir samkomulagi hlutaðeigenda.
2. Engjaítak í Bæjarlandi, er Ljóski heitir; merki um hann er milli Bæjar hólma og Stafafells landamerkja.

Aðrar jarðir eiga þessi ítök í landi jarðarinnar
1. Hvalnes skógarítak, er heitir austasti hólmi eða Hvalnesheiði.
2. Bær mánaðarbeit fyrir búsmala, er verður að vera eptir samkomulagi hlutaðeigenda hvar eða hvernin sú mánaðarbeit verður brúkuð.
3. Bær skógarítak fyrir neðan götu frá Leirskála inn að Girðingshvammi.[2]

Bréf þetta er samþykkt vegna Stafafellskirkju og einnig rita undir það eigendur og landsetar Bæjar og eigandi Hvalness þó með þeim fyrirvara að hann „geymir Hvalnesi rjett til annars skógarítaks, nálægt hinu, er skrá þessi getur um að Hvalnes eigi og til þess reka af ítaksfjörunni, er Hvalnesi kann að bera samkvæmt lögum“.

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Hlíð frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum, og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi hún framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett.[3]

6.7. Bær

Bær í Lóni var landnámsjörð. Að sögn Landnámabókar, sem að stofni til var rituð á fyrri hluta 12. aldar, nam Þórður skeggi lönd öll í Lóni fyrir norðan Jökulsá og til Lónsheiðar („millim ok Lónsheiðar“ í Hauksbók) og bjó í Bæ tíu vetur („tíu vetr eða lengr“ skv. Sturlubók) þar til hann fluttist vestur um land og reisti bú á Skeggjastöðum í Mosfellssveit.[4]

Árið 1506 greina heimildir frá því að Stefán Jónsson Skálholtsbiskup hafi selt Bjarna Jónssyni jörðina Bæ í Lóni fyrir Arnarholt á Kjalarnesi. Að auki skyldi Bjarni fá eins hundraðs timburhögg árlega í heimlandi Stafafellskirkju en á móti fengi presturinn á Stafafelli að yrkja engiteig í Bæjarjörðu milli Ljóska og Bæjarár. Skyldi tilhögun þessi standa meðan Bjarni bóndi lifði (sbr. kafla 6.5.).[5] Í febrúar 1527 seldi Jón Halldórsson, í umboði eiginkonu sinnar, Herdísar Gunnlaugsdóttur, Ögmundi Pálssyni Skálholtsbiskupi allt tilkall sem hann átti, vegna konu sinnar, í jörðinni Bæ og hálfu Horni og öðrum jörðum og jarðapörtum sem hún hafði fengið í arf.[6] Í samningi þessum er ekki minnst á dýrleika jarðarinnar en í kaupbréfi, dags. á Þingvöllum 1. júlí 1657, er skýrt frá því að Brynjólfur biskup Sveinsson hafi keypt af séra Þórði Jónssyni hálfan Bæ, 15 hundruð að

1 Líklega átt við skernabba.
2 Skjal nr. 2 (2).
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 36-38. Skjöl nr. 4 (35) og 6 (4-5).
4 *Landnámabók* 1986, s. 311-313. Sturlubók Landnámu er talin rituð eigi síðar en á árunum 1275-1280 en Hauksbók á árunum 1306-1308 (*Landnámabók* 1986, s. LXXV og LXXXII).
5 *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 50.
6 *Íslenskt fornbréfasafn* 9, s. 401-402.

dýrleika með öllum þeim gögnum og gæðum sem þeirri hálflendu fylgdu.[1] Síðar í sama mánuði keypti biskupinn fjögur hundruð til viðbótar í þessari sömu jörð.[2]

Í jarðabók 1686 er Bær sagður í einkaeigu og metinn á 40 hundruð en 30 hundruð árið 1697 og var þar miðað við fornt mat.[3] Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 er Bær einnig talinn 30 hundruð að dýrleika. Eignir jarðarinnar og ítök voru þessi:

> Jörðin á reka, þar sem kölluð er Bæjarfjara. Selstöðu sæmilega á jörðin á Bæjardal. Mánaðarbeit öllum búsmala í Hlíðarlandi um sumar. Skógarítak í Hlíðarjörðu frá Leirskála og inn að Girðishvammi fyrir neðan götur.[4]

Í jarðamati 1804-1805 eru þrír leiguliðar nefndir sem ábúendur á jörðinni auk eigandans.[5] Í Jarðatali Johnsens 1847 er ekki minnst á neina hjáleigu með Bæ en í Nýrri jarðabók 1861 er tilgreind hjáleigan Kallsfell, 2 hundruð að dýrleika. Samkvæmt nýju mati var öll jörðin 33,8 hundruð að dýrleika.[6]

Í gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849 er jörðin Bær kölluð „ágángsjörð“ vegna grjótságangs og grjótburðar af Kallsá (Karlsá), og minnt er á að jörðin eigi enn mánaðarbeit og skógarítak í Hlíðarlandi.[7] Í fasteignamati 1916 eru talin upp sjö býli undir nafninu Bær en flestir munu ábúendur hafa orðið átta um miðja 19. öld.[8]

Landamerkjabréf jarðarinnar Bæjar var undirritað 10. júní 1922 og lesið á manntalsþingi fyrir Bæjarhrepp 10. júlí sama ár:

> Að vestanverðu milli Stafafells og Bæjar, úr Markhrauni (áður nefnt Steinsholt) sjónhendingu beina línu austast í halann á eyjunni Vigur. Að utan þegar Markhraun ber í Fláagil.
>
> Að ofanverðu milli Hlíðar og Bæjar, úr áðurnefndu Markhrauni sjónhending í Ærhraun og úr Ærhrauni sjónhending í há Leirskála, eftir það ræður Karlsá landamerkum inn í Útstúkudal.
>
> Milli Bæjar- og Álftafjarðarafrjetta ráða há fjallseggjar úr Útstúkudal austur og fram á Svartagilstind fyrst skrifað.[9]
>
> Að austanverðu milli Reyðarár og Bæjar úr Svartagilstindi sjónhending í upptök Reyðarár (Mjóadalsá). Þaðan ræður áin fram að svonefndri Grjótá, þaðan liggja mörkin beina línu í Grundarhraun, úr Grundarhrauni í þúfuna á Þinghrauni, úr þeirri þúfu sjónhending í austustu markþúfu á Karlteigsbakka og þaðan beina línu út í lón.
>
> Jörðinni fylgir selveiði við Bæjarós, svo og öll önnur veiði fyrir landi jarðarinnar í miðjan ál, utan við Seleyri.
>
> Ítök þau sem jörðin á eru:
> 1. Í jörðinni Hlíð.

1 Skjal nr. 3 (1), sbr. nr. 3 (3).
2 Skjal nr. 3 (2).
3 Björn Lárusson 1967, s. 330.
4 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 419.
5 Skjal nr. 2 (71).
6 *Jarðatal* 1847, s. 1. *Ný jarðabók* 1861, s. 4.
7 Skjal nr. 2 (38).
8 Skjal nr. 2 (39). Sbr. einnig skjöl nr. 4 (27-33). Hjörleifur Guttormsson 1993, s. 218.
9 Fyrst skrifað *Svartagilsbrýr* en *brýr* yfirstrikað.

a. Skógarítak frá Leirskála fyrir neðan götu inn í Girðingshvamm.
b. Mánaðarbeit fyrir búsmala eftir samkomulagi hlutaðeigenda hvar og hvenær er brúkuð. Ekki fjallbeit.
2. Fjöru fyrir Svínhólalandi, sem takmarkast þannig: Að sunnan, sjónhending af fjörunni í há Skiphólahraun er það ber í skriðumót í Reyðarártindi.

Að austan, sjónhending af fjörunni í syðri Rauðaneshalann er ber í eystra fjárhús neðst í Svínhólatúni fyrir sunnan traðirnar.

Ítök annara jarða í Bæjarlandi eru:
1. Hlíð á engjaítak er Ljóski heitir, er liggur á milli Bæjarhólma og að landamörkum Stafafells.
2. Svínhólar eiga skógarítak sem nefnist Svínhólatungur á Bæjardal, þær takmarkast að utan af lækjarsytru, sem er upp af innanverðu árgljúfrinu, að innan af læk sem er framan við Mosvelli.
3. Reyðará á Skógareign á Bæjardal í svonefndum Koltungum.[1]

Bréf þetta er samþykkt vegna jarðanna Stafafells, Hlíðar, Hvalness og Svínhóla.

Árið 1990 var jörðinni Bæ skipt í fimm hluta á fundi skiptanefndar sem haldinn var með eigendum og umráðamönnum jarðarinnar.[2]

Heimildir benda ekki til annars en að búseta hafi verið nokkuð samfelld í Bæ frá því að jarðarinnar er fyrst getið í heimildum og þar til síðasti ábúandinn fór þaðan 1966, og að eftir gerð landamerkjabréfsins hafi jörðin framselst á hefðbundinn hátt og verið veðsett.[3]

6.8. Afréttarnot

Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709 er aðeins ein jörð í Lóni, þ.e. Stafafell, sögð eiga „afrétt“: „Staðurinn [Stafafell] á afrétt í Kollumúla.“ Tvær aðrar jarðir áttu „beit“, Hvalnes 5 hrossa beit í Krossalandsjörðu og Bær mánaðarbeit öllum búsmala í Hlíðarlandi um sumar.[4] Aðrar heimildir greina frá afrétti Bæjar í Karlsfelli og á austanverðum Bæjardal.[5] Einnig er rétt að nefna örnefnið Afréttartindur en hann og Meingilstindur ganga austur úr Jökulgilstindum.[6]

Í lýsingu Stafafellssóknar 1842 fullyrðir séra Björn Þorvaldsson að engir afréttir séu í sókninni: „Afréttar eru engar heldur rekur hvör í sitt land því allar jarðir eiga tiltölu til fjalls, bæði skóg og upprekstur á sumardag.“[7]

Í nóvember 1985 lagði sýslumaðurinn í Austur-Skaftafellssýslu fyrir sýslunefndarmenn og oddvita að gera skrár yfir alla afrétti héraðsbúa með tilvísun í lög nr. 42/1969. Í svari oddvita og hreppstjóra Bæjarhrepps, dags. 6. des. 1985, kemur fram sú skoðun að í hreppnum „sé tæpast um afrétt að ræða, fremur heimalönd“. Síðan ræða þeir sérstaklega um Eskifellsfjöll sem ranglega séu nefnd Lónsöræfi og segja þau „víðáttumestu beitarlönd í hreppnum og erfið í smölun vegna klettagljúfra og stórvatna“. Eftir að hafa lýst mörkum fjalllendisins ljúka þeir bréfi sínu á þessum orðum:

Þrátt fyrir víðáttu þessa fjalllendis teljum við undirritaðir eins og í upphafi var sagt að þetta beitiland teljist og skilgreinist fremur heimaland í einkaeign en afréttur.[8]

1 Skjal nr. 2 (3).
2 Skjöl nr. 5 (3, 25).
3 Sbr. *Byggðasaga Austur-Skaftafellssýslu* 1, s. 27-33. Skjöl nr. 2 (96), 4 (27-33) og 5 (14-24).
4 *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 417-421.
5 Hjörleifur Guttormsson 1993, s. 218.
6 Hjörleifur Guttormsson 1993, s. 217. Á kortum er einnig merkt örnefnið Afrétt sunnan undir Mosvallaheiði.
7 *Skaftafellssýsla*. Sýslu- og sóknalýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873. Jón Aðalsteinn Jónsson og Svavar Sigmundsson sáu um útgáfuna. Reykjavík 1997. S. 34.
8 Skjal nr. 4 (60), sbr. skjal nr. 4 (59).

Um svipað leyti (7. desember) var á aukafundi sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu samþykkt ályktun af sama tilefni:

> Fyrir fundinum lágu greinagerðir frá öllum hreppum sýslunnar nema Hafnarhreppi, en glögglega kemur fram bæði í þeim greinagerðum svo og máli nefndarmanna að afréttir munu ekki til í sýslunni, heldur heimalönd. Eftirfarandi tillaga var samþykkt. Sýslunefnd Austur-Skaftafellssýslu ályktar eftirfarandi á aukafundi sínum 7. des. 1985.

Afréttarskrá er eigi til fyrir sýsluna og verður ekki samin, enda verður talið að afréttir séu eigi til í Austur-Skaftafellssýslu í hefðbundnum og venjulegum skilningi.[1]

Þessi skoðun hefur einnig komið fram við vitnaleiðslur á vegum óbyggðanefndar.[2] Enn fremur má hér benda á það sem fram kemur í *Göngum og réttum*: „Engin almenningsafrétt er í sýslunni. Allt fjalllendi heyrir vissum jörðum til, utan þess að hjáleigur eiga óskipt fjalllendi með aðaljörðum.“[3]

Eins og lög kveða á um hafa lengi verið í gildi fjallskilareglugerðir í sýslunni. Elsta fjallskilareglugerðin sem sett var samkvæmt tilskipun um sveitarstjórn á Íslandi 1872 er frá árinu 1891. Í 1. gr. segir orðrétt:

> Að svo miklu leyti, sem heimaland er eigi nægilegt til beitar á sumrum, ber öllum, sem afrjett eiga eða fengið geta hjá öðrum, að nota hann til upprekstur fyrir fjallfje sitt. Hreppsnefndin sjer um, að þetta sje eigi vanrækt, og yfir höfuð gætir þess, að heimahögum sje eigi íþyngt um of á sumrum. Heimilt skal hreppsnefnd, að gjöra ítölu í afrjett þar sem því verður við komið.[4]

Í 2. gr. fjallskilareglugerðar frá 1909 eru eftirfarandi fyrirmæli um upprekstur:

> Allir þeir, er afrjett eiga, eða geta fengið hann hjá öðrum, skulu nota hann til upprekstur fyrir gjeldfje sitt, ef hagatollur fer eigi fram úr 5 aurum fyrir hverja sauðkind, og skal gjalddagi hagatolls vera fyrir lok októbermánaðar, ef öðruvísi er eigi um samið. Þar sem engan afrjett er hægt að fá, má nota heimalönd til sumarbeitar, en þess skal þó gætt, að heimahögum sje ekki íþyngt um of. Heimilt skal hreppsnefnd að gera ítölu í afrjett, þar sem því verður komið við.[5]

Í reglugerðinni er kveðið á um lögsöfn að hausti og að til þeirra sé boðað með fjallskilaseðli eigi síðar en 10 dögum fyrir fyrsta lögsafn (4. og 6. gr.).

Í 2. gr. fjallskilareglugerðar frá 1940 er komist svo að orði:

> Allir þeir, er afrétt eiga eða geta fengið hann hjá öðrum, skulu nota hann til upprekstrar fyrir fé sitt. Þar, sem engan afrétt er hægt að fá, má nota heimalönd til sumarbeitar.
>
> Þar, sem tveir eða fleiri menn eiga eða hafa afgirt sameiginlegt beitiland, getur annar eða einn ekki tekið gripi til beitar af öðrum, nema með samþykki meiri hluta hlutaðeiganda. Geti einhver í sameignarlandi afstaðið beit eða beitiland, er honum skylt að bjóða meðeigendum sínum fyrst afnot af beitilandinu, áður en hann gefur það falt við aðra.
>
> Ef enginn af meðeigendum hans þarf landsins með, má hann taka gripi af öðrum að því leyti, sem hann

1 Skjal nr. 4 (62).
2 Sbr. vitnisburði bænda í Lóni við skýrslutökur, 9.9. 2002.
3 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 35.
4 Skjal nr. 4 (21) (fjallskilareglugerð nr. 109/1891).
5 Skjal nr. 4 (46).

hefir þá færra í beitilandinu en meðeigendur hans, samanborið við landstærð hvers þeirra. En þess skal þó gætt, að heimahögum sé ekki íþyngt um of.

Í ógirt samliggjandi beitilönd og afréttarlönd má ekki taka inn gripi, nema með samþykki meiri hluta hlutaðeigenda.

Heimilt skal hreppsnefnd að gera ítölu í afréttarlönd, þar sem því verður við komið.[1]

Tilhögun smölunar er nánar lýst í *Göngum og réttum*. Framan af 20. öld var fyrsta lögsafnið miðað við þann tíma sem stjórn Kaupfélags Austur-Skaftfellinga ákvað hverri sveit til slátrunar en einnig réð veðráttan miklu um smölun og rekstra.[2] Hreppsnefnd skipaði fyrir um göngur. Lét hún semja svokallað göngubréf sem gekk bæ frá bæ um alla sveitina. Þar voru safndagar ákveðnir, nafngreindir menn skipaðir í hvert gangnasvæði og til rétta og einnig gangnaforingjar og réttarstjórar.[3] Í máli Þorsteins Geirssonar, Reyðará, við skýrslutökur kom fram að hreppsnefndin hefði gefið út göngubréf til að tryggja það að bændur kæmu með fé á réttum tíma til að missa ekki af sláturdögum. Hún mun einnig hafa tekið þátt í að greiða kostnað vegna smölunar í Kollumúla og áskildi sér rétt til að meina utansveitarmönnum upprekstur í Lónsfjöll eftir 1983 „samkvæmt heimild í lögum“. Á þessum tíma var þyrla notuð til eftirleitar og hefur það aukið kostnaðinn til muna. Afskipti hreppsnefndar af upprekstri á Lónsöræfi munu einnig hafa stafað af því að reynt var að stemma stigu við útbreiðslu riðuveiki í sveitinni.[4]

7. SJÓNARMIÐ ÍSLENSKA RÍKISINS

7.1. Málavextir

Af hálfu íslenska ríkisins er í upphafi rakinn aðdragandi að setningu laga nr. 58/1998, um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, og í því sambandi vísað til ítarlegri umfjöllunar í greinargerð með frumvarpi til nefndra laga. Þá er tekið fram að það hafi lengi verið samdóma álit manna að ekki væri hægt að ákveða annað í lögum varðandi eignarhald á landi en að það land, sem enginn ætti beinan eignarrétt að, væri ríkisland. Eftir gildistöku framangreindra laga nefnist slíkt land þjóðlenda.

Um eignarréttarlega stöðu þjóðlendna sé það að segja að hér sé um að ræða sérstakt form á eignarhaldi að landi sem sé að mörgu leyti ólíkt beinum eignarrétti. Þjóðlendum verði þannig aldrei líkt við aðrar lendur ríkisins. Eignarréttur að þjóðlendum byggist ekki á námi heldur settum lögum. Íslenska ríkið hafi því engin eignarskjöl fyrr en fyrir liggi úrskurður óbyggðanefndar og eftir atvikum niðurstaða dómstóla.

Tekið er fram að ríkið eigi ekki öll réttindi í þjóðlendum heldur geti þau verið á hendi margra aðila vegna upphaflegrar afnotatöku eða venjuréttar. Eignarhald ríkisins sé eins konar forræði yfir tilteknum heimildum sem skapi aðild. Hlutverk ríkisins sé að fara með sameiginleg málefni þjóðarinnar og rétt eins og ríkið fari með stjórn auðlinda í hafinu innan ramma, sem settur er um þau málefni í lögum, fari ríkið með forræði þess lands og landsréttinda á Íslandi sem enginn getur sannað eignarrétt að.

1 Skjal nr. 4 (47). Sbr. samhljóða texta í 3. gr. fjallskilareglugerðar frá 1951 (skjal nr. 4 (48)).

2 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 35.

3 *Göngur og réttir* 1 (1983), s. 36. Sbr. einnig frásagnir Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efri-Fjarðar, Karls Guðjóns Guðmundssonar, Þorgeirsstöðum, og Þorsteins Geirssonar, Reyðará, við skýrslutökur 9.9. 2002. Í máli Steindórs Guðmundssonar, Hvammi, og Ragnars Sigurðssonar, Syðra-Firði, kom hins vegar fram að afskipti sveitarfélagsins af smalamennsku í hreppnum væru óveruleg eða engin.

4 Skjal nr. 4 (59). Sbr. einnig vitnisburð Gunnlaugs Ólafssonar, Stafafelli, við skýrslutökur 9.9. 2002.

Það liggi ágreiningslaust fyrir að Ísland skiptist nú í þjóðlendur og eignarlönd. Dómstólar hafi í nokkrum tilvikum hafnað grunneignarrétti einstaklinga og lögaðila að ákveðnum svæðum á landinu og gagnályktun frá þeim niðurstöðum leiði til þeirrar úrlausnar að slík svæði séu þjóðlendur. Áður hafi hins vegar ekki verið fjallað um mörk eignarlanda og þjóðlendna. Þessi mörk hafi verið til í landinu frá lokum landnáms en aldrei verið skilgreind.

7.2. Málsástæður og lagarök

Lögð er áhersla á það að kröfugerð íslenska ríkisins um þjóðlendumörk í Lóni sé að meginstefnu til byggð á því að mörk eignarlanda á kröfusvæðinu séu þau sömu og landnámsmörk. Utan þjóðlendulínu séu eignarlönd sem numin hafi verið til eignar en innan þjóðlendulínu sé þjóðlenda sem aðliggjandi jarðeigendur hafi í einhverjum mæli haft afnot af.

Landnám hafi verið grundvöllur frumstofnunar eignarréttar að landi hérlendis og eini gjörningurinn sem leitt hafi af sér beinan eignarrétt. Um landnámið séu glöggar heimildir í íslenskum fornritum, aðallega Landnámu. Við námið og eftirfarandi aðgerðir landnámsmannsins við að brjóta land til ræktunar og gera landið að bújörð hafi stofnast honum til handa beinn eignarréttur að þessum hluta náttúrunnar. Í íslenskri lögfræði sé þessi beini eignarréttur nefndur ýmsum nöfnum, eins og grunneignarréttur, eignarland, fullkomið eignarland, einkaeign og land undirorpið einstaklingseignarrétti. Í nýjustu lögum sé um þetta aðallega notað orðið eignarland eða landareign með sérstökum orðskýringum og sá réttur að einstaklingar geti átt hlut af náttúrunni sé nefndur séreignarréttur.

Fyrir utan skriflegar heimildir um landnámið hérlendis hafi fornleifar og búsetusaga staðfest fyrir okkur nútímamönnum að byggð hafi í stórum dráttum haldist á þeim svæðum sem numin voru til eignar. Sums staðar hafi byggð dregist saman en í örfáum undantekningartilvikum hafi byggð sótt á eftir að eiginlegu landnámi lauk.

Jafnhliða náminu er byggt á því að annar háttur á réttindatöku yfir landi hafi verið viðurkenndur í öndverðu en það var taka til afnota. Óbeinn eignarréttur eins og beitarréttur hafi grundvallast á töku í upphafi og síðan venjurétti. Byggt sé á því af hálfu fjármálaráðherra í þjóðlendumálum í Austur-Skaftafellssýslu að land utan numinna eignarlanda hafi verið tekið afnotatöku einstakra jarðeigenda þar sem möguleiki var til beitarafnota og sums staðar allt að jökulrönd. Byggist það á því að engar heimildir sé að finna um að almenningar hafi verið í sýslunni en þeir voru sameiginlegt afnotaland fjórðungsmanna og síðan þjóðarinnar. Þar sem ekki er almenningum til að dreifa hefur land utan eignarlanda flokkast sem afréttir. Sumir þessara afrétta tilheyra einni jörð, en í sumum tilfellum eru jarðir með sameiginlegt afréttarland innan landamerkjabréfs með úrskiptu eignarlandi.

Jöklarnir hafi aldrei talist til eiginlegra almenninga þar sem þeir voru ekki nytjaland. Jöklarnir hafi hins vegar flokkast með öræfum og verið einskismannsland en eftir lögtöku þjóðlendulaga verði að gera kröfu til þess að þeir teljist þjóðlenda.

Um eignarréttarlegan mun á eignarlöndum, afréttum og almenningum er vísað til dómafordæma. Einkum er vísað til fyrra málsins um Landmannaafrétt, H 1955 108. Sá dómur styðji fullyrðinguna um að nám þurfi til frumstofnunar eignarréttar. Dómurinn leiði enn fremur af sér þá réttarreglu í formi dómafordæmis að notkun lands til sumarbeitar fyrir búpening og annarrar takmarkaðrar notkunar leiði ekki til þess að afnotahafi eignist beinan eignarétt að landinu. Í þessu sambandi eigi ekki að skipta máli hvort land sé almenningur, lögafréttur (afréttarland sem tilheyrir tveimur eða fleiri jörðum) eða bara annað land sem notað sé einungis til sumarbeitar án þess að hafa verið numið. Það eigi heldur ekki að skipta máli hvort slíkt land hafi sérstakt landamerkjabréf eða sé einhliða innlimað í landlýsingu jarðar með landamerkjabréfi. Ritun og þinglýsing landamerkjabréfs hafi aldrei að íslenskum lögum verið grundvöllur beins eignarréttar að landi. Einungis námið sjálft hafi verið löglegt til loka landnámsaldar en þá hafi rétturinn til þess verið afnuminn með lögum.

Þá er vísað til fyrirkomulags hvað þetta varðar í Noregi og Norður-Ameríku. Þar sé land sem

ekki er undirorpið beinum eignarrétti talið eign krúnunnar. Jafnframt er vísað til þess að á Grænlandi hafi land verið numið að einhverju leyti í öndverðu. Við endalok norrænnar byggðar þar í landi sé beinn eignarréttur að landi talinn hafa fallið niður. Landstjórnin sé nú talin eigandi alls lands og úthluti einstaklingum og lögaðilum landi til afnota.

Hér á landi hafi konungsvald ekki komið til fyrr en 1262 og eftir það hafi konungur eignast jarðir en ekki landið. Með Landmannaafréttardómi Hæstaréttar hinum síðari, H 1981 1584, hafi verið skorið úr um það að við stofnun allsherjarríkis 930 hafi ónumið land ekki orðið eign þess heldur haldið áfram að vera eigendalaust. Á einveldistíma hafi konungur Danmerkur og Íslands, á grundvelli nýbýlatilskipunar, haft vald til að ráðstafa eigandalausu landi og landi sem tilheyrði öðrum á grundvelli afnotaréttar. Vald þetta hafi grundvallast á löggjafarvaldinu en ekki verið litið svo á að konungur ætti land utan eignarlanda. Þetta vald kvað Hæstiréttur vera hjá Alþingi eftir að eignarréttartilkalli ríkisins til Landmannaafréttar var hafnað. Með þjóðlendulögunum hafi Alþingi svo nýtt þennan rétt til löggjafar.

Tekið er fram að örðugt sé að greina nákvæmlega mörkin á milli eignarlanda og þjóðlendna. Í upphafi virðist ekki hafa skipt máli að skilgreina þessi mörk. Megináherslan hafi þannig verið lögð á að greina mörk landnáma innbyrðis. Við það hafi glögg kennileiti, eins og stórar ár, verið notuð. Í nútímanum verði því að ráða í eyðurnar. Í megindráttum virðist landnám einungis hafa náð til láglendis en þó hafi ekki allt láglendi verið numið því almenningar voru bæði til hið efra og hið ytra. Mjög erfitt sé að gefa sér að hálendi eða fjöll hafi verið numin þar sem skráðar landnámsreglur beri með sér að slíkt hafi verið vandkvæðum bundið. Þó sé líklegt að helgun lands hafi náð svo langt að tekið væri með það land sem nýta mátti á heilsársgrundvelli og gat þannig verið hluti af jörð.

Næst er greint frá því að helstu skrifuðu heimildir um nám lands hérlendis séu í landnámabókum sem í heildarútgáfu nefnist Landnáma. Þá segir að benda megi á fjölmörg dómafordæmi Hæstaréttar, þar sem stuðst sé við heimildir þaðan, þegar skera þurfi úr um inntak eignarréttar.

Um landnámsmörk á því svæði, sem til umfjöllunar, er sé því vísað til Landnámu auk rits Einars Ó. Sveinssonar, „Landnám í Skaftafellsþingi“, frá árinu 1948.

Fullyrt er að glöggt komi fram í heimildum um landnám í Lóni að hálendi, fjöll, öræfi og jöklar hafi ekki verið numin til eignar og að Hæstiréttur virðist gera ríkari sönnunarkröfur um beinan eignarrétt að slíku landi en öðru landi á mörkum byggðar. Í þessu tilliti hafi Hæstiréttur litið til atriða eins og staðhátta, víðáttu og gróðurfars. Í þessu sambandi skipti allt máli, sem lýtur að fjarlægð við byggð, hvort sem um sé að ræða hæð yfir sjó eða tiltekna vegalengd frá byggðamörkum, gróðurleysi eða öræfagróður. Af löggjöf og dómum Hæstaréttar megi ráða að þessi atriði skipti mestu þegar ákveða skuli mörk jarða gagnvart óbyggðum og til þeirra því litið við kröfugerð íslenska ríkisins.

Þá sé það talið skipta meginmáli að samkvæmt gildandi rétti verði landeigandi að sanna eignarheimildir sínar. Það sé því hans að sanna, að nám, raunveruleg og eðlileg nýting tiltekinnar jarðar eða önnur atriði hafi tekið til stærra svæðis en kröfulína ríkisins gefi til kynna.

Af dómum Hæstaréttar megi jafnframt ráða að tengsl verði að vera milli eldri og yngri landréttar. Því eru eldri heimildir eins og vísitasíur bornar saman við nýrri landamerkjabréf. Nýrri heimildir um merki verði auðvitað að víkja fyrir eldri eða upprunalegum heimildum ef hinar nýrri ganga lengra.

Íslenska ríkið telur glöggt koma fram í Hæstaréttardómum varðandi Kalmanstungu og Sandfellshaga í Öxarfirði (H 1975 55 og H 1999 2006) að innan landamerkjalýsingar jarðar geti verið tvenns konar land. Heimaland sem er í heilsársnotum og síðan afréttarland sem er í sumarnotum. Í fleiri málum eins og dómi Hæstaréttar um Jökuldalsheiði hafi verið reynt að varpa ljósi á hversu mikinn hluta fjalljarðarinnar Gilsár mætti nýta á heilsársgrundvelli og hversu mikill hluti væri aðeins í sumarnotum. Skilgreiningin á því hvaða hluti jarðar teljist heimaland sé því sú að heimaland sé það land innan landamerkja sem notað sé til búskapar á ársgrundvelli. Þegar svo þetta

heimaland sé í aðaldráttum í samræmi við heimildir um upphaflegt nám sé enginn vafi á að beinn eignarréttur jarðeiganda nái til alls heimalandsins en ekki til lands utan þess.

Með tilvísun í ofangreint er því haldið fram að kröfulínu um þjóðlendumörk í Lóni í samræmi við kröfulýsingu ríkisins skuli taka til greina þar sem með kröfulínunni sé búið að finna út í samræmi við tilteknar heimildir, mörk heimalanda jarðanna við óbyggðir. Landamerkjabréf jarðanna hafi ekkert um þetta að segja enda hefði ekki þurft að stofna til þessa máls og skipa óbyggðanefnd ef landamerkjabréf væru heimild um þjóðlendumörk, jafnvel þótt þinglýst séu.

Þá er fullyrt að samningur eins og landamerkjabréf bindi einungis aðila samningsins og íslenska ríkið eigi engan hlut að þeim samningum sem í íslenskum landamerkjabréfum felast. Sammerkt sé það öllum landamerkjabréfum fjalljarða að þau séu einhliða ákveðin inn til óbyggða og óbyggðamörkin oftast geðþóttaákvörðun jarðeiganda á líðandi stund frekar en að þau styðjist við eldri rétt. Á það megi jafnframt benda að við engan hafi verið að semja árið 1882, við lögtöku landamerkjalaganna, og það var ekki fyrr en 116 árum síðar að slíkt var hægt eftir að íslenska ríkinu hafði með lögum verið fenginn eignarétturinn að þjóðlendum.

Í framhaldi af þessu er vikið að hefð. Greint er frá því að talið hafi verið að hefðarréttur hafi ekki verið til í okkar fornlögum, alla vega ekki í þeirri mynd sem við þekkjum hann. Þó hafi verið gert ráð fyrir því í Jónsbók að hefða mætti landsnytjar, eins og skóg, engi, haga og reka, með 20 ára átölulausum yfirráðum. Lagaákvæði í bæði Grágás og Jónsbók um að almenningar skyldu vera sem að fornu hafa verið hafi verið nefnd sem óræk sönnun þess að nám landa utan byggðar hafi verið óheimilt og sömuleiðis hafi verið andstætt þessu lagaákvæði að hefðarréttur stofnaðist til slíkra landsvæða.

Í þessu sambandi er jafnframt vísað til ákvæða Norsku laga frá árinu 1687, um hefð og hefðarlaga nr. 46/1905, sem leystu ákvæði hinna fyrrnefndu af hólmi. Samkvæmt þeim sé hvorki unnt að vinna hefð á afréttum né almenningum. Þessu til stuðnings er vísað til síðari dóms Hæstaréttar um Landmannaafrétt. Þessi regla hafi nú verið lögfest, sbr. ákvæði 3. gr. þjóðlendulaga.

Við aðalmeðferð málsins kom fram að íslenska ríkið byggi á því að hefð sé yfirfærsla eignarréttinda við tiltekin skilyrði en hér á landi aldrei frumstofnun. Þar komi einungis til lög og nám. Þessu til stuðnings er vísað til sögulegrar réttarþróunar hefðaréttar í íslenskri lögfræði allt til hefðarlaga 1905. Meginrökin liggi í ákvæðum Jónsbókar að almenningar skuli vera sem að fornu hafi verið, og sambærilegum ákvæðum sem gilt hafi um afrétti. Þessi ákvæði leggi þær hömlur á séreignarréttinn að hann nái aldrei ganga inn í almannaréttinn.

Þjóðlendur hafi verið eigendalausar og þannig hvorki getað verið opinber eign né einstakra manna eign fram að gildistöku þjóðlendulaga 1998. Fram að því ári, 1998, hafi ákvæði hefðarlaganna sjálfra hindrað hefð lands innan þjóðlendu þar sem fasteign verði að geta verið einstakra manna eign án tillits til þess hvort hún hafi áður verið einstaks manns eign eða opinber eign. Það hafi ekki verið fyrr en 1998 sem þjóðlenda hafi orðið opinber eign, eign þjóðarinnar, með forræði ríkisins. Við þau umskipti hafi verið sett skýr ákvæði til að hindra stofnun eignaréttar á þjóðlendu fyrir hefð.

Í þessu sambandi sé bent á greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga. Í henni er fjallað um gildi hefðarlaga varðandi jarðir eftir að fjallað hefur verið um nauðsyn formlegrar eignarheimildar að þeim. Síðan segir: „Auk framangreindra ástæðna fyrir að lögleiða hefð hér á landi er einnig tekið fram að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum, skv. landamerkjalögum 17. mars 1882, og þá er það viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis.“ Þarna segi „milli jarðanna innbyrðis“, ekki gagnvart hálendinu.

Þá er í greinargerð athygli vakin á því að skilyrði fyrir hefðarhaldi er óslitið eignarhald sem hefur verið skýrt þannig að hefðandi hafi haft svo víðtæk ráð eignar að þau bendi til eignarréttar og jafnframt þurfi hann að hafa útilokað aðra frá því að ráða yfir eigninni. Í þessu sambandi skipti auðvitað miklu máli hvernig afnot séu og ekki síst girðingar umhverfis landareign.

Loks er á það bent að á hefð hafi verið minnst í mörgum dómum Hæstaréttar og í engu tilviki hafi hefðarréttur verið talinn hafa stofnast yfir landi sem nú gæti heitið þjóðlenda.

7.3. Rök og heimildir um þjóðlendur í Lóni

Í greinargerð íslenska ríkisins kemur fram að við skoðun heimilda um landnot og rétt til landnota utan heimalanda jarða í Lóni hafi sérstakur gaumur verið gefinn að öllu sem lúti að afréttum og afréttarnotum og það fengið sérstakt vægi. Byggt sé á því að landsvæði utan heimalanda skuli flokkast sem þjóðlenda þegar heimildir greini frá því að þar hafi verið afréttarland og höfð þar afréttarnot, bæði fyrr á tíð sem nú á dögum.

Í kröfulýsingu landeigenda fyrir Stafafellsjarðir sé því haldið fram að engir afréttir eða almenningar séu í Austur Skaftafellssýslu og allt land talið numið til jökulróta.

Þetta sé auðvitað fjarri sanni því auðvitað séu til afréttir í Lóni eins og annars staðar en svo virðist sem þeir tilheyri sérstökum jörðum án þess að neinn hafi séð ástæðu til að stofna um upprekstrarréttinn sérstakt félag. Afréttir þessir séu upp af jörðunum sjálfum og nái misjafnlega langt til óbyggða eftir landsháttum.

Sami háttur hafi verið á eignarhaldi afréttarlanda víða um land m.a. í Húnavatnssýslu á 19. öld. Einstakar jarðir eða kirkjur hafi átt afréttina og eru tekin dæmi af Húksheiði, Núpsheiði, Aðalbólsheiði, Víðidalstunguheiði, Grímstunguheiði, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Ekkert hafi verið tekist á um inntak eignarréttar að fyrstnefndu fimm afréttunum eða heiðunum enn þá en samkvæmt dómum Hæstaréttar nýlega hafi Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiðar ekki verið taldar eignarlönd.

Í Árnessýslu hagi öðruvísi til. Upp af byggðunum hafi í öndverðu verið almenningar til fjalla, öllum héraðsbúum jafnt til afnota. Fljótlega hafi afnotum af þessum sameignarlöndum verið skipt milli einstakra hreppa og einstök afréttarlönd hafi verið með tímanum álitnir eign hreppanna sem stjórnað hafi nýtingu og fjallskilum. Afréttir þarna hafi í sýslulýsingum á 19. öld verið flokkaðir sem almenningsafréttir sem eigi alls ekki á við afréttarlöndin í Húnavatnssýslu.

Í upphafi hreppaskipunar hér hafi verkefni hreppa fyrst og fremst verið fátækraframfærsla en einnig hafi verið tekið sameiginlega á fjallskilum þar sem svo hagaði til að hagkvæmt hafi þótt. Allt frá Jónsbókartíma hafi eiganda jarðar verið lögskylt að smala sitt land en hreppsnefnd eða fjallskilastjórn eftir atvikum séð um yfirstjórn fjallskila og nýtingu afrétta. Á þessum mun, sem þannig sé á eignarlandi og afréttarlandi, hafi Hæstiréttur byggt niðurstöðu sína, meðal annars í nokkrum dómsmálum sem snúist hafi um beinan og óbeinan eignarrétt að landi. Bent er á Landmannaafréttardóm fyrri, Nýjabæjarafréttardóm, dóma um Auðkúlu- og Eyvindarstaðaheiði og dómana um Hundadals-, Jökuldals- og Öxarfjarðarheiði.

Það sé ekki bara í Lóni sem því hafi verið haldið fram að ekki væru til afréttir því fullyrt hafi verið af mörgum vegna þjóðlendumálanna að í allri Austur-Skaftafellssýslu væru ekki til afréttir. Það sé þá furðuleg tilviljun að nauðsynlegt hafi þótt að rita fyrir sýsluna og samþykkja af sýslunefnd, reglugerð um notkun afrétta, fjallskil o.fl., eins og gert hafi verið 1890, sbr. skjal nr. 4(14). Vísað er sérstaklega til 1.-2. gr. reglugerðarinnar en þessi ákvæði eru tekin upp í kafla 6.8. Þá séu í öðrum kafla reglugerðarinnar frekari ákvæði um skipulag lögsafna sem skuli vera þrjú að hausti, um fjallkónga og skyldur jarðareigenda að taka þátt í sameiginlegri smölun afréttarlanda í sýslunni. Glöggt megi ráða af þessari reglugerð að jafnbrýn nauðsyn hafi verið og sé enn í þessari sýslu, sem öðrum sýslum landsins, að beita lögum um afréttamálefni og fjallskil og hafa í gildi ítarlega reglugerð um sama efni. Þetta eigi sér þá einföldu skýringu að afréttir séu hér engu síður en annars staðar á landinu.

Bókin „Göngur og réttir I“ eftir Braga Sigurjónsson sé helsta heimildaritið um afréttarlönd Austur-Skaftafellssýslu áður en allir hreppar sýslunnar hafi verið sameinaðir í Sveitarfélagið Hornafjörð. Þar komi m.a. fram að afréttalönd í Lóni séu talsvert rýmri en í öðrum hreppum sýslunnar. Norður í fjalllendi það, sem greini Lón og Álftafjörð að, skerist ýmsir þverdalir. Sé Bæj-

ardalur þeirra mestur. Upp af drögum hans sé fjalllendi sem Afrétt heitir. Þá eigi Bæjarhreppur afréttarlönd norður með Vatnajökli að austan. Enn eigi svo Bæjarhreppur, eða býlin þar, afrétt Lóns megin í fjalllendi því sem gangi fram milli Lóns og Nesja.

Í greinargerð íslenska ríkisins er tekin upp umfjöllun Braga Sigurjónssonar um tilhögun leita í Stafafellsfjöllum, þ.e. Framfjöllum, Eskifellsfjöllum og Kollumúla. Jafnframt er vísað til Byggðasögu Austur Skaftafellssýslu, I. b. Þar sé á nokkrum stöðum getið um afréttarlönd jarða í Lóni. Afréttarland Hvamms sé aðallega á vestanverðum Laxárdal, Volasel og Þorgeirsstaðir hafi upprekstur og skógartekju í Hvammslandi. Um Þórisdal er vísað til sölubréfs frá 1467 en samkvæmt því hafi jörðin haft víðáttumikið heima- og afréttarland. Afréttin og skógurinn í Dalslandi hafi verið það sem mestu skipti fyrir eiganda Bjarnaneseigna að ná tangarhaldi á. Þau landgæði vantaði tilfinnanlega í Nesjum. Þegar jörðin sé komin í opinbera eign hafi gæðum hennar verið úthlutað til annarra jarða. Þannig hafi Stafafellið fengið afréttarlandið milli Jökulsár og Skyndidalsár. Svo sé frá því greint að ákveðnar jarðir í Nesjum hafi haft lengi upprekstur á Dalsafrétt en aðalafréttarlandið hafi verið Dalsheiði. Krossland hafi upprekstur og skógartekju í Dalslandi. Í umfjöllun um Stafafell segi að afréttarlandið sé víðáttumikið, yfirleitt skjólsamt og afkomugott en mannfrekt, langsótt og erfitt til smölunar. Afréttarlandið innan Jökulsár sé víðáttumikið og erfitt til smölunar. Hraunkot sé sagt eiga skógartekju og afrétt í Stafafellsfjöllum. Um Hlíð segi að afréttarlandið sé Bæjardalur vestan Karlsár og fjalllendið þar vestur frá að landamörkum Stafafells. Innsti hluti afréttarinnar heiti Þröng og þar þrjóti Bæjardal. Um Bæ segi að afréttarlandið sé Karlsfell og Bæjardalur austanverður ásamt fjalllendi því er liggi að afrétt Álftafjarðar.

Þá segi í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 um Stafafell, Beneficium, að staðurinn eigi afrétt í Kollumúla, item er staðnum eignaður Víðidalur. Einnig sé fjallað um afrétti og upprekstur í Lóni í gerðabók fasteignamatsnefndar í Austur-Skaftafellssýslu frá 10. mars l916, skjal nr. 2(39). Samkvæmt því sem þar komi fram eigi Þórisdalur stórt afréttarland, Hvammur nægilegt upprekstrarland, Volasel upprekstur í Hvammsfjöllum og Þorgeirsstaðir upprekstur og skógartak í Hvammsfjöllum. Þá eigi Fjarðarjarðirnar afréttarland og Stafafell stórt afréttarland en illa lagað til gangna. Brekka eigi upprekstur í Stafafellsfjöllum og afrétt óskipt með heimajörðinni.

Í greinargerð ríkisins er því haldið fram að þar sem afréttir séu, þar séu þjóðlendur. Einungis þar sem heimalönd jarða hafi verið lögð undir afrétti með samþykki sveitarstjórnar séu afréttarlönd undirorpin beinum eignarrétti. Allar framangreindar ritaðar heimildir segi að afréttir séu í Lóni, hvort sem litið sé til upplýsinga um fjallskil, fjallskilareglugerðar eða annars sem hér fyrr er getið. Við aðalmeðferð kom fram að íslenska ríkið teldi vettvangsskoðun og skýrslutökur staðfesta þetta. Spurningin sé bara nákvæmlega hvar mörkin liggi milli eignarlandanna og þjóðlendunnar. Loks er í greinargerð vísað til umfjöllunar Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um gróðurfar í Lóni, sbr. skjal nr. 15.

7.4. Nánar um einstaka hluta kröfusvæðisins

Í greinargerð íslenska ríkisins er vikið að helstu heimildum um jarðirnar Syðri-Fjörð, Efri-Fjörð, Hvamm, Þorgeirsstaði, Volasel, Þórisdal, Krossaland, Stafafell, Hlíð og Bæ, jafnframt því sem staðháttum er nokkuð lýst. Þá er gerð grein fyrir bújörðum í heimalandi Stafafells, þ.e. Brekku, Byggðarholti og Hraunkoti, auk býla í Stafafellsfjöllum, þ.e. Grund í Víðidal, Eskifelli, Valskógsnesi og Smiðjunesi. Hér fer á eftir útdráttur úr umfjöllun lögmanns fjármálaráðherra um önnur þau atriði sem byggt er á af hálfu íslenska ríkisins.

7.4.1. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður

Í kröfulýsingum landeigenda fyrir jarðirnar Syðri-Fjörð, Efri-Fjörð, Þorgeirsstaði, Hvamm og Þórisdal í Lóni, sé því haldið fram, að engir afréttir og almenningar séu á svæðinu og fyrir liggi að landeigendur hafi athugasemdarlausar þinglýstar eignarheimildir fyrir jarðeignum sínum.

Hvað varði afréttarmál liggi beinast við að mótmæla þessari fullyrðingu með vísan til fyrri umfjöllunar um afréttarmál. Þar sé allt það sagt sem segja þurfi um þessu atriði og niðurstaðan auðvitað sú að fullyrðingar þessar í kröfulýsingum landeigenda standist ekki.

Hvað varði athugasemdarlausar þinglýstar eignarheimildir sé vísað til fyrri umfjöllunar um landamerkjabréf og þar komi auðvitað fram að landamerkjabréf séu auðvitað ekkert annað en samningur um yfirráðasvæði yfir landi en segi ekkert til um inntak eignarréttar að svæðinu.

Við mat á þjóðlendumörkum hér komi til skoðunar upplýsingar um nám, sem einungis hafi verið á undirlendi, staðhættir, víðátta, öræfaland, gróðurfar, hæð yfir sjó og afréttarnot fjalllendis.

7.4.2. Hvammur (ásamt Þorgeirsstöðum og Volaseli)

Hvammur eigi sameiginlegt landamerkjabréf með hjáleigunum Volaseli og Þorgeirsstöðum. Samkvæmt bréfinu eigi jarðirnar gríðarmikið land eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum þar til Hoffellsland taki við í svokölluðu Nautagili við Reifsdal og svo eftir Laxá í Lóni þar til hún renni í Jökulsá. Afréttarland jarðarinnar sé aðallega á vestanverðum Laxárdal.

Hér sé um að ræða sömu reglu og landskiptalög geri ráð fyrir. Heimalandi hafi verið skipt en afréttarlandið eigi móðurjörðin og hjáleigurnar (nú lögbýli) til sameiginlegra afnota. Jarðirnar Volasel og Þorgeirsstaðir eigi báðar upprekstur í Hvammsland.

Við mat á þjóðlendumörkum hér komi til skoðunar upplýsingar um nám, sem einungis hafi verið á undirlendi, staðhættir, víðátta, öræfaland, gróðurfar, hæð yfir sjó og afréttarnot fjalllendis.

7.4.3. Þórisdalur

Í greinargerð íslenska ríkisins kemur fram að sjá megi af sölubréfi Hermundar Árnasonar frá 1467 að jörðin hafi haft víðáttumikið heima- og afréttarland. Afréttin og skógurinn í Dalslandi hafi verið það sem mestu skipti fyrir eiganda Bjarnaneseigna að ná tangarhaldi á. Þau landgæði hafi vantað tilfinnanlega í Nesjum. Þegar jörðin sé komin í opinbera eign hafi gæðum hennar verið úthlutað til annarra jarða.

Aðalafréttarlandið sé Dalsheiði, víðlend og grösug. Þar sé um að ræða samheiti á fjalllendinu milli Laxárdals, Jökulsársands og Skyndidals og dragi nafn af Þórisdal sem einnig sé oft kallaður Dalur. Skyndidalur sé að vestanverðu og vestan við heiðina Skálahvammar. Þar séu skógivaxnar hlíðar með þroskamiklum skógi. Ákveðnar jarðir í Nesjum hafi lengi haft upprekstur á Dalsafrétt gegn skyldu til haustsmölunar. Með breyttum búskaparháttum sé skógarhögg og upprekstur úr sögunni, einkum eftir að fráfærum var hætt. Hins vegar sé ágangur í heimahaga og afrétti í Suður-Lóni af Nesjafé vegna landþrengsla þar.

Undan ágangi Nesjabænda hafi verið kvartað bréflega 15. janúar 1876 af Jóni Brynjúlfssyni. Hann segi að skógar sem Nesjabændur nytji séu í óhrakinni eign Þórisdals hvað beitarland afrétt og haga snerti en samt uppfylli Nesjamenn Dalskóga og allt annað fjalllendi Þórisdals af geldfé sínu á ári hverju nú í mörg ár að hann þykist þar fyrir að mestu sviptur vera öllum afréttarnotum jarðar sinnar Þórisdals og hið sama muni vera um nágranna hans á Hvammi, Volaseli og Þorgeirsstöðum, er afréttarland eigi hinum megin á Laxárdal.

Samkvæmt framangreindum heimildum frá 1467 hafi jörðin átt land allt inn að jökli milli Laxár og Jökulsár. Nú sé einhverra hluta vegna talsvert af fjalllendi jarðarinnar innan landamerkja annarra jarða. Stafafell telji sér mikið land og svo séu þar Hoffellslambatungur, sem Hoffell geri tilkall til. Ekkert landamerkjabréf sé til fyrir Þórisdal, þannig að eftir því virðist farið að Þórisdal tilheyri það land, sem aðrar jarðir eigni sér ekki. Um merki jarðarinnar sé vísað til merkjalýsinga aðliggjandi jarða. Það sé nokkuð kynlegt, þegar haft sé í huga, að augljóst sé að eitthvað af landi jarðarinnar hafi verið innlimað í aðra jörðina.

Þann 9. október 1970, sjá skjal 13(13), hafi verið gerð dómsátt um landamerki milli eigenda jarðarinnar Þórisdals annars vegar og Stafafells og Brekku hins vegar. Með þessu hafi Þórisdals-

eigandi gert sátt um það að gamla bréfið, frá 1467, skyldi víkja fyrir nýrri lýsingum Stafafells. Vera kunni að Þórisdalsmönnum hafi þótt þægilegra að losna við smölunarskylduna í þessu fjalllendi.

Með hliðsjón af heimildum um afréttarnot hluta Þórisdals frá mörgum jörðum sé talið að Dalsheiðin, meginhluti Laxárdals og Dalsfjall sé innan þjóðlendu og allt til Hvammsheiðar. Annað land Þórisdals sé talið utan þjóðlendu og þannig undirorpið beinum eignarrétti.

Ríkisjörðin Krossaland sé utan kröfulínu og í eyði. Ekki sé líklegt að þar takist byggð aftur. Ekki sé gerð krafa til afréttarréttar vegna Krossalands í því landi Þórisdals sem hugsanlega verði úrskurðað þjóðlenda.

7.4.4. Stafafellsjarðir

Í greinargerð íslenska ríkisins segir að Stafafell eigi land syðst í landnámi Þórðar skeggja en landnám hans hafi verið fyrir norðan Jökulsá, þ.e. „hann nam lönd öll í Lóni fyrir norðan Jökulsá og Lónsheiðar“. Hvergi verði af þessari lýsingu ráðið að námið hafi náð upp til fjalla, frekar en annars staðar í Austur Skaftafellssýslu. Í átt að Vatnajökli hafi námið aldrei náð lengra upp með Jökulsá en á móts við Kjarrdalsheiði því þar þrjóti undirlendi.

Land sunnan Jökulsár hafi verið í öðru landnámi en samt telji jörðin Stafafell sér land sunnan Jökulsár þar sem Skyndidalsá komi í hana og einnig allt til Vatnajökuls milli Skyndidalsár og Jökulsár og einnig fyrir norðan Jökulsá allt að vatnaskilum við næstu sveitarfélög að norðan og austan. Sú heimild sem byggt sé á varðandi þessi mörk sé landamerkjabréf fyrir Stafafell gert 1914 eftir að Jón Jónsson prófastur hafði keypt jörðina af kirkjunni.

Talsverður munur sé á því landi sem nú teljist til Stafafells og því landi sem eftir hafi verið úr landnámi Þórðar skeggja þegar landrými landnámsjarðarinnar Bæjar hafði skipst í þá sjö bæi sem nú hafi verið fjallað um. Hvernig hafi Stafafell eignast land sunnan Jökulsá og hvernig hafi Stafafell eignast allt hálendið norðan Jökulsár sem nú sé innan merkja.

Kunnar séu heimildir frá því áður en landamerkjaskrá Stafafells var gerð. Bent t.d. er á máldaga 1343 en þá hafi kirkjan átt heimaland allt en ekkert sé skráð um nákvæm mörk heimalandsins.

Brynjólfur biskup Sveinsson hafi verið þekktur að því að draga merki kirkjujarða langt inn til óbyggða eftir einhliða lýsingum ábúanda hverju sinni. Þekkt séu vinnubrögð Brynjólfs varðandi Úthlíð og Haukadal í Biskupstungum og Tungufell í Hrunamannahreppi. Brynjólfur hafi verið á ferðinni í Lóni 1641. Samkvæmt vísitasíu hans eigi kirkjan heimalandið sem sé á milli fjalls og fjöru. Að öðru leyti sé landamerkjum lýst með vísan til hefðarhalds og frásagnar tveggja presta. Merkjum á móti Bæ og Hlíð sé lýst og nái ekki lengra til fjalla en að Steinsholti og í mógil það sem falli úr Hafrafellstindi hinum vestari (nú á korti Hafradalstindur). Síðan segi í vísitasíunni um mörkin í átt að Vatnajökli: „síðan ræður Jökulsá að sunnan í byggðum og á staðurinn allt land milli um hennar og Skyndidalsár og á fjöll upp fyrir innan Ketildalsheiði og Víðidal allan“. Þarna sé greinilega að hluta til verið að lýsa landi sem samkvæmt kaupbréfi 1467 hafi verið talið tilheyra jörðinni Þórisdal. Landi Þórisdals sé lýst svo í kaupbréfinu 2. desember 1467: „Alla jörð milli Laxár og Jökulsár inn undir jökul.“ Í þessu sambandi sé rétt að geta þess að Þórisdalur lendi með kaupbréfinu í Bjarnaneseignir Teits ríka Gunnlaugssonar, síðan eignist þær Teitur Þorleifsson í Glaumbæ, þá Jón biskup Arason og við siðskipti konungur. Skálholt hafi síðan eignast Bjarnaneseignir frá konungi í skiptum fyrir aðrar eignir.

Hvernig geti landtungan milli Skyndidalsár og Jökulsár orðið hluti af Stafafellsjörðinni. Um það séu engar heimildir en benda megi að í vísitasíunni sé hálf jörðin Þórisdalur eign Stafafellskirkju og þá geti allt eins verið um að ræða annað land Þórisdals en þessa tungu sem hér sé álitaefnið. Ljóst sé af vísitasíu Brynjólfs að talað sé um byggðir með fram Jökulsá og allt til ármótanna við Skyndidalsá. Þar taki við óbyggðir og Ketildalsheiði sé væntanlega það sem nú nefnist Kjarrdalsheiði. Brynjólfur telji þannig undirlendið tilheyra Stafafelli og væntanlega Eskifell líka innan ármótanna og svo fjöllin upp af ármótunum milli Skyndidalsár og Jökulsár. Hann nefni hins vegar

engan rétt til Kollumúla sem er norðan Jökulsár heldur einungis Víðidal allan sem er handan Kollumúla.

Í Jarðabók Ísleifs 1709 sé ekkert á landamerki minnst en samkvæmt þessari heimild eigi staðurinn afrétt í Kollumúla og svo segi að staðnum sé eignaður Víðidalur.

Lögfesta Guðmundar Magnússonar 1714 sé í anda vísitasíu Brynjólfs biskups. Þessu er svo lýst: „síðan ræður Jökulsá að sunnan í bigd. á stadurenn allt land og skóga millum Jökulsár og Skindidalsár og so á fiöll upp. Item Ketelstaðaheijde og Vijdedal allann“.

Í úttektinni á skjali 2(40)b frá 1824 sé landi lýst á þrennan hátt. Fyrst rétti til fjöru, svo sé vísað til skógareignar svo langt sem fjöll nái eftir landamerkjum og svo virðist talað um fylgifé, sem sé skógur í Eskifelli og Stífingahlíð, hálfur Skyndidalur, Kollumúli og Lambatungur. Eftir þessu að dæma sé þetta fylgifé talið utan landamerkja, annars hefði þetta ekki verið orðað á þennan veg. Víðidalur sé ekki talinn þarna meðal eigna kirkjunnar. Það sé einmitt 11 árum seinna sem Stefán Ólafsson og kona hans byggi þarna fyrst eftir að séra Bergur á Hofi hafi útvegaði þeim verustað þar.

Árið 1888 afsali stiftyfirvöldin yfir Íslandi eignarhluta Stafafells í jörðinni Þórisdal til einkaaðila. Ekkert sé minnst á landamerki og verði þannig að ætla að allt Þórisdalsland Stafafells hafi verið selt og engu haldið eftir.

Árið 1913 sé Stafafelli afsalað af stiftyfirvöldum til Jóns prófasts Jónssonar og þar sé ekkert getið landamerkja en er þessi sala fari fram hafi Stafafell ekki átt neitt eftir af landi Þórisdals að minnsta kosti séu ekki heimildir um það. Þrátt fyrir þetta útbúi Jón prófastur Jónsson landamerkjabréf fyrir Stafafell þar sem gríðarlegt landflæmi sé innlimað í merkjalýsingu jarðarinnar. Meðal þess sé sá hluti jarðarinnar Þórisdals sem liggi á milli Skyndidalsár og Jökulsár allt inn til jökuls og svo fjalllendið norðaustan Jökulsár allt þar til vötn skilur milli Lóns og Fljótsdals. Þar sé meðal annars Kollumúli sem eldri heimildir hafi sagt afrétt tilheyrandi Stafafelli og svo Víðidalur sem áður hafi verið eignaður Stafafelli en auk þess mikið annað af öræfum og háfjöllum. Segja megi að með þessu landamerkjabréfi sé verið að lýsa landi Stafafells þannig að það sé allt land í Lóni, sem aðrir hafi ekki verið búnir að lýsa sem sínu því þetta séu sömu mörk og hreppamörk.

Heimildir, sem fyrr hafi verið raktar um afréttarnot af þessu fjalllendi, bendi ekki til beins eignarréttar. Þetta séu það mikil öræfi að fé úr Fljótsdal, Álftafirði og víðar að gangi inn á þetta landsvæði. Heimildir um nám styðji sömuleiðis ekki beinan eignarrétt og meginatriðið sé að tengsl þurfi að vera á milli yngri og eldri landréttar. Fyrir utan þessi atriði öll komi til fjölmörg önnur atriði, eins og staðhættir, víðátta, gróðurfar og hæð yfir sjó. Það liggi og fyrir að mikið af þessu landi sé hreint öræfaland og háfjöll.

Á önnur atriði megi benda. Grund í Víðidal hafi fyrst byggst 1835. Talið sé að sr. Bergur á Hofi hafi útvegað Stefáni Ólafssyni og Önnu konu hans verustað þar. Samgönguleið þeirra til byggða mun hafa legið til Álftafjarðar. Tveir aðrir ábúendur hafi síðar byggt í Víðidal og ekki sé vitað til þess að búsetan hafi byggst á rétti Stafafellsstaðar. Ekki séu heimildir um byggingabréf þaðan, eins og þá hafi tíðkaðist, er jarðir hafi verið leigðar út. Sömuleiðis sé ekki vitað til þess að landi hafi verið skipt út úr Stafafelli og stofnað nýbýli. Að lokum sé á það bent að er hjáleigur Stafafells hafi orðið að sjálfstæðum jörðum hafi þær fengið útskipt heimaland en afréttarlandið (fjalllendið) verið í óskiptu eins og landskiptalög geri ráð fyrir.

Sé þjóðlendulína dregin frá Hafradalstindi í norður eftir fjalllendinu allt að Hellisskógsheiði og þaðan beint fyrir neðan Kjarrdalsheiðina og svo fyrir mynni Skyndidals yfir í Dalsfjall sé búið að gera hring um það land, sem nokkuð samfelldar heimildir segi að geti hafa tilheyrt Stafafelli, allt frá tíma Brynjólfs Sveinssonar. Þá sé innan þess svæðis allt land úr landnámi Þórðar skeggja og gömlu heiðarbýlin Eskifell, Valskógsnes og Smiðjunes meðtalin.

Kröfugerð ríkisins um þjóðlendumörk hafi verið mótmælt í heild sinni með kröfulýsingu landeigenda á skjali nr. 13, dags. 28. júní 2001.

Þar sé því haldið fram í fyrsta lagi að allt land í A-Skaftafellssýslu hafi frá landnámi verið undir-

orpið beinum eignarrétti. Engir almenningar og afréttir séu á svæðinu og nýting og búseta bendi til þess að allt land til jökla hafi verið nytjað allt frá landnámi og tilheyrt ákveðnum jörðum.

Hér hafi verið rækilega rökstutt að land í sýslunni hafi ekki verið numið til jökla. Sömuleiðis hafi verið rökstutt með vísan til margra heimilda að afréttir séu mjög margir og afréttarmál í svipuðu horfi og í flestum sýslum landsins. Hvað varði almenninga í sýslunni sé ekki útilokað að slík lönd hafi verið í einhverjum mæli upp af afréttum í Lóni og hægt að færa fram fyrir þeirri staðhæfingu fjölmörg rök. Þannig sé langt frá því ljóst að allt land hafi tilheyrt ákveðnum jörðum og svo virðist sem fullkomin nýting lands í Lóni eigi sér ekki nema rúmlega 100 ára sögu.

Heimildir sem fyrr hafi verið raktar, segi að Víðidalur hafi verið nýttur til búskapar í samtals 17 ár á 19. öldinni og það hafi ekki verið fyrr en eftir 1897 er byggð er lögst af í Víðidal að farið var að nota þessa afrétt frá Stafafelli. Síðastur Stafafellsbænda hafi þar rekið á fjall til 1965, Skafti bóndi í Hraunkoti. Í þessu sambandi megi minna á lýsingu prestssetursins Stafafells, skjal 2(18) frá 30. desember 1998, en þar segi að árið 1897 hafi byggð lagst niður í Víðidal og hafi enginn viljað búa þar síðan né leigja afréttarlandið til upprekstur svo að það hafi verið ónotað að öðru en því sem fé héðan og af nokkrum næstu jörðum hefir gengið þar endurgjaldslaust.

Í öðru lagi sé því haldið fram af landeigendum að landamerki Stafafells séu ævaforn og bendi til þess að jörðin hafi verið numin með þeim hætti sem hún nú er, þ.e. allt til sveitarmarka á jökli.

Þetta sé auðvitað fráleit fullyrðing. Stafafell sé í landnámi Þórðar skeggja sem hafi náð frá rótum Lónsheiðar til Jökulsár í suðri. Samkvæmt gömlum máldögum, t.d. frá 1343, megi fullyrða, að ákveðið svæði frá fjalli til fjöru hafi verið heimaland Stafafells og þar hafi verið um að ræða hið numda land og til þess lands hafi verið grunneignarréttur. Brynjólfur biskup, sem virðist fyrstur hérlendra manna telja afréttarlönd með heimalöndum í einhliða merkjalýsingum, gangi margfalt skemmra í lýsingu sinni 1641 en núverandi merkjalýsing geri ráð fyrir. Hann geri ráð fyrir því að heimalandið sé milli fjalls og fjöru (kirkjan eigi heimaland með gögnum og gæðum til fjalls og fjöru) en svo virðist sem fjörur hafi ekki verið taldar til heimalands heldur hafi réttindi í fjörum verið talin sem ítök.

Merkjalýsing Brynjólfs milli Bæjar og Hlíðar sé einungis byggðamörk og svo ráði Jökulsá að sunnan í byggðum (þar með ráði hún í numdu landi Þórðar skeggja). Síðan eigni Brynjólfur staðnum landið milli Jökulsá og Skyndidalsár (allt land milli …) og eigi þar augljóslega við láglendið, sbr. framhaldið á fjöll upp fyrir innan Ketildalsheiði (að öllum líkindum það sem í dag nefnist Kjarrdalsheiði). Með yfirtöku þessa láglendis sé Brynjólfur að seilast í næsta landnám sem auðvitað sé gersamlega heimildarlaust. Hefði meiningin verið sú að segja allt land milli Skyndidalsár og Jökulsár allt inn til jökuls tilheyra Stafafelli hefði þetta verið orðað á þann veg (í því sambandi séu ýmsar þversagnir varðandi hversu langt árnar báðar ná). Það segi Brynjólfur ekki heldur eigi staðurinn land á fjöll upp fyrir innan Ketildalsheiði og Víðidal allan. Hvaða lönd þetta, séu sem staðurinn eigi fyrir innan Ketildalsheiði, sé ekki gott að segja, það gæti verið Kollumúlinn en alla vega segi ekki að staðurinn eigi allt fjalllendi fyrir innan Ketildalsheiði. Víðidalurinn sjálfur sé ekki nema brot af því landsvæði sem núverandi landamerkjabréf frá 1914 geri ráð fyrir að tilheyri Stafafelli fyrir norðan Jökulsá (ekki sé heldur ljóst hversu langt að jökli Jökulsá í Lóni nær því margar ár úr jöklinum sameinist er fjær byggð dregur). Nú séu innan merkja Vatnadæld, Kollumúlaheiði, hálfur Hofsjökull, Suðurfjall, Geldingafell, Axarjökull, Norðurtungnajökull, Austurtungnajökull og hluti Vatnajökuls þar norður af.

Lögfesta Guðmundar Magnússonar 1714 sé í anda vísitasíu Brynjólfs en þó gangi hann lengra og segi staðinn eiga land allt og skóga milli Jökulsár og Skyndidalsár og svo á fjöll upp og bæti við Ketilstaðaheiði.

Fyrsta heimild um Kollumúla sé í Jarðabók Ísleifs 1709 en þar segi að staðurinn eigi afrétt í Kollumúla. Kollumúli sé einnig nefndur í úttekt Stafafells 1824 og þá sé búið að bæta við Lambatungum. Á núverandi kortum séu þrjár Lambatungur, þ.e. Norður-Lambatungur, Suður-Lambatungur og Hoffells-Lambatungur. Núverandi kröfulýsing frá Stafafellseigendum taki ekki til þeirra síð-

astnefndu sem þó séu Stafafellsmegin við Skyndidalsá og sé í því ákveðin þversögn. Fyrir utan þessar tvær Lambatungur sé gerð krafa til alls fjalllendis frá þeim að byggð í austri að meðtöldu Suðurfjalli, Múlaheiði, Sauðhamarstindi og Kjarrdalsheiði.

Brynjólfur biskup Sveinsson hafi manna lengst teygt landamerki inn til heiða og hér fyrr hafi verið vísað til þriggja landmestu fjalljarða í Árnessýslu sem séu með sömu landamerkjalýsingu og hann hafi ákveðið og skeri sig frá öðrum jörðum í sýslunni. Hér sé komið gjörólíkt dæmi. Þegar Jón Jónsson hafi keypt Stafafell 1913 án landamerkjalýsingar hafi hann ráðist í gerð landamerkjabréfs 1914 þar sem hann gangi margfalt lengra en Brynjólfur biskup og eigni Stafafelli og þar með sér og erfingjum sínum, gríðarlegt landflæmi með jöklum og öræfum allt að sýslumörkum að norðan og austan. Segja megi að hann hafi tekið í merkjalýsingu sína allt land í norðanverðu Lóni sem aðrir höfðu ekki eignað sér en aðrar jarðir norðan Jökulsár séu með landamerkjabréf frá því fyrir 1890 nema Bær sem ekki fái landamerkjabréf fyrr en 1922.

Í þriðja lagi sé því haldið fram í kröfulýsingu landeigenda að landamerkjum hafi verið þinglýst athugasemdalaust og hafi verið viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. hinu opinbera um áratugaskeið og íslenska ríkið hafi sjálft selt jörðina 1914 með öllum gögnum og gæðum. Þá er fallist á það í þessum lið, það sem áður er búið að benda á, að í vísitasíu Brynjólfs Sveinssonar 1641 sé hluti Þórisdals lagður undir Stafafell og ekkert óeðlilegt við það þar sem kirkjan hafi átt báðar jarðirnar.

Vegna síðasta atriðisins megi benda á það að hluti Stafafells í Þórisdal hafi verið seldur til einkaaðila með afsali 1913 eða sama ár og Stafafell er selt. Í hvorugu afsalinu sé á það minnst að í hlut Stafafells eigi að koma hluti af landi Þórisdals. Við þessar tvær sölur hefði land Stafafells frá 1641 þannig átt frekar að minnka en stækka.

Athugasemdalaus þinglýsing landamerkjabréfs hafi auðvitað ekkert gildi varðandi ágreining um þjóðlendumörk og þurfi ekki frekar að fjölyrða um það. Það megi hins vegar geta þess að landamerkjabréf Stafafells sé einungis samþykkt frá jörðum í Lóni en ekki frá Fljótsdal eða frá Álftafirði sem telji sér lönd fyrir norðan og austan. Hvers vegna allar jarðir í Lóni samþykkja bréfið sé vandséð því ekki eigi nemar fáar lönd aðliggjandi. Kannski séu þær að samþykkja fyrir sitt leyti að þeim sé að meinalausu þessi mikla ráðstöfun á almenningslandi í hreppnum.

Vegna þeirrar fullyrðingar að hið opinbera hafi viðurkennt merkjalýsinguna um áratugaskeið verði að ætla að þar sé vísað til samnings landeigenda við Náttúruverndarráð um friðlýsingu hluta Stafafellsfjalla 1976. Náttúruverndarráð sé væntanlega þessi opinberi aðili sem hafi viðurkennt merkjalýsinguna að mati landeigenda. Það sé auðvitað annað að vefengja ekki merkjalýsingu en að viðurkenna beinan eignarrétt að landsvæði.

Það sem gerst hafi við umrædda friðlýsingu sé að þeir sem taldir hafi verið hafa yfirráð yfir Lónsöræfum hafi verið fengnir til að samþykkja tiltekna friðlýsingu. Hvergi komi fram í gögnum þessum að verið sé að semja um eignarland, t.d. sé sagt að hefðbundnar nytjar landeigenda svo sem búfjárbeit og veiðiréttur skuli haldast óskertar en það séu einmitt þessar nýtingaheimildir sem afréttarréttur taki til. Enn fremur megi benda á ákvæðið um að þess skuli sérstaklega gætt að misbjóða ekki beitarþoli afrétta. Það sé auðvitað fráleitt að ætla að með þessu sé Náttúruverndarráð að viðurkenna beinan eignarrétt Stafafellseigenda að hinu friðlýsta. Þeir séu auðvitað réttir viðsemjendur þar sem aðrir virðist ekki kalla til réttar yfir þessum öræfum á þessum tíma. Sé þetta þjóðlenda eins og kröfugerð ríkisins gerir ráð fyrir, þá hafi svæðið auðvitað verið eigandalaust árið 1976 og það sé ekki fyrr en með þjóðlendulögum sem ríkið verði grunneigandi lands sem annar eigi ekki grunneignarétt til og fyrr hafi ríkið ekki getað verið aðili að neinu varðandi svæðið.

Hvað varði álit A&P lögmanna á skjali 13(23) þá verði auðvitað að skoða það út frá þeim forsendum sem lögfræðiálitið byggist á. Ekki hafi verið beðið um álit á inntaki landsréttinda til þess landsvæðis sem landamerkjabréfið hafi tekið til heldur gengið út frá því að allt hið friðlýsta land væri innan landamerkja og lyti grunneignarrétti landeigenda. Sama eigi við um svarbréf Náttúruverndarráðs á skjali 13(26) sem verði að skoða í sama ljósi.

Fjórða fullyrðingin í kröfulýsingunni sé sú að smölun sauðfjár hafi ætíð verið skipulögð af landeigendum en ekki opinberum aðilum og enginn hafi getað nýtt landið til beitar nema með samningum við landeigendur.

Hvorug þessara fullyrðinga standist ef tekið sé mið af heimildum sem áður hafi verið raktar. Til dæmis segi í lýsingu á prestssetrinu Stafafelli 30. desember 1898 að fé af næstu jörðum hafi gengið endurgjaldslaust á öræfunum og auðvitað hafi fé úr Fljótsdal, Álftafirði og frá nágrannabæjum gengið á Lónsöræfi án þess að nokkur réði við þar sem allt sé ógirt. Það sé svo ekki fyrr en á 20. öldinni að beitarafnot hafi verið afhent öðrum með samningum enda sé það ekki fyrr en á 20. öldinni sem öræfin hafi verið innlimuð í Stafafellsjarðir.

Varðandi fyrri fullyrðinguna þá megi benda á umfjöllun Braga Sigurjónssonar í bókinni „Göngur og réttir“ en þar segi um Stafafellsfjöll að aðliggjandi fjöllunum séu fjórar jarðir, sem á sínum tíma hafi verið kirkjujarðir og síðan eign bóndans í Stafafelli og þó nokkrar af þeim séu nú komnar í sjálfseign munu afréttir þeirra vera sameiginlegir eftir sem áður. Frá þessum bæjum hafi verið raðað niður í göngur af hreppsnefnd, að sjálfsögðu eftir fjáreign, þannig að Stafafell hafi lagt til fjóra menn, Byggðarholt tvo, Hraunkot og Brekka sinn manninn hvor, eða samtals átta menn sem gengið hafi þessi fjöll.

Við aðalmeðferð kom fram sú skoðun af hálfu íslenska ríkisins að í skjölum málsins sjáist margar bókanir frá sveitarstjórnarfundum þar sem sveitarstjórn hafi afskipti af og kosti greiðslur vegna smölunar á landi sem samkvæmt kröfulýsingu gagnaðila sé beinum eignarrétti undirorpið.

Að lokum segi í kröfulýsingu landeigenda að búseta á innlandi Stafafells, t.d. Grund í Víðidal, sé ein besta sönnun þess að jörðin sé öll fullkomið eignarland.

Í þessu sambandi er sérstaklega bent á dóm Hæstaréttar um Öxarfjarðarheiði. Í því máli hafi legið fyrir að öll Öxarfjarðarheiðin hafi samkvæmt nýlegu landamerkjabréfi verið innan merkja jarðarinnar Sandfellshaga. Í gögnum málsins hafi legið fyrir heimildir um eyðibýli á heiðinni þar sem búið hafi verið skamma hríð á 19. öld. Segi í dómi Hæstaréttar að engin gögn hafi verið lögð fram um að eigendur Sandfellshaga hafi heimilað að það nýbýli yrði reist eða að þeim hafi verið afsalað landi þess þegar byggð lagðist þar af.

Í þessu sambandi er vert að hafa í huga nokkur atriði. Samkvæmt Jónsbók hafi mátt reisa sel í almenningum en ekki afréttum. Samkvæmt nýbýlatilskipun konungs 1776 hafi mátt reisa nýbýli í afréttum og almenningum. Væri gefið út nýbýlaleyfi samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar hafi útskipt afmarkað land orðið undirorpið beinum eignarétti skv. konungsboði. Varðandi byggingu nýbýla í eignarjörðum hafi þurft landskipti og afsal. Væri land í einkaeign leigt út til ábúðar hafi lögum samkvæmt verið gengið frá byggingabréfi þar sem landamerkja hafi verið getið. Í Hæstaréttardómi um Jökuldalsheiði hafi heimildir um eyðibýli á heiðinni ekki verið til framdráttar staðhæfingu um beinan eignarrétt að fjalllendi jarðarinnar Gilsár.

7.4.5. Hlíð

Við mat á þjóðlendulínunni á þessu svæði þurfi að meta mörg atriði. Landnámsheimildir, heimildir um afréttarnot, staðhætti, víðáttu, gróðurfar og hæð yfir sjó. Kröfulínan þarna taki að meginþunga til mið af fyrstu tveimur atriðunum. Rétt þyki að Bæjardalur innanverður sé innan þjóðlendu, sömuleiðis Hlíðarfjall og Hafradalur en þá mæti land Hlíðar landi Stafafells.

Í kröfulýsingum landeigenda fyrir Bæ og Hlíð séu sömu forsendur en annað orðaval. Vísað sé til eignarheimilda og því haldið fram að jarðeigendur ættu óskoraðan eignarrétt yfir eignarjörðum sínum með öllum gögnum og gæðum og á því byggt að um aldir hafi umrætt land innan merkja verið talið fullkomið eignarland og enginn andmælt að svo hafi verið.

Í þessu sambandi sé á það bent að aldrei hafi reynt á þessi atriði. Þannig séu ekki til eldri merkjalýsingar fyrir þessar jarðir en landamerkjabréfin og hvað Bæ varði sé það ekki gömul heimild, gerð einhliða fyrir tæpum 80 árum. Landamerkjabréf Hlíðar sé samþykkt af Stafafelli og Bæ en svo virðist sem enginn hafi kallað til landréttar á móti í fjalllendinu.

7.4.6. Bær
Í greinargerð íslenska ríkisins segir að Bær sé nú eyðibýli og landamerkjabréfið ekki gert fyrr en 1922, eftir að nýrri landamerkjalögin höfðu gengið í gildi. Samkvæmt því bréfi sé jörðinni eignað mikið land inn á reginöræfi, allt að sveitarmörkum við Álftafjörð. Þarna sé mikið hálendi í yfir 1100 metra hæð. Samkvæmt heimildum, sem vísað sé til fyrr, sé hluti af þessu landi afréttarland, eins og Karlsfell og Bæjardalur. Önnur svæði innar beri heitin „Afrétt“. Við aðalmeðferð kom fram að Hlíð og Bær liggi þarna að og menn hafi auðvitað beitt þetta eins og menn beiti afrétti, landamerkjabréfin hafi ekki breytt neinu. Það hafi ekki farið fram nein hindrun á umgangi fjár hvorki að norðan né á milli bæjanna. Þannig að það hafi enginn hindrað annan í að nýta þetta land. Nýtingin hafi verið alveg sú sama fyrir og eftir að landamerkjabréfin voru gerð.

Augljóst sé að Útstúkudalur geti ekki verið glöggt kennileiti. Auk þess segi ekki í bréfinu að áin sjálf ráði mörkum alla leið að upptökum sínum. Þá sé það athugunarefni að landamerkjabréf Bæjar er samþykkt af Stafafelli og Hlíð en ekki afréttareigendum eða jörðum í Suður-Múlasýslu.

Við mat á þjóðlendulínunni þarna verði að hafa í huga mörg atriði, heimildir um nám, afréttarnot, staðhætti, víðáttu, gróðurfar og hæð yfir sjó. Línan taki að meginþunga til mið af fyrstu tveimur atriðunum, þó þyki rétt að Karlsfell sé utan þjóðlendu.

8. SJÓNARMIÐ GAGNAÐILA

8.1. Almenn atriði er varða jarðir í kafla 8.2.
8.1.1. Málavextir
Af hálfu eigenda jarðanna Syðri-Fjarðar, Efri-Fjarðar, Hvamms, Þorgeirsstaða, Þórisdals, Stafafells og Brekku er í upphafi greinargerðar vikið stuttlega að málavöxtum og aðdragandi að setningu þjóðlendulaga, nr. 58/1998, reifaður. Þá er gerð grein fyrir gagnrýni sem kröfugerð fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins hafi sætt á opinberum vettvangi. Því næst er greint frá meðferð máls þessa í megindráttum.

8.1.2. Rökstuðningur og lagarök
Þá er vikið að rökstuðningi og lagarökum fyrir eignarréttarkröfum jarðeigenda. Vísað er til þess að eignarrétturinn sé friðhelgur og því haldið fram að með kröfugerð ríkisins sé gerð alvarleg aðför að eignarrétti og í því sambandi minnt á 72. gr. stjórnarskrár og 1. gr. 1. viðauka við mannréttindasáttmála Evrópu, sbr. lög nr. 62/1994. Mannréttindasáttmáli Evrópu hafi lagagildi hér á landi og veiti eignarréttinum hugsanlega enn ríkari vernd en stjórnarskráin þar sem dómar Mannréttindadómstólsins bendi til þess að réttmætar væntingar manna til eignarréttar, sem byggist m.a. á því að ríkisvaldið hafi með einum eða öðrum hætti viðurkennt eignarréttinn, t.d. með því að þinglýsa eignayfirfærsluskjölum athugasemdalaust um áratugaskeið, séu verndaðar af mannréttindaákvæðunum. Þessu til stuðnings sé vísað til dóms Mannréttindadómstólsins frá 23. nóvember 2000 „Former King of Greece and others vs. Greece“.

8.1.3. Sönnunarreglur
Í geinargerðinni er þessu næst vikið að sönnunarreglum. Rétt sé að gæta að hinum almennu sönnunarreglum og því hvernig sönnunargögn séu metin en um það séu ákvæði í VI-XII. kafla einkamálalaga, nr. 91/1991.

Sú almenna regla hafi verið talin gilda í eignarrétti að sá sem haldi fram beinum eignarrétti verði að færa sönnur á eignarrétt sinn. Landeigendur telji að þeir hafi sannað eignarrétt sinn með framlagningu heimildarskjala og landamerkjabréfa fyrir jörðum sínum. Eldri heimildir mæli þeim ekki á mót. Ríkið hafi sönnunarbyrðina fyrir því að landamerki þessara jarða séu röng.

Landeigendur telji einnig ljóst að skv. úrskurðum óbyggðanefndar frá 21. mars 2002 hafi ríkið sönnunarbyrðina fyrir því að land sem tilheyri jörðunum í Lóni teljist til þjóðlendna.

Jafnframt sé það niðurstaða óbyggðanefndar að vafann um hvort land hafi verið numið í öndverðu eigi að meta landeiganda í vil ef athugasemdalausar landamerkjagjörðir, einkum ef þær fara ekki í bága við eldri heimildir, bendi til beins eignarréttar.

8.1.4. Land innan landamerkja sé eignarland

Byggt sé á því að land innan landamerkja jarða sé eignarland. Við setningu landamerkjalaganna, nr. 5/1882, og síðan laga nr. 41/1919, hafi það verið ætlun löggjafans að framkvæmdavaldið hefði frumkvæði að því að gengið yrði frá landamerkjum jarða, þau skráð og leyst úr ágreiningi um þau ef hann væri fyrir hendi. Þannig sé í 6. gr. laganna frá 1919 lögð ákveðin eftirlitsskylda á embættismenn þannig að við gildistöku þeirra laga hafi valdsmönnunum hverjum í sínu umdæmi borið að rannsaka hvort landamerkjum þar hefði verið þinglýst.

Allt til ársins 1981 hafi verið gert ráð fyrir að sérstakur dómstóll, landamerkjadómstóll, skæri úr ágreiningi um landamerki. Löggjafavaldið hafi með þessu viljað tryggja að landamerki væru sem skýrust og að ekki þyrftu að vera deilur um þau. Landamerkjalögunum hafi verið ætlað að koma þessum málum í gott horf í eitt skipti fyrir öll og hafi fyrirmælum laganna verið fylgt og landamerkjalýsingar gerðar fyrir nær allar jarðir.

Landamerkjalögin frá 1882 hafi ekkert kveðið á um það hvaða land eða hver landgæði fylgi jörðum eða öðrum fasteignum enda hafi ekkert verið um það deilt þar sem sú skoðun hafi verið óumdeild á þeim tíma að jarðeigandi ætti fullkominn eignarrétt innan landamerkja jarðar sinnar. Þannig virðist ljóst að allt frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hafi landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni. Hann hafi sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt. Á sama tíma hafi að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni. Í sumum tilvikum hafi beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi. Hér megi að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr. Regla þessi eigi rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.

Skylda landamerkjalaganna taki m.a. til merkja milli jarða og afrétta eða annarra óbyggðra lendna krefjist sá sem land á að afrétti eða lendu þess.

Landamerkjalýsingar þær, sem gerðar hafi verið í kjölfar landamerkjalaganna 1882, hafi víða verið byggðar á eldri heimildum svo sem lögfestum máldögum og eldri landamerkjabréfum. Svo sé einnig í Lóni svo sem síðar verði rakið. Þessum lýsingum hafi síðan verið gefið aukið vægi með þinglýsingu og eftirlitsskyldu valdsmanna sem landeigendur telji að leiði til þess að þarna verði til fullkomnar heimildir um landamerkin og þannig eignarrétt þinglýstra eigenda. Þessi landamerki og þetta fyrirkomulag beri að virða að mati landeigenda. Þess sé krafist að land, sem í tugi ára hafi verið talið innan þinglýstra landamerkja jarða eða eftir atvikum í sameign einhvers tiltekins fjölda jarða, teljist eignarland.

Á því sé byggt að venjuréttur og hefðarsjónarmið leiði einnig til þess að allt land innan landamerkja jarða teljist eignarland og í því sambandi vísað til úrskurða óbyggðanefndar í Árnessýslu.

8.1.5. Hefðarreglur leiði til þeirrar niðurstöðu að landi í Lóni sé eignarland

Því er haldið fram að hefðarreglur leiði til þeirrar niðurstöðu að allt land í Lóni sé eignarland. Hefð megi rekja allt til rómaréttar og sé hún vissulega skyld námi þannig að segja megi að hefð hafi tekið við þegar eiginlegu landnámi taldist lokið. Lengi hafi verið óvissa um hvort hefðarréttur gilti hér á landi. Í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746 hafi verið kveðið á um að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi sem verið hefðu kirkjueign. Víða sjái þess stað að út frá því hafi verið gengið að

hefðarreglur Norsku eða Dönsku laga (1683 og 1687) hafi gilt hér á landi. Einnig sé vikið að hefðarreglum í nokkrum tilskipunum, sbr. konungsbréf frá 18. apríl 1761, nýbýlatilskipuninni frá 1776 og tilskipun frá 17. apríl 1833 viðvíkjandi óðalsrétt á Íslandi.

Landsyfirréttur hafi í dómi sínum þann 5 maí 1830 ótvírætt gengið út frá því að hefðarreglur Norsku laga giltu á íslandi þó að rétturinn hafi síðar í dómi frá 19. desember 1887 hafnað hefðarreglum. Hefð hafi síðan fyrst og fremst gildi sem eignarheimild eftir gildistöku laga nr. 46/1905. Ákvæði 1. gr. hefðarlaga frá 1905 sé ætlað að taka af öll tvímæli um að hefð verði unnin á verðmæti enda þótt það hafi verið opinber eign. Að þessu leyti sé ákvæðinu ekki ætlað að takmarka svið hefðar heldur þvert á móti að rýmka það. Samkvæmt því megi fremur segja að úr því að hefðarlög heimili eignarhefð lands sem sé í opinberri eigu, þeim mun fremur hljóti að vera unnt að hefða land sem ekki sé eignarrétti háð. Í fyrri Landmannaafréttardóminum sé beinlínis gert ráð fyrir því að eignarhefð geti unnist á landi sem sé afréttareign. Sama megi lesa út úr 3. gr. þjóðlendulaga i.f. Gaukur Jörundsson telji að eignarhefð verði unnin á landi, hvort heldur sé afréttur eða almenningur sé skilyrðum hefðar á annað borð fullnægt en telji að gera verði strangari kröfur um not ef um eigendalaust landsvæði sé að tefla.

Því sé alls ekki haldið fram að umþrætt landsvæði í Lóni hafi verið eigendalaust land fram eftir öldum heldur liggi fyrir að landið hafi verið numið. Sjónarmiðin um hefð séu því til staðfestingar náminu, þ.e. til þess að festa í sessi eignarrétt þessara aðila.

Gaukur Jörundsson telji jafnframt að slaka beri á kröfum til eignarhalds eftir því sem verðmætið og allar aðstæður gefi minna tilefni til víðtækra umráða og fjölbreyttra nota. Í H 1997 2792 (Laugavellir) hafi eignarhefð verið viðurkennd enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) hafi eignarhefð einnig talist fullnuð enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Venjuréttur og hefð falli hér saman og eigi að leiða til þess að allar eignarheimildir landsins í Lóni tilheyri jörðunum sem það land hafi nýtt öldum saman. Hluti af þessu landi hafi verið í opinberri eigu og hafa landeigendur keypt það af ríkinu.

8.1.6. Landnámsmörk í Lóni

Í greinargerðinni er þessu næst vikið að landnámsmörkum í Lóni. Ríkið haldi því fram í greinargerð sinni að miða beri eignarlönd við landnámsmörk en sá sé munurinn að landeigendur telji að landsvæði það sem deilt sé um í þessu máli hafi allt verið numið í öndverðu. Vísað er í Landnámu, „Landið og Landnámu“ eftir Harald Matthíasson og „Landnám í Skaftafellsþingi“ eftir Einar Ólaf Sveinsson. Ekkert í þessum heimildum bendi til annars en landið hafi verið numið allt til jökla og er hugleiðingum um annað mótmælt sérstaklega. Þannig hafi fræðimenn talið að mjög víða hafi land verið numið allt til jökla.

Landið sé nú allt innan landamerkja jarða og hafi svo verið samkvæmt elstu heimildum. Útilokað sé að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag, hins vegar verði að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kunni að vera um hvort landnámin náðu til jökla í Lóni.

8.1.7. Staðhættir og gróðurfar

Samkvæmt framlögðum skjölum í máli þessu nr. 15, 16, og 17 sé ljóst að umrætt landsvæði hafi verið mun grónara við landnám og jökullinn miklu minni. Atriði eins og staðhættir, víðátta og gróðurfar ráði því ekki úrslitum þegar eignarréttur á landi sé metinn á þessu svæði. Sé það í samræmi við niðurstöðu óbyggðanefndar í sambærilegum málum í Árnessýslu. Athuga beri einnig að búseta hafi verið á þessu svæði allt til jökla, sbr. heimildir um byggð í Víðidal, sjá skjal 13(29).

8.1.8. Notkun lands

Notkun lands geti auðvitað gefið vísbendingar um hvort land sé eignarland eða ekki en ekki megi alhæfa út frá því. Megi sem dæmi nefna að mjög stór hluti lands á láglendi sé ekki í neinum heilsársnotum af skiljanlegum ástæðum. Yfir vetrartímann sé landið gegnfrosið og enginn skepna fari um það.

Um meinta aðgreiningu lands í heimalönd og afrétti sem lögmaður ríkisvaldsins nefni, þá telji landeigendur að innan jarðanna sé ekki um afrétti að ræða í þeirri merkingu að þar sé um landsvæði að ræða sem lúti stjórn hreppsfélagsins. Afréttir séu hvergi markaðir með sjálfstæðum landamerkjum þó heimildir tali um að jarðirnar eigi afrétt. Sú túlkun sem heimamenn leggi í orðið afréttur í þessu sambandi sé að það merki beitiland jarðarinnar. Slík lönd sem í eðli sínu geti flokkast sem afréttarlönd í víðustu merkingu þess orðs séu að mati landeigenda eignarlönd enda viðurkennt af fræðimönnum að svo geti verið.

8.1.9. Haustsmölun í Lóni

Snemma hafi orðið til reglur um beitarnýtingu á landi enda hafi sveitarfélögin snemma tekið við skipulagningu á fjallskilum og skipti þá engu í hvers eigu landið sem smala þarf sé, sbr. 4. gr. laga um afréttarmálefni og fjallskil nr. 6/1986, sbr. 52. gr. sömu laga.

Engin afréttarmörk séu til á þessu svæði og enginn reki fé á annars land nema með leyfi landeigenda. Innan torfu hafi menn hins vegar upprekstrarrétt á grundvelli sameignar eða samnings.

Eitt af því sem bendir til fullkomins eignarréttar lands innan landamerkja jarðanna sé að á þau séu ekki gerð fullkomin fjallskil (tvær lögskipaðar leitir sbr. 37. gr laga um afréttarmál og fjallskil, nr. 6/1986) af hálfu fjallskilastjórnar enda um einkaland jarða að ræða sem landeigendur smali sjálfir.

Þá hafi landeigendur séð um réttir á þessu svæði sjálfir en ekki fjallskilastjórn svo sem skylt sé að gera með afrétti, sbr. 49. gr., sbr. 51 gr. laga nr. 6/1986. Annað sem ráði miklu um aðgreininguna í heimalönd og afrétti sé að í heimaland sleppi menn fé sínu að vori og smali svo til rúnings og ekki síður ám að hausti eftir að lömb hafa verið tekin undan. Í almenningsafrétti reki menn fé í byrjun sumars og óheimilt sé að fara með fé í afrétt til haustbeitar.

Landeigendur telji að land jarðanna í Lóni hafi ekki sambærilega stöðu og Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Þar hafi vissulega verið afréttarlönd, afmörkuð frá öðru landi jarðanna, sem allir jarðeigendur hreppsins höfðu aðgang að ræða og verið undir opinberri stjórn. Munurinn liggi m.a í þeim notum sem menn hafi og hafi haft af þessum víðfeðmu heimalöndum, umfram afréttarlöndin, og þeim réttindum og skyldum sem landeigendur hafi þar haft. Það sem mestu skipti sé þó að innan jarða, þó víðfeðmar séu, hafi landeigendur getað bannað öðrum not landsins, sbr. þá búsetu sem varð á þessu svæði með samþykki landeigenda. Hún hefði ekki orðið án samþykkis landeiganda, sem sanni að hann hafi getað bannað not landsins.

Algerlega sé því mótmælt sjónarmiðum um að til séu einhvers konar almenningsafréttir innan jarðanna sem og kenningum um að land á þessu svæði hafi verið numið til afnota. Slíkar hugmyndir fari þvert gegn heimildum um landnám á þessu svæði og gegn þeim heimildarskjölum sem liggi til grundvallar eignarrétti viðkomandi jarðeigenda. Miklu líklegara sé að afnotaréttur af eigendalausu landi á miðhálendi Íslands hafi getað myndast fyrir venju. Slíkt eigi ekki við í Lóni.

8.1.10. Umsvif og framkvæmdir á jörðunum sem ekki lúti að beit

Í greinargerðinni er því næst vikið að umsvifum og framkvæmdum sem ekki lúta að beit. Allt frá því að áhugi hafi skapast á annarri starfsemi en lýtur að beit búfjár á landsvæði þessu hafi verið litið á það sem sjálfsagðan hlut að landeigendur þyrftu að veita leyfi til þess ef frumkvæði væri annarra en tækju sjálfir upp slíka starfsemi þar án þess að bera það undir aðra. Enginn hafi gert athugasemd við þetta forræði. Stafafellseigendur hafi nú hafið stórfellda ferðaþjónustu á sinni jörð. Þeir hafi skipulagt jörðina sem slíka og séu að byggja brýr og skála allt inn í Víðidal.

8.1.11. Skotveiðidómar

Af hálfu ríkisvaldsins séu raktir svonefndir skotveiðidómar. Geitlandsdómur er fallið hafi í Hæstarétti 3. nóvember 1994 sé einn þeirra. Um þann dóm hafi Karl Axelsson hrl, nú einn nefndarmanna, skrifað grein í Tímarit lögfræðinga 1995 og spurt sig þeirrar spurningar hvort dómurinn breytti réttarstöðunni. Niðurstaða hans hafi verið sú að líta yrði til þess að um opinbert mál væri að ræða og sönnunarbyrðin því alfarið lögð á ákæruvaldið, um tilvist þess eignarhalds sem málareksturinn var byggður á. Jafnframt hafi hann bent á að eigendur landsins hefðu ekki verið aðilar að málinu og því ekki haft tækifæri á að reifa sjónarmið sín eða hugsanleg gögn sem þeir byggðu eignarréttartilkall sitt á. Niðurstaða Karls hafi því verið sú að dómurinn breytti ekki neinum grundvallarforsendum á þessu réttarsviði eða skapaði það fordæmi sem leysi almennt úr sambærilegum eignarréttarþrætum. Það sama megi segja um aðra skotveiðidóma.

8.2. Nánar um kröfugerð vegna einstakra jarða

8.2.1. Almennt

Þá er vikið sérstaklega að kröfugerð eigenda nokkurra jarða í Lóni. Á því sé byggt að ríkisvaldið hafi í aldanna rás margsinnis viðurkennt að umrætt land, innan landamerkja jarðanna, sé undirorpið fullkomnum eignarrétti og aldrei haldið öðru fram.

Hafi ríkisvaldið nokkru sinni getað haft uppi vefengingarkröfu á hendur eigendum jarðanna, þá sé ljóst að hún sé löngu niður fallin vegna fyrningar og tómlætis. Öllum heimildarskjölum jarðeigenda hafi verið þinglýst athugasemdalaust.

Á því sé byggt að sá sem hafi í hendi þinglýsta eignarheimild sé talinn eiga tilsvarandi rétt yfir eigninni þar til annað sannast, sbr. H 1961 629. Ríkisvaldið hafi því sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land jarðeigenda í Lóni sé ekki fullkomin eign þeirra.

Samkvæmt eignarheimildum þeim, sem lagðar hafi verið fram með kröfulýsingum í málinu, hafi umræddir eigendur jarða í Lóni óskoraðan eignarrétt fyrir þessum eignarjörðum sínum með öllum gögnum og gæðum að undanskildum námum í jörðu sem undanskildar voru við sölu jarðarinnar Stafafells á sínum tíma þegar ríkið seldi hana, m.a. á grundvelli hefðar.

Þeir hafi farið með öll hefðbundin eignarréttindi hverrar jarðar sem m.a. hafi lýst sér í því að þeir hafi bannað öðrum not eignarinnar. Þá hafi þeir borgað af allri eigninni lögboðin gjöld, þ.m.t eignarskatta.

Landeigendur telji að almennt gildi um jarðir í Lóni að þær séu á landsvæði sem upprunalega hafi verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað hafi verið til nýbýla á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hafi verið að stunda þar búskap árið um kring. Eflaust sé að finna land innan hverrar jarðar sem ekki verði nýtt til landbúnaðar enda viðurkennt að setning merkja geti hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hafi verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hafi frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hafi eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildi um eignarland yfirleitt.

Vísað er til meginreglna í eignarrétti og stjórnarskrár, einkum 72. gr., landamerkjalaga, nr. 41/1919, laga um skráningu og mat fasteigna, nr. 94/1976, rannsóknarreglu, jafnræðisreglu og meðalhófsreglu stjórnsýslulaga, jafnræðisreglu 65. gr. stjórnarskrárinnar, reglu stjórnsýslulaga um álitsumleitan, laga um afréttarmál og fjallskil, nr. 6/1986, þjóðlendulaga, nr. 58/1998, einkum 1. gr., 5. gr., 15. gr. og 17. gr., og mannréttindasáttmála Evrópu, einkum 2. og 6. gr. og 1. gr. 1. samningsviðauka. Um málskostnaðarkröfu er byggt á 17. gr. laga 58/1998, sbr. laga nr. 91/1991, einkum 130. og 131. gr.

Í greinargerð er vikið að helstu heimildum um jarðirnar Syðri-Fjörð, Efri-Fjörð, Hvamm, Þorgeirsstaði, Volasel, Þórisdal, Krossaland, Stafafell, Hlíð og Bæ, jafnframt því sem staðháttum er nokkuð lýst. Hér fer á eftir útdráttur úr umfjöllun lögmanns eigenda þessara jarða um önnur þau atriði sem byggt er á af þeirra hálfu, í greinargerð og við munnlegan málflutning.

8.2.2. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður

Í greinargerð jarðeigenda segir að jarðirnar virðist byggðar úr landnámi Þorsteins leggs sem talinn sé hafa numið sunnanvert Lón. Íslenska ríkið hafi ekki sýnt fram á að land þetta hafi ekki verið numið í öndverðu. Fram kemur að vegna Efri-Fjarðar sé byggt á þinglýstri erfðayfirlýsingu, dags. 12. apríl 1982, sem aftur byggi á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Vegna Syðri-Fjarðar sé byggt á þinglýstu búsetuleyfi, dags. 22. febrúar 1999, sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. veðbókarvottorð. Vegna beggja jarðanna er einnig vísað til þinglýstrar landskiptagjörðar fyrir Syðri-Fjörð og Efri-Fjörð, dags. 4. júlí 1908, sbr. og landamerkjaskrá fyrir jörðina Hvamm, með Þorgeirsstöðum og Volaseli, dags. 27. apríl 1889, og lögfestu fyrir Hvamm, þingl. 5. maí 1815. Loks er vísað til landamerkjaskrár fyrir jörðina Horn, dags. 26. apríl 1898 þingl. 27. apríl 1901, vegna Syðri-Fjarðar.

Landamerki séu mjög gömul en jarðirnar hafi orðið til við skiptingu jarðarinnar Fjarðar í tvennt, Syðri- og Efri-Fjörð, sem heimildir séu um að gerst hafi fyrir 1556. Landi Fjarðarjarðanna hafi síðan verið skipt innbyrðis formlega 4. júlí 1908. Ríkisvaldið hafi sjálft selt Efri-Fjörð með þeim landamerkjum sem þekkt séu í dag.

Við aðalmeðferð óskaði óbyggðanefnd eftir skýringum á punktum nr. 18-24 í kröfugerð. Fram kom hjá Ólafi Björnssyni hrl. að þar væri byggt á landamerkjabréfum aðliggjandi jarða, svo sem Hóla og Þinganess, og þarna væru sveitamörk á milli Nesja og Lóns.

8.2.3. Hvammur

Í greinargerð jarðeiganda kemur fram að byggt sé á þinglýstu afsali, dags. 25. apríl 1964, og vottorði, dags. 30. apríl 1964, sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Einnig er vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir jörðina Hvamm með hjáleigum, dags. 27. apríl 1889, og lögfestu fyrir Hvamm, þingl. 5. maí 1815. Landamerki Hvamms séu um 200 ára gömul og bendi til þess að jörðin hafi verið numin með þeim hætti sem hún er.

Hvammur eigi ekki land að neinum óbyggðum, jöklum eða óbyggðum heldur liggi aðrar jarðir að á alla kanta. Landamerkjabréf jarðarinnar sé staðfest af flestum hlutaðeigandi. Þó vanti hugsanlega uppáskriftir frá Árnanestorfunni og þar sem eru sveitamörk. Þegar um sé að ræða annaðhvort sveitamörk eða sýslumörk hafi ekki verið venja að láta menn skrifa undir landamerki á móti, þó landamerkjalögin geri að sjálfsögðu ráð fyrir því. Menn hafi litið svo á að þessi sveitamerki séu svo klár og augljós að það sé ekki skrifað undir þau.

Þorgeirsstaðir og Volasel eigi upprekstrarrétt í Hvammsland en ekki beinan eignarrétt.

Óbyggðanefnd óskaði eftir skýringum á kröfulínu frá punkti 21, Ólafshelli, og út í sjó. Fram kom sú skýring að landeigendur teldu að taka ætti beina stefnu til sjávar úr tindinum.

8.2.4. Þorgeirsstaðir

Í greinargerð jarðeiganda kemur fram að byggt sé á þinglýstu afsali, dags. 12. apríl 1932, sem aftur byggi á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Einnig er vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir jörðina Hvamm, með Þorgeirsstöðum og Volaseli, dags. 27. apríl 1889, og lögfestu fyrir Hvamm, þingl. 5. maí 1815. Landamerki Þorgeirsstaða séu greinilega mjög gömul en jörðin hafi verið byggð út úr Hvammi. Þannig sé talað um jörðina Hvamm með Þorgeirsstöðum vísitasíu Brynjólfs biskups frá 1641. Lýsing á landamerkjum Þorgeirsstaða í kröfugerð byggist á munnlegum heimildum.

8.2.5. Þórisdalur

Í greinargerð jarðeigenda kemur fram að byggt sé á þinglýstu búsetuleyfi, dags. 2. október 1975, og yfirlýsingu um rétta eigendur að 50% eignarhluta í jörðinni, dags. 4. febrúar 1988, sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Einnig er vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár

fyrir jörðina Hvamm, dags. 27. apríl 1889, og landamerkjaskrár fyrir jörðina Stafafell með fyrrverandi hjáleigum, dags. 14. maí 1914. Þá er vísað til sáttar um landamerki Þórisdals, Stafafells og Brekku, dags. 9. október 1970, og landamerkjalýsingar í fasteignamatsbók Bæjarhrepps frá 1916. Landamerki Þórisdals séu ævaforn og bendi til þess að jörðin hafi verið numin með þeim hætti sem hún er nú, þ.e. allt til jökla. Landamerkjum hafi verið þinglýst athugasemdalaust og viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. hinu opinbera um áratugaskeið en ríkið hafi sjálft selt umrædda jörð.

Núverandi eigendur nytji jörðina fyrst og fremst til hrossaræktar en einnig til útivistar, eigi þar sumarhús og hafi leigt lóðir undir sumarbústað. Þá sé Þórisdalur nytjaður frá jörðinni Hvammi, til beitar og slægna, með samningi við ábúendur Hvamms og sjái þeir um smalamennsku.

Við aðalmeðferð óskaði óbyggðanefnd eftir skýringum á staðsetningu punkts nr. 36 í kröfugerð en þar virðist ágreiningur við Setberg, sbr. punkt nr. 9 í kröfulýsingu þeirrar jarðar í máli nr. 4/2001, Nes, hjá óbyggðanefnd. Gefnar voru þær skýringar að óljóst væri um staðsetningu örnefnisins Lambastígshnúkur en ágreiningur sé ekki fyrir hendi og að menn muni fara á staðinn síðar og finna þetta örnefni í sameiningu. Jafnframt væru punktar nr. 37-38 ágreiningslausir gagnvart Hoffelli og Setbergi í Nesjum.

Ítakaréttur í landi Þórisdals bendi til að þetta sé eignarland og þau skjöl sem fjalli um sölu jarðarinnar til einkaaðila, nr. 2(6), 2(7), 2(23) og 2(30). Ljóst sé að þarna sé jörðin seld sem eignarland, með öllum gögnum og gæðum. Engar heimildir séu um að þessari jörð fylgi sérstakt afréttarland eða að land hennar sé skipt með einhverjum hætti.

8.2.6. Stafafell og Brekka

Af hálfu eiganda Stafafells er byggt á þinglýstum afsölum, dags. 19. september 1958, 15. apríl 1983, og 20. apríl 1985, sbr. og skiptayfirlýsingu, dags. 19. nóvember 1979, sem aftur byggist á eldri heimildum. Af hálfu eigenda Brekku er byggt á afsali, dags. 15. nóvember 1989, sbr. landamerkjasamning, dags. í september 1983, sem aftur vísi til eldri heimilda. Einnig er af beggja hálfu vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir jörðina Stafafell með fyrrum hjáleigum, dags. 14. maí 1914, vísitasíubókar Brynjólfs biskups 1641, lögfestu Stafafells 1714, sáttar um landamerki Þórisdals, Stafafells og Brekku, dags. 9. október 1970, landamerkjagerðar milli Brekku og Stafafells frá 1983, sbr. og veðbókarvottorð.

Eignarhald að Stafafelli og hjáleigum hafi allt verið á einni hendi 1914 þegar Jón prófastur Jónsson hafi keypt jörðina. Sonur hans hafi síðan selt hjáleigurnar eina af annarri. Brekka hafi verið seld 1933 með tún- og engjamerkjum en að öðru leyti eigi hún óskipt land með Stafafelli. Við þetta hafi verið bætt 1983. Hraunkot og Byggðarholt hafi verið seldar afmarkaðar og endanlega skildar frá Stafafelli. Þeim fylgi því ekki hlutdeild í Stafafelli, heldur einungis upprekstrarréttur.

Landamerki Stafafells séu ævaforn og bendi til þess að jörðin hafi verið numin með þeim hætti sem hún sé nú, þ.e. allt til sveitarmarka á jökli. Raunar sé ljóst að jökullinn hafi verið miklu minni við landnám. Landamerkjum hafi verið þinglýst athugasemdalaust og þau viðurkennd af öllum aðilum, þ.m.t. hinu opinbera um áratugaskeið. Íslenska ríkið hafi sjálft selt jörðina með öllum gögnum og gæðum, að undanskildum námum í jörðu, árið 1914.

Meginatriði sé að vísitasíu Brynjólfs biskups frá 1641 og landamerkjabréfi frá 1914 beri saman í meginatriðum og því ljóst að ekki sé verið að kasta eign sinni á neitt land með landamerkjabréfinu 1914 þótt það sé nákvæmara. Með landamerkjalögunum frá 1882 hafi menn verið skyldaðir til að gera nákvæmt landamerkjabréf í fyrsta sinn, sbr. einnig lýsingu séra Bjarna Sveinssonar 1886. Þetta beri líka að skoða með hliðsjón af hinum forna vitnisburði um landamerki Þórisdals frá 1467 (skjal 4-8). Þar komi fram að sú jörð eigi land allt til jökuls. Greinilegt sé að árið 1741 hafi hluti Þórisdals verið kominn undir Stafafell. Ekkert sé óeðlilegt við það enda hafi kirkjan átt báðar jarðirnar. Einnig sé vísað til dómsáttar sem er gerð hafi verið á milli Þórisdals og Stafafells frá 1970, skjal 13(13), en þar séu vesturmörk jarðarinnar endanlega ákveðin alla leiðina frá jökli og allt til sjávar.

Þá er því haldið fram að með orðalaginu í vísitasíu Brynjólf „og á fjöll upp fyrir innan Ketildalsheiði og Víðidal allan“ sé verið að lýsa nyrsta hluta jarðarinnar. Nokkuð samdóma álit manna sé að Ketildalsheiði sé Kjarrdalsheiði. Engar heimildir séu um almenningsafrétt á þessu svæði.

Einnig er vísað til lýsingar dómkvaddra matsmanna, sjá skjal nr. 2(21), sem fengnir hafi verið 1912 til að meta jörðina vegna sölu hennar til einkaaðila. Þar sé fjallað um geysilega víðfeðmt land en ekki einungis svæðið sunnan við þjóðlendukröfulínu íslenska ríkisins. Þá sé Stafafell ætíð metin landdýrasta jörðin í sveitinni í fasteignamötum, sbr. skjöl 4(15)-4(20).

Þessar eignarheimildir bendi eindregið til þess að jörðin hafi verið numin með þeim hætti sem hún sé nú, þ.e. allt til sveitarmarka á jökli. Ljóst sé að jökullinn hafi verið miklu minni við landnám, skv. heimildum í Landnámu og því sem vísindamenn segi okkur um það.

Í greinargerð segir að smölun sauðfjár hafi ætíð verið skipulögð af landeigendum og enginn hefur getað nýtt landið til beitar, hvað þá annars, nema með samningum við landeigendur. Hreppsnefnd hafi auðvitað skipt sér af fjallskilamálum eins og henni sé skylt að gera skv. lögum um afréttarmál og fjallskil. Þar breyti engu hvort land sé í einkaeigu eða opinberri eigu. Henni beri skylda til þess að hafa afskipti og eftirlit með því að menn smali lönd sín, reyni að sameinast um smalamennsku og réttir og hafi skipulag á því.

Búseta á innlandi Stafafells, t.d. Grund í Víðidal, sé ein besta sönnun þess að jörðin sé öll fullkomið eignarland en ábúandi Grundar hafi borgað leigu til eiganda Stafafells sem og aðrir leiguliðar jarðarinnar. Sé hugleiðingum um að búseta manna á þessu svæði hafi ekki byggst á rétti Stafafellsstaðar mótmælt sérstaklega.

Landeigendur í Stafafelli haldi því fram, enda þótt gögn hafi ekki fundist því til staðfestingar, að Sigurður Jónson afi þeirra hafi tekið niður bæjarhús á Grund í Víðidal þegar búsetu lauk þar og flutt efnið í Kollumúla til að byggja þar gangnamannakofa. Þeir hafði þá verið búnir að kaupa byggingar af ábúendum á Grund svo sem skylt hafi þá verið að gera, skv. ábúðarlögum. Einnig hafi landeigendur sjálfir byggt brúna yfir Jökulsá við Kollumúla, aðrir sveitarmenn hafi talið það þeirra skyldu og þeir sjálfir einnig. Þá sé skjal 4(5), dómur um skógarhögg í landi Stafafells frá 1483, dæmi um það að Stafafellseigendur hafi í hundruð ára varið sitt land og farið með það eins og þeir hafa getað á hverjum tíma.

Þá er vísað til samnings landeigenda við Náttúruverndarráð um friðlýsingu á hluta Stafafellsfjalla, dags. 7. september 1976. Við friðlýsinguna hafi verið stuðst við landamerkjalýsingu Stafafells og þá hafi talsmenn ríkisvaldsins ekki verið í vafa að um að eignarréttur Stafafellsbænda næði yfir allt það land sem friðlýst var. Er sérstaklega byggt á því að friðlýsingin sem slík, sem sé ákveðin ráðstöfun eigandans á eign sinni, sanni með órækum hætti að eigendur Stafafells hafi unnið fullkomna eignarhefð á landinu. Fullur hefðartími sé liðinn frá því friðlýsingin fór fram. Eftir friðlýsinguna sé ljóst að öll afnot og nytjar landsins séu háðar leyfi Náttúruverndarráðs sem landeigendur hafi falið umsjón svæðisins í samráði við þá sjálfa. Með þessum hætti telja landeigendur að þeir geti sannað að þeir hafa bannað öðrum not eignarinnar sem sé einn meginþátturinn sem sýna þurfi fram á ef sanna eigi eignarhefð.

Landeigendur hafi látið skipuleggja allt þetta landsvæði sem griðland göngumannsins, eins og það hafi verið kallað. Vinna landeigenda og frumkvæði þeirra bendi til beins eignarréttar á þessu svæði.

Við aðalmeðferð óskaði óbyggðanefnd eftir skýringum á staðsetningu punkta nr. 45-49 og 51-53 í kröfugerð. Upplýst var að punktar nr. 45-49 væru fengnir úr friðlýsingarkorti og gögnum sem fylgt hafi friðlýsingunni. Í auglýsingu um friðlýsingu á Lónsöræfum, nr. 31/1977, segi svo, sbr. skjal 13(19): „Frá ármótum Jökulsár í Lóni og Skyndidalsár vestur með Skyndidalsá að Lambatungujökli, þaðan með Lambatungnaá að Austurtungujökli og eftir honum miðjum norðvestur í nafnlausan hnúk í 1500 m hæð sunnan Grendils og áfram í sveig á vatnaskilum í Grendil (1570 m), þaðan ráða sýslumörk Austur-Skaftafellssýslu og Múlasýslna á vatnaskilum í Flugustaðatinda og úr þeim vestur um Sviptungnavarp ...“. Þetta séu vatnaskil sem falli saman við sýslumörk og merki Stafafells, sbr. það orðalag landamerkjabréfsins að Stafafellsland nái að norðan þangað sem vötn

skilji á milli Lóns og Fljótsdals“. Um þetta hafi ekki verið ágreiningur enda þótt vatnaskilalínan hafi ekki verið endanlega hnitsett eða ákvörðuð með nákvæmum, fræðilegum hætti.

Viðmiðunarpunktur á jökli, nr. 45 – Grendill, sé einfaldlega tekinn upp úr friðlýsingargögnum. Þar geri Náttúruverndarráð, sem ákveðnir fulltrúar ríkisvaldsins, samkomulag við landeigendur og á því er byggt, að þar sé miðað við vatnaskil. Þetta hafi ekki aðra tilgreiningu í landamerkjabréfinu en það að þarna sé verið að miða við vatnaskil til Fljótsdals.

Með punktum nr. 51-53 sé leitast við að fylgja orðalaginu „Mörkum ráða fjallseggjarnar fyrir austan Víðidal út á Sviptungnavarp, þaðan ráða enn fjallseggjar út á Hafradalsstafninn“ í landamerkjabréfi Stafafells. Þessir punktar, nr. 45-49 og 51-53, hafi ekki verið tilgreindir í kröfulýsingu þar sem þeir séu ekki sérstaklega nefndir í landamerkjabréfinu. Einungis hafi verið bætt inn punktum á kröfulínukortið þar sem línan fari um samkvæmt þessu orðalagi.

Af hálfu eigenda jarðanna Stafafells og Brekku var lögð fram sérstök greinargerð vegna kröfu eigenda Bjarnarness I og II, Nesjum þess efnis að „ábúendur/umráðamenn Bjarnaness eigi beitarrétt á fjalllendinu fyrir innan Skyndidalsá á Lónsöræfum, fari svo að landið teljist þjóðlenda.“ Ljóst sé að samkvæmt þjóðlendulögum fari fjármálaráðuneytið með fyrirsvar fyrir ríkisjarðir. Ábúandi Bjarnanes gæti því ekki hagsmuna jarðarinnar. Einnig geti einstakir ábúendur ekki eignast persónulega beitarrétt á jörðum í krafti frjálsra samninga um beitarafnot. Þá geti samningsbundinn réttur til afnota á eign ekki skapað hefðarrétt yfir eigninni. Loks hafi afnot Bjarnanesmanna staðið mjög stutt yfir, miðað við sögu jarðarinnar Stafafells.

8.2.7. Athugasemdir

Ljóst sé af framanrituðu að kröfugerð ríkisins sé ekki í samræmi við þann skilning sem margir úr röðum ráðamanna og stjórnvalda hafi lagt í þjóðlendulögin. Þrátt fyrir þessar ályktanir sem og nýlega niðurstöðu óbyggðanefndar haldi fjármálaráðneytið sig fast við fyrri kröfur.

Þrátt fyrir að Hæstiréttur hafi talið að löggjafinn geti farið með ákveðin umráð eigandalauss lands í skjóli valdheimilda sinna sé gerð athugasemd við að löggjafinn framselji vald þetta til stjórnvalda og jafnframt feli stjórnvöldum að skera úr um það hvaða land skuli undirorpið eignarrétti ríkisvaldsins og hvað skuli skilið eftir handa raunverulegum eigendum landsins. Áskilinn er réttur til að láta reyna á málsmeðferðina alla fyrir dómstólum sem og stjórnskipulegt gildi laga nr. 58/1988.

Þá er mótmælt því sem kemur fram í greinargerð ríkisins að ekki hafi þurft að stofna óbyggðanefnd ef miða eigi við þinglýst landamerki um mörk þjóðlendna. Landeigendur telja að tilgangurinn með lögum um þjóðlendur hafi fyrst og fremst verið sá verið að gera ríkið þinglýstan eiganda þeirra landsvæða sem enginn hefur skjöl fyrir að hann eigi en svo hátti til um hluta afrétta og jökla á miðhálendi Íslands. Óbyggðanefnd eigi að finna út hver þessi eigendalausu svæði séu. Samkvæmt 1. gr. þjóðlendulaganna, nr. 58/1998, komi einmitt fram að þjóðlendur séu utan eignarlanda. En eignarland sé skilgreint sem „landsvæði sem háð er einkaeignarrétti þannig að eigandinn fer með öll venjuleg eignarráð þess“. Jarðeigendur í Lóni haldi því fram að svo sé með allt það land sem þeir hafi þinglýsta eignarheimild fyrir. Innan þinglýstra landamerkja fari landeigendur einir með öll venjuleg eignarráð, bæði raunveruleg og réttarleg yfirráð.

8.3. Hlíð og Bær

Í greinargerð og kröfulýsingu er vikið að helstu heimildum um jarðirnar Hlíð og Bæ jafnframt því sem staðháttum er nokkuð lýst. Hér fer á eftir útdráttur úr umfjöllun lögmanns eigenda þessara jarða um önnur þau atriði sem byggt er á og vísað til af þeirra hálfu, í greinargerð og við munnlegan málflutning.

8.3.1. Saga

Í greinargerð jarðeigenda segir að jörðin Bær sé landnámsjörð, sbr. frásögn um landnám Þórðar Skeggja. Fullvíst sé talið að Bær hafi verið í einkaeign allt frá landnámi og bendi sagnir ekki til

annars. Þar hafi löngum verið margbýlt og sagnir af mest sjö býlum. Það land sem um sé deilt og innan kröfulínu ríkisins sé allt í óskiptri sameign bæjanna.

Líklegt megi telja að jörðin Hlíð hafi strax, eða fljótlega eftir landnámsöld byggst út úr landi Bæjar og liggi landamerki jarðanna saman. Á Bæjardal, þar sem þjóðlendukröfulínan sé dregin, skipti Karlsáin merkjum inn á Útstúkudal.

Nokkur kaupabréf hafi varðveist vegna viðskipta með jarðirnar frá 15. og 16. öld og beri þeim öllum saman um að jarðir í „einkaeign“ sé að ræða.

Landnám Þórðar Skeggja sé ekki stórt ef miðað sé við „stóru landnámin“. Í bókinni „Landnám í Skaftafellsþingi“ eftir Einar Ólaf Sveinsson sé fjallað um þetta landnám á bls. 65-67. Þar segi að ekki leiki vafi á hve vítt landnám Þórðar hafi verið; það sé hinn nyrðri hluti Lóns, milli Lónsheiðar og Jökulsár. Ekki skipti máli hver séu austur- eða vesturmörk landnámsins þar sem jarðirnar Bær og Hlíð séu kjarninn í landnáminu og staðsettar svo að segja fyrir miðju þess. Að vestan liggi landamerki Hlíðar og Stafafells saman en að austan ligg landamerki Reyðarár og Bæjar saman innan sýslumarkanna. Austan sýslumarkanna liggi saman landamerki jarðanna Starmýrar og Flugustaða í landnámi Þorsteins Trumbubeins og Böðvars Hvíta og jarðarinnar Bæjar.

Við aðalmeðferð kom fram að harðlega sé mótmælt kenningu lögmanns ríkisins um að Lónsheiðin hafi áður verið samheiti á fjalllendinu í austanverðu Lóni. Engin rök séu fyrir þessari fullyrðingu. Sé Lónsheiti samheiti á einhverju sé það svæðið sem í dag sé kallað Lónsheiði og fjalllendið austur og suður úr til sjávar. Lónsheiðin liggi að mestu Álftafjarðarmegin. Hún sé aðeins í u.þ.b. 300 m hæð þar sem gafl hennar komir fram í Lóni. Á loftmyndum megi glöggt sjá að á milli Lóns og Álftafjarðar séu víðast annars staðar mun hærri fjöll og aðeins mjó egg á milli sýslanna sem skilji að. Allir staðhættir bendi einmitt til þess að Lónsheiðin hafi alltaf heitið Lónsheiði.

Þá segir í greinargerð að til þess að átta sig á því hve stutt sé á milli merkja á jörðunum þá sé um 3 klukkustunda gangur frá Bæ inn á afrétt en um 1½ klukkustunda gangur frá Hlíð inn á afrétt. Frá Bæ sé sjónlína inn á Afréttarbotna og hafi menn haft snjólög í Afréttarbotnunum til marks um það hversu vel voraði hverju sinni.

8.3.2. Nýting

Öllum heimildum beri saman um að við landnám hafi allur gróður verið mun umfangsmeiri samanborið við nútíma og talið sé að gróið land hafi numið um 40.000 ferkm. Þá séu fræðimenn sammála um að fyrstu aldir Íslandssögunnar hafi hitafar verið svipað því sem var á hlýindaskeiðinu 1920 til 1964 og jöklar verið mun minni en nú er. Þá sé talið að skógur hafi hulið um helming hins gróna lands eða um 20.000 ferkm. Nokkur birkiskógur sé í Bæjardal og beggja vegna Hlíðarfjalls og megi leiða að því líkur að skógur hafi áður þakið allan Bæjardal upp í u.þ.b. 300 til 500 m hæð. Þá bendi örnefnið „Reynir“ til þess að Reyniskógur hafi einnig vaxið á dalnum. Örnefni á Bæjardal, þar sem Kálfadalur heiti, bendi til þess að snemma hafi verið farið að geyma nautgripi inn á Bæjardal ofan skógar þar sem ekki hafi þótt hentugt að reka nautgripi og svín í skógi.

Augljóst virðist að Bæjardalur hafi gegnt lykilhlutverki í búskap og lifnaðarháttum fólksins sem búið hafi að Hlíð og Bæ. Fyrstu aldirnar hafi búsmali gengið úti allan ársins hring í Bæjardal og séu þar örnefni eins og Lambafellsdalur, Kálfadalur og Kálfafletir. Í upphafi megi búast við að búskapur hafi byggst á nautgripa- og svínarækt en síðar þegar menn hafi farið að læra á landið hafi mikilvægi sauðfjárræktar vaxið. Mestu auðæfi landsins hafi verið voru fólgin í því að afrakstur gróðurlendis nýttist til fóðurs fyrir búfé.

Þegar tímar hafi liðið fram og mikilvægi sauðfjárbúskapar aukist eftir þjóðveldistíma hafi byrjað fráfæru- og selbúskapur á Bæjardal sem staðið hafi fram á 20 öld. Á vorin þegar yngstu lömbin hafi verið orðin þriggja vikna gömul var farið að huga að fráfærum. Lambfénu hafi verið smalað til réttar og valdar úr þær ær sem taka átti lömb undan og þær hafðar heima eða í seli og mjólkaðar kvölds og morgna í a.m.k. tvo mánuði. Mjólkin hafi verið nýtt til smjör, osta og skyrgerðar. Þær ær

sem ganga hafi átt með lömbum og fráfærulömbin hafi verið rekin á fjall, helst til innstu kennileita, Hlíðarlömbin inn á Lambafellsás en Bæjarlömbin vestur fyrir Litlu-Koltungugil þar sem Bæjarafrétt heiti. Þekktasta selið hafi verið Steinasel, austan Karlsár, gegnt Hvalnesheiði. Þaðan sé röskur klukkutíma gangur inn á „afrétt“ til að líta eftir fénu.

Þegar flest hafi verið fjár í Bæ, á síðustu öld, hafi verið um 1300 fjár og allir teigar og engjar slegnir sem mest mátti og megi telja að útilokað hafi verið að reka allan þann búskap án fjalllendis þar sem engin almannaafrétt sé í sveitinni. Enginn búskapur hafi verið á Bæ síðan jörðin hafi farið í eyði árið 1966 og Bæjardalur þá allur nýttur undir búfé frá Reyðará og Hlíð en á Hlíð sé nú um 500 fjár á fóðrum.

Frumskilyrði fyrir búsetu á jörðunum í upphafi hafi verið skógur til eldiviðar, matargerðar og járnsmíða. Sögur fari af kolagerð víða inn á Bæjardal og séu örnefnin Litla- og Stóra Koltunga og Kolhóll til marks um þetta. Allir þessir staðir séu innan þjóðlendukröfulínu. Síðar hafi skógurinn verið mikilvæg skiptimynt fyrir aðrar nytjar og vísi staðir eins og Svínhólatungur, Víkurfletir og Hvalnesheiði til skógarítaka á Bæjardal á móti beitar-, slægju- og rekaítökum sem Hlíð og Bær hafi átt í þessum nágrannabæjum. Sum þessi ítök hafi verið innan þjóðlendulínu, t.d. hafi jörðin Reyðará átt skógarítak í Koltungu, sem það hafði öðlast að kaupi frá Bæ.

Fiskveiðar í Lóninu og silungsveiðar í Karlsá hafi verið mikilvæg búdrýgindi en Karlsáin sé fiskgeng alla leið inn í Þröng, innst á Bæjardal, þar sem enginn foss sé í ánni. Veiðar hafi verið stundaðar á Bæjardal svo sem rjúpna-, hreindýra- og refaveiðar og dæmi séu þess að búendur í Lóni hafi veitt rjúpu í atvinnuskyni og selt í verslun á Papósi.

8.3.3. Landamerki

Landamerki jarðanna séu óumdeild. Landamerkjabréf Hlíðar sé frá árinu 1886 og áritað um samþykki eigenda aðliggjandi bæja, Stafafells og Bæjar. Með sama hætti undirriti eigandi Hlíðar landamerkjabréf Stafafells á árinu 1914. Landamerkjabréf Bæjar sé frá 1922 og áritað um samþykki eigenda Stafafells, Hlíðar og Reyðarár, auk þess sem ítakseigendur áriti um samþykki sitt. Austan sýslumarkanna taki við landamerki jarðanna Starmýrar og Flugustaða í Álftafirði. Ekki virðast hafa verið gerðar kröfur um áritanir eigenda jarða í öðrum sýslum enda landamerki glögg, sýslumörk óumdeild á þessum stað og samræmi á milli landamerkja einstakra bæja á milli sýslna. Við aðalmeðferð kom fram að eigendur Bæjar hefðu á árinu 1884 áritað landamerkjabréf jarðarinnar Starmýrar, frá árinu 1883, um samþykki sitt sem bendir enn fremur til þess að eining hafi verið um sýslumörk og landamerki.

Í greinargerð segir að gerð landamerkjabréfanna og þinglýsing þeirra sé gerð í tilefni af setningu laga um landamerki o.fl. Fyrst með lögum nr. 5/1882 og síðan með lögum nr. 41/1919 sem kveðið hafi á um skyldu landeigenda til að lýsa merkjum landareigna sinna og hafi tilgangur laganna verið að koma á fastri og áreiðanlegri skipan til framtíðar. Hafi merkjum þá verið lýst, séu þau glögg og ágreiningslaus hvað varði merki milli aðliggjandi jarða og hafi ekki sætt andmælum. Engar athugasemdir hafi verið gerðar af sýslumanni, við þinglýsingu landamerkjaskrárinnar eða af öðrum hvað snerti landamerki eða eignaryfirráð.

Merki milli jarða hafi upphaflega verið ákveðin við landnám þar sem hver landnámsmaður hafi numið ákveðið landsvæði sem sína einkaeign. Síðan hafi þetta landsvæði skipst upp í einstakar jarðir með löggerningum. Snemma hafi verið lögfestar reglur í Grágás og Jónsbók um skyldu til að ákveða merki við sölu eigna. Með sama hætti hafi það verið hlutverk landamerkjalaganna, sbr. 1. gr. laga nr. 41/1941, að fyrirsvarsmenn fasteigna skyldu, þar sem ekki séu frá náttúrunnar hendi glögg landamerki, setja slík merki. Ekki hafi verið þörf slíkra merkja við landamerki umræddra jarða, landamerkin séu glögg, svo sem fjöll, gil, ár eða lækir, sbr. 2. gr. landamerkjalaganna frá 1882.

Af heimildum sé ljóst að landamerki jarðanna Bæjar og Hlíðar hafi verið kunn um aldir og óumdeild. Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar sé skotið inn lýsingu landamerkja um Hlíð í Lóni „eftir

lögfestum sra. Guðmundar Magnússonar 14. junii 1717 og eftir sra. Brynjólfs Guðmundssonar 1748, 18da maj“. Við skoðun á þessari gömlu lýsingu á landamerkjum virðist í aðalatriðum vera um sömu lýsingu að ræða og samkvæmt landamerkjabréfunum. Einungis sé um ítarlegri lýsingu að ræða á merkjum til fjalls í landamerkjabréfunum. Sú staðhæfing í greinargerð lögmanns ríkisins að ekki séu til eldri heimildir um landamerki jarðanna en landamerkjabréfin sé því alröng.

Einungis sé kunnugt um eina deilu um eign á landi vegna þessara jarða. Það sé tylftardómur klerka um skógarhögg í landi Stafafells og landamerki milli Stafafells og Hlíðar frá árinu 1483. Þar hafi deilt séra Ögmundur Andresson, Stafafelli og Bjarni Ásgeirsson, Hlíð, um raptviðarhögg hins síðarnefnda á Ketilhlíðarhálsi, í jörð staðarins Stafafelli og að hann hefði eignað sér jörð inn um svarin landamerki staðarins. Ekki sé fullkunnugt um hvar Ketilhlíðarháls er, líklegt að hann sé nálægt svokölluðum „Hálsum“, fyrir vestan og framan Hlíðarfjall.

Við aðalmeðferð kom fram að landamerki Hlíðar að vestanverðu endi inn á Hvannadalsvarpi en að austanverðu ráði Karlsáin merkjum inn í Útstúkudal. Á það hafi verið bent að þarna vantaði örlítið á landamerkin. Sú lína, sem er teiknuð sé á kröfulínukorti, sé dregin með hliðsjón af landamerkjum Stafafells sem séu samhliða og samþykkt á báða bóga. Auk þess sé á það bent að á þeim tíma sem landamerkjalýsingin hafi verið gerð hafi lýsingin endað í jökli sem síðar hafi hopað. Vísað sé til ríkjandi kenninga um fjörur, landauka og merki við jökla, sbr. Tryggva Gunnarsson í greininni Landamerki fasteigna, í afmælisriti Gauks Jörundssonar. Þar sé á það bent að land, sem komi undan jökli, sé háð einkaeignarrétti eiganda þess svæðis sem liggi að jöklinum. Jafnframt leiði landfræðilegar aðstæður til þess að sjálfsagt sé að merkin liggi þarna áfram með fjallseggjunum, þannig að hægt sé að loka merkjum.

Sérstaklega sé mótmælt fullyrðingum lögmanns ríkisins að merki séu óglögg þar sem þau eru dregin inn í Útstúkudal. Karlsáin renni í bröttu ókleifu gili niður Útstúkudal sem sé mjög greinilegt á loftmyndum.

8.3.4. Fjallskil

Í greinargerð kemur fram að í bókinni *Göngur og réttir* eftir Braga Sigurjónsson segi svo að enginn almenningsafréttur sé í Austur-Skaftafellssýslu. Allt fjalllendi tilheyri vissum jörðum til utan þess að hjáleigur eigi óskipt fjalllendi með aðaljörðum. Þrátt fyrir reglugerð nr. 109/1891 um 3 lögsöfn á hverju hausti séu engin lögsöfn í Lónssveit austan Hlíðarár. Hver bær smali sitt heimaland innan landamerkja og fari það einkum eftir veðurfari og því hvenær sláturhús segi til um hvenær þeir taki við fé. Ekki séu neinar sagnir um sameiginleg fjallskil undir stjórn hreppsnefndar, austan Hlíðarár, eins og fjallskilareglugerð geri ráð fyrir. Fjöldi smalana fari eftir þörfum og nágrannabændur nálgist sitt fé sem þeir kunni að eiga með heimafénu. Bæjardalur og fjalllendið ofan Hlíðar sé í dag smalað af heimilisfólkinu í Hlíð ásamt vinum og aðstandendum sem komi til að taka þátt í smölun.

Við aðalmeðferð kom fram að fjallskil geti haft þýðingu um úrlausn máls þó þau verði ekki ráðandi um niðurstöðu þess. Vísað er til H 1997 97 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi) þar sem fram komi að dómurinn telji fjallskil og það hvort landeigendur smali sjálfir land sitt geti skipt máli við mat á því hvort um fullkomið eignarland sé að ræða. Tilhögun fjallskila í Lóni bendi eindregið til þess að allt land þar sé háð beinum eignarrétti.

8.3.5. Rökstuðningur og lagarök

Í greinargerð segir að kröfugerð byggist á heimildarskjölum, svo sem afsölum og kaupsamningum allra eigenda Bæjar og Hlíðar. Þá er vísað til landamerkjabréfa, dags. 10. júní 1922 og 6. september 1886, og landskiptagjörðar, dags. 26. júlí 1990. Á því er byggt að um fullkomin eignarrétt sé að ræða á öllu landi innan þinglýstra landamerkja jarðanna.

Vísað er til H 1961 629 (Bergþórugata) og H 1994 2227 (Geitland).

Þinglýsing landamerkjabréfa jarðanna sé gerð í tilefni setningar laga um landamerki o.fl. Fyrst

með lögum nr. 5/1882 og síðar með lögum nr. 41/1919 sem kveðið hafi á um skyldu landeigenda til að lýsa merkjum landareigna sinna. Hafi merkjum þá verið lýst, þau séu glögg og ágreiningslaus hvað varði merki milli aðliggjandi jarða og hafi ekki sætt andmælum. Engar athugasemdir hafi verið gerðar af sýslumanni við þinglýsingu landamerkjaskrárinnar eða af öðrum hvað snerti landamerki eða eignayfirráð. Þurfi eigendur jarðarinnar því ekki að þola það síðar að eignaréttur þeirra verði skertur með einhverjum hætti enda tilgangur laganna að koma á fastri og áreiðanlegri skipan til framtíðar.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga nr. 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla telji landeigendur að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er mörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Í tilvikum eins og í þessu máli þar sem einstaklingar hafi samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi, sem í beinum eignarrétti felist, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Landeigendur vísa líka til meðalhófsreglu stjórnsýsluréttar til stuðnings þessari kröfu sinni.

8.3.6. Landnám

Byggt er á því að landið hafi allt verið numið í öndverðu og síðan gengið í arf milli kynslóða eða gengið kaupum og sölum með löglegum gerningum lögum samkvæmt á hverjum tíma. Í Landnámabók sé greint frá landnámi Þorsteins Skeggja og beri Hauksbók og Sturlubók að mestu saman um með hvaða hætti það hafi gerst. Ekki sé ágreiningur um austur- og vesturmörk landnámsins en í máli þessu hafi lögmaður ríkisins haldið því fram að landið hafi ekki verið numið nema inn í miðjan Bæjardal og sé því þjóðlenda. Þessu sé harðlega mótmælt og á það bent að það land sem um ræði, fjalllendið að baki Hlíðarfjalls og Bæjardalur, sé í næsta nágrenni við landnámsbæinn og sem næst fyrir miðju landnámsins. Einungis sé um 3 klukkustunda gangur frá Bæ inn Bæjardal og upp í „Afréttarbotna“. Augljóst sé að engin vandkvæði hafi verið fyrir landnámsmanninn að senda skipverja eða húsmann sinn með eld þessa leið til að helga sér landið. Bein sjónlína sé frá Bæ og inn á „Afréttarbotna“ og hafi eitthvað landsvæði verið numið réttilega í Lóni þá megi ætla að það sé einmitt landið sem sé í sjónlínu frá landnámsbænum. Bent sé á að dómstólar hafa litið til skýrra lýsinga Landnámu sem ákveðinnar sönnunar fyrir því að land hafi verið numið í öndverðu. Þessi afstaða komi m.a. fram í H 1994 2227 (Geitland).

Sú staðhæfing að landið hafi allt verið numið í öndverðu sé enn fremur byggð á gróðurfari og staðháttum. Bæjardalur sé tiltölulega sléttur neðst og renni áin frá Þröng og fram úr án þess að nokkur foss sé í henni. Upp frá ánni séu grónar hlíðar og í upphafi hafi þær allar verið skógi vaxnar upp í líklega 500 metra hæð. Frá gróðurlínu og upp í hæstu brúnir sé stutt en mjög bratt. Þegar komið sé yfir brúnir halli með sama hætti bratt niður hinum megin og sé landið því auðveldlega afmarkað. Sé farið beint upp af Stóru-Koltungu upp á brún þá blasi við Flugustaðadalur og handan dalsins hafi mátt sjá Markúsarsel en þar hafi föstum búskap lokið árið 1946. Flugustaðadalur sé í landnámi Böðvars Hvíta en sunnan hans liggi Starmýrardalur að landi Bæjar en hann sé í landnámi Þorsteins Trumbubeins. Þeirri staðhæfingu lögmanns ríkisins, að landamerki séu dregin einhliða í átt til óbyggða, sé því algjörlega mótmælt og á það bent að einungis lítið horn af landi jarðanna, þar sem landamerki liggi að Jökulgilstindum, sé með nokkrum sanni hægt að segja að liggi að óbyggðum. Aðrir hlutar landsins, þar sem merki liggja á sýslumörkum, séu aðeins lítill hluti þess og landfræðilega nauðsynlegur til að afmarka það frá jörðum í Álftafirði. Til þessara atriða, þ.e. gróðurfars og staðhátta, hafi dómstólar litið þegar meta skuli hvort líkur séu á því hvort landsvæði hafi verið numið, sbr. H 1997 2420 (Neðri Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

8.3.7. Hefðarhald

Eignarhald eigenda Hlíðar og Bæjar byggist enn fremur á því að virk yfirráð, tilheyrsla og bein hagnýting umrædds landsvæðis um aldir hafi skapað eignarhald fyrir hefð. Hugtakið hefð, sem rekja

megi allt aftur til Rómaréttar, sé skylt námi að því leyti að taka umráða sé nauðsynlegt skilyrði hefðar. Segja megi að þegar landnámi hafi lokið hafi hefð tekið við sem virk stofnun eignarréttar. Til þess að hefð vinnist dugi hins vegar ekki umráðatakan ein heldur þurfi umráðin að hafa varað vissan tíma og uppfyllt viss skilyrði. Hefð hafi þó fyrst og fremst gildi sem eignarheimild eftir gildistöku laganna um hefð, nr. 46/1905, þar sem skýrum réttarreglum um hefð hafi ekki verið til að dreifa fyrir þann tíma. Lögin hafi verið afturvirk að því leyti að þau tóku til eignarhalds sem hefðandi hefði stofnað til fyrir gildistöku laganna, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Bent sé á það að hið umdeilda land hafi verið notað til mun víðtækari afnota en sumarbeitar. Í upphafi megi ætla að gripir hafi gengið úti allt árið. Þar hafi farið fram öll sú nýting lands sem venjuleg hafi verið og nauðsynleg þeim lífsháttum sem á hverjum tíma hafi verið tíðkanlegir. Þar megi nefna það að skógur hafi verið unnin til kola sem aftur hafi verið notuð til matargerðar, upphitunar og smíða. Þarna hafi farið fram mjólkur-, skyr- og ostagerð. Öllum þessum hlutum megi líkja við nútíma iðnframleiðslu. Af því megi vera ljóst að hefðarhald það sem til hefði stofnast væri ekki afnotahefð, heldur eignarhefð.

Fullyrðingum lögmanns ríkisins um að hefðarhald verði ekki unnið á eigendalausum landssvæðum sé mótmælt. Þar sé ekki um að ræða viðurkennda lögskýringu á 1. gr. hefðarlaganna. Þar segir: „Hefð má vinna á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign.“ Hér sé löggjafinn einungis að hnykkja á því að hefðarreglurnar nái einnig til eigna ríkisins og að ekki verði unnin hefð á eignum sem ekki geta verið eign einstakra manna, svo sem hluti landhelginnar.

Síðast en ekki síst sé það eitt meginhlutverk hefðar að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem lögmæt séu einnig af öðrum ástæðum. Dæmi um þetta sé H 1997 2792 (Laugavellir) þar sem eignarhefð sé viðurkennd enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum. Þá megi nefna H 1939 28 (Einarsnes). Loks megi nefna norskan dóm, NDS 459.

8.3.8. Eignarland og þjóðlenda

Með þjóðlendulögunum sé komið á þeirri nýskipun að flokka land í „eignarlönd og þjóðlendur“. Vísað er til skilgreininga laganna á eignarlandi og þjóðlendu. Landeigendur í máli þessu byggi á því að öll afnot og nytjar hins umdeilda svæðis hafi frá upphafi tilheyrt jörðunum innan landmerkja og þeir hafi farið með einkarétt þessara nytja svo og veiði, fugla, fiska og annarra nytjadýra. Heimildir bendi ekki til annars en að þeir hafi greitt skatt af öllu landi innan landamerkja án tillits til fjarlægðar frá híbýlum.

Á því sé byggt að enginn munur sé á eignarréttarlegri stöðu lands innan jarðanna. Í fyrstu úrskurðum óbyggðanefndar, í þjóðlendumálum í Árnessýslu, hafi nefndin komist að þeirri niðurstöðu að almennt megi gera ráð fyrir því „að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir“. Þá sé það niðurstaða nefndarinnar „að hvorki verði ráðið af eldri eða yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Niðurstaða nefndarinnar sé því sú að líkur séu fyrir því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.“ Sönnunarbyrðin fyrir hinu gagnstæða hljóti því að hvíla á þeim sem heldur öðru fram.

Landeigendur telji að réttur þeirra til landsins sé varinn af 72. gr. stjórnarskrár þar sem segi: „Eignarrétturinn er friðhelgur. Engan má skylda til að láta af hendi eign sína, nema almenningsþörf krefji; þarf til þess lagafyrirmæli, og komi fullt verð fyrir.“ Vísað er til mannréttindasáttmála Evrópu, einkum 2. og 6. gr., sbr. 1. gr. samningsviðauka.

Því er haldið fram að til þess að taka eignarrétt af landeigendum í þessu máli þyrfti formlegt eignarnám sem fullar bætur kæmu fyrir. Slíkt vald hafi óbyggðanefnd ekki, hennar hlutverk sé ein-

ungis að ákvarða hvaða land var ekki undirorpið beinum eignarrétti fyrir gildistöku þjóðlendulaganna hinn 1. júní 1998, þ.e. draga markalínuna milli þjóðlendna og eignarlands, í þessu tilviki utan landamerkja jarðanna.

Landeigendur ítreki því að þrátt fyrir örnefnið „Bæjarafrétt“ fyrir innsta hluta lands jarðarinnar, sé þar um heimaland að ræða, í merkingu 12. gr. reglugerðar nr. 109/1891, um afrétti, fjallskil og fleira fyrir Austur-Skaftafellssýslu. Þeir hafi alla tíð annast sjálfir um smölun landsins, það sé órofa og óslitinn hluti jarðarinnar og skýrt afmarkaður landfræðilega. Sú kenning hafi verið sett fram að afréttur hafi upphaflega merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands. Því sé haldið fram að sú og engin önnur sé ástæðan fyrir þessari nafngift á innsta hluta Bæjardals. Sérstaklega sé minnt á að af heimildum verði ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar.

Vísað er til landamerkjalaga, nr. 5/1882, og laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919. Einnig er vísað til laga um afréttarmál og fjallskil, nr. 6/1986, hefðarlaga, nr. 46/1905, náttúruverndarlaga, nr. 44/1999, námulaga, nr. 24/1973, auðlindalaga, nr. 57/1998, laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000. Þá er vísað til meginreglna eignarréttar og eignarréttarákvæðis stjórnarskrár, sbr. 72. gr. Vísað er til laga um lax og silungsveiðar, nr. 76/1970, laga um vernd friðun og veiðar á villtum fuglum og spendýrum, nr. 64/1994. Loks er vísað til meginreglna stjórnarfars- og stjórnsýsluréttar, þ.á m. jafnræðisreglu sbr. 65. gr. stjórnarskrárinnar og meðalhófsreglu. Áskilinn er réttur til að láta reyna á alla þætti málsmeðferðarinnar fyrir dómstólum, þ.á m. stjórnskipulegt gildi laga nr. 58 frá 1998 ef þess gerist þörf.

Málskostnaðarkrafa jarðeigenda vegna hagsmunagæslu er byggð á 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000, sbr. lög nr. 91/1991, einkum 130. gr. og 131. gr.

8.4. Bjarnanes í Nesjum

Í greinargerð af hálfu ábúenda og umráðamanna ríkisjarðarinnar Bjarnaness I og II, Nesjum, er fyrst rakin saga jarðarinnar Bjarnaness í stuttu máli. Þá er fjallað um aðdragandann að setningu laga nr. 58/1998, um þjóðlendur o.fl., þ. á m. vatnalög, nr. 15/1923 og forsögu þeirra, Landmannaafréttardóm Hæstaréttar árið 1955, og lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nú nr. 6/1986. Síðan segir að ljóst sýnist að í máli þessu reyni á reglur um hefð. Samkvæmt lögum Grágásar hafi ekki verið um það að ræða að hefð ynnist á fasteignarréttindum hérlendis. En þegar Jónsbókarlög hafi verið lögtekin 1281 hafi verið sérstaklega kveðið á um hefð, sem gat samkvæmt lögum hennar unnist á ýmiss konar ítökum, svo sem engi, skógi o.s.frv., sbr. 26. kafla landsleigubálks Jónsbókar. Í Dönsku lögum frá 1683 og Norsku lögum frá 1687 hafi verið kveðið á um hefð. Landsyfirrétturinn íslenski virðist hafa gerst fráhverfur því að telja reglur þessar gildandi rétt hérlendis. Upp úr aldamótunum hafi verið sett lög um hefð, nr. 46/1905, sem enn þá gildi hér á landi og heimili hefð bæði á ítökum og landi. Af dómum Hæstaréttar um Landmannaafrétt sýnist mega ráða að dómstóllinn hafi ekki talið afréttarnot leiða til stofnunar eignarréttar á landi fyrir hefð, sbr. annars vegar H 1955 108 og hins vegar H 1981 1584.

Þessu næst er í greinargerð rakinn nánar aðdragandi að setningu laga um þjóðlendur o.fl., nr. 58/1998, meginefni þeirra, meðferð þessa máls og kröfu íslenska ríkisins um þjóðlendu í Lóni. Síðan segir svo: „Þessi kröfugerð íslenska ríkisins, ef tekin verður til greina með úrskurði óbyggðanefndar, hefur í för með sér, að fjalllendið innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum telst innan þjóðlendumarka.“ Kröfugerð Bjarnanessmanna um beitarrétt í fjalllendi þessu hefur að forsendu að sú verði niðurstaða óbyggðanefndar. Í skjali nr. 14(2) kemur fram til viðbótar framangreindu að ella eigi ábúendur í Bjarnanesi áfram, sem áður, bændur í Brekku og Stafafelli að viðsemjendum og samningsaðilum. Allir, sem að þessu máli hafi komið, hafi verið í góðri trú um rétt sinn til beitarréttinda uns þjóðlendumálið hafi komið upp.

Í greinargerð er sérstaklega minnt á að óbein eignarréttindi á afréttum, eins og t.d. beitarréttindi,

séu ekki útilokandi réttindi. Þannig komi úrskurður um nefndan beitarrétt í fjalllendinu innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum ekki í veg fyrir að sams konar beitarréttindi verði úrskurðuð öðrum bændum, hvort heldur þeir hafi búsetu í Lóni eða Bjarnaneshverfi. Um þetta megi vísa til þess er bændum í Næfurholti og á Hólum í Rangárvallahreppi hafi verið dæmdur beitarréttur á Landmannaafrétti, sbr. H 1955 108.

Hafa beri hugfast að almennt gildi í dómsmálum meginreglan um frjálst sönnunarmat dómara. Mikilvægt sé að umráðamenn/ábúendur Bjarnaness njóti sanngirni í því efni. Þar megi minna á að ekki hafi nokkru sinni hvarflað að þeim að þeir þyrftu að afla gagna til þess að tryggja sér í fylling tímans sönnun um eignarrétt sinn.

Kröfugerð fjármálaráðherra f.h. ríkisins, sem ákvæði laganna nr. 58/1998, um þjóðlendur, hafi að forsendu, að óbeinn eignarréttur hafi víða stofnast utan eignarlanda, svo sem til afrétta þar sem einkum hafi verið um beitarrétt að ræða. Sé þá gert ráð fyrir að stofnun þessara réttinda hafi átt sér stað með þeim hætti að landið hafi verið tekið til afnota og afnotaréttindin síðan hlotið festu fyrir hefð og venju, sbr. einkum nú 7. gr. laga nr. 45/1905, um hefð. Loks sé ekki gert ráð fyrir að neinir almenningar hafi verið í Austur-Skaftafellssýslu. Í greinargerð lögmanns fjármálaráðherra segi m.a.: „Byggt er á því í þjóðlendumálum í Austur-Skaftafellssýslu, að land utan numdra eignarlanda hafi verið tekið afnotatöku einstakra jarðeigenda þar sem möguleiki var til beitarafnota og sums staðar allt að jökulrönd. Byggist það á því að engar heimildir er að finna um að almenningar hafi verið í sýslunni, en þeir voru sameiginlegt afnotaland fjórðungsmanna og síðan þjóðarinnar. Þar sem ekki er almenningum til að dreifa, hefur land utan eignarlanda flokkast sem afréttir. Sumir þessara afrétta tilheyra einni jörð, en í sumum tilfellum eru jarðir með sameiginlegt afréttarland innan landamerkjabréfs, með úrskiptu eignarlandi. Jöklarnir hafa aldrei talist til eiginlegra almenninga, þar sem þeir voru ekki nytjaland. Jöklarnir hafa hins vegar flokkast með öræfum og verið einskismannsland, en eftir lögtöku þjóðlendulaga verður að gera kröfu til þess að þeir teljist þjóðlenda.“

Í kröfulýsingu kemur fram að krafan um beitarrétt umráðamanna Bjarnaness í fjalllendinu í Lónsöræfum innan við Skyndidalsá styðjist við framsal þeirra réttinda frá eigendum/umráðamönnum Stafafells og Brekku sem og við hefð, sbr. og 7.gr. laga nr. 46/1905, um hefð. Á árinu 1968 hafi jarðirnar Bjarnanes og Hagi fengið upprekstur fyrir fé hjá umráðamönnum/eigendum Stafafells og Brekku í þeirra fjalllendi innan við Skyndidalsá. Ábúendur í Haga hafi nýtt upprekstrarréttinn til ársins 1982 en ábúendur Bjarnaness nýti hann enn þá. Frá árinu 1970 hafi ekki verið rekið færra en 400 fullorðnar kindur ár hvert. Ábúendur Bjarnaness hafi séð um smölun á þessu landi öll þessi ár og ábúendur Brekku sömuleiðis frá árinu 1982.

Um réttargrundvöll krafna er jafnframt vísað til 1. mgr. 72. gr. stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944, sem lýsi eignarrétt einstaklinga friðhelgan og áskilur eiganda bætur sé hann skertur enda verði samkvæmt stjórnarskrárboði þessu enginn knúinn til að láta eign sína af hendi nema með lagafyrirmæli og vegna almenningsþarfar.

Í svari við fyrirspurn óbyggðanefndar um sjálfstæðan grundvöll undir kröfugerð Bjarnanessmanna segir svo: „Beitarkrafa ábúenda jarðarinnar Bjarnaness í Lónsmáli í fjalllendinu innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum, er afleidd af rétti jarðanna Brekku og Stafafells. Munnlegt samkomulag Þorsteins Sigjónssonar, ábúanda í Bjarnanesi, og bænda á Brekku og í Stafafelli 1968, þ.e. þeirra Sighvats Davíðssonar í Brekku og Ólafs Bergsveinssonar og Sigurðar Jónssonar í Stafafelli, gekk út á, að hann fengi að nýta beitarréttindi jarðanna. Af því leiddi, að í hans hlut kom jafnframt að sjá um smölun landsins, sem kom sér mjög vel fyrir bændur í Brekku og Stafafelli. Þeir nýttu minni beit en áður og mikils um vert var, að fleiri stæðu að smölun landsins. Þeir fengu þess vegna Þorsteini beitarréttindi og á móti kom að hann smalaði landið.“

9. VIÐAUKI VIÐ ALMENNAR NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

Sjá bls. 105.

10. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR Í MÁLI ÞESSU

10.1. Inngangur

Hér verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggist á. Í upphafi verður fjallað um landnám á því svæði sem hér er til meðferðar og því næst koma niðurstöður óbyggðanefndar um eignarréttarlega stöðu einstakra landsvæða, í staðfræðilegri röð frá vestri til austurs.[1] Þá verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar. Loks verður gerð grein fyrir tæknilegum atriðum.

10.2. Landnám

Í kafla 6.1. er rakið hvernig Landnámabók greinir frá landnámi í Lóni. Það var hluti af landnámi Þórðar skeggja Hrappssonar en hann er sagður hafa numið land milli Jökulsár og Lónsheiðar. Þar fyrir austan var landnám Þorsteins trumbubeins, milli Leiruvogs (í Álftafirði) og Hvalsnesskriðna.

Austur- og vesturmörk landnámsins eru þannig nokkuð ljós, a.m.k. til sjávar en um mörk inn til landsins er ekki getið í Landnámu. Í þessu samhengi má þó hafa til hliðsjónar það sem segir í Hauksbók að sumir þeir sem fyrstir komu til landsins hafi reist sér bú við fjallsrætur („byggðu næstir fjöllum“) til að nýta þar landkosti, einkum beitina.

Land í Lóni er afmarkað af jöklum hið efra og sjó hið neðra. Þar á milli er mikið fjalllendi og heiðarlönd sem nær upp í allt að 1000-1300 m hæð við jökulröndina, sundurskorið af stórum og smáum dölum. Undirlendi í Lóni er lítið. Það liggur upp af ströndinni, með fram helstu ám og í dalbotnum. Norður að hreppamörkum í um 1000 m hæð við Marköldu innan við Kollumúlaheiði er um 45 km fjarlægð. Stysta fjarlægð frá sjó að Austurtungnajökli við austurbrún Vatnajökuls um 30 km í loftlínu. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er og jöklar minni, sbr. kafla 5.2. og 5.4.

Þess ber þannig að geta að sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður að telja fremur ólíklegt að land í norðanverðu Lóni hafi verið numið frá sjávarmáli og upp á fjallsbrúnir og vatnaskil við Múlasýslur. Vafi um þetta atriði hlýtur að vaxa eftir því sem innar dregur. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

10.3. Syðri-Fjörður og Efri-Fjörður

Hér verður fjallað um land innan merkja jarðarinnar Fjarðar, þ.e. núverandi Syðri-Fjarðar og Efri-Fjarðar, svo sem þau verða ráðin af heimildum.

Að Fjarðarjörðum liggja að vestan Þinganestorfa, Hólar og Árnanestorfa í Nesjum. Til norðurs er Hvammstorfa í Lóni, hafið til austurs en Horn í Nesjum að sunnanverðu. Landsvæði það, sem hér um ræðir, er fjalllent og ber þar hæst Lambatungnafjall (1023 m) og hæsta tind Skeggtinda (1029 m). Fjalllendið er sundurskorið af dölum, að norðanverðu Kapaldal, Endalausadal og Slufrudal. Undirlendi er við Papafjörð og upp með og umhverfis Fjarðará.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Skálatindum og efst í Fjarðarheiði. Samkvæmt

1 Umfjöllun um einstök örnefni byggist á útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrám frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.4., og almennum uppsláttarritum, svo sem Árbókum Ferðafélags Íslands.

þessari kröfugerð er þjóðlenda í fjalllendinu upp af Kapaldal, Endalausadal og Slufrudal, auk dalanna sjálfra að hluta eða öllu leyti. Á móti hafa eigendur jarðanna Syðri- og Efri-Fjarðar lýst kröfum um beinan eignarrétt yfir landi á sama svæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.2. og 3.3.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms sem í megindráttum hafi einungis verið á undirlendi, staðhátta, víðáttu, öræfalands, gróðurfars, hæðar yfir sjó og afréttarnota fjalllendis. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum.

Þinglýstir eigendur Syðri-Fjarðar og Efri-Fjarðar vísa annars vegar til búsetuleyfis og hins vegar til erfðayfirlýsingar sem aftur byggist á eldri heimildum. Vegna beggja jarðanna, sbr. kafla 8.1.-8.2., er enn fremur vísað til atriða eins og landnáms, hefðar, landskiptagjörðar, landamerkjabréfa og lögfestu um merki aðliggjandi jarða, umráða og nýtingar, greiðslu lögboðinna gjalda af jörðunum, athugasemdalausra þinglýsinga, viðurkenningar ríkisins og réttmætra væntinga jarðeigenda. Ríkisvaldið beri sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land sé ekki eignarland.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar í Firði er rakin í kafla 6.2. Þar kemur fram að Fjarðar (Papafjarðar) er getið í heimildum allt frá 15. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Fjarðar er að finna í skjali, dags. 4. júlí 1908 og þingl. 14. maí 1909. Bréfið er einungis áritað af hálfu eigenda Syðri-Fjarðar og Efri-Fjarðar og er fremur samningur um landskipti en landamerkjabréf en var fært inn í landamerkjabók Skaftafellssýslu. Fram kemur að innbyrðis merki Fjarðarjarða liggi í ánni í Endalausadal og inn í Vatnsföll, „þangað sem vötnum hallar til Laxárdals í Nesjum“. Sú lýsing snertir Árnanes í Nesjum en ekki er sérstaklega fjallað um Hóla eða Þinganestorfu. Þá kemur fram í bréfinu að miðað sé við landamerki Horns „að utan“ án nánari tilgreiningar. Hvað varðar Hvamm í Lóni segir einungis að merki liggi að Ólafarhelli í Þorgeirsstaðaklifum. Austurmerki Fjarðarjarða eru til sjávar.

Landamerkjabréf jarðarinnar Horns í Nesjum er dags. 26. apríl 1898 og þingl. 27. apríl 1901. Jörðin er utan við kröfusvæði ríkisins. Landamerkjabréfið er áritað um samþykki fyrir Fjörð í Lóni. Til landamerkja Horns er einnig vísað með óbeinum hætti við landskipti Fjarðarjarða 1908 þar sem lýsing á innbyrðis merkjum þeirra hefst með orðunum „frá landamörkum Horns að utan“. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum gagnvart Fjarðarjörðum er lýst í heimildum um Þinganes, Hóla og Árnanes í Nesjum. Landamerkjabréf Þinganess er dags. 1. júní 1888 og þingl. 12. maí 1890. Landamerkjabréf Hóla er dags. 8. maí 1885 og þingl. 31. maí 1887. Landamerkjabréf Árnaness er dags. 1. nóvember 1921 og þingl. 11. júlí 1922. Ekkert þessara þriggja bréfa hefur verið áritað af hálfu Fjarðar en núverandi eigendur Fjarðarjarða vísa til merkja aðliggjandi jarða í kröfugerð sinni. Í bréfum Þinganess og Hóla er notað orðalag á borð við „í brýr upp“ þegar lýst er mörkum til fjalla að vestan- og austanverðu. Í bréfi Árnaness er miðað við Miðfellstind auk þess sem þar segir svo: „Að norðaustan ráða hreppamörkin milli Bæjar- og Nesjahrepps.“ Þessi lýsing er í ágætu samræmi við lýsingu í samningi Fjarðarjarða um landskipti þar sem miðað er við vatnaskil gagnvart Laxárdal í Nesjum. Eldri heimildir um merki Árnaness að þessu leyti eru ekki fyrir hendi, sbr. mál nr. 4/2001, Nes, hjá óbyggðanefnd. Hólar og Þinganes í Nesjum eru utan við kröfusvæði íslenska ríkisins og ekki til sérstakrar umfjöllunar í máli nr. 4/2001.

Merkjum Fjarðar gagnvart Hvammstorfu er einungis lýst í samningi Fjarðarjarða að því leyti að nefndur er Ólafarhellir [Ólafshellir] í Þorgeirsstaðaklifum. Landamerkjabréf Hvamms, með hjáleigunum Volaseli og Þorgeirsstöðum, er dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890. Bréfið er áritað af hálfu fyrirsvarsmanna Fjarðar. Þar er merkjum til suðurs, gagnvart Firði, lýst úr Ólafshelli í

Þorgeirsstaðaklifum í Klifatind og þaðan eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við samning Fjarðarjarðanna frá 1908 og heimild frá 1750 um sömu merki Hvamms, svo langt sem hin síðarnefnda nær, sbr. kafla nr. 10.4.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 staðfesta fyrirsvarsmenn Fjarðar merki jarðarinnar gagnvart Hvammi í Lóni og Horni í Nesjum. Árið 1908 er síðan samið um landskipti Fjarðarjarða. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum hennar sé rétt lýst í þessum gögnum, svo langt sem sú lýsing nær. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Nesjum eru glögg landfræðileg skil með fjallsbrúnum sem jafnframt eru hreppamörk. Við þessi skil er miðað í landamerkjabréfum Þinganess, Hóla og Árnaness, auk landskiptasamnings Fjarðar, svo langt sem hann nær, þar sem hvor jörð um sig sögð er eiga „land allt“ innan tilgreindra merkja sem vísa til vatnaskila á þessu svæði.

Framangreind bréf um landamerki og landskipti eru þinglesin, færð í landamerkjabók og á þeim byggt síðan um merki jarðanna, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Efri- og Syðri-Fjarðar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Fjarðarjarða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á þessu landsvæði, hálendi og dölum, er lýst að framan. Fjöllin eru gróðursnauð en dalirnir hins vegar víða vel grónir, sbr. kafla 5.3. Undir Fjarðarheiðinni er það aðeins mjó ræma sem er gróin að hluta til. Sunnar, þar sem Fjarðará rennur fram úr framangreindum þremur dölum, hefur hún borið fram mikið efni; möl, sand og leir, og myndað mikinn og allháan skriðuvæng sem aðeins er gróinn að hluta til og helst niður undir sjó. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Fjörður hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru kringum aldamótin 1900, hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af og inn á milli grösugra dala og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Fyrirkomulag smölunar verður ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðanna Syðri- og Efri-Fjarðar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land jarðanna Syðri- og Efri-Fjarðar, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.4. Hvammur, ásamt Þorgeirsstöðum og Volaseli

Hér verður fjallað um landsvæði það sem afmarkað er landamerkjabréfi Hvamms, Þorgeirsstaða og Volasels, dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890.

Að Hvammstorfu liggja Árnanes-, Bjarnanes- og Hoffellstorfur í Nesjum að vestan, Þórisdalur og Krossaland að norðan og austan og Fjörður að sunnan, auk sjávar.

Skörp og brött skil eru milli undirlendis og fjalllendis á því landsvæði sem hér um ræðir. Ofan byggðarinnar rís Hvammsheiði snarbrött upp í 500-700 m hæð og annað fjalllendi er að jafnaði í 500-800 m hæð, t.d. Þorgeirsstaðatindur (690 m). Fjölmargir dalir ganga inn í hálendið, og eru dalbotnarnir að jafnaði í 100-200 m hæð. Meðal þeirra stærstu eru Þorgeirsstaðadalur, um 5 km langur, Gjádalur, um 7 km, Slufrudalur um 6 km, og Laxárdalur er um 9 km.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá því efst á Fjarðarheiði, yfir Þorgeirsstaðadal, efsta hluta Gjádals, Hvammsheiði og Laxárdal og í Dalsfjall. Varðandi Volasel, sem er í eigu ríkisins, er einungis gerð krafa um upprekstrarrétt í Hvammsland en landskipti munu ekki hafa farið fram. Eigendur jarðanna Hvamms og Þorgeirsstaða hafa hins vegar lýst kröfu um beinan eignarrétt yfir landi á sama svæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.4. og 3.5.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms sem einungis hafi verið á undirlendi, staðhátta, víðáttu, öræfalands, gróðurfars, hæðar yfir sjó og afréttarnota fjalllendis. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum. Landsvæði það, sem afmarkað sé í landamerkjabréfi Hvamms ásamt hjáleigunum Volaseli og Þorgeirsstöðum, sé annars vegar heimaland sem hafi verið skipt og hins vegar afréttarland sem móðurjörðin og hjáleigurnar, nú lögbýli, eigi til sameiginlegra afnota.

Af hálfu þinglýsts eiganda Hvamms, sbr. kafla 8.1.-8.2., er vísað til þinglýsts afsals fyrir ½ jörðinni Hvammi, dags. 25. apríl 1964, og vottorðs hreppstjórans í Bæjarhreppi, dags. 30. apríl 1964, um að Steindór Guðmundsson sé vitanlegur eigandi að hinum helmingi jarðarinnar sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Eigandi Þorgeirsstaða vísar til þinglýsts afsals, dags. 12. apríl 1932, sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Vegna beggja jarðanna er einnig vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir jörðina Hvamm, með Þorgeirsstöðum og Volaseli, dags. 27. apríl 1889, og lögfestu fyrir Hvamm, þingl. 5. maí 1815. Enn fremur er m.a. vísað til atriða eins og landnáms, hefðar, umráða og nýtingar, greiðslu lögboðinna gjalda af jörðunum, athugasemdalausra þinglýsinga, viðkenningar hlutaðeigandi, þ.m.t. hins opinbera, um áratugaskeið og réttmætra væntinga jarðeigenda. Ríkisvaldið beri sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land sé ekki eignarland.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Hvammstorfu er rakin í kafla 6.3. Þar kemur fram að Hvamms er getið í heimildum allt frá 15. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2. Þorgeirsstaðir og Volasel eru upphaflega hjáleigur úr landi Hvamms og þeirra er því síðar getið í heimildum.

Fyrstu lýsinguna á suðurmörkum Hvammstorfu er að finna í matsskýrslu frá 1750 þar sem lýst er þeim hluta er snýr að Firði. Af henni má ráða að merki milli Hvamms og Fjarðar séu á fjallinu fyrir sunnan Gjádalsá. Lengra suður með fjallinu séu Þorgeirsstaðir og loks er nefndur Ólafshellir „sem Landamerke kallast“. Þessi lýsing, svo langt sem hún nær, fær vel samrýmst landamerkjabréfi Hvamms, með hjáleigunum Volaseli og Þorgeirsstöðum, dags. 27. apríl 1889, þingl. 13. maí 1890. Merkjum til suðurs, gagnvart Firði, er þar lýst úr Ólafshelli í Þorgeirsstaðaklifum og beint í fjall upp (Klifatind) og þaðan „eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum“. Í samningi eigenda Fjarðar um landskipti, dags. 4. júlí 1908, þingl. 14. maí 1909, er ekki fjallað um mörk við Hvammstorfu að öðru leyti en því að nefndur er „Ólafarhellir“ í Þorgeirsstaðaklifum. Yngri lýsingin, enda þótt hún takmarkist við einungis eitt örnefni, er þannig í samræmi við þá eldri. Engar eldri heimildir eru til um landamerki Fjarðarjarða, sbr. kafla 10.3. Landamerkjabréf Hvammstorfu er áritað af hálfu fyrirsvarsmanna Fjarðar en samningur Fjarðarjarða er ekki áritaður af hálfu neinna aðliggjandi jarða enda fjallar hann fyrst og fremst um skiptingu lands milli Efri- og Syðri Fjarðar.

Merkjum Hvammstorfu til vesturs, gagnvart Nesjajörðum, þ.e. Árnanes-, Bjarnanes- og Hoffellstorfum, er fyrst lýst í landamerkjabréfi Hvammstorfu frá 1889. Þar segir þó einungis að merki Hvammstorfu liggi eftir hæstu eggjum á Hvammsfjöllum þar til Hoffellsland taki við, nefnilega við Nautagil eða Reipsdal. Ljóst virðist að með Hvammsfjöllum er átt við fjallgarðinn sem skilur á milli Lóns og Nesja.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum gagnvart Hvammstorfu er lýst í heimildum um aðliggjandi jarðir í Nesjum, þ.e. Árnanes-, Bjarnanes- og Hoffellstorfur. Landamerkjabréf Árnanestorfu er dags. 1. nóvember 1921 og þingl. 11. júlí sama ár. Gagnkvæmar áritanir skortir milli bréfa Hvammstorfu og Árnaness. Landamerkjabréf Bjarnanestorfu er dags. 17. apríl 1921 og þingl. 29. júní sama ár. Bréfið er áritað af hálfu Hvamms og umboðsmanns Bjarnanessumboðs áritar bréf Hvammstorfu, vegna hálfs Þórólfsdals og Horns. Fyrirsvarsmenn Bjarnaness hafa þannig haft fulla vitneskju um bréf Hvammstorfu og ekki að sjá að þeir hafi gert athugasemd við lýsingu merkja gagnvart Bjarnanesi. Svo virðist því sem óþarft hafi verið talið að árita bréfið vegna Bjarnaness. Kann það að skýrast af glöggri landfræðilegri afmörkun þar á milli, þ.e. hreppamörkum með fjallshryggjum. Lýsingar í bréfum Árnanestorfu og Bjarnanestorfu miða við hreppamörk milli Lóns og Nesja. Þannig segir svo í bréfi Árnaness: „Að norðaustan ráða hreppamörkin milli Bæjar- og Nesjahrepps“ og „Frá þeim mörkum á Skerjum ...“ er dregin landamerkjalína á milli Árnaness og Bjarnaness. Í bréfi Bjarnaness eru austurmerki, þ.e. gagnvart Árnanestorfu, dregin „Frá Lónmörkum af Skerjum ofan á Sámsklett ...“. Engar eldri heimildir eru um landamerki Árnaness eða Bjarnaness að þessu leyti, sbr. mál nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes.

Í landamerkjabréfi Hoffellstorfu, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890, kemur fram að Nautgil ráði merkjum milli Hoffells og Hvamms og frá því Reypsdalsgilið niðrí Laxá. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við bréf Hvammstorfu. Fyrirsvarsmenn Hvammstorfu árita landamerkjabréf Hoffellsjarða, sbr. einnig áritun vegna Hoffells á landamerkjabréf Hvammstorfu. Engar eldri heimildir eru um landamerki Hoffellstorfu að þessu leyti, sbr. mál nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes.

Merki Hvammstorfu til austurs, gagnvart Þórisdal í Lóni, eru samkvæmt landamerkjabréfi Hvammstorfu frá Nautagili við Reipsdal og þaðan í Laxá, tilteknum farvegi hennar, allt til Jökulsár og loks í þeirri kvísl Jökulsár sem fellur eftir Lambeyjarkíl í lón fram eða til sjávar. Fyrirsvarsmenn ½ Þórisdals árita landamerkjabréf Hvammsjarða. Lýsing bréfsins er í ágætu samræmi við heimildir frá 1467 um sömu merki Þórisdals, sbr. kafla nr. 10.5. Ekkert landamerkjabréf er til fyrir Þórisdal.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Hvamm ásamt hjáleigunum Þorgeirsstöðum og Volaseli. Fyrirliggjandi gögn benda til að landamerkjum hennar sé þar rétt lýst. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Nesjum eru glögg landfræðileg skil með fjallshryggjum sem jafnframt eru hreppamörk. Við þessi skil er einnig miðað í landamerkjabréfum Nesjajarða.

Landamerkjabréf Hvammstorfu er áritað af hálfu aðliggjandi jarða utan Árnaness, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðatorfunnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjalýsing Árnanestorfu er í samræmi við Hvammsbréfið og skortur á gagnkvæmum áritunum verður ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi. Sama máli gegnir um skort á áritun vegna ½ Þórisdals. Landamerkjabréf Nesjajarðanna þriggja og landskiptayfirlýsing Fjarðarjarða eru einnig þinglesin. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Hvammstorfu hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Hvammstorfu hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á þessu landsvæði, hálendi og dölum, er lýst að framan. Fjöllin eru gróðursnauð en dalirnir víða vel grónir og töluvert skóglendi er í Laxárdal, samfelldast í Dalsskógum, sbr. kafla 5.3.

Nokkurt skóglendi er í Gjádal og lítil skógarsvæði eru í Mosfelli á mótum Endalausadals og Kapaldals. Suður úr Laxárdal ganga einnig margir smádalir, sumir vel grónir. Undirlendi, m.a. gróðurlendið Lambey, er lítið en hefur að hluta til myndast af framburði Jökulsár. Undirlendið er vel gróið nema þar sem Laxá og áin úr Þorgeirsstaðadal hafa myndað þurra, grýtta og lítt gróna skriðuvængi. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að Hvammstorfa hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1889, hafa eigendur jarðatorfunnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af og inn á milli grösugra dala og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Fjallað er um sameignarskóga og sameiginlega fjallhaga Hvamms, Þorgeirsstaða og Volasels „inná Galtartungum“ og um beit syðra megin Gjádalsár í sáttargerð 2. júní 1870. Jafnframt áttu aðrar jarðir skógarítök í Hvammslandi, einkum í Laxárdal, sbr. t.d. umfjöllun í landamerkjabréfi jarðatorfunnar 1889. Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaka í fjalllendinu styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Fyrirkomulag smölunar verður ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Hvammstorfu sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Hvammstorfu, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.5. Þórisdalur

Hér verður fjallað um land innan núverandi merkja jarðarinnar Þórisdals svo sem þau verða ráðin af heimildum.

Að Þórisdal liggja Hvammstorfa í Lóni og Hoffellstorfa í Nesjum að vestan, Stafafellstorfa að austan, auk Krossalands til suðurs. Syðsti hluti þess landsvæðis, sem hér um ræðir, er undirlendi í 20-30 m hæð yfir sjó en frá Strandhálsi og Dalsklif tekur landið að hækka. Dalsfjall, þar norður af, er að jafnaði í 200-400 m hæð og Dalsheiði, á milli Skyndidals og Laxár, að jafnaði í 500-600 m hæð. Með fram Dalsheiðinni og inn undir Lambatungnajökul er Skyndidalur, um 12 km að lengd og í 100-200 m hæð. Frá sjó og til Nautastígs, í 600-700 m hæð, eru um 26 km en jörðin er að jafnaði einungis 2-4 km að breidd. Skyndidalsá rennur úr Lambatungnajökli.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Fjarðarheiði yfir Laxárdal í stefnu á Dalsfjall í Brennhöfða fyrir innan Dalskóga yfir Skyndidal og Dalsheiði og í Suðurfjallið fyrir ofan Skyndidalsháls. Við aðalmeðferð málsins kom fram að ekki sé gerð „krafa til afréttarréttar vegna Krossalands í því landi Þórisdals sem hugsanlega verði úrskurðað þjóðlenda“. Óbyggðanefnd hafði farið sérstaklega fram á að íslenska ríkið lýsti afstöðu sinni að þessu leyti þar sem Krossaland er í eigu ríkisins. Á móti hafa eigendur jarðarinnar Þórisdals lýst kröfu um beinan eignarrétt yfir landi á sama svæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.6.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms sem í megindráttum hafi einungis verið á undirlendi, staðhátta, víðáttu, öræfalands, gróðurfars, hæðar yfir sjó og afréttarnota fjalllendis. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og

Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum. Heimildir séu um afréttarnot hluta Þórisdals frá mörgum jörðum og því haldið fram að Dalsheiðin, meginhluti Laxárdals og Dalsfjall sé innan þjóðlendu og allt til Hvammsheiðar. Ekkert landamerkjabréf sé til fyrir Þórisdal en um merki jarðarinnar sé vísað til merkjalýsingar aðliggjandi jarða. Það sé nokkuð kynlegt þar sem augljóst sé að eitthvað af landi jarðarinnar skv. heimild frá 1467 hafi verið innlimað í aðra jörð.

Þinglýstir eigendur Þórisdals, sbr. kafla 8.1.-8.2., vísa til þinglýsts búsetuleyfis, dags. 2. október 1975, og yfirlýsingar um rétta eigendur að helmingi jarðarinnar, dags. 4. febrúar 1988, sem aftur byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Einnig er vísað til þinglýstrar landamerkjaskrár fyrir jörðina Hvamm, með Þorgeirsstöðum og Volaseli, dags. 27. apríl 1889, landamerkjaskrár fyrir jörðina Stafafell með fyrrverandi hjáleigum, dags. 14. maí 1914, sáttar um landamerki Þórisdals, Stafafells og Brekku, dags. 9. október 1970, og landamerkjalýsingar í fasteignamatsbók Bæjarhrepps frá 1916. Enn fremur er vísað til atriða eins og landnáms, hefðar, umráða og nýtingar, greiðslu lögboðinna gjalda af jörðinni, athugasemdalausra þinglýsinga og viðkenningar hlutaðeigandi, þ.m.t. hins opinbera, um áratugaskeið og réttmætra væntinga jarðeigenda. Ríkisvaldið beri sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land sé ekki eignarland.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar í Þórisdal er rakin í kafla 6.4. Þar kemur fram að Þórisdals (Þórólfsdals) er getið í heimildum allt frá 15. öld. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Svo sem fram kemur í kafla 10.2. eru austur- og vesturmörk landnáms í Lóni nokkuð ljós en um mörk inn til landsins er ekki getið í Landnámu. Lýsing á landnámi fyrir landi Þórisdals er þannig takmörkuð.

Að því leyti, sem vafi kann að leika á um landnám á þessu svæði, vísast því til fyrri niðurstöðu óbyggðanefndar um heimildargildi Landnámu þar sem segir að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Fyrstu lýsingarnar á landamerkjum Þórisdals er að finna í kaupbréfi og vitnisburðarbréfi frá 1467. Þar er miðað við Laxá til vesturs og Jökulsá til austurs „allt inn undir jökul“. Landamerkjabréf fyrir jörðina liggur ekki fyrir í málinu. Slíkt bréf er ekki að finna í landamerkjabók Skaftafellssýslu á Þjóðskjalasafni Íslands. Óvíst er hvort það hefur nokkurn tímann verið gert.

Landamerkjum Þórisdals er næst lýst í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916. Til vesturs er miðað við Laxá, um Brennhöfðagljúfur inn í Fossbotn, þaðan sjónhending í Lambastígshnúk og loks austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul. Að austanverðu er miðað við Skyndidalsá og síðan Jökulsá, þá kvísl er fellur út hjá Þorvaldshöfða. Norðvesturmörkum jarðarinnar er því ekki sérstaklega lýst. Til suðurs, gagnvart Krossalandi, er tekin sjónhending yfir Efraland með tilteknum hætti.

Landamerkjabréf aðliggjandi jarða eru frá tímabilinu 1884 til 1914 og öll fjögur árituð um samþykki af hálfu Þórisdals og til þeirra er vísað í kröfulýsingu núverandi eigenda Þórisdals fyrir óbyggðanefnd. Verður nú hugað nánar að þeim.

Í landamerkjabréfi Hvammstorfu í Lóni, dags. 27. apríl 1889 og þingl. 13. maí 1890, eru merki gagnvart Þórisdal sögð frá Nautagili við Reipsdal og þaðan í Laxá, tilteknum farvegi hennar, allt til Jökulsár og loks í þeirri kvísl Jökulsár sem fellur eftir Lambeyjarkíl í lón fram eða til sjávar. Þessi lýsing er í ágætu samræmi við framangreind gögn um landamerki Þórisdals. Bréf Hvammstorfu er einungis áritað um samþykki vegna ½ Þórólfsdals en með hliðsjón af framangreindu verður sá formlegi ágalli ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi. Engar eldri heimildir eru um landamerki Hvammstorfu að þessu leyti, sbr. kafla 10.4.

Í landamerkjabréfi Hoffellstorfu í Nesjum, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890, er merkjum gagnvart Þórisdal þannig lýst að þau liggi í Laxá úr Brennhöfðagljúfri inn í Fossbotn, þaðan norður í Lambastígshnúkinn og þaðan austast um Nautastígsbrúnir inn í jökul. Þessi lýsing fær vel samrýmst gögnum um landamerki Þórisdals, svo langt sem þau ná. Engar eldri heimildir eru um landamerki Hoffellstorfu að þessu leyti, sbr. mál nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes.

Samkvæmt þessu er mörkum Hoffellstorfu gagnvart Þórisdal lýst í Lambatungnajökul. Síðan segir svo: „Auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar inn af“. Merkjum þess landsvæðis er þó ekki lýst. Í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes, er komist að þeirri niðurstöðu að Hoffellslambatungur séu þjóðlenda og í afréttareign eigenda jarðarinnar Hoffells. Merki þjóðlendunnar eru talin liggja í Lambatungnaá þar til hún fellur í Skyndidalsá og Skyndidalsá þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli. Sú afmörkun vísar m.a. til gagna um að merki Þórisdals á þessu svæði séu annars vegar um Nautastígsbrúnir inn í jökul og hins vegar í Skyndidalsá inn í jökla. Hér athugist að líklegt er að Lambatungnajökull hafi náð lengra áður, sbr. kafla 5.4., e.t.v. að ármótum Skyndidalsár og Lambatungnaár. Þá hafa Hoffellslambatungur afmarkast af Lambatunganá og jökli en ekki Skyndidalsá. Eigendur Hoffells í Nesjum og Þórisdals miða kröfugerð sína við að landskiki sunnan Skyndidalsár, þ.e. á milli ármótanna, núverandi jaðars Lambatungnajökuls og Nautastígsbrúna, teljist til Hoffellslambatungna. Þessu er hafnað í úrlausn um Hoffellslambatungur í máli nr. 4/2001. Þar, sem og í þessu máli, er þó engin afstaða tekin til þess hvort landsvæði þetta skuli teljast til Hoffells eða Þórisdals.

Samkvæmt landamerkjabréfi Stafafellstorfu í Lóni, dags. 23. apríl 1914 og þingl. 10. júlí 1922, liggja mörk gagnvart Þórisdal í tilteknum farvegi Jökulsár þangað sem Skyndidalsá rennur í hana og Skyndidalsá inn í jökla. Í sáttargerð eigenda jarðanna Þórisdals annars vegar og Stafafells ásamt Brekku um landamerki jarðanna, dags. 9. október 1970, er merkjum ofar Dímu einnig lýst þannig að Jökulsá ráði inn eftir þangað sem Skyndidalsá fellur í hana og síðan ráði sú síðarnefnda mörkum inn í jökla. Heimildir um merki Stafafells frá 1641, 1714 og 1886 eru í samræmi við þetta, sbr. kafla 10.6. Samkvæmt þessu hefur landsvæðið á milli Skyndidalsár og Jökulsár verið innan merkja Þórisdals áður en það taldist innan merkja Stafafells, sbr. lýsingu þá á landamerkjum Þórisdals frá 1467 sem áður greindi. Samkvæmt framangreindu voru austurmerki Þórisdals áður í Jökulsá. Landsvæðið á milli Skyndidalsár og Jökulsár var þannig innan merkja Þórisdals 1467 en Stafafells 1641. Telja verður líklegt að hluti þess lands, sem áður tilheyrði Þórisdal, hafi lagst undir Stafafell. Því verður hins vegar ekki slegið föstu að með því hafi Stafafellskirkja fengið skipt út þeirri eign sinni á hálfum Þórisdal sem fram kemur í heimildum frá því fyrir 1641, sbr. t.d. Gíslamáldaga frá um 1570. Hugsast kann að Stafafellskirkja hafi eignast hálfan Þórisdal og að auki eignarhluta meðeiganda síns í þessu landsvæði sérstaklega enda er hvort tveggja nefnt í lögfestu Stafafells 1714. Hér ber þess þó að geta að meðeigandi Stafafellskirkju var Skálholtsbiskup, a.m.k. frá 1570 og hugsanlega allt frá 1525. Um landsvæðið á milli Skyndidalsár og Jökulsár er nánar fjallað í kafla 10.6.

Í landamerkjabréfi Krossalands í Lóni, dags. 3. maí 1890 og þingl. 17. maí 1893, er merkjum gagnvart Þórisdal þannig lýst að þau liggi samkvæmt nánar tilgreindri sjónhendu á ská yfir svokallað Efraland. Þessi lýsing er í samræmi við framangreinda umfjöllun um Þórisdal í gerðabók fasteignamatsnefndar 1916. Bréf Krossalands er samþykkt vegna Þórisdals „að áskildum rétti til að takmarka með sanngirni geldfjárupprekturinn“. Engar eldri heimildir liggja fyrir um landamerki Krossalands að þessu leyti.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 staðfesta fyrirsvarsmenn Þórisdals merki jarðarinnar gagnvart þeim jarðatorfum sem að henni liggja, þ.e. Hvammstorfu, Hoffellstorfu í Nesjum og Stafafellstorfu, auk Krossalands. Fyrirliggjandi gögn benda til þess að landamerkjum Þórisdals sé þar rétt lýst. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Nesjum eru glögg landfræðileg skil með fjallshryggjum sem jafnframt eru hreppamörk. Af landamerkjabréfi Hoffellstorfu og heimildum um merki Þórisdals má ráða að við þessi skil er miðað.

Bréf þessi eru þinglesin, færð í landamerkjabók og á þeim byggt síðan um merki jarðanna, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem þýðingu hafi. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Þórisdals hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja jarðarinnar Þórisdals hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á þessu landsvæði, hálendi og dölum, er lýst að framan. Landið er allvel gróið upp í 300-400 m hæð við suðurenda Dalsheiðar, sbr. kafla 5.3. Heiðin, sem liggur milli Skyndidals og Laxár, er að jafnaði í 500-600 m hæð. Að neðanverðu eru hinar bröttu hlíðar Skyndidals og Laxárdals vel grónar, jafnvel skógi og kjarri vaxnar. Dalsheiðin er einnig allvel gróin og nyrst á henni eru Hrossamýrar sem taldar eru allgott beitiland. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Þórisdalur hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma þar til hún fór í eyði 1968. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru kringum aldamótin 1900, hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Tekið er fram í landamerkjabréfi Krossalands 1890 að þeirri jörð sé heimilaður geldfjárupprekstur í Dalsfjöllum að sumrinu. Jafnframt áttu aðrar jarðir skógarítök í landi Þórisdals, sbr. umfjöllun í landamerkjabréfi Dilksness 1885, Þinganess 1888, Hafnarness 1885 og Krossalands 1890. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaka í fjalllendinu styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Fyrirkomulag smölunar verður ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðarinnar Þórisdals sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998. Tekið skal sérstaklega fram að landskikinn sunnan Skyndidalsár, þ.e. á milli ármótanna, núverandi jaðars Lambatungnajökuls og Nautastígsbrúna, telst til eignarlands enda þótt engin afstaða sé tekin til þess hverjum það tilheyri.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Þórisdals, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.6. Stafafellsjarðir

Hér verður fjallað um landsvæði það sem afmarkað er í landamerkjabréfi Stafafellstorfu, dags. 23. apríl 1914 og þingl. 10. júlí 1922, ásamt svæði því á Vatnajökli sem kröfugerð eigenda Stafafells og Brekku tekur einnig til.

Til Stafafellstorfu teljast Stafafell, Brekka, Byggðarholt og Hraunkot. Þrjár síðasttöldu jarðirnar voru á sínum tíma, sbr. kafla 6.5., seldar frá Stafafelli og þá með ákveðnum merkjum þó svo ekki liggi fyrir nein tiltæk gögn um að fram hafi farið formleg landskipti. Ágreiningslaust er að jarðirnar Stafafell og Brekka eiga saman í óskiptu það land Stafellstorfunnar sem ágreiningur í máli þessu stendur um, Stafafell 75% en Brekka 25%. Af tiltækum gögnum, sbr. og yfirlýsingu lögmanns

eigenda Stafafells og Brekku við aðalmeðferð málsins, er ljóst að við sjálfstæðar sölur jarðanna Byggðarholts og Hraunkots hefur ekki fylgt hlutdeild í hinu óskipta landi. Við sölu beggja jarðanna hefur hins vegar í einhverjum tilvikum verið kveðið á um nánar tiltekin takmörkuð réttindi þeirra til upprekstrar- og afréttarnota, skógarítök og önnur þrengri not. Engar kröfur hafa verið hafðar uppi í málinu af viðkomandi aðilum, sbr. 2. og 4. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, og engin gögn liggja fyrir um slíka nýtingu eða meint tilkall þar að lútandi. Koma þau ekki til frekari skoðunar í máli þessu enda rúmast réttindi þar að lútandi eftir atvikum innan þeirra eignarréttarlegu heimilda sem taldar verða vera á hendi eigenda Stafafells og Brekku.

Að Stafafellstorfu, eins og henni er lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar, liggja að vestan Þórisdalur og Krossaland í Lóni, auk Hoffellslambatungna í Nesjum. Að norðvestan er Vatnajökull ásamt skriðjöklunum Austurtungnajökli, Norðurtungnajökli og Axarfellsjökli en norðurkinn hans er stundum kölluð Suðurfjallsjökull og nyrst er Vesturdalsjökull.

Til norðurs eru svokallaðir Suðurafréttir í Fljótsdal, þ.e. Múli og Suðurfell í Norður-Múlasýslu, og Flugustaðir, Hof og Múli í Geithellnahreppi (nú Djúpavogshreppi), Suður-Múlasýslu. Þá liggja að austanverðu jarðirnar Bær og Hlíð í Lóni en til suðausturs er hafið.

Landsvæði það, sem hér er til skoðunar, nær frá fjöru í Lóni um 45 km leið norðvestur að vatnaskilum við Marköldu. Á u.þ.b. miðri þeirri leið eru vesturmörk þess í innsta hluta Skyndidals en austurmörk í Jökulgilstindum. Þar á milli eru u.þ.b. 16 km. Á norðanverðu þessu svæði er mikið hálendi en undirlendi þegar sunnar dregur og víðast skörp og brött skil þar á milli.

Fjalllendið, sem stundum er nefnt Lónsöræfi eða Stafafellsfjöll, er að stærstum hluta í 500-1000 m hæð en hæstu fjöll 1100-1570 m há. Það er sundurgrafið af árfarvegum, gljúfrum og dalverpum og einkennist af bröttum lausaskriðum og klettabeltum. Dalverpin eru víðast djúp, aðeins í 150-250 m hæð inn á milli fjallanna, og svo þröng að í þeim er ekki umtalsvert undirlendi. Jökulsá kemur undan jökli í 800-900 m hæð ofan dalbotns Vesturdals og klýfur þetta landsvæði í tvennt þar sem hún rennur tæplega 50 km leið til sjávar.

Vestan Jökulsár eru Eskifellsfjöll. Syðst á því svæði er Skyndidalur, um 12 km langur og allvíður með dalbotn í 100-200 m hæð. Ofan Skyndidals eru tvær hásléttur, Suðurfjall (858 m) og Kjarrdalsheiði (mest 700-800 m). Jökulsá rennur fram úr löngum þrengslum austan Kjarrdalsheiðar og þar litlu sunnar, neðan við Eskifell, sameinast Jökulsá og Skyndidalsá og dreifa sér fram á sandinn. Þegar dregur vestur og norður fyrir framangreindar hásléttur og inn að jökli hækkar landið mjög. Þar eru hæstir Múlatindar (1085 m), Sauðhamarstindur (1319 m), þar sem leifar eru af jökli að norðanverðu, Suðurtungnatindur (1279 m) og tindar við austurbrún Vatnajökuls milli Austurtungna- og Norðurtungnajökla (1244 m) og í Norður-Lambatungum (1203 m). Nyrst er Suðurfjall (1028 m) og inn af því liggur Vesturdalur þar sem Jökulsá á upptök sín.

Austan Jökulsár eru Framfjöll og Innfjöll. Framfjöll ná inn að Víðidalsá og Hnappadalstindi. Syðsti hluti þeirra nefnist Heimafjall og liggur á milli Jökulsár og Hlíðarár, inn að Hvannagili og Fláatindi. Það er að miklu leyti í 200-300 m hæð og er þar hæst Gullaugarfjall, 259 m. Þar norður af rís fjalllendið bratt upp í 880 m hæð í Fláatindi. Austurskógar eru innan við Hvannagil og ná inn að Hnappadalsá og allt inn á Sviptungnavarp. Syðsti hluti Austurskóga er flatlendar eyrar, ofan þeirra taka við brattar, hömróttar og gilskornar hlíðar en norður af þeim rísa Grákinnartindar (1114 m) og Stigafjöll. Ofan Stigafjalla eru Jökulgilstindar (1313 m) þar sem eru umtalsverðar leifar af jökli. Hellisskógur tekur við af Austurskógum fyrir innan Hnappadalsá. Þar fyrir ofan er Hellisskógsheiði sem nær mest um 600 m hæð. Norðan og austan hennar, að mörkum Austurskóga við Sviptungnavarp, er mikið fjalllendi sem rís hæst í Hnappadalstindi (1212 m).

Innfjöll taka við af Framfjöllum norðan við Hnappadalstind. Sviptungnavarp liggur norðaustur af Hnappadalstindi, upp undir Flugustaðatinda (1122 m) og þar norður af eru Tungutindar (1175 m). Er þá komið að mörkum Lónshrepps og Geithellnahrepps á vatnaskilum. Á bæði Flugustaðatindum og Tungutindum eru leifar af jökli en nokkru norðar, upp af Víðidal, er Hofsjökull eystri

(1180 og 1069 m), nokkurra ferkílómetra jökulhetta. Víðidalsá kemur úr Víðidalsdrögum norðvestan Hofsjökuls og rennur um Víðidal í nálægt 500 m hæð en sameinast Jökulsá neðan við Kollumúla. Austan árinnar og upp að framangreindu fjalllendi og jökulleifum á sýslumörkum eru Sviptungur (914 m), Grísatungur (1094 m) og þegar norðar dregur Dagmálahlíðar, Fláar, Innri-Sandhólar, Hnúta og Norðurhnúta í nálægt 600-1000 m hæð. Vestan við Víðidalsá og Víðidal er Kollumúli (mest 901 m). Síðan lækkar landið til norðurs niður í 600-700 m hæð allt norður að Vatnshlíðum. Þá tekur Kollumúlaheiði við og er mikill hluti hennar í 800-900 m hæð. Markalda (982 m) og Víðidalsvarp (892 m) eru á sýslumörkum og vatnaskilum á Hraunum. Jökulsá rennur vestan við Kollumúlasvæðið og skilur það frá Norður-Lambatungum og Suðurfjalli, í efsta hluta Eskifellsfjalla.

Undirlendi Stafafells er fyrst og fremst hinar miklu áreyrar Jökulsár í Lóni sem teygja sig frá Eskifelli og til sjávar, um 17 km leið. Víðast eru þær um 1,5 km breiðar en mest um 2,5 km, framan við Eskifell, vestanmegin Jökulsár. Mest eru þær í um 80-100 m hæð yfir sjó innst, þ.e. framan við Eskifell og við mynni Skyndidals. Upp með Jökulsá austanverðri, milli ár og hlíðar, er mjó og nokkuð sundurslitin undirlendisræma frá Gullaugarfjalli norður að Einstigi við Hellisskóg. Einnig er lítils háttar undirlendi í Hellisskógi og norðan í Eskifelli. Austan áreyranna er loks undirlendi sem nær frá Gildrufjalli suður til sjávar milli Jökulsár og Bæjarár, um 7 km langt, 1,5 km breitt og nánast allt neðan 40 m hæðar.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Brennhöfða fyrir innan Dalskóga, yfir Dalsheiði og Skyndidal og í Suðurfjallið fyrir ofan Skyndidal, þaðan yfir Flötutungur fyrir sunnan Hafragil, Tæpitungur og neðri hluta Kjarrdalsheiðar og í Svínadalshnútu, þaðan yfir Hellisskógsheiði og Stigafjöll, í Fláatind og þaðan í Hafradalstind. Á móti hafa eigendur Stafafellstorfu, þ.e. jarðanna Stafafells og Brekku, lýst kröfu um beinan eignarrétt yfir landi á sama svæði. Þá hafa ábúendur/umráðamenn Bjarnaness í Nesjum krafist þess að viðurkenndur verði beitarréttur í fjalllendinu innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum fari svo að land þetta verði úrskurðað þjóðlenda. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.7. og 3.10.

Kröfu ábúenda/umráðamanna Bjarnaness I og II í Nesjum hefur verið mótmælt af hálfu eigenda Stafafells og Brekku og þess krafist að henni verði hafnað af óbyggðanefnd.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms sem í megindráttum hafi einungis verið á undirlendi, staðhátta, víðáttu, öræfalands, gróðurfars, hæðar yfir sjó og afréttarnota fjalllendis. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum. Jöklar hafi flokkast með öræfum og verið einskismannsland en eftir lögtöku þjóðlendulaga verði að gera kröfu til þess að þeir teljist þjóðlenda. Með landamerkjabréfi Stafafells 1914 hafi verið innlimað í merkjalýsingu jarðarinnar gríðarlegt landflæmi gegn eldri heimildum. Samningur Náttúruverndarráðs og eigenda Stafafells hafi ekki falið í sér viðurkenningu á eignarrétti þeirra yfir öllu landi innan merkjalýsingar í landamerkjabréfi, enda komi ekkert fram um það.

Þinglýstir eigendur Stafafells og Brekku, sbr. kafla 8.1.-8.2., vísa til heimildarskjala sinna, svo sem afsala, en þau byggist á eldri heimildum, sbr. og veðbókarvottorð. Íslenska ríkið hafi selt jörðina einkaaðilum 1913. Enn fremur er vísað til atriða eins og landnáms, hefðar, umráða og nýtingar, kunnra og óumdeildra landamerkja samkvæmt landamerkjabréfi, dags. 23. apríl 1914, athugasemdalausra þinglýsinga, lýsingar landamerkja í vísitasíu Brynjólfs biskups 1641 og lögfestu Stafafells 1714, og fyrirkomulags smölunar. Í landi Stafafells hafi verið byggð nokkur býli, þ. á m. Grund í Víðidal, og leiga verið greidd fyrir. Jafnframt er byggt á friðlýsingu hluta jarðarinnar 1977 og samningum jarðeigenda við ríkið um það efni. Af heimildum megi ráða að hluti Þórisdals hafi verið lagður undir Stafafell og sé ekkert óeðlilegt við það enda hafi kirkjan átt báðar jarðirnar. Jörðin hafi frá fornu fari verið ein af stærstu jörðum landsins. Engar heimildir séu um almennings-afrétt á þessu svæði. Jökull hafi verið miklu minni við landnám. Þá er vísað til greiðslu lögboðinna

gjalda af jörðinni og réttmætra væntinga jarðeigenda. Ríkisvaldið beri sönnunarbyrði fyrir því að umrætt land sé ekki eignarland.

Ábúendur/umráðamenn Bjarnaness í Nesjum, sbr. kafla 8.4., byggja kröfugerð sína um beitarrétt í fjalllendinu innan við Skyndidalsá í Lónsöræfum á þeirri forsendu að óbyggðanefnd komist að þeirri niðurstöðu að það landsvæði teljist innan þjóðlendumarka. Ella eigi ábúendur í Bjarnanesi áfram bændur í Brekku og Stafafelli að viðsemjendum og samningsaðilum. Krafa Bjarnanesmanna styðst við samning um framsal beitarréttinda frá eigendum/umráðamönnum Stafafells og Brekku sem og við hefð, sbr. og 7.gr. laga nr. 46/1905 um hefð. Á árinu 1968 hafi jarðirnar Bjarnanes og Hagi fengið upprekstur fyrir fé hjá umráðamönnum/eigendum Stafafells og Brekku í þeirra fjalllendi innan við Skyndidalsá gegn því að sjá um smölun landsins. Ábúendur í Haga hafi nýtt upprekstrarréttinn til ársins 1982 en ábúendur Bjarnaness nýti hann enn þá. Frá árinu 1970 hafi ekki verið rekið færra en 400 fullorðnar kindur ár hvert. Ábúendur Bjarnaness hafi séð um smölun á þessu landi öll þessi ár og ábúendur Brekku sömuleiðis frá árinu 1982. Allir sem að þessu máli komu hafi verið í góðri trú um rétt sinn. Loks er vísað til 1. mgr. 72. gr. stjórnarskrárinnar, nr. 33/1944.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar að Stafafelli er rakin í kafla 6.5. Þar kemur fram að Stafafells er getið í heimildum frá um 1200 en sagnir um búsetu þar má rekja aftur til 10. aldar. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Brekka og fleiri býli á jörðinni eru upphaflega hjáleigur úr landi Stafafells og er þeirra síðar getið í heimildum.

Svo sem fram kemur í kafla 10.2. eru austur- og vesturmörk landnáms í Lóni nokkuð ljós en um mörk inn til landsins er ekki getið í Landnámu. Lýsing á landnámi fyrir landi Stafafells er þannig takmörkuð.

Að því leyti sem vafi kann að leika á um landnám á þessu svæði vísast því til fyrri niðurstöðu óbyggðanefndar um heimildargildi Landnámu þar sem segir að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar, sjá fylgiskjal II.

Þess ber þannig að geta að sé tekið mið af staðháttum og fjarlægðum við túlkun landnámslýsinga verður að telja fremur ólíklegt að land í norðanverðu Lóni hafi verið numið frá sjávarmáli og upp á fjallsbrúnir og vatnaskil við Múlasýslur. Vafi um þetta atriði hlýtur að vaxa eftir því sem innar dregur. Óvissa um aðferðir við landnám er þó of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli, sbr. umfjöllun um landnám í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar.

Til eru lýsingar frá ýmsum tímum á merkjum Stafafells í vestur og austur, sú elsta frá miðri 17. öld. Norðurmerkjum er fyrst lýst sérstaklega 1886 en suðurmörkum ekki fyrr en í landamerkjabréfi jarðarinnar 1914. Síðarnefndu merkin eru miðuð við „affallið fyrir ofan fjöruna“ og verða ekki talin þarfnast frekari athugunar.

Fyrstu lýsinguna á vesturmörkum Stafafells, þ.e. gagnvart Þórisdal og Krossalandi í Lóni og Hoffellslambatungum í Nesjum, er að finna í vísitasíu Brynjólfs Sveinssonar frá 1641. Sú lýsing verður ekki skilin öðruvísi en svo að miðað sé við Jökulsá að sunnanverðu og Skyndidalsá þegar norðar dregur, sbr. einnig lögfestu 1714 og vísitasíu frá 1727. Í yfirlýsingu séra Bjarna Sveinssonar um landamerki Stafafells frá 1886 er miðað við sömu ár. Í landamerkjabréfi Stafafells, dags. 23. maí 1914 og þingl. 10. júlí 1922, eru merki til vesturs miðuð við tiltekinn farveg Jökulsár þangað sem Skyndidalsá rennur í hana og „eftir það ræður Skyndidalsá mörkum inn í jökla“. Lýsing vesturmarka í landamerkjabréfi Stafafells er samþykkt vegna Þórisdals. Hins vegar kemur ekki fram að bréfið hafi verið samþykkt vegna Hoffellslambatungna eða Krossalands en hið síðarnefnda var í eigu Stafafellskirkju.

Verður þá litið til þess hvernig merkjum gagnvart Stafafelli er lýst í heimildum um Þórisdal og Krossaland í Lóni, og Hoffellslambatungur í Nesjum.

Ekki er til landamerkjabréf fyrir Þórisdal en framangreind lýsing fær vel samrýmst lýsingu á landamerkjum Þórisdals í gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916, sbr. einnig áritun af hálfu Þórisdals á landamerkjabréf Stafafells 1914. Kröfulýsing núverandi eigenda Þórisdals fyrir óbyggðanefnd vísar til landamerkjabréfs Stafafells. Í sáttargerð eigenda jarðanna Þórisdals annars vegar og Stafafells ásamt Brekku hins vegar um landamerki jarðanna, dags. 9. október 1970, er merkjum ofar Dímu einnig lýst þannig að Jökulsá ráði inn eftir þangað sem Skyndidalsá fellur í hana og síðan ráði sú síðarnefnda mörkum inn í jökla. Austurmörkum Þórisdals inn til landsins er þannig lýst í Skyndidalsá.

Elstu heimildir um landamerki Þórisdals, kaupbréf og vitnisburðarbréf frá 1467, greina hins vegar frá því að Þórisdalur eigi „alla jörð óslitna í millum Jökulsár og Laxár og allt inn undir jökul“. Jökulsá á meginupptök sín í Vesturdaljökli, Skyndidalsá kemur undan Lambatungnajökli þar suður af og Laxá rennur enn sunnar. Samkvæmt framangreindu voru austurmerki Þórisdals áður í Jökulsá. Landsvæðið á milli Skyndidalsár og Jökulsár var þannig innan merkja Þórisdals 1467 en Stafafells 1641. Telja verður líklegt að hluti þess lands sem áður tilheyrði Þórisdal hafi lagst undir Stafafell. Samkvæmt Gíslamáldaga 1570 á Stafafellskirkja hálfan Dal (Þórisdal) en í vísitasíu Brynjólfs biskups 1641 er ekki getið um slíka eign. Þar er því hins vegar lýst að landið milli Skyndidalsár og Jökulsár tilheyri Stafafelli. Því verður hins vegar ekki slegið föstu að með því hafi Stafafellskirkja fengið skipt út þeirri eign sinni á hálfum Þórisdal sem fram kemur í heimildum frá því fyrir 1641, sbr. t.d. Gíslamáldaga frá um 1570. Hugsast kann að Stafafellskirkja hafi eignast hálfan Þórisdal og að auki eignarhluta meðeiganda síns í þessu landsvæði sérstaklega enda er hvort tveggja nefnt í lögfestu Stafafells 1714. Hér ber þess að geta að meðeigandi Stafafellskirkju í Þórisdal var Skálholtsbiskup, a.m.k. frá 1570 og hugsanlega allt frá 1525. Þessi færsla á merkjum Stafafells og Þórisdals til austurs verður ekki talin hafa þýðingu hér enda hafa eigendur jarðanna getað samið um breytt merki sín á milli.

Í landamerkjabréfi Hoffellstorfu í Nesjum, þ.e. Hoffells, Setbergs og Svínafells, dags. 16. maí 1884 og þingl. 12. maí 1890 er mörkum torfunnar gagnvart Þórisdal í Lóni lýst í Lambatungnajökul. Síðan segir svo: „Auk þess fylgja Hoffelli Lambatungur þar inn af.“ Merkjum þeirra er þó ekki lýst og engar eldri heimildir liggja fyrir um þau. Í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes, er komist að þeirri niðurstöðu að Hoffellslambatungur séu þjóðlenda og í afréttareign eigenda jarðarinnar Hoffells. Merki þjóðlendunnar eru talin liggja í Lambatungnaá þar til hún fellur í Skyndidalsá og Skyndidalsá þangað sem hún kemur úr Lambatungnajökli.

Svo sem fyrr greinir kveða heimildir um merki Stafafells á um að Skyndidalsá ráði mörkum inn í jökla en Lambatungnaá er hvergi nefnd. Samkvæmt því falla Hoffellslambatungur innan merkja Stafafells. Við skýrslutökur í máli því sem hér er til meðferðar kom fram hjá Gunnlaugi Ólafssyni frá Stafafelli að eldri menn sem áður fyrr hafi farið í smalamennskur í Lóni hafi haldið því fram að áin sem kemur úr Lambatungnajökli hafi áður verið nefnd Lambatungnaá en áin sem kemur úr Austurtungnajökli þá verið nefnd Skyndidalsá. Síðar hafi þetta víxlast. Hoffellslambatungur séu því utan landamerkja Stafafells. Ekki hafa þó komið fram nein gögn í málinu sem staðfesta þetta.

Landamerkjabréf Stafafells er ekki áritað vegna Hoffellslambatungna en Markús Gíslason, prestur í Stafafelli, er annar tveggja „umráðamanna“ sem hvor um sig áritar landamerkjabréf Hoffellstorfu frá 1884 vegna hálfs Þórólfsdals. Fyrirsvarsmenn Stafafells hafa þannig haft fulla vitneskju um bréf Hoffellstorfu og ekki að sjá að þeir hafi gert við það athugasemd. Svo virðist því sem óþarft hafi verið talið að árita bréfið vegna Stafafells. Kann það að skýrast af glöggri landfræðilegri afmörkun þar á milli, þ.e. Lambatungnaá.

Í landamerkjabréfi Krossalands í Lóni, dags. 3. maí 1890 og þingl. 17. maí 1893, er merkjum lýst með sama hætti og í landamerkjabréfi Stafafells enda var Krossaland í eigu Stafafellskirkju. Engar eldri heimildir liggja fyrir um landamerki Krossalands að þessu leyti.

Samkvæmt framangreindu ber eldri og yngri heimildum saman um að Skyndidalsá hafi ráðið

mörkum Stafafells að vestanverðu, ofan ármóta við Jökulsá, a.m.k. frá 1641. Þá verða merki Stafafells gagnvart Hoffellslambatungum ekki talin valda vafa.

Fyrstu lýsingu fyrirsvarsmanna Stafafells á austurmerkjum jarðarinnar er að finna í vísitasíu Brynjólfs Sveinssonar frá 1641. Þar eru merki á móts við Hlíð og Bæ miðuð við stein á Steinsholti, mógil úr Hafrafellstindi hinum vestari og Hymbrynis tjörn, sbr. einnig lögfestu 1714 og vísitasíu frá 1727. Í lögfestunni 1714 er þó miðað við Stafafellstind hinn vestari en ekki Hafrafellstind. Vísitasían er ekki varðveitt í frumriti og er hér líklega um mislestur að ræða í uppskrift hennar enda er aftur miðað við Hafrafellstind í vísitasíu 1727. Þannig eru tekin tvö viðmið til vesturs, annars vegar í mógilið úr Hafrafellstindi/Stafafellstindi og hins vegar í Jökulsá. Merkjum þar á milli er hins vegar ekki lýst.

Í viðbæti séra Bjarna Sveinssonar um landamerki Stafafells frá 1886 er Jökulsá ekki nefnd en merkjum lýst í gilið í Hafrafellstindi „hinum eystra“ í stað vestari áður. Að auki er merkjum lýst áfram í norðvestur þar sem fjallseggjar ráði „alla leið inneptir og svo norður á við milli Sviftungna og innsta botns af Flugustaðadal í Álftafirði. Þaðan yfir Hofsjökul og gegnum skarðið milli hans og Þrándarjökuls þar sem vötnum hallar á báðar síður til Víðidals og Geithellnadals og loks frá Þrándarjökli innanverðum inn í aðaljökulinn fyrir botni Víðidals þar sem Sauðahnúkur heitir og vötnum hallar norður frá til Fljótsdals.“

Í landamerkjabréfi Stafafells 1914 segir um mörkin að austanverðu að þar ráði fjallseggjarnar fyrir austan Víðidal út á Sviptungnavarp og áfram eftir fjallseggjum út á Hafradalsstafninn. Eftir það ræður á sú sem fellur út Hafradal allt út í gljúfurkjaftinn austanvert við Bláberjamýri; þaðan liggi mörkin beina leið í Skernabba á ofanverðum Nýgræðum og sjónhending í vörðuna á Steinsholti (Markhraun). Úr því beint út yfir Himbrimistjörn yfir Hrútshöfða þannig að sjónhending verði úr vörðunni á Markhrauni í austustu klettasnös í Vigrinni. Um norðurmörk jarðarinnar segir í bréfinu að Stafafellsland nái þangað sem vötn skilur á milli Lóns og Fljótsdals. Landamerkjabréf Stafafells er áritað af hálfu Hlíðar og Bæjar en ekki vegna landsvæða í Múlasýslum.

Nokkur örnefni í þessum lýsingum þarfnast skýringar. Samkvæmt örnefnaskrá Stafafells og Brekku er Steinsholt á Leirum, út frá Hraunkoti, og Himbrimatjörn austur af sama bæ. Steinsholt og Himbrimatjörn liggja því mjög sunnarlega í landi Stafafellstorfu. Örnefnin Hafrafellstind, Stafafellstind og Sauðahnúk er hins vegar hvorki að finna á örnefnaskrám né kortum Landmælinga Íslands. Hafradalur þekkist og liggur á mörkum Stafafells og Hlíðar. Austan megin við dalinn, Hlíðarmegin, er Hafradalstindur, 891 m á hæð og Njörvatindar þar norðan við. Fyrir dalnum austanverðum, Stafafellsmegin, er Fláatindur, 880 m á hæð. Hafradalsstafn kemur fyrir í örnefnaskrám en óljóst er af þeim lýsingum hvort átt er við fremsta eða innsta hluta dalsins. Af hálfu eigenda jarðarinnar Stafafells er því haldið fram að Hafradalsstafn sé innst í Hafradal, á milli Fláatinds og Njörvatinda. Orðalag í landamerkjabréfi Stafafells 1914 styður þetta. Örnefnin Hafrafellstindur og Stafafellstindur verða ekki staðsett með nokkurri vissu. Í skýrslutökum vegna máls þessa kom fram hjá Gunnlaugi Ólafssyni frá Stafafelli að hann gerði ráð fyrir að Hafrafellstindur væri sá tindur sem nú er nefndur Hafradalstindur.

Verður þá næst hugað að því hvernig merkjum gagnvart Stafafellslandi er lýst í heimildum um þau landsvæði sem merki eiga á móti að austan- og norðanverðu. Þar verða fyrst fyrir Bær og Hlíð í Lóni, síðan Flugustaðir, Hof og Múli í Geithellnahreppi (nú Djúpavogshreppi), Suður-Múlasýslu, og loks Suðurafréttir í Fljótsdal, Múli og Suðurfell, Norður-Múlasýslu.

Í landamerkjabréfi Hlíðar, dags. 9. september 1886 og þingl. 17. maí 1893, er merkjum að vestanverðu, gagnvart Stafafelli, lýst í Hlíðarárgljúfri, austan við Bláberjamýri, og eftir það ráði áin landamerkjum inn á Hafradalsvarp og þar eftir eggjarnar inn á Hvannadalsvarp. Landamerkjabréf Hlíðar 1886 er áritað af hálfu Stafafells og öfugt. Þá ber þess að geta að ódagsett athugasemd um merki Hlíðar í einu handriti Jarðabókar Ísleifs gerir einnig ráð fyrir að mógil úr Hafrafellstindi hinum vestari ráði hér landamerkjum. Hvannadalsvarp er innst í Hvannagili sem liggur á milli Stiga-

fjalla (1156 m) og Fláatinds (880 m), nokkuð vestan við Hafradal, og nær að Jökulsá. Norðan Hvannagils er Þröng, þar sem skilur á milli Bæjardals og Útstúkudals. Hinn síðarnefndi gengur til norðvesturs á milli Stigafjalla (1156 m) og Meingilstinds (1130 m). Fyrir enda Útstúkudals rís Afréttartindur (1212 m) ásamt Jökulgilstindum (1313 m) og jökulleifar þar umhverfis. Hvannagil afmarkar „Heimafjall“ Stafafells sem áður var nefnt. Í kafla 10.7. er komist að þeirri niðurstöðu að vesturmerki jarðarinnar Hlíðar, sem um leið eru austurmerki Stafafells, nái í Hvannadalsvarp og þaðan yfir í Þröng. Merki jarðarinnar Bæjar eru hins vegar talin ná inn í Útstúkudal og upp á fjallseggjar fyrir enda dalsins, sbr. kafla 10.8.

Landamerkjabréf Bæjar, dags. 10. júní 1922 og þingl. 10. júlí sama ár, er áritað af hálfu Stafafells og öfugt. Af lýsingum bréfanna má ráða að merki Stafafells og Bæjar eru mjög sunnarlega, utan við kröfusvæði ríkisins, neðan við merki Stafafells og Hlíðar. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Lýsing vesturmerkja í landamerkjabréfi Hlíðar 1886 fær samrýmst landamerkjabréfi Stafafells 1914 og yfirlýsingu séra Bjarna Sveinssonar 1886 en í báðum þessu heimildum er aukið við merkjalýsinguna með því að halda áfram norður. Eldri heimildir um austurmerki Stafafells, vísitasía 1641 og lögfesta 1714, tilgreina hins vegar sérstaklega að Stafafell og Hlíð eigi merki saman í mógil úr Hafrafellstindi/Stafafellstindi hinum vestari.

Verður þá næst hugað að þeim hluta austur- og norðurmerkja Stafafellslands sem snýr að Suður-Múlasýslu, þ.e. Flugustöðum, Hofi og Múla í fyrrum Geithellnahreppi. Í landamerkjabréfi Flugustaða, dags. 30. apríl 1884 og þingl. 23. júní sama ár, er merkjum að sunnan- og vestanverðu, gagnvart fjalllendinu á mörkum Lóns og Geithellnahrepps, lýst eftir fjallseggjum á milli Starmýrardals og Flugustaðadals inn á varp fyrir innan Jökulfell. Í landamerkjabréfi Hofs, dags. 13. maí 1885 og þingl. 2. júlí sama ár, er merkjum að vestanverðu, gagnvart fjalllendinu á mörkum Lóns og Geithellnahrepps, lýst frá Jökulfelli í norðurbrún Hofsjökuls. Í landamerkjabréfi Múla, dags. 27. júní 1885 og þingl. 2. júlí sama ár, eru merki að norðanverðu dregin frá upptökum Geithellnaár og merki að sunnanverðu dregin eftir röðlum á fjallgarði þeim sem aðskilur Hofsdal og Múladal „allt af innskerjum eptir því sem vötnum hallar“.

Landamerkjabréfum annars vegar Stafafells og hins vegar jarðanna Flugustaða, Hofs og Múla í Suður-Múlasýslu ber þannig saman í megindráttum enda þótt orðalag sé mismunandi og gagnkvæmar áritanir skorti. Merki eru þannig miðuð við fjallseggjar og vatnaskil sem jafnframt eru sýslu- og hreppamörk. Ekki verður séð að til séu eldri heimildir um merki þessara jarða í jarðaskjölum á Þjóðskjalasafni.

Loks á Stafafell merki til norðvesturs gagnvart Suðurafréttum í Fljótsdal, þ.e. Múla og Suðurfelli í Norður-Múlasýslu. Ekki verður séð að þessi landsvæði séu innan lýstra landamerkja jarða eða að til séu sérstök landamerkjabréf fyrir þau í landamerkjabók hjá sýslumanni eða landamerkjaskjölum á Þjóðskjalasafni. Þá er landamerkjabréf Stafafells ekki áritað þeirra vegna. Múlinn er afréttarland þeirra sem í Múlanum búa, á milli Jökulsár og Kelduár, en lömb og geldfé frá bænum Sturluflöt munu hafa verið rekin á Suðurfellsafréttinn.

Samkvæmt framangreindu miða heimildir frá árunum 1886 og 1914 austurmerki Stafafells við fjallseggjar og vatnaskil, norðar og austar. Heimildir frá tímabilinu 1641-1714 miða austurmerki Stafafells hins vegar við Jökulsá að norðanverðu og mógil úr Hafrafellstindi/Stafafellstindi þegar sunnar dregur. Hér ber þess að gæta að vísitasía Brynjólfs Sveinssonar biskups frá 1641 er rituð í þeim tilgangi að halda til haga eignum Stafafellskirkju, sbr. umfjöllun um máldaga og vísitasíur í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Landamerki eru ekki beinlínis til umfjöllunar og því hugsanlegt að látið hafi verið duga að nefna helstu viðmið. Lögfesta sr. Guðmundar Magnússonar í Stafafelli frá 1714 tekur af þessi tvímæli með því að lýsa merkjum í meginatriðum eins, auk þess að tíunda allar eignir Stafafells. Lögfestan var lesin upp við Stafafellskirkju 3. júní 1714 og fyrir fimmtarstefnuréttinum við Papaós 20. júní 1736.

Samhengið á milli Jökulsár, sem á upptök sín ofan við Vesturdal, og Hafrafellstinds/Stafafellstinds í bæði vísitasíu og lögfestu er hins vegar ekki skýrt og örnefnin Hafrafellstindur/Stafafellstindur verða ekki staðsett með vissu. Ljóst er þó að umræddur tindur skilur á milli Hlíðar og Stafafells enda bera aðrar merkjalýsingar með sér að Bær og Stafafell eiga merki saman út við sjó. Í landamerkjabréfi Hlíðar frá 1886, sem áritað er af hálfu Stafafells, er merkjum lýst inn á Hvannadalsvarp og tekið fram að það sé á móts við Stafafell. Eðlilegt er að draga þá ályktun af samhengi örnefna í heimildum um merki Stafafells að efsti punktur gagnvart Hlíð, Hafrafellstindur eða Stafafellstindur, geti ekki hafa verið norðar en Hvannadalsvarp.

Það landsvæði, sem þannig er utan eldri landamerkjalýsinga Stafafells en innan þeirra yngri, tekur til Innfjalla og Framfjalla ofan við Hvannadalsvarp, sbr. framangreinda lýsingu á staðháttum. Þarna eru m.a. Geldingafell, Markalda, Háás, Hofsjökull, Flugustaðatindar, Sviptungnavarp, Hnappadalstindur, Hnappadalur, Jökulgilstindar, Stigafjöll og innan þess eru m.a. Kollumúlaheiði, Kollumúli og Víðidalur.

Hér hafa að framan m.a. verið raktar heimildir um merki Stafafells til til vesturs, þangað sem Lambatungnaá kemur undan Austurtungnajökli, og norðvesturs, gagnvart Fljótsdal. Merkjum Stafafells á svæðinu þar á milli, þ.e. gagnvart Vatnajökli er hins vegar hvergi lýst sérstaklega.

Af hálfu eigenda Stafafells er gerð krafa um að allt það svæði á Vatnajökli sem til meðferðar er í máli þessu, sbr. kafla 2.3., sé hluti af landi Stafafells, nánar tiltekið frá sporði Austurtungnajökuls og eftir honum norðvestur í nafnlausan hnjúk í 1500 m hæð sunnan Grendils og áfram í sveig á vatnaskilum í Grendil (1570 m). Þaðan ráði sýslumörk Austur-Skaftafellssýslu og Múlasýslna á vatnaskilum. Kröfugerð íslenska ríkisins felur hins vegar í sér að umræddur hluti Vatnajökuls sé þjóðlenda.

Kröfu þessari til stuðnings vísa eigendur Stafafells til landamerkjabréfs jarðarinnar þar sem segir svo: Að norðan „nær Stafafellsland þangað, sem vötn skilur milli Lóns og Fljótsdals“. Þarna séu vatnaskil og falli saman lýsing landamerkjabréfs Stafafells og sýslumörk. Um þessa línu hafi ekki verið ágreiningur enda þótt hún hafi ekki verið endanlega hnitasett eða vatnaskilin nákvæmlega fundin. Jafnframt er vísað til þeirrar afmörkunar sem fram kemur í auglýsingu um friðlýsingu á Lónsöræfum (Stafafellsfjöllum), nr. 31/1977.

Óbyggðanefnd telur að heimildir um merki Stafafells bendi til þess að eigendur jarðarinnar hafi litið svo á að merki hennar, milli Skyndidalsár og Jökulsár, næðu allt að Vatnajökli enda náði hann um aldir nokkru sunnar en nú, væntanlega lengst um 1890. Þannig miða vísitasíur 1641 og 1727 og lögfesta 1714 við Skyndidalsá og Jökulsá sem báðar koma undan jökli, auk þess sem tekið er sérstaklega fram að staðurinn eigi allt land og skóga á milli ánna og á fjöll upp. Þessu til stuðnings eru heimildir um merki Þórisdals frá 1467 þar sem segir að Dalur eigi „alla jörð óslitna í millum Jökulsár og Laxár og allt inn undir jökul“. Þá er í landamerkjabréfi Stafafells 1914 kveðið á um að Skyndidalsá ráði „mörkum inn í jökla“ en að norðan er miðað við vatnaskil milli Lóns og Fljótsdals, sbr. einnig lýsingu séra Bjarna Sveinssonar frá 1886. Jafnframt má vísa til þess að mörkum gagnvart jökli er ekki lýst að öðru leyti í þessum heimildum. Jökullinn hefur afmarkað það land sem máli skipti með svo augljósum hætti til vesturs að ekki var talið þurfa umfjöllunar við.

Mörk sýslna- eða sveitarfélaga hafa ekki verið dregin á jöklinum fyrr en á síðustu árum og þá einungis óformlega. Ákvæði landamerkjabréfsins um að Stafafellsland nái að norðan „þangað, sem vötn skilur milli Lóns og Fljótsdals“ verður ekki talið eiga við jökulsvæðið, sbr. einnig eldri heimildir um merki Stafafells. Þá telur óbyggðanefnd að ákvæði auglýsingar nr. 31/1977 sé ekki bindandi um túlkun á landamerkjalýsingum Stafafells enda er þar lýst mörkum friðlýsts lands á Lónsöræfum (Stafafellsfjöllum) en ekki Stafafellsjarðar. Krafa eigenda Stafafells og Brekku um að merki Stafafellsjarða og beinn eignarréttur nái til hluta Vatnajökuls verður því ekki talin geta stuðst við heimildir um merki Stafafells eða auglýsingu nr. 31/1977 en um önnur þau atriði sem kröfu þessa varða er fjallað síðar.

Staðháttum á því svæði sem hér er til meðferðar er lýst hér að framan. Ástæða er til að gera einnig grein fyrir gróðurfari á síðustu áratugum. Almennt má segja að í fjalllendinu séu víðáttumikil ógróin eða lítt gróin svæði, bæði vegna hæðar fjallanna, brattlendis og lausaskriðna, en víðáttan er mikil, og samanlagt er mikill gróður í fjalllendinu. Sérstök gróðurfarsleg skilyrði sem fjölbreytilegt landslagið skapar, s.s. skjól, hæfileg snjóþyngsli og raki í dölum, valda þar mestu um. Í dalbotnum og neðst í hlíðum þeirra er því helst gróður. Þegar hærra dregur í fjalllendið tekur við mosagróður sem verður æ gisnari, tegundasnauðari og rýrari sem beitargróður með vaxandi hæð. Brattar, lausar skriður og fjöllin ofanverð eru gróðurlaus að mestu. Gróður Víðidals hefur sérstöðu þegar tekið er tillit til þess hve hátt dalurinn stendur. Óvíða nær gróður, annar en mosagróður, hærra en í 200-300 m hæð. Þá ber þess að geta að talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er og jöklar minni, sbr. kafla 5.2. og 5.4.

Í Eskifellsfjöllum er vel gróið land framan í Suðurfjalli (Ketilhlíð, Hrossabeinamýrar) og gróður er í neðanverðum norðurhlíðum Skyndidals. Gróður er í Eskifelli og í umhverfi þess og skógartorfur í vesturhlíðum þess. Frá fellinu er allmikill gróður í norðanverðri Kjarrdalsheiði og í Kömbum allt inn undir Illakamb. Að öðru leyti eru Eskifellsfjöllin lítt gróin vegna hæðar og brattlendis nema helst mosagróðri í daldrögum.

Í Framfjöllum er mestur gróður í Heimafjallinu. Þar er skóg- og kjarrlendi í neðanverðum hlíðum Hvannagilshnútu og teygir það sig suður um Brekkubrúnir ofan Stafafells. Í Austurskógum er mikið skóglendi milli Grenigils og Hnappadalsár og er það vöxtulegast í Koltungu. Skógurinn er á áreyrunum og við brekkurætur en hann nær aðeins skammt upp í sundurgrafnar hlíðarnar. Stigafjöllin eru gróðurlítil. Allvænt skóglendi ásamt öðrum gróðri er í Hellisskógi og í austurhlíðum Hellisskógsheiðar og í Hvannagilsdal neðanverðum er gróið land. Að öðru leyti er fjalllendi Austurskóga lítt gróið vegna hæðar og brattlendis.

Mikill hluti af áreyrum Jökulsár í landi Stafafells er ógróinn eða lítt gróinn en þar sem rennsli árinnar hefur verið heft af náttúrunnar eða manna völdum hafa eyrarnar gróið tiltölulega hratt upp. Þannig má nefna eyrarnar fyrir neðan fyrirhleðslu frá Dímu í brekkurætur Dalsfjalls og neðan fyrirhleðslu í sambandi við vega- og brúargerð yfir eyrarnar frá 1952. Undirlendi austan árinnar frá Gildrufjalli til sjávar er mjög vel gróið.

Innfjöllin vestan Jökulsár eru lítt gróin vegna hæðar og brattlendis. Gróður er þar norðan í Kömbum og skógartorfur eru við Norðlingavað sunnan Jökulsár í 150-200 m hæð. Þá er gróður í suðurhlíðum Norður-Lambatungnafells, upp með Lambatungnaá og í undirhlíðum Öxarfells og Suðurfjalls. Í Víðidal er stærsta samfellda gróðurlendi fjalllendisins og norður af dalnum teygir gróður sig upp í 500-600 m hæð upp eftir Víðidals- og Víðidalsþverárdrögum. Kollumúlinn er að framan vaxinn kjarri langt upp í hlíðar og neðanvert í múlanum eru vöxtuleg tré. Kjarrlendi nær upp með ánni norðanverðri inn í Leiðartungur.

Eru þá einkanlega ótalin rýr, mosagróin svæði víðs vegar þar sem skilyrði eru óhagstæð en sem þó geta framfleytt slíkum gróðri.

Hér hafa að framan verið raktar þær lýsingar á merkjum Stafafells sem fram koma í heimildum frá 1641 og síðar. Í beinu framhaldi af umfjöllun um merki í vísitasíu Brynjólfs frá 1641 segir að staðurinn eigi „allt land, og skóga ad frateknum Þoru skoge Einholltz kyrkiu, millum hen‹n›ar [þ.e. Jökulsár] og skindildalz ár og á fioll vpp f[yrer] Jnnan Keteldalz heidi, og Vydedal allann ...“, sbr. einnig lögfestuna 1714 og vísitasíuna 1717. Loks eru taldir upp skógarteigar Stafafells, í Skálahvammi, Stífingahlíð og Hlíðardal, auk selfarar og hrossabeitar í Barma. Óbyggðanefnd telur þetta orðalag fremur bera með sér að rétti Stafafellskirkju til Ketildalsheiðar og Víðidals sé skipað með óbeinum eignarréttindum kirkjunnar en að í því felist einhvers konar viðauki við lýsingu landamerkja jarðarinnar. Ketildalsheiði sú, sem nefnd er í sömu andrá og Víðidalur bæði 1641 og 1714, þó nefnd Ketilstaðaheiði í seinna skiptið, þekkist ekki lengur. Þóruskógur var á Skyndidal, eftir því

sem greinir í yfirlýsingu séra Bjarna Sveinssonar 1886, en um hann er einnig fjallað í heimildum frá 1714 og 1887.

Ýmsar fleiri heimildir greina frá eignarréttindum eða nytjum Stafafells á tilteknum svæðum. Í Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1709 segir að staðnum sé „eignaður Víðidalur“. Þar segir jafnframt fyrst að staðurinn eigi „afrétt í Kollumúla“. Hið sama kemur fram í bréfi prófastsins í Stafafelli frá 1794 þar sem segir jafnframt að hann liggi afskekkt, þangað sé illært og lífsháski að gefa sig þangað í leitir. Bæði Víðidalur og Kollumúli liggja austan Jökulsár, upp undir sýslumörkum Austur-Skaftafellssýslu og Múlasýslna. Ekkert liggur nánar fyrir um hvenær eða hvernig stofnað hafi verið til eignarréttinda Stafafellskirkju yfir þessum landsvæðum.

Víðidalur er ekki kallaður afréttur eins og Kollumúli en þegar fjallað er um Víðidal og Kollumúla í heimildum, að undanskildum búskap á Grund með hléum frá 1835-1897 hvað þann fyrrnefnda varðar, er það í tengslum við upprekstur og afréttarnot, auk skógarhöggs 1854, sbr. bréfaskriftir staðarhaldara og biskups 1794-1795, úttektir prófasta á tímabilinu 1824-1881, brauðamat 1854 og gerðabók yfirjarðamatsnefndar 1849.

Um „afréttarland“ Stafafells er fjallað almennt í ýmsum heimildum og það sagt víðlent en fjarlægt og allt sundurskorið af vatnsföllum, klettabeltum, giljum og gljúfrum, sbr. brauðamat og lýsingu prófasts frá 1898 og úttekt frá 1912. Fjallgöngur eru sagðar kosta „ótrúlega mikinn tíma og fyrirhöfn“, sbr. m.a. brauðamat 1898. Heimildir um smalamennsku á 20. öld greina frá því að vestan Jökulsár hafi Eskifellsfjöll verið smöluð allt inn í Tröllakróka og Vesturdal. Austan Jökulsár voru Kollumúli og Víðidalur smalaðir og einnig var farið yfir Víðidalsá í Sviptungur og Grísatungnagil.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Stafafell með hjáleigum. Þar er merkjum lýst mun norðar en í vísitasíum tveggja biskupa frá 17. öld og lögfestu Stafafellsprests frá 18. öld. Af þeim greinarmun sem gerður er á Víðidal og Kollumúla annars vegar og öðru landi Stafafells hins vegar í heimildum frá því þeirra er fyrst getið, Víðidals 1641 en Kollumúla 1709, og fram til 1886 þegar merkjum er fyrst lýst svo langt norður, má jafnframt ráða að þessi landsvæði hafa ekki verið órofa hluti Stafafellsjarðar. Svo mikið ber þannig á milli að lýsingar hinna eldri heimilda mæla í mót landamerkjabréfinu að þessu leyti. Ætla má að skýrar hefði verið um þetta stóra landsvæði fjallað í hinum eldri heimildum hefði það þá verið talið innan merkja Stafafells. Landamerkjabréf Stafafells styðst við yfirlýsingu sr. Bjarna Sveinssonar frá 1886 sem þó er mun ítarlegri um merkin hið efra. Á umfjöllun Bjarna um þau merki verður að líta sem hugmyndir hans eða tillögur, jafnvel viðbætur, enda verður ekki séð að þar hafi verið byggt á eldri merkjalýsingum.

Ekki er því í ljós leitt að land austan Jökulsár og ofan Hvannadalsvarps hafi verið innan landamerkja Stafafells fyrir gerð landamerkjabréfsins 1914. Fyrirliggjandi gögn benda hins vegar ekki til annars en að landamerkjum Stafafells til annarra átta sé þar rétt lýst, svo langt sem sú lýsing nær.

Landamerkjabréf Stafafells er áritað vegna Hlíðar, Bæjar og Þórisdals, og landamerkjabréf Hlíðar og Bæjar eru einnig árituð og þinglesin. Þá er ljóst að fyrirsvarsmaður Stafafells áritar landamerkjabréf Hoffellstorfu athugasemdalaust, í nafni eignarhluta kirkjunnar í jörðinni Þórisdal. Stafafellsbréfið er hins vegar ekki áritað vegna Hoffellslambatungna í Nesjum, Flugustaða, Hofs og Múla í Suður-Múlasýslu eða Suðurafrétta, þ.e. Múla og Suðurfells, í Norður-Múlasýslu. Engu að síður er það þinglesið og fært í landamerkjabók án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem máli skipti. Hér ber þess að gæta að ekki verður séð að nokkrir hafi kallað til réttinda yfir landinu næst Múlasýslum aðrir en Stafafellsmenn í Víðidal og Kollumúla og fyrirstöðu því ekki að vænta. Við gerð landamerkjabréfsins 1914, sbr. einnig lýsingu séra Bjarna Sveinssonar 1886, er landamerkjum jarðarinnar hins vegar lýst að þessum landsvæðum meðtöldum. Hreppa- og sýslumörk gagnvart Múlasýslum, með fjallsbrúnum og á vatnaskilum, hafa blasað við sem skýr og hentug viðmiðun. Við þau var hins vegar ekki miðað fyrir þennan tíma.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Stafafell, eins og hún var afmörkuð fyrir gerð landamerkjabréfsins 1914 og yfirlýsingu sr. Bjarna Sveinssonar 1886, og að því marki sem land hefur komið undan Vatnajökli síðan, hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma fram til friðunar hluta landsins 1977. Innan þeirra marka sem fyrst eru tilgreind um miðja sautjándu öld hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Framfjallasvæðið, inn að Hvannadalsvarpi, hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af áreyrum Jökulsár og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Óbyggðanefnd telur að ítak á Skyndidal styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Hjáleigur Stafafells, að undanskilinni Grund í Víðidal, voru á undirlendinu upp með Jökulsá, á Eskifells- og Framfjallasvæðinu. Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan þessara merkja hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Óbyggðanefnd telur hins vegar ekki verða ráðið af heimildum að réttur Stafafells til Víðidals og Kollumúla hafi verið meiri en fylgja afréttareign. Heimildir um búsetu í Grund í Víðidal með hléum á tímabilinu 1835-1897, þar sem fram kemur að sótt hafi verið leyfi til Stafafellsmanna og leiga greidd þangað, ber að skoða í þessu ljósi. Augljóst er að þessi búseta hefur haft áhrif á afréttarnot Stafafells af svæðinu.

Þá er ekki í ljós leitt að annað fjalllendi austan Jökulsár og ofan við Hvannadalsvarp og svæðið innan jaðars Vatnajökuls, á milli upptaka Skyndidalsár og Geldingafells, hafi verið nýtt frá Stafafelli og engar heimildir eru um tiltekin réttindi staðarins á því svæði. Ráðstafanir og nýting eigenda Stafafells á þessu landsvæði eftir gerð landamerkjabréfsins 1914, þ.e. óformlegt samþykki við skálagerð, aðild að friðlýsingu, forganga um gerð deiliskipulags og flutningur ferðamanna inn á Lónsöræfi, getur ekki grundvallað eignarrétt byggðan á hefð eða öðrum þeim stofnunarháttum eignarréttinda sem grein hefur verið gerð fyrir í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt telur óbyggðanefnd að svo óljós yfirlýsing einstaks handhafa framkvæmdavalds sem aðild Náttúruverndar ríkisins að friðlýsingu Lónsöræfa, sbr. auglýsingu nr. 31/1977, hafi ekki stofnað til réttinda Stafafellsbænda yfir annars vegar landinu austan Jökulsár og ofan við Hvannadalsvarp og hins vegar innan Vatnajökuls, á milli upptaka Skyndidalsár og Geldingafells. Krafa eigenda Stafafells um beinan eignarrétt á þessum svæðum verður því ekki talin eiga við rök að styðjast.

Þegar litið er til alls þess sem að framan er rakið um afmörkun Stafafells, eins og því er lýst í landamerkjabréfi 1914, og nýtingu þess, verður ekki talið að það hafi nokkurn tímann í heild sinni verið undirorpið fullkomnum eignarrétti einstaklinga, kirkjunnar eða ríkisins, hvorki fyrir nám, hefð, löggerninga né með öðrum hætti. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir þannig til þeirrar niðurstöðu að land innan landamerkja Stafafells, eins og þeim er lýst í landamerkjabréfi 1914, hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu; eignarland á Eskifellssvæðinu milli Skyndidalsár og Jökuldalsár, eignarland í Framfjöllum, upp að Hvannadalsvarpi, þjóðlenda í Framfjöllum ofan Hvannadalsvarps og þjóðlenda í Innfjöllum austan Jökulsár, þ.m.t. í Víðidal og Kollumúla, þó þannig að síðastnefndu tvö svæðin eru í afréttareign Stafafells. Þá er það og niðurstaða óbyggðanefndar, sbr. framangreint, að land innan jökuljaðars Vatnajökuls, á milli upptaka Skyndidalsár og Geldingafells, sé þjóðlenda.

Eftir er þá að leysa úr því hver séu mörk eignarlands og þjóðlendu milli Hvannadalsvarps og Jökulsár og afmarka afréttareign Stafafells í Víðidal og Kollumúla.

Samkvæmt því er ráða má af hinum eldri heimildum um landamerki Stafafells liggja vesturmerki í Skyndidalsá en austurmerki að norðanverðu í Jökulsá. Skyndidalsá rennur í Jökulsá suðaustur af Eskifelli. Þar skiptir um þannig að Jökulsá ræður vesturmerkjum en austurmerki liggja á móti jörðinni Hlíð upp í Hvannadalsvarp. Ekki verður af þessum heimildum ráðið hvernig merki

skuli dregin á milli Hvannadalsvarps og Jökulsár. Með hliðsjón af notum eigenda Stafafells af undirlendinu upp með Jökulsá telur óbyggðanefnd rétt að skýra þennan vafa þeim í hag þannig frá Hvannadalsvarpi verði dregin lína í hæsta tind Stigafjalla og þaðan í hæsta punkt á Hellisskógsheiði og loks í þann stað þar sem Jökulsá kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar.

Sá jökuljaðar, sem eigendur jarðarinnar Stafafells gætu hafa horft til þegar þeir lýstu merkjum í jökul, síðast 1914, hefur að öllum líkindum gengið til baka. Land, sem þá var hulið jökli, er því jökullaust nú. Sá jökuljaðar, sem landnám kann að hafa miðast við, hefur hins vegar síðar gengið fram. Land, sem nú er hulið jökli, hefur því verið jökullaust á þeim tíma. Engin leið er að ákvarða með nokkurri vissu hvaða landsvæði hafa horfið undir jökul frá landnámi eða hversu langt landnámið náði. Þá hefur óbyggðanefnd komist að þeirri niðurstöðu, sbr. kafla 9.3., að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll. Ekki eru hins vegar efni til að land undir smájöklum og heilsársfönnum sem skilist hafa frá jökulbreiðunni hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað það land sem utan jökulrandar er.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan landamerkja jarðarinnar Stafafells, eins og þeim er lýst í heimildum frá því fyrir 1886, sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.4., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Af hálfu eigenda Stafafells og Brekku hefur ekki verið sýnt fram á að land utan landamerkja Stafafells samkvæmt heimildum frá því fyrir 1886, þ.e. Framfjöll ofan línu sem dregin er á milli Hvannadalsvarps, hæsta tinds Stigafjalla, hæsta punkts á Hellisskógsheiði og þess staðar þar sem Jökulsá kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar og í Innfjöllum austan Jökulsár, þ.m.t. Víðidal og Kollumúla, sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Sama máli gegnir um landsvæðið innan jökuljaðars Vatnajökuls, á milli upptaka Skyndidalsár og Geldingafells. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að framangreint svæði, innan og utan jökuljaðars, sé þjóðlenda.

Fyrirliggjandi gögn um Víðidal og Kollumúla og frásagnir um smölun benda til þess að Framfjöll ofan Hvannadalsvarps og Innfjöll austan Jökulsár hafi verið nýtt sem afréttur. Ljóst er að einstakir hlutar þessa landsvæðis eru misjafnlega fallnir til beitar. Beitarsvæði taka þó breytingum, auk þess sem þau eru ekki endilega samfelld. Af fyrirliggjandi gögnum verður ekki ráðið að allt framangreint landsvæði hafi að staðaldri verið notað til sumarbeitar fyrir búfé. Það er á hinn bóginn ekki mögulegt að greina eða flokka viðkomandi land nánar í „hreina þjóðlendu“ annars vegar og þjóðlendu sem undirorpin er afréttareign eigenda jarðanna Stafafells og Brekku hins vegar. Telur óbyggðanefnd, eins og hér háttar til, rétt að jarðeigendur njóti fyrirliggjandi vafa þannig að allt framangreint land teljist í afréttareign þeirra.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að umrætt landsvæði, þ.e. Framfjöll ofan Hvannadalsvarps og Innfjöll austan Jökulsár, þ.m.t. Víðidalur og Kollumúli, og landsvæði það á Vatnajökli, sem til meðferðar er í máli þessu, svo sem það er afmarkað hér á eftir, teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> Frá hreppamörkum Nesja og Lóns við jaðar Austurtungnajökuls (punktur 44, sbr. einnig punkt 17 í kröfugerð vegna Hoffellslambatungna í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes) er dregin lína í hnjúk (1526 m háan) og áfram í annan hnjúk (1505 m háan) og loks í þann þriðja, nafnlausan hnjúk sunnan Grendils (punktur 45) og áfram í Grendil, þaðan yfir hnjúk (1438 m háan) og í Geldingafell (punktur 46), þar sem eru mörk sveitarfélagsins Hornafjarðar við Fljótsdalshrepp. Þeim mörkum er fylgt og einnig mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Djúpvavogshrepp, allt að hæsta hnjúk Jökulgilstinda

(punktur 51). Þaðan er haldið áfram eftir fjallseggjum Stigafjalla og í hæsta tind þeirra, yfir í hæsta punkt á Hellisskógsheiði og í Jökulsá, þar sem hún kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar, sunnan Svínadalshnútu. Loks er Jökulsá fylgt allt til upptaka sinna í Vesturdal. Frá þeim stað þar sem Jökulsá kemur undan jökli í Vesturdal og til suðuráttar, meðfram jaðri Vatnajökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, þar til kemur að hreppamörkum Nesja og Lóns við jaðar Austurtungnajökuls.

Eftirfarandi hluti þessa landsvæðis, þ.e. Framfjöll ofan Hvannadalsvarps og Innfjöll austan Jökulsár, allt að jaðri Vatnajökuls, er í afréttareign eigenda jarðarinnar Stafafells, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga:

Frá þeim stað þar sem Jökulsá kemur undan jökli í Vesturdal og meðfram jaðri Vatnajökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, þar til kemur að mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Fljótsdalshrepp. Þeim mörkum er fylgt og einnig mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Djúpvavogshrepp, allt að hæsta hnjúk Jökulgilstinda (punktur 51). Þaðan er haldið áfram eftir fjallseggjum Stigafjalla og í hæsta tind þeirra, yfir í hæsta punkt á Hellisskógsheiði og í Jökulsá, þar sem hún kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar, sunnan Svínadalshnútu. Loks er Jökulsá fylgt allt til upptaka sinna í Vesturdal.

Óbyggðanefnd telur ljóst að ákvarða þurfi mörk þess svæðis, sem samkvæmt framangreindu er í afréttareign eigenda Stafafells, að því leyti sem það liggur að jökli, til frambúðar, sbr. b-lið 7. gr. l. nr. 58/1998. Með hliðsjón af því að hér er um einhliða ákvörðun afréttarmarka að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands telur óbyggðanefnd þó fullnægjandi að miða einfaldlega og án nánari afmörkunar við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna. Ekki verður séð að frekari rannsókn á þessu atriði hafi hagnýta þýðingu í þessu sambandi enda er eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðast af gróðurfari og hefur ekki þýðingu í öðru sambandi.

Það er jafnframt niðurstaða óbyggðanefndar að Stafafellsland, eins og það er afmarkað í landamerkjabréfi frá 1914, að öðru leyti teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998, án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver sé efnislega réttur handhafi þeirra eignarréttinda eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfugerð ábúenda Bjarnaness I og II um beitarréttindi innan Skyndidalsár byggist á og vísar til meintra réttinda eigenda Stafafells og Brekku á því svæði. Með hliðsjón af framangreindri niðurstöðu óbyggðanefndar um eignarland vestan Jökulsár og afréttareign austan Jökulsár, ofan línu sem dregin er á milli Hvannadalsvarps, hæsta tinds Stigafjalla, hæsta punkts á Hellisskógsheiði og þess staðar þar sem Jökulsá kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar, og eignarlands þar fyrir sunnan, verður ekki talið að krafa ábúenda Bjarnaness um beitarréttindi þarfnist sjálfstæðrar skoðunar í máli þessu, sbr. 7. gr. og 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Friðlýst svæði á Lónsöræfum, sbr. auglýsingu nr. 31/1977, nær til stærsta hluta þess landsvæðis sem hér hefur verið lýst þjóðlenda og að hluta afréttareign jarðarinnar Stafafells. Það er háð sérstökum eignarréttarlegum takmörkunum samkvæmt lögum um náttúruvernd, nr. 44/1999.

10.7. Hlíð

Hér verður fjallað um landsvæði það sem afmarkað er í landamerkjabréfi Hlíðar, dags. 9. september 1886 og þingl. 17. maí 1893, ásamt landsvæði því í norðanverðum hlíðum Stigafjalla sem kröfugerð eigenda Hlíðar tekur einnig til.

Að Hlíð liggur jörðin Stafafell að vestan, Bær að norðan og austan, og til suðausturs er hafið. Syðsti hluti þess landsvæðis, sem hér um ræðir, er undirlendi en fjalllendi og heiðarlönd að norðan-

verðu. Fjalllendið liggur á milli Hafradals og Bæjardals sem báðir teygja sig upp af láglendinu. Að austanverðu teygir Bæjardalur sig upp af láglendinu 8-9 km til norðurs en sveigir síðan til vesturs við Stóru-Koltungu og er aðrir 4-5 km að lengd uns hann endar við Þröng. Bæjardalur er í um 40 m hæð neðst en þar sem hann endar við Stóru-Koltungu er dalbotninn í um 80-100 m hæð. Innan við Bæjardalinn tekur Útstúkudalur við og nær inn undir Jökulgilstinda (1313 m), umkringda jökulskellum. Fremst í fjalllendinu á milli Bæjardals og Hafradals er Hlíðarfjall, 494 m að hæð, en er norðar dregur hækkar fjalllendið að jafnaði upp í 800-900 m. Á þessari leið, upp að Jökulgilstindum, eru m.a. Hafradalstindur (891 m), Njörfatindar (776 m), Lambafell (481 m) og Koltungutindur (1156 m).

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Fláatindi í Hafradalstind og beina sjónhendingu í punkt mitt á milli Hvítamelsbotna og Svartagilsheiðar. Samkvæmt þessari kröfugerð er þjóðlenda ofan Hafradalstinds, þ. á m. á innanverðum Bæjardal og Hafradal. Á móti hafa eigendur jarðarinnar Hlíðar lýst kröfum um beinan eignarrétt yfir landi á sama svæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.10.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms, sem í megindráttum hafi einungis verið á undirlendi, heimilda um afréttarnot, staðhátta, víðáttu, gróðurfars og hæðar yfir sjó. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum. Kröfulínan þarna taki að meginþunga til mið af landnámsheimildum og heimildum um afréttarnot. Aldrei hafi reynt á eignarrétt yfir landi innan umræddra merkja og eldri merkjalýsing en landamerkjabréfið ekki fyrir hendi.

Þinglýstir eigendur Hlíðar, sbr. kafla 8.3., vísa m.a. til landnáms, nýtingar, kunnra og óumdeildra landamerkja samkvæmt landamerkjabréfi, dags. 6. september 1886, athugasemdalausra þinglýsinga, lýsingar landamerkja í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709, fyrirkomulags smölunar, heimildarskjala, svo sem afsala og kaupsamninga, skattgreiðslna og hefðar. Þegar landamerkjabréf jarðarinnar hafi verið ritað hafi lýsing þess endað í jökli en hann hafi síðar hopað. Þá leiði landfræðilegar aðstæður einnig til þeirrar niðurstöðu að merki liggi þar áfram með fjallseggjum. Enginn munur sé á eignarréttarlegri stöðu lands innan jarðarinnar og íslenska ríkið beri sönnunarbyrðina fyrir því að það sé ekki eignarland.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar að Hlíð er rakin í kafla 6.6. Þar kemur fram að Hlíðar er getið í heimildum allt frá 13. öld en sagnir um búsetu þar má rekja aftur til fyrri hluta 11. aldar. Af heimildum verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Í einu handriti jarðabókar Ísleifs Einarssonar frá 1709, sennilega skrifað nálægt aldamótunum 1800, er að finna athugasemd um landamerki jarðarinnar Hlíðar. Þar er landamerkjum lýst og vísað í tvær tilgreindar lögfestur, frá 1717 og 1748, sem þó hafa ekki fundist á Þjóðskjalasafni Íslands. Hins vegar hafa hvorki höfundur þessarar athugasemdar né aðrir hlutaðeigandi staðfest hana með undirritun sinni. Hún verður því ekki talin hafa þýðingu um þau atriði sem réttir aðilar kveða á um með formlegum hætti í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 1886.

Fyrstu formlegu lýsinguna á landamerkjum jarðarinnar Hlíðar er að finna í landamerkjabréfi hennar, dags. 9. september 1886 og þingl. 17. maí 1893. Merki Hlíðar í austur og norður, gagnvart Bæ, eru sögð liggja úr Steinsholti eftir tilteknum sjónhendingum í Karlsá „inn í Útstúkudal“. Karlsáin rennur frá jökulskellum við Jökulgilstinda og Afréttartinda, niður Útstúkudal og áfram suður eftir Bæjardalnum. Skil Útstúkudals og Bæjardals eru við Þröng þar sem Karlsá rennur mjög þröngt. Bréf Hlíðar er áritað af hálfu Bæjar. Landamerkjabréf Bæjar, dags. 10. júní 1922, þingl. 10. júlí sama ár, er einnig áritað af hálfu Hlíðar og merkjum lýst því sem næst eins. Engar eldri heimildir eru um landamerki Bæjar að þessu leyti, sbr. kafla 10.8.

Landamerki Hlíðar að vestanverðu, gagnvart Stafafelli, eru samkvæmt landamerkjabréfi Hlíðar í Hlíðarárgljúfri, austan við Bláberjamýri, og eftir það ræður áin landamerkjum inn á Hafradalsvarp og þar eftir eggjarnar inn á Hvannadalsvarp. Bréfið er áritað af hálfu Stafafells. Landamerkjabréf Stafafells, dags. 23. apríl 1914 og þingl. 10. júlí 1922, er einnig áritað af hálfu Hlíðar. Sú landamerkjalína, sem dregin er í bréfi Hlíðar, fær samrýmst lýsingum austurmerkja í landamerkjabréfi Stafafells 1914 og yfirlýsingu séra Bjarna Sveinssonar 1886 enda þótt merkjum Stafafells sé þar lýst lengra. Þannig er miðað við ána sem fellur út Hafradal, „þaðan í Hafradalsstafninn, eftir fjallseggjum á Sviptungnavarp og fjallseggjarnar fyrir austan Víðidal“. Eldri heimildir um austurmerki Stafafells, vísitasía 1641 og lögfesta 1714, tilgreina hins vegar sérstaklega að Stafafell og Hlíð eigi merki saman í mógil úr Hafrafellstindi/Stafafellstindi hinum vestari. Örnefnin Hafrafellstindur og Stafafellstindur verða ekki staðsett með vissu. Í kafla 10.6. er dregin sú ályktun af samhengi örnefna í heimildum um Stafafell að efsti punktur gagnvart Hlíð, Hafrafellstindur eða Stafafellstindur, geti ekki hafa verið norðar en Hvannadalsvarp.

Þess ber að geta að í athugasemdum í framangreindu handriti Jarðabókar Ísleifs Einarssonar er merkjum Hlíðar gagnvart Bæ lýst á sama hátt og í landamerkjabréfi Hlíðar og merkjum gagnvart Stafafelli er lýst með svipuðum hætti og í landamerkjabréfinu, sbr. vísitasíu 1641 og lögfestu 1714.

Samkvæmt framangreindu á Hlíð merki norður í Hvannadalsvarp gagnvart Stafafelli en í Karlsá „inn í Útstúkudal“ gagnvart Bæ. Merkjum þar á milli er ekki lýst. Hvannadalsvarp er innst í Hvannagili sem liggur á milli Stigafjalla (1156 m) og Fláatinds (880 m), nokkuð vestan við Hafradal og nær að Jökulsá. Norðan Hvannagils er Þröng, þar sem skilur á milli Bæjardals og Útstúkudals. Hinn síðarnefndi gengur til norðvesturs frá Þröng, á milli Stigafjalla (1156 m) og Meingilstinds (1130 m). Fyrir enda Útstúkudals rís Afréttartindur (1212 m) ásamt Jökulgilstindum (1313 m) og jökulleifar þar umhverfis. Kröfugerð eigenda Hlíðar fyrir óbyggðanefnd, eins og hún er teiknuð á meðfylgjandi uppdrætti, gerir ráð fyrir að merki hennar nái frá Hvannadalsvarpi eftir fjallseggjum Stigafjalla í Jökulgilstinda og þaðan í Karlsá niður Útstúkudal. Innan þeirra merkja sem þannig er dregin eru norðausturhlíðar Stigafjalla. Þessu til stuðnings er vísað til landamerkjabréfs Stafafells og þess að jökull hafi hopað frá því landamerkjabréf Hlíðar var gert 1886.

Líklegt er að á 17. og 18. öld hafi smájökullinn við Jökulgilstinda og Afréttartind náð lengra en nú er. Þorsteinn Geirsson, einn af eigendum Bæjar, lýsti því við skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd að fyrir sextíu árum hafi dalurinn verið fullur af snjó. Í greinargerð Odds Sigurðssonar jöklafræðings, sem lögð hefur verið fram í máli þessu, sbr. einnig kafla 5.4., segir hins vegar að augljóst sé á jökulleifunum sunnan í Jökulgilstindum að þeir hafi ekki verið miklu stærri um 1890 þegar flestir jöklar náðu hámarki á sögulegum tíma enda sé ekki við því að búast af svo bröttum jöklum. Á loftmyndum, sem teknar voru af þessu svæði í júní 2002, í mælikvarðanum 1:50 000, sést að þar eru nú ekki samfelld jökulbreiða.

Óbyggðanefnd telur merkjalýsingu Hlíðar ekki bera með sér að eigendur jarðarinnar hafi litið svo á að merki hennar næðu norðar en að Hvannadalsvarpi. Þá er ólíklegt að við gerð landamerkjabréfsins hafi jökull náð umtalsvert miklu sunnar en nú er enda þótt hjarnskaflar kunni að hafa legið þar um kring. Með hliðsjón af framangreindu er eðlilegt að túlka orðalagið „inn í Útstúkudal“ að austanverðu þannig að merki jarðarinnar lokist við Þröng enda eru staðhættir þannig á þessum slóðum að norðausturhlíðar Stigafjalla eru ekki í eðlilegu framhaldi af landi Hlíðar. Landamerkjabréf Bæjar, þar sem einnig er notað orðalagið „inn í Útstúkudal“, ber hins vegar að skýra með hliðsjón af skýrri lýsingu merkja út úr Útstúkudal eftir há-fjallseggjunum, sbr. kafla 10.8. Krafa eigenda Hlíðar um að merki jarðarinnar nái í Jökulgilstinda verður því ekki talin eiga við rök að styðjast.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Hlíð. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum hennar sé þar rétt lýst.

Bréfið er áritað, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna.

Landamerkjabréf Stafafells og Bæjar eru einnig árituð og þinglesin. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Hlíðar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Hlíðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á þessu landsvæði, hálendi og dölum, er lýst að framan. Fjöllin eru gróðursnauð en Bæjardalurinn er hins vegar grösugur og sama máli gegnir um nokkra smádali, sbr. kafla 5.3. Hafradalsmýri er hins vegar nánast eina gróðurlendið í neðsta hluta Hafradals. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Hlíð hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka, sem tilgreind eru 1886, hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Aðrar jarðir áttu ítök í landi Bæjar, sbr. skógarítak Hvalness í Hvalnessheiði og rétt Bæjar til mánaðarbeitar, eftir samkomulagi. Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaka í fjalllendinu styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Samkvæmt málflutningi íslenska ríkisins byggist krafa um þjóðlendu í Lóni, þ. á m. fyrir landi Hlíðar, fyrst og fremst á túlkun heimilda um landnám og afréttarnot, auk staðhátta. Óbyggðanefnd telur hins vegar ljóst að kröfur íslenska ríkisins eru ekki í fullu samræmi við þau sjónarmið sem sögð eru liggja þeim til grundvallar. Þannig er t.d. auðsætt að kröfulína þvert yfir Bæjardal hlýtur að byggjast á öðrum atriðum án þess þó að slíkt frávik sé nægjanlega rökstutt.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðarinnar Hlíðar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Af hálfu eigenda Hlíðar hefur ekki verið sýnt fram á að landsvæði það utan landamerkja Hlíðar, sem af þeirra hálfu er gerð krafa um að talið verið til eignarlands jarðarinnar, þ.e. norðurhlíðar Stigafjalla, sé eignarland, hvorki fyrir nám, löggerninga né með öðrum hætti. Eins og notkun landsins hefur verið háttað hefur ekki heldur verið sýnt fram á að eignarhefð hafi verið unnin á því. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé þjóðlenda, sjá einnig kafla 9.6.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að landsvæði í norðausturhlíðum Stigafjalla, svo sem það er afmarkað hér á eftir, liggi utan landamerkja jarðarinnar Hlíðar og teljist til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

> Frá hæsta hnjúk Jökulgilstinda (punktur 51) eftir Útstúkudal að Þröng, þaðan yfir í Hvannadalsvarp yfir í Grákinnartind í Stigafjöllum og eftir fjallsbrúnum þeirra í áðurnefndan hæsta hnjúk Jökulgilstinda (punktur 51).

Það er jafnframt niðurstaða óbyggðanefndar að land jarðarinnar Hlíðar, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.8. Bær

Hér verður fjallað um landsvæði það, sem afmarkað er í landamerkjabréfi Bæjar, dags. 10. júní 1922 og þingl. mánuði síðar án tillits til síðari skiptingar lands innan þeirra merkja í Bæ 1, 2, 3 o.fl.

Að Bæ liggja jarðirnar Hlíð að vestan, Reyðará í Lóni, Flugustaðir og Starmýri í Suður-Múlasýslu að norðan, og hafið til suðausturs. Syðsti hluti þess landsvæðis, sem hér um ræðir, er undirlendi en mikill hluti þess er fjalllendi. Að vestanverðu teygir Bæjardalur sig upp af láglendinu og gengur 8-9 km til norðurs, sveigir síðan til vesturs við Stóru-Koltungu og er aðrir 4-5 km að lengd uns hann endar við Þröng. Er þá komið inn á svonefnda Afrétt. Dalurinn er í um 40 m hæð neðst en við Stóru-Koltungu er dalbotninn í um 80-100 m hæð. Afrétt er að jafnaði í 700-800 m hæð. Margir smærri dalir ganga inn í hálendið frá Bæjardal. Innan við Þröng er Útstúkudalur sem nær inn undir Jökulgilstinda (1313 m), umkringda jökulskellum. Land á þessu svæði rís almennt upp í 700-800 m hæð. Austur úr Jökulgilstindum ganga Afréttartindur (1212 m) og Meingilstindur (1130 m). Að austanverðu eru Reyðarárdalur og Mjóidalur en hinn síðarnefndi nær inn í Hvítamelsbotna. Fjalllendið milli annars vegar Bæjardals og hins vegar Reyðarárdals og Mjóadals er bratt og víða klettótt. Þar rís fremst Karlsfjall (300-400 m), norðan þess er Rílutungafjall (557 m) en nyrst er Svartagilsheiði sem hæst nær í um 800 m og liggur norður að Afrétt.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá Hafradalstindi og beina sjónhendingu í punkt mitt á milli Svartagilsheiðar og Hvítamelsbotna. Samkvæmt þessari kröfugerð er þjóðlenda á innanverðum Bæjardal og allri svokallaðri Afrétt. Á móti hafa eigendur mismunandi hluta jarðarinnar Bæjar lýst kröfum um beinan eignarrétt yfir sama landsvæði. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.9.

Af hálfu íslenska ríkisins, sbr. kafla 7, er m.a. vísað til landnáms, sem í megindráttum hafi einungis verið á undirlendi, afréttarnota, staðhátta, víðáttu, öræfalands, gróðurfars og hæðar yfir sjó. Samkvæmt gildandi rétti þurfi landeigandi að færa sönnur á eignarheimildir sínar og Hæstiréttur hafi gert ríkar kröfur til sönnunar á beinum eignarrétti að hálendi, fjöllum og öræfum. Samkvæmt landamerkjabréfi jarðarinnar sé henni eignað mikið land inn á reginöræfi. Hluti af þessu landi sé afréttarland. Kröfulínan þarna taki að meginþunga til mið af heimildum um nám og afréttarnot þó þyki rétt að Karlsfell sé utan þjóðlendu. Aldrei hafi reynt á eignarrétt yfir landi innan umræddra merkja og eldri merkjalýsing en landamerkjabréfið ekki fyrir hendi, gerð einhliða fyrir tæpum 80 árum, og merki óglögg.

Þinglýstir eigendur Bæjar, sbr. kafla 8.3., vísa m.a. til landnáms, nýtingar, kunnra og óumdeildra landamerkja samkvæmt landamerkjabréfi, dags. 10. júní 1922, athugasemdalausra þinglýsinga, lýsingar landamerkja í Jarðabók Ísleifs Einarssonar frá 1709, fyrirkomulags smölunar, heimildarskjala, svo sem afsala og kaupsamninga auk landskiptagjörðar frá 26. júlí 1990, skattgreiðslna og hefðar. Enginn munur sé á eignarréttarlegri stöðu lands innan jarðarinnar og íslenska ríkið beri sönnunarbyrðina fyrir því að það sé ekki eignarland.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar að Bæ er rakin í kafla 6.7. Þar kemur fram að Bæjar er getið í heimildum allt frá fyrri hluta 12. aldar en sagnir um búsetu þar má rekja aftur til 9. aldar. Af heimildum verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða, sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar. Jafnframt eru fremur líkur til þess að landsvæði það, sem hér er til umfjöllunar, sé innan upphaflegs landnáms í Austur-Skaftafellssýslu, sbr. kafla 10.2.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Bæjar er að finna í landamerkjabréfi jarðarinnar, dags. 10. júní 1922 og þingl. mánuði síðar. Merki til vesturs, gagnvart Hlíð, eru þar sögð liggja í Karlsá inn í Útstúkudal. Áin rennur frá jökli niður Útstúkudal og áfram suður eftir Bæjardalnum. Bréfið er áritað af hálfu Hlíðar. Landamerkjabréf Hlíðar, dags. 6. september 1886 og þingl. 17. maí 1892, er einnig áritað af hálfu Bæjar og merkjum er nánast eins lýst. Engar áreiðanlegar eldri heimildir eru um landamerki Hlíðar að þessu leyti, sbr. kafla 10.7.

Merkjum til norðurs, milli „Bæjar- og Álftafjarðarafrjetta“ eins og það er orðað í landamerkjabréfinu, er þannig lýst að þeim ráði „há fjallseggjar úr Útstúkudal austur og fram á Svartagilstind“. Bréfið er ekki áritað af hálfu fyrirsvarsmanna Starmýrar og Flugustaða í fyrrum Geithellnahreppi, Suður-Múlasýslu. Verður þá hugað að því hvernig merkjum er lýst í heimildum um þessar tvær jarðir. Landamerkjabréf Starmýrar er dags. 16. janúar 1883 og þingl. 12. júlí 1919. Bréfið er áritað um samþykki af hálfu Bæjar 29. apríl 1884. Landamerkjaskrá Flugustaða er dags. 30. apríl 1884 og þingl. 23. júní 1884. Bréfið er ekki áritað af hálfu Bæjar. Lýsingar í bréfum Starmýrar og Flugustaða miða við glögg landfræðileg skil með fjallseggjum milli Lóns og Álftafjarðar sem jafnframt eru hreppa- og sýslumörk. Í bréfi Starmýrar eru suðurmerki þannig m.a. miðuð við vatnaskil fyrir ofan Rjúpnadal og í framhaldi af því er dregin lína „inn eftir eggjum alt á Kálfadalsvarp“. Í bréfi Flugustaða er merkjum til suðurs svo lýst „... inn eggjar milli Starmírardals og Flugustaðadals inná varp fyrir innan „Jökulfell“...“.

Samkvæmt framangreindum lýsingum á Bær merki í Karlsá inn í Útstúkudal og út úr sama dal eftir há-fjallseggjum. Kröfugerð eigenda Bæjar fyrir óbyggðanefnd, eins og hún er teiknuð á meðfylgjandi uppdrætti, gerir ráð fyrir að merkin nái í Jökulgilstinda sem liggja upp af Útstúkudal. Því til stuðnings er vísað til landamerkjabréfs jarðarinnar enda hafi jökull hopað síðan þá.

Líklegt er að á 17. og 18. öld hafi smájökullinn við Jökulgilstinda og Afréttartind náð lengra en nú er. Þorsteinn Geirsson, einn af eigendum Bæjar, lýsti því við skýrslutökur fyrir óbyggðanefnd að fyrir sextíu árum hafi dalurinn verið fullur af snjó. Í greinargerð Odds Sigurðssonar jöklafræðings, sem lögð hefur verið fram í máli þessu, sbr. einnig kafla 5.4., segir hins vegar að augljóst sé á jökulleifunum sunnan í Jökulgilstindum að þeir hafi ekki verið miklu stærri um 1890 þegar flestir jöklar náðu hámarki á sögulegum tíma enda sé ekki við því að búast af svo bröttum jöklum. Merki Bæjar, í Útstúkudal og með há-fjallseggjum úr dalnum, hafa því að einhverju leyti verið hulin jökli á þeim tíma þegar landamerkjabréf jarðarinnar er gert. Á loftmyndum, sem teknar voru af þessu svæði í júní 2002, í mælikvarðanum 1:50 000, sést að þar eru nú ekki samfelld jökulbreiða hvernig sem því kann að hafa verið farið áður.

Merki Bæjar til austurs, gagnvart Reyðará, eru samkvæmt landamerkjabréfi Bæjar „úr Svartagilstindi sjónhending í upptök Reyðarár“. Bréfið er ekki áritað af hálfu Reyðarár. Þessum merkjum er eins lýst í landamerkjabréfi Reyðarár, dags. 7. janúar 1886 og þingl. 3. maí 1886, sem áritað er um samþykki vegna Bæjar.

Sunnan við Hlíð, á undirlendinu niðri við sjó og utan við kröfusvæði ríkisins, eiga Bær og Stafafell merki saman. Landamerkjabréf Bæjar er áritað af hálfu Stafafells og landamerkjabréf Stafafells, dags. 23. apríl 1914 og þingl. 10. júlí 1922, er áritað af hálfu Bæjar. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Í kjölfar þess að ný landamerkjalög taka gildi 1919 er gert landamerkjabréf fyrir jörðina Bæ. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að landamerkjum hennar sé þar rétt lýst. Bréfið er áritað af hálfu tveggja aðliggjandi jarða í Lóni og einnar jarðar í Geithellnahreppi. Bréf þriðju jarðarinnar í Lóni, Reyðarár, er áritað af hálfu Bæjar. Óbyggðanefnd telur jafnframt að líta verði til þess að gagnvart Múlasýslu eru glögg landfræðileg skil með fjallseggjum sem jafnframt eru hreppamörk. Engar áritanir eru fyrir hendi vegna Flugustaða í Geithellnahreppi en ljóst er að fyrirsvarsmenn beggja jarða miða við fjallseggjar. Skortur á áritun að því er varðar Flugustaði verður ekki talinn hafa efnislega þýðingu í þessu sambandi.

Framangreind landamerkjabréf Bréf er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna. Landamerkjabréf Hlíðar, Reyðarár, Flugustaða og Starmýrar, auk Stafafells, eru einnig þinglesin. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Jafnframt er ljóst að eigendur Bæjar hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja jarðarinnar Bæjar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Staðháttum á þessu landsvæði, hálendi og dölum, er lýst að framan. Fjöllin eru gróðursnauð en Bæjardalurinn er hins vegar grösugur og sama máli gegnir um nokkra smádali, sbr. kafla 5.3. Hafradalsmýri er hins vegar nánast eina gróðurlendið í neðsta hluta Hafradals. Talið er vafalaust að við upphaf landnáms hafi gróðurþekja í Lóni, sem og á Íslandi í heild, verið mun meiri að víðáttu og grósku en nú er, sbr. kafla 5.2.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Bær hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma þar til hún fór í eyði 1966. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1922 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur ekki verið þar undanskilið enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Undirlendi á þessu svæði er lítið og skortur á ræktanlegu landi. Fjalllendið liggur inn á milli og upp af grösugum dölum og verður ekki skilið frá landi jarðarinnar enda mikilvægur hluti hennar á þeim tíma þegar búskapur byggðist á beit. Aðrar jarðir áttu skógarítök í landi Bæjar, sbr. skógarítök Svínhóla í Svínhólatungum og Reyðarár í Koltungum, hið síðarnefnda mjög innarlega í Bæjardal. Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaka í fjalllendinu styrki beinan eignarrétt þar, sbr. umfjöllun um ítök í kafla 9.4.

Ekki verður annað séð en að þetta eignarhald hafi verið án ágreinings eða athugasemda. Engar heimildir eru um að land innan marka jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Jafnframt eru ekki efni til þess að land undir smájöklum og heilsársfönnum sem skilist hafa frá smájöklinum við Jökulgilstinda hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað það land sem utan jökulrandar er. Efst í landi Bæjar er svæði sem nefnist „Afrétt“ en er ekki sérgreint í landamerkjabréfi jarðarinnar. Við skýrslutökur í máli þessu kom fram hjá Þorsteini Geirssyni, fyrrverandi oddvita og eins af eigendum Bæjar, að á tímum fráfæra hafi lömb verið rekin inn á Afrétt. Aðstæður séu þar ákjósanlegar fyrir lambaafrétt þar sem staðhættir hindri að þau geti leitað til baka. Í leitum hafi verið farið inn í Þröng en ekki upp í Útstúkudal enda hafi kindum ekki verið fært þar inn fyrir auk þess sem að fyrir sextíu árum hafi Útstúkudalurinn verið undir jökli. Óbyggðanefnd telur líklegt að örnefnið Afrétt vísi til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi, sbr. kafla 9.2, fremur en að endurspegla mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðarinnar. Loks verður fyrirkomulag smölunar ekki talið hafa eignarréttarlega þýðingu.

Samkvæmt málflutningi íslenska ríkisins byggist krafa um þjóðlendu í Lóni, þ. á m. fyrir landi Bæjar, fyrst og fremst á túlkun heimilda um landnám og afréttarnot, auk staðhátta. Óbyggðanefnd telur hins vegar ljóst að kröfur íslenska ríkisins eru ekki í fullu samræmi við þau sjónarmið sem sögð eru liggja þeim til grundvallar. Þannig er t.d. auðsætt að kröfulína þvert yfir Bæjardal hlýtur að byggjast á öðrum atriðum án þess þó að slíkt frávik sé sérstaklega rökstutt.

Af hálfu íslenska ríkisins hefur ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja jarðarinnar Bæjar sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða, sbr. einnig umfjöllun í kafla 9.6., án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land jarðarinnar Bæjar, svo sem því er að framan lýst, að jökuljaðri eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

10.9. Vatnajökull og önnur landsvæði í Lóni

Kröfugerð eigenda jarðarinnar Stafafells tekur til alls þess hluta Vatnajökuls sem til meðferðar er í máli þessu. Um eignarréttarlega stöðu þess svæðis er því fjallað í kafla 10.6. og vísast þangað.

Kröfugerð íslenska ríkisins tekur til landsvæða sem fjallað er um í köflum 10.3.-10.8. hér að

framan. Málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðast þó ekki við kröfur aðila heldur ber nefndin sjálfstæða rannsóknarskyldu, sbr. 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Eftir er því að gera grein fyrir afstöðu óbyggðanefndar til eignarréttarlegrar stöðu annars lands sem til meðferðar er í máli þessu en kröfugerð íslenska ríkisins tekur ekki til.

Óbyggðanefnd telur ekkert benda til þess að utan kröfusvæðis íslenska ríkisins í Lóni sé að finna landsvæði sem þarfnist frekari rannsóknar, sbr. kafla 4.2. um rannsóknarskyldu óbyggðanefndar. Í því sambandi skal tekið fram að í köflum 10.3.-10.8. er fjallað um viðkomandi jarðir í heild sinni en ekki einungis þann hluta þeirra sem kröfugerð ríkisins tekur til. Þá þykja suðurmörk jarða í Lóni ekki vekja sérstakan vafa. Jafnframt eru engar vísbendingar um að í Lóni sé að finna svokallaða almenningsfjöru, sbr. einnig kafla 9.5. Þá verður ekki ráðið af heimildum að í Lóni séu samnotaafréttir eða afréttir einstakra jarða/stofnana, sbr. einkum kafla 6.8., utan það sem þegar hefur verið fjallað sérstaklega um hér að framan.

10.10. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu.

10.11. Um tæknileg atriði[1]

Óbyggðanefnd hefur komist að þeirri niðurstöðu, sbr. kafla 9.3., að þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi beri að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll. Í samræmi við framangreint fór óbyggðanefnd þess á leit við Odd Sigurðsson, jarðfræðing hjá Orkustofnun og ráðgjafa nefndarinnar á sviði jöklafræði, og þá Kolbein Árnason og Ingvar Matthíasson hjá Landmælingum Íslands að ákvarða stöðu jökuljaðarsins við umrætt tímamark. Við verkið voru notaðar þrjár myndir frá Landsat 7-gervitunglinu. Engar nothæfar myndir eru til af þessu svæði frá árinu 1998 og var því stuðst við tvær myndir frá árinu 1999 og eina frá árinu 2000. Þar sem jökullinn hreyfist mjög hægt á milli ára er hægt að ganga út frá því að hann hafi nánast verið eins árin 1998 og 1999. Í örfáum tilvikum kann annað að gilda og var þá einnig stuðst við önnur gögn, s.s. vettvangsathuganir og loftmyndir, við ákvörðun á stöðu jaðarsins.

11. ÚRSKURÐARORÐ[2]

Landsvæði það, sem afmarkað er hér á eftir, þ.e. Framfjöll ofan Hvannadalsvarps og Innfjöll austan Jökulsár, þ.m.t. Víðidalur og Kollumúli, svæði það á Vatnajökli sem til meðferðar er í máli þessu og svæði í norðausturhlíðum Stigafjalla, er þjóðlenda í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr. laga nr. 58/1998:

Frá hreppamörkum Nesja og Lóns við jaðar Austurtungnajökuls (punktur 44, sbr. einnig punkt 17 í kröfugerð vegna Hoffellslambatungna í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes) er dregin lína í hnjúk (1526 m háan), áfram í annan hnjúk (1505 m háan), þá í þann þriðja, nafnlausan

1 Sjá fylgiskjal nr. V (Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd).

2 Sjá til skýringar fylgiskjal nr. I (Kort).

hnjúk sunnan Grendils (punktur 45) og áfram í Grendil, þaðan yfir hnjúk (1438 m háan) og í Geldingafell (punktur 46), þar sem eru mörk sveitarfélagsins Hornafjarðar við Fljótsdalshrepp. Þeim mörkum er fylgt og einnig mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Djúpvavogshrepp, allt að hæsta hnjúk Jökulgilstinda (punktur 51). Þaðan til austurs yfir í enda Útstúkudals og eftir dalnum að Þröng, yfir í Hvannadalsvarp yfir í Grákinnartind í Stigafjöllum og eftir fjallsbrúnum þeirra þar til kemur að hæsta tindi Stigafjalla, í 1156 m hæð yfir sjávarmáli. Þaðan er haldið yfir í hæsta punkt á Hellisskógsheiði og í Jökulsá, þar sem hún kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar, sunnan Svínadalshnútu. Loks er Jökulsá fylgt allt til upptaka sinna í Vesturdal. Frá þeim stað þar sem Jökulsá kemur undan jökli í Vesturdal og til suðuráttar, meðfram jaðri Vatnajökuls, þar til kemur að hreppamörkum Nesja og Lóns við jaðar Austurtungnajökuls (punktur 44, sbr. einnig punkt 17 í kröfugerð vegna Hoffellslambatungna í máli nr. 4/2001 hjá óbyggðanefnd, Nes). Að því leyti sem fylgt er jökuljaðri er miðað við stöðu jökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., með þeim fyrirvara sem fram kemur í kafla 10.11. Sjá hnitaskrá í viðauka sem skoðast skal sem hluti af úrskurði þessum.

Hluti þess landsvæðis, sem að framan hefur verið lýst og úrskurðað þjóðlenda, þ.e. Framfjöll ofan Hvannadalsvarps og Innfjöll austan Jökulsár, allt að jaðri Vatnajökuls, svo sem það er nánar afmarkað hér á eftir, er í afréttareign eigenda jarðarinnar Stafafells, sbr. 2. mgr. 5. gr. og c-lið 7. gr. sömu laga:

Frá þeim stað þar sem Jökulsá kemur undan jökli í Vesturdal og með fram jaðri Vatnajökuls eins og hann var við gildistöku þjóðlendulaga 1. júlí 1998, þar til kemur að mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Fljótsdalshrepp. Þeim mörkum er fylgt og einnig mörkum sveitarfélagsins Hornafjarðar við Djúpvavogshrepp, allt að hæsta hnjúk Jökulgilstinda (punktur 51). Þaðan er haldið áfram eftir fjallseggjum Stigafjalla og í hæsta tind þeirra, yfir í hæsta punkt á Hellisskógsheiði og í Jökulsá, þar sem hún kemur úr þrengslum austan Kjarrdalsheiðar, sunnan Svínadalshnútu. Loks er Jökulsá fylgt allt til upptaka sinna í Vesturdal.

Allur kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið greiddur. Þóknun lögmanna ákvarðast svo: Ólafur Björnsson hrl. 1.500.000 kr., Sigurður Gizurarson hrl. 100.000 kr., Sigurður Þóroddsson hdl. 800.000 kr., er greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Gerður er fyrirvari um hnitasetningu annarra hluta þjóðlendulínu að liðnum málskotsfrestum eða að fenginni dómsniðurstöðu. Þá getur skipan þjóðlendu innan staðarmarka sveitarfélaga komið til endurskoðunar.

Kristján Torfason formaður

Karl Axelsson Allan V. Magnússon

VIÐAUKI

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
1	674966	457346	51	677258	457413	101	676725	458811	151	676914	459675
2	674966	457372	52	677311	457449	102	676695	458811	152	676950	459640
3	674996	457437	53	677323	457496	103	676648	458805	153	676985	459586
4	675037	457484	54	677281	457532	104	676601	458840	154	677021	459557
5	675049	457514	55	677240	457561	105	676571	458858	155	677068	459551
6	675020	457591	56	677199	457585	106	676518	458858	156	677092	459551
7	675031	457662	57	677216	457609	107	676458	458870	157	677116	459575
8	675091	457668	58	677216	457662	108	676417	458894	158	677151	459545
9	675120	457662	59	677204	457715	109	676346	458947	159	677104	459533
10	675150	457656	60	677222	457769	110	676334	458935	160	677110	459498
11	675203	457627	61	677234	457828	111	676281	458905	161	677139	459456
12	675239	457591	62	677193	457875	112	676245	458882	162	677163	459421
13	675286	457561	63	677133	457893	113	676192	458888	163	677210	459373
14	675339	457520	64	677086	457875	114	676139	458923	164	677264	459338
15	675393	457484	65	677045	457863	115	676068	458947	165	677281	459367
16	675452	457467	66	676991	457929	116	676056	458911	166	677305	459373
17	675511	457437	67	676938	457946	117	676014	458888	167	677358	459344
18	675588	457384	68	676867	457958	118	675979	458929	168	677400	459308
19	675624	457342	69	676790	458005	119	675979	458965	169	677447	459284
20	675653	457307	70	676731	458041	120	676008	459012	170	677512	459279
21	675724	457289	71	676660	458106	121	676032	459048	171	677554	459249
22	675789	457289	72	676601	458124	122	676068	459065	172	677589	459261
23	675872	457277	73	676529	458142	123	676139	459059	173	677625	459267
24	675926	457236	74	676458	458177	124	676192	459048	174	677678	459267
25	675961	457224	75	676387	458207	125	676239	459071	175	677720	459243
26	676014	457271	76	676310	458242	126	676293	459089	176	677761	459213
27	676062	457307	77	676293	458278	127	676322	459101	177	677814	459196
28	676121	457319	78	676263	458373	128	676370	459113	178	677862	459178
29	676168	457325	79	676227	458420	129	676417	459130	179	677921	459136
30	676210	457354	80	676156	458432	130	676441	459154	180	677980	459101
31	676257	457372	81	676103	458444	131	676464	459184	181	678004	459083
32	676299	457396	82	676056	458473	132	676524	459207	182	678033	459030
33	676322	457443	83	676018	458500	133	676518	459237	183	678069	458994
34	676346	457502	84	676002	458538	134	676494	459279	184	678104	459006
35	676405	457502	85	676002	458580	135	676500	459332	185	678093	459054
36	676452	457479	86	676044	458598	136	676535	459350	186	678081	459101
37	676506	457496	87	676074	458609	137	676565	459355	187	678075	459160
38	676553	457484	88	676133	458621	138	676601	459332	188	678069	459219
39	676630	457467	89	676174	458675	139	676648	459332	189	678051	459255
40	676707	457461	90	676210	458710	140	676701	459367	190	678027	459296
41	676760	457461	91	676257	458710	141	676725	459379	191	678016	459355
42	676808	457461	92	676299	458704	142	676749	459391	192	678045	459373
43	676837	457461	93	676370	458704	143	676772	459415	193	678010	459391
44	676873	457449	94	676447	458704	144	676826	459427	194	677945	459415
45	676908	457431	95	676494	458716	145	676855	459462	195	677915	459444
46	676974	457419	96	676529	458746	146	676897	459551	196	677874	459498
47	677021	457425	97	676601	458757	147	676885	459592	197	677850	459539
48	677056	457431	98	676642	458757	148	676861	459598	198	677862	459575
49	677139	457437	99	676683	458746	149	676867	459681	199	677897	459604
50	677204	457431	100	676731	458781	150	676879	459699	200	677956	459586

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
201	677998	459551	251	677945	459817	301	679253	460759	351	680893	460445
202	678057	459509	252	677968	459859	302	679318	460753	352	680852	460469
203	678140	459480	253	677998	459871	303	679383	460723	353	680810	460522
204	678241	459421	254	678016	459847	304	679437	460729	354	680763	460552
205	678324	459391	255	678051	459882	305	679520	460723	355	680710	460599
206	678401	459373	256	678027	459924	306	679579	460705	356	680639	460664
207	678477	459355	257	677980	459959	307	679662	460688	357	680597	460688
208	678537	459344	258	677962	460001	308	679703	460682	358	680550	460729
209	678602	459338	259	677945	460036	309	679750	460688	359	680497	460765
210	678637	459373	260	677930	460055	310	679804	460676	360	680425	460818
211	678697	459385	261	677903	460048	311	679857	460646	361	680378	460865
212	678756	459361	262	677879	460042	312	679916	460599	362	680325	460913
213	678845	459338	263	677856	460078	313	679964	460563	363	680283	460966
214	678892	459355	264	677826	460084	314	680017	460522	364	680242	461007
215	678850	459409	265	677802	460113	315	680082	460480	365	680177	461061
216	678833	459468	266	677802	460149	316	680135	460445	366	680112	461090
217	678779	459515	267	677802	460184	317	680183	460404	367	680035	461150
218	678714	459557	268	677802	460232	318	680230	460350	368	679964	461185
219	678661	459604	269	677785	460273	319	680295	460315	369	679893	461209
220	678614	459652	270	677820	460327	320	680354	460279	370	679804	461256
221	678566	459693	271	677820	460386	321	680390	460244	371	679727	461303
222	678566	459770	272	677838	460404	322	680443	460208	372	679650	461327
223	678531	459800	273	677874	460427	323	680479	460161	373	679567	461351
224	678513	459770	274	677909	460433	324	680514	460137	374	679472	461392
225	678472	459752	275	677945	460427	325	680544	460119	375	679413	461416
226	678436	459782	276	677980	460451	326	680556	460084	376	679348	461457
227	678389	459817	277	678022	460475	327	680568	460048	377	679271	461487
228	678329	459841	278	678051	460457	328	680585	460007	378	679182	461487
229	678264	459871	279	678093	460433	329	680645	459983	379	679135	461523
230	678211	459900	280	678104	460398	330	680662	460013	380	679058	461582
231	678164	459888	281	678152	460392	331	680704	460025	381	678987	461600
232	678158	459853	282	678187	460433	332	680745	460025	382	678927	461635
233	678176	459823	283	678229	460475	333	680781	460048	383	678874	461682
234	678205	459800	284	678324	460498	334	680840	460048	384	678850	461736
235	678205	459764	285	678359	460540	335	680899	460048	385	678850	461777
236	678217	459729	286	678424	460581	336	680941	460066	386	678892	461825
237	678193	459705	287	678507	460611	337	681012	460030	387	678922	461902
238	678140	459729	288	678549	460664	338	681035	460013	388	678987	461931
239	678104	459734	289	678584	460694	339	681047	460030	389	679004	461973
240	678093	459723	290	678673	460717	340	681065	460060	390	679046	462038
241	678081	459699	291	678720	460741	341	681083	460096	391	679064	462091
242	678081	459675	292	678791	460788	342	681100	460137	392	679022	462144
243	678081	459640	293	678809	460794	343	681095	460167	393	679004	462215
244	678087	459604	294	678833	460753	344	681059	460196	394	679022	462251
245	678075	459580	295	678886	460717	345	681024	460226	395	679022	462328
246	678063	459604	296	678939	460723	346	680994	460255	396	679022	462393
247	678057	459657	297	678987	460765	347	680970	460297	397	678987	462452
248	678033	459711	298	679034	460788	348	680947	460362	398	678951	462517
249	677992	459746	299	679117	460782	349	680947	460415	399	678916	462582
250	677962	459776	300	679182	460777	350	680923	460439	400	678868	462636

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
401	678809	462677	451	675772	463180	501	674481	463169	551	674291	463500
402	678756	462713	452	675712	463169	502	674416	463163	552	674327	463494
403	678702	462742	453	675665	463169	503	674386	463169	553	674327	463536
404	678637	462766	454	675641	463151	504	674362	463186	554	674351	463577
405	678590	462796	455	675624	463127	505	674309	463169	555	674380	463607
406	678507	462837	456	675576	463103	506	674333	463133	556	674398	463642
407	678460	462873	457	675529	463163	507	674351	463098	557	674427	463684
408	678389	462902	458	675511	463210	508	674392	463068	558	674457	463690
409	678300	462932	459	675464	463257	509	674422	463032	559	674493	463690
410	678217	462961	460	675410	463257	510	674439	462991	560	674504	463707
411	678152	462985	461	675381	463240	511	674469	462967	561	674540	463731
412	678069	463003	462	675327	463210	512	674475	462955	562	674546	463761
413	678004	463021	463	675286	463175	513	674504	462944	563	674552	463790
414	677933	463050	464	675239	463163	514	674522	462920	564	674540	463820
415	677868	463068	465	675174	463169	515	674534	462884	565	674558	463855
416	677785	463086	466	675126	463192	516	674546	462867	566	674581	463891
417	677690	463103	467	675093	463223	517	674552	462825	567	674617	463927
418	677619	463103	468	675090	463245	518	674552	462796	568	674664	463962
419	677506	463103	469	675091	463257	519	674528	462813	569	674700	463998
420	677400	463103	470	675091	463257	520	674475	462867	570	674718	464021
421	677258	463103	471	675079	463293	521	674457	462884	571	674753	464033
422	677151	463103	472	675079	463340	522	674433	462908	572	674801	464039
423	677027	463103	473	675073	463376	523	674398	462955	573	674842	464039
424	676920	463121	474	675073	463411	524	674368	462991	574	674883	464033
425	676843	463121	475	675061	463453	525	674339	463027	575	674931	464027
426	676802	463157	476	675008	463459	526	674309	463068	576	674984	464015
427	676749	463157	477	674978	463435	527	674279	463098	577	675031	464015
428	676689	463139	478	674937	463417	528	674244	463121	578	675091	464033
429	676660	463186	479	674883	463417	529	674214	463103	579	675126	464039
430	676624	463263	480	674848	463405	530	674232	463080	580	675168	464021
431	676571	463323	481	674842	463364	531	674250	463044	581	675179	464003
432	676500	463317	482	674842	463328	532	674232	463015	582	675197	464015
433	676393	463281	483	674812	463311	533	674208	463027	583	675262	464003
434	676340	463287	484	674759	463287	534	674197	463062	584	675268	463986
435	676328	463334	485	674729	463246	535	674185	463080	585	675286	463962
436	676322	463376	486	674694	463234	536	674161	463098	586	675322	463927
437	676245	463388	487	674641	463204	537	674149	463115	587	675345	463927
438	676210	463358	488	674617	463163	538	674137	463133	588	675381	463915
439	676210	463323	489	674617	463133	539	674137	463175	589	675393	463909
440	676186	463275	490	674635	463109	540	674197	463198	590	675440	463915
441	676156	463246	491	674652	463062	541	674208	463186	591	675470	463932
442	676103	463246	492	674635	463044	542	674214	463240	592	675499	463944
443	676079	463204	493	674623	463009	543	674208	463293	593	675535	463944
444	676038	463228	494	674617	462979	544	674220	463346	594	675535	463921
445	676026	463269	495	674564	462979	545	674226	463382	595	675541	463891
446	676002	463246	496	674534	463003	546	674214	463453	596	675564	463873
447	675961	463222	497	674510	463044	547	674232	463500	597	675588	463903
448	675902	463240	498	674510	463080	548	674244	463548	598	675624	463915
449	675872	463204	499	674516	463109	549	674262	463559	599	675641	463921
450	675795	463204	500	674522	463139	550	674279	463506	600	675671	463909

nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord	nr	X-coord	Y-coord
601	675683	463879	652	676713	464738	703	676589	455602	754	674883	457034
602	675689	463873	653	676760	464744	704	676541	455596	755	674860	457076
603	675701	463867	654	676796	464755	705	676494	455578	756	674824	457105
604	675724	463885	655	676837	464779	706	676452	455566	757	674783	457129
605	675772	463903	656	676873	464797	707	676405	455578	758	674747	457159
606	675807	463903	657	676920	464821	708	676358	455619	759	674700	457177
607	675843	463903	658	676974	464862	709	676352	455643	760	674682	457194
608	675872	463897	659	676991	464874	710	676346	455684	761	674641	457230
609	675890	463927	660	677027	464898	711	676322	455738	762	674605	457265
610	675896	463950	661	677062	464915	712	676304	455773	763	674558	457325
611	675937	463932	662	677098	464927	713	676239	455815	764	674522	457360
612	675979	463915	663	677133	464975	714	676168	455844	765	674481	457384
613	676014	463909	664	677151	465004	715	676109	455892	766	674439	457402
614	676050	463909	665	677151	465046	716	676056	455951	767	674410	457425
615	676079	463938	666	677151	465081	717	676008	455986	768	674345	457449
616	676103	463950	667	677122	465099	718	675979	456028	769	674303	457479
617	676127	463956	668	677104	465117	719	675931	456057	770	674274	457484
618	676156	463968	669	677092	465134	720	675884	456063	771	674256	457514
619	676174	464003	670	677431	454378	721	675837	456099	772	674279	457520
620	676162	464039	671	677429	454388	722	675783	456134	773	674315	457514
621	676156	464080	672	677465	454441	723	675760	456158	774	674345	457496
622	676127	464104	673	677447	454494	724	675760	456205	775	674362	457484
623	676079	464122	674	677429	454554	725	675760	456241	776	674398	457479
624	676050	464122	675	677424	454619	726	675766	456288	777	674439	457461
625	676032	464140	676	677429	454678	727	675754	456342	778	674487	457455
626	676020	464157	677	677418	454725	728	675718	456401	779	674522	457461
627	676026	464193	678	677400	454767	729	675659	456430	780	674558	457455
628	676026	464211	679	677412	454808	730	675594	456436	781	674576	457431
629	676020	464246	680	677424	454873	731	675552	456466	782	674599	457407
630	676020	464270	681	677382	454956	732	675529	456490	783	674635	457372
631	676032	464305	682	677358	454980	733	675505	456519	784	674664	457384
632	676032	464335	683	677323	454980	734	675470	456561	785	674688	457396
633	676032	464371	684	677299	454992	735	675446	456614	786	674712	457378
634	676032	464412	685	677246	455045	736	675404	456661	787	674718	457360
635	676032	464442	686	677193	455080	737	675357	456703	788	674724	457319
636	676050	464465	687	677127	455122	738	675304	456744	789	674741	457283
637	676068	464489	688	677092	455163	739	675262	456774	790	674759	457254
638	676133	464495	689	677098	455211	740	675221	456738	791	674783	457218
639	676156	464495	690	677098	455252	741	675203	456685	792	674824	457182
640	676204	464495	691	677074	455294	742	675174	456667	793	674860	457171
641	676245	464495	692	677015	455347	743	675144	456679	794	674913	457147
642	676299	464513	693	676979	455406	744	675097	456703	795	674954	457129
643	676346	464525	694	676961	455441	745	675049	456744	796	674984	457117
644	676399	464542	695	676938	455471	746	675043	456798	797	675020	457123
645	676429	464548	696	676914	455495	747	675020	456827	798	675002	457165
646	676476	464578	697	676867	455530	748	674996	456857	799	674984	457200
647	676518	464607	698	676826	455554	749	674954	456875	800	674978	457236
648	676553	464637	699	676790	455584	750	674925	456875	801	674978	457271
649	676595	464673	700	676737	455607	751	674907	456916	802	674966	457319
650	676630	464696	701	676689	455613	752	674889	456963	803	674966	457346
651	676660	464714	702	676642	455602	753	674889	457005			

FYLGISKJÖL

I. Kort

II. Almennar niðurstöður óbyggðanefndar
Birtar í úrskurði óbyggðanefndar í máli nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi, í skýrslu nefndarinnar fyrir árin 1998-2002.

III. Skjalaskrá

IV. Aðilaskrá

V. Tækniskýrsla unnin fyrir óbyggðanefnd
Sjá bls. 240.

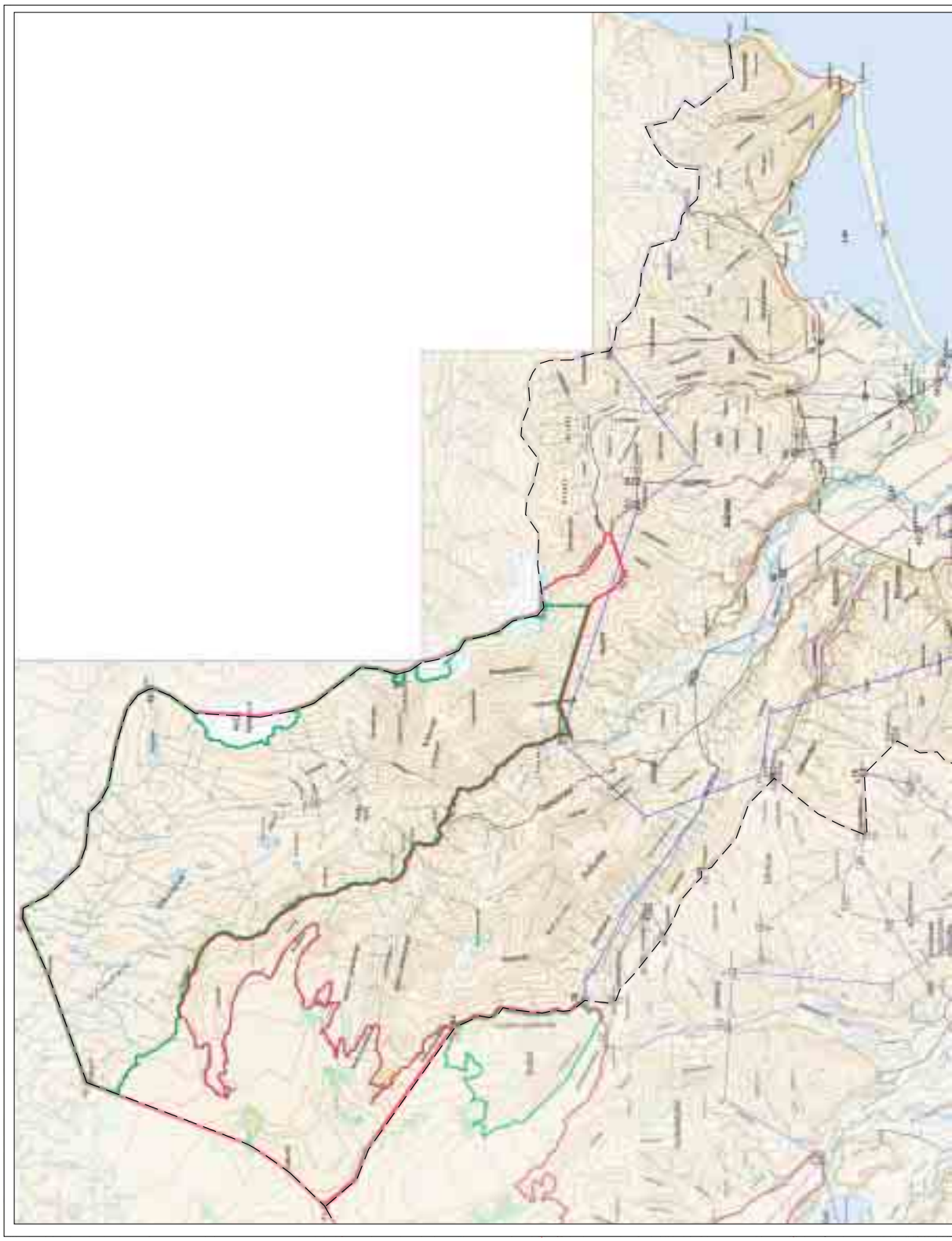

Óbyggðanefnd

ÞJÓÐLENDULÍNA

Mál nr. 5/2001, Lón í sveitarfélaginu Hornafirði.

Afmörkun á því landsvæði sem óbyggðanefnd hefur tekið til meðferðar.

Krafa fjármálaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (aðalkrafa).

Útlína jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (varakrafa).

Krafa Landsvirkjunar.

Viðmiðunarlína.

Landamerkjapunktur.

Mörk þjóðlendu, skv. úrskurði óbyggðanefndar

Mörk afréttareignar innan þjóðlendu skv. úrskurði óbyggðanefndar

Mismunur á jökulsvæði, eins og það er teiknað á kortgrunni, og úrskurðarlínu óbyggðanefndar, að því leyti sem hún fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

Fylgiskjal I Dags. 14.11.2003

0 5 km

Heimildir: Byggt á aðalskipulagskorti Hornafjarðar og gögnum frá Landmælingum Íslands.

Kortagerð: Sigurgeir Skúlason

Skjalaskrá

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

1 Kröfulýsing, dags. 12.12.2000.
1 (1) Bréf fjármálaráðherra v/meðfylgjandi kröfulýsingar, dags. 12.12.2000.
1 (2) (a-b) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Lóni (1:50 000).
1 (3) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Lóni (1:100 000).
1 (4) Skjalaskrá, dags. 12.12.2000.
1 (5) Tilvísanaskrá, dags. 12.12.2000.
1 (6) Greinargerð fjármálaráðuneytisins f.h. íslenska ríkisins, dags. 1.10.2001.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2 Yfirlit Þjóðskjalasafns yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 3.10.2003.

Landamerkjabréf:

2 (1) (a-b) Landamerkjaskrá jarðanna Hvamms, Volasels og Þorgeirsstaða í Lóni, dags. 27.4.1889, ásamt uppskrift.
2 (2) (a-b) Landamerkjaskrá jarðarinnar Hlíðar í Lóni, dags. 6.9.1886, ásamt uppskrift.
2 (3) (a-b) Landamerkjaskrá jarðarinnar Bæjar í Lóni, dags. 10.6.1922, ásamt uppskrift.
2 (4) (a-b) Landamerkjaskrá jarðarinnar Stafafells og hjáleigna í Lóni, dags. 23.4.1914, ásamt uppskrift.
2 (72) (a-b) Samningur um landskipti jarðanna Syðri-Fjarðar og Efri-Fjarðar í Lóni, dags. 19.9.1909, ásamt uppskrift.
2 (73) (a-b) Landamerkjaskrá Dilksness í Nesjum, dags. 8.5.1885, ásamt uppskrift.
2 (74) (a-b) Landamerkjaskrá fyrir Hoffellsjörðum í Nesjum (Hoffelli, Setbergi og Svínafelli), dags. 16.5.1884.
2 (75) (a-b) Landamerki Bjarnaness í Nesjum með hjáleigum, dags. 17.4.1921, ásamt uppskrift.
2 (76) Landamerki Árnaness í Nesjum, dags. 1.11.1921.
2 (77) Landamerki Hóla í Nesjum, dags. 8.5.1883.
2 (78) Landamerki Þinganess í Nesjum, dags. 1.6.1888.
2 (79) Landamerki Hafnarness í Nesjum, ódags. en þingl. 9.5.1885.
2 (80) Landamerki Horns í Nesjum, dags. 26.4.1898. Sjá einnig skjal nr. 8 (1).
2 (81) Landamerki Reyðarár í Lóni, dags. 7.1.1886.
2 (82) Landamerki Svínhóla í Lóni, dags. 12.6.1922.
2 (83) Landamerki Hvalness í Lóni, dags. 6.5.1922.
2 (84) Landamerki Krossalands í Lóni, dags. 3.5.1890.
2 (85) Landamerki Starmýrar í Álftafirði, dags. 16.1.1883.
2 (86) Landamerki Flugustaða í Álftafirði, dags. 30.4.1884.
2 (87) (a-b) Landamerki Hofs í Álftafirði, dags. 13.5.1885, ásamt uppskrift.
2 (88) Landamerki Múla í Geithellnahreppi, dags. 27.6.1885.

Afsals- og veðmálabækur:

2 (5) (a-b) Sættagerð milli ábúenda Hvamms og Þorgeirsstaða í Lóni annars vegar og ábúanda Volasels og eiganda hluta úr Volaseli hins vegar frá 1871. Afsals- og veðmálabók 1853-1879, skjal 303. Uppskrift (útdráttur) meðfylgjandi.
2 (6) Afsal stiftsyfirvalda til Sveins Bjarnasonar fyrir hálfum Þórisdal í Lóni (Stafafellshlutanum) frá 1888. Afsals- og veðmálabók 1880-1898, skjal 120.

2 (7) Afsal ráðherra Íslands til Ingibjargar Ólafsdóttir fyrir hálfum Þórisdal (Bjarnaneshlutanum) frá 1913. Afsals og veðmálabók 1910-1918, skjal nr. 282.
2 (8) Afsal ráðherra Íslands til Jóns Jónssonar fyrir Stafafelli í Lóni með hjáleigum 1913. Afsals- og veðmálabók 1910-1918, skjal nr. 181.
2 (90) Fjörður. Registur (nr. 10) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (91) Hvammur. Registur (nr. 7) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (92) Þorgeirsstaðir. Registur (nr. 9) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (93) Volasel. Registur (nr. 8) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (94) Þórisdalur. Registur (nr. 6) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (95) Stafafell, með hjáleigunum Brekku, Byggðarholti og Hraunkoti. Registur (ónr.) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.
2 (96) Bær. Registur (nr. 5) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð. Tvö blöð.
2 (97) Hlíð. Registur (nr. 4) í afsals- og veðmálabókum Skaftafellssýslu, elstu gerð.

Kirknaskjöl:

2 (9) (a-b) Lögfesta Stafafells, dags. 3.6.1714, í uppskrift frá 1912. Uppskrift fylgir.
2 (10) (a-b) Bréf Jóns Brynjólfssonar í Þórisdal til sýslumanns í Skaftafellssýslu, dags. 15.1.1876, um ágreining við ábúendur Dilkness um skógarítak og ágang fjár í land Þórisdals, Hvamms, Volasels og Þorgeirsstaða, ásamt uppskrift.

Vísitasíubækur biskupa:

2 (11) (a-b) Vísitasía Brynjólfs Sveinssonar í Stafafelli í Lóni, dags. 8.-9.9.1641, ásamt uppskrift.
2 (12) (a-b) Vísitasía Finns Jónssonar í Stafafelli í Lóni, dags. 29.8.1755, ásamt uppskrift.
2 (13) (a-b) Vísitasía Ólafs Gíslasonar í Stafafelli í Lóni, dags. 31.8.1748, ásamt uppskrift.
2 (14) (a-b) Vísitasía Jóns Vídalíns í Stafafelli, dags. 22.9.1706, ásamt uppskrift.
2 (15) Vísitasía Jóns Árnasonar í Stafafelli frá 1727.

Skjalasöfn presta og prófasta (kirkjustólar og skjalabækur kirkna):

2 (16) (a-b) Greinargerð um illa rækt á skjalagögnum og eignum Stafafellsbrauðs á tímum nokkurra 19. aldar presta í Stafafelli ásamt uppskrift, „Lítill viðbætir um landamerki Stafafells“ ásamt uppskrift og landamerki Víkur á Lónsheiði ásamt uppskrift.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja (skjöl varðandi kirkjujarðasölu í skjalasafni Stjórnarráðs Íslands):

2 (17) Skýrsla prests um Stafafell, hlunnindi og hjáleigur í tilefni af sölu Stafafells 1913, dags. 17.1.1912.
2 (18) Lýsing á prestssetrinu Stafafelli í Lóni sem bújörð og skýrsla um hlunnindi. Eftirrit af lýsingu frá 10.12.1898.
2 (19) Afgjaldsmat á prestssetrinu Stafafelli. Eftirrit mats frá 7.2.1899.
2 (20) Skýrsla um tekjur og útgjöld Stafafellsprestakalls eftir 5 ára meðaltali 1893-1898.
2 (21) Mat á Stafafelli m. hjáleigum og öðru, sem fylgja ber, frá 25.6.1912.
2 (22) Útnefning matsmanna fyrir Stafafell, dags. 22.6.1912.
2 (23) Mat á ½ Þórisdal dags. 25.6.1912, í tilefni af sölu á þeim hluta Þórisdals sem tilheyrði Bjarnaneskirkju, 1913.
2 (24) Útnefning matsmanna, í tilefni af sölu á þeim hluta Þórisdals sem tilheyrði Bjarnaneskirkju, 1913, dags. 22.6.1922.
2 (25) Skýrsla Bjarnanessprests um þann hluta Þórisdals sem tilheyrði prestakallinu, dags. 20.6.1912.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja (skjöl í skjalasafni landshöfðingja, sem varða kirkjujarðasölu):

2 (26) Tilkynning landshöfðingja til stiftsyfirvalda, dags. 19.4.1887, um að konungur hafi fallist á sölu Þórisdals í Lóni 1887.

2 (27) Tilkynning Íslandsráðherra til landshöfðingja, dags. 21.3.1887, um að konungur hafi fallist á sölu Þórisdals í Lóni 1887.

2 (28) Bréf landshöfðingja til ráðuneytis Íslandsmála, dags. 31.12.1886, með umsókn um kaup á ½ Þórisdal.

2 (29) Bréf prófasts í Austur-Skaftafellsprófastsdæmi til stiftsyfirvalda, dags. 25.10.1886, þar sem mælt er með sölu Þórisdals.

2 (30) Meðmæli prests í Stafafelli, dags. 26.9.1886, með sölu á Þórisdal, mat á ½ Þórisdal, dags. 24.9.1886, og álit sóknarnefndar Stafafellskirkju á matinu, dags. 25.9.1886.

2 (31) Umsókn Sveins Bjarnasonar um kaup á ½ Þórisdal, dags. 19.10.1886.

Önnur óprentuð frumgögn (skjöl varðandi kirkjujarðasölu í skjalasafni landbúnaðarráðuneytisins):

2 (70) Vík í Bæjarhreppi, dags. maí 1921.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (dóma- og þingabækur):

2 (32) (a-b) Skaft. V. 1. Dóma- og þingabók 1731-1743. Manntalsþing 1731 á Holtum, nr. 3. Séra Högni Sigurðsson kærir um skógarhögg og bruna í óleyfi fyrir „innan Hnappadalsá“, ásamt uppskrift.

2 (33) (a-b) Skaft. V. 1. Dóma- og þingabók 1731-1743. Héraðsþing á Holtum um timburskóga Stafafellskirkju „innan fyrir Hnappadalsá“, ásamt uppskrift.

2 (34) (a-b) Skaft. V. 2. Dóma- og þingabók 1743-1750. Umfjöllun um fjallendi jarðarinnar Hlíðar í Lóni, ásamt uppskrift.

2 (35) (a-b) Skaft. V. 2. Dóma- og þingabók 1743-1750. Umfjöllun um fjallendi jarðarinnar Hvamms í Lóni frá 1750, ásamt uppskrift.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda (sáttabækur úr Austur-Skaftafellssýslu):

2 (36) Sáttabók Nesja 1805-1875. Kæra Jóns Brynjólfssonar í Þórisdal um ferð Meyvants Jónssonar í Dilksnesi í Dalsskó og töku kolatunnu og hnífa frá 28.7.1877.

Fasteigna- og jarðamöt:

2 (37) Ljósrit úr gerðabók jarðamatsnefndar frá 1849.

2 (38) Ljósrit úr gerðabók yfirfasteignamatsnefndar frá 1849.

2 (39) Ljósrit úr gerðabók fasteignamatsnefndar frá 1916.

2 (71) Jarðamat í Austur-Skaftafellssýslu 1804-1805, Lón.

Kirknaskjöl (vísitasíubækur prófasta í Austur-Skaftafellsprófastsdæmi):

2 (40) (a-b) Úttekt Stafafells 1824, ásamt uppskrift um landsréttindi.

2 (41) (a-b) Úttekt Stafafells 1827, ásamt uppskrift um landsréttindi.

2 (42) (a-b) Úttekt Stafafells 1833, ásamt umsögn skjalavarðar.

2 (43) Úttekt Stafafells 1878.

2 (44) (a-b) Úttekt Stafafells 1881, ásamt umsögn skjalavarðar.

Kirknaskjöl (brauðamöt):

2 (45) Stafafell í Lóni, dags. 19.6.1839.
2 (46) (a-b) Stafafell í Lóni, dags. 10.6.1854, ásamt uppskrift.
2 (47) Stafafell í Lóni, dags. 10.7.1869.
2 (89) Stafafell í Lóni, tímabilið 1898-1899.

Skjöl sem snerta jarðir í Álftafirði, Suður- Múlasýslu:

2 (48) (a-b) Lögfesta Hofs í Álftafirði, dags. 22.4.1694, ásamt uppskrift.
2 (49) (a-b) Landamerkjaskrá Þvottár og hjáleigunnar Hnauka frá árinu 1883, ásamt uppskrift.
2 (50) (a-b) Úttekt Hofsprestakalls árið 1810, ásamt uppskrift.
2 (51) (a-b) Vísitasía Hofskirkju árið 1818, ásamt uppskrift.
2 (52) (a-b) Afrit af lögfestu Hofs frá 1694, líklega innfært í kirkjustól árið 1821, ásamt uppskrift.
2 (53) (a-b) Vísitasía Brynjólfs Sveinssonar að Þvottá árið 1641, ásamt uppskrift.
2 (54) (a-b) Vísitasía Þórðar Þorlákssonar að Þvottá, dags. 1.9.1677, ásamt umsögn skjalavarðar.
2 (55) (a-b) Vísitasía Ólafs Gíslasonar að Þvottá, dags. 28.8.1748, ásamt uppskrift.
2 (56) (a-b) Vísitasía Brynjólfs Sveinssonar að Hofi, dags. 8.9.1641, ásamt uppskrift.
2 (57) (a-b) Vísitasía Brynjólfs Sveinssonar að Hofi, frá 1669, ásamt uppskrift.
2 (58) (a-b) Vísitasía Brynjólfs Sveinssonar að Hofi frá 1672, ásamt uppskrift.
2 (59) (a-b) Vísitasía Þórðar Þorlákssonar að Hofi frá 1677, ásamt uppskrift.
2 (60) (a-b) Vísitasía Ólafs Gíslasonar að Hofi frá 1748, ásamt uppskrift.
2 (61) (a-b) Landamerkjalýsing Starmýrar frá 1746 í afriti frá árinu 1835, ásamt uppskrift.
2 (62) (a-b) Ljósrit úr jarðamati 1849 af mati á nokkrum jörðum í Geithellnahreppi ásamt uppskrift.
2 (63) (a-b) Ljósrit úr gerðabók fasteignamatsnefndar Suður-Múlasýslu frá 1918, ásamt útskýringum skjalavarðar.
2 (64) (a-b) Sátt um landamerki Múla og Hæruhollsness, dags. 3.12.1883, ásamt uppskrift.
2 (65) (a-b) Landamerkjalýsing Melrakkaness, dags. 7.6.1521, ásamt uppskrift.
2 (67) (a-b) Bréf varðandi sölu Hofs í Álftafirði, dags. 19.2.1914, ásamt umsögn skjalavarðar.

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa:

2 (66) (a-b) Bréf prófastsins í Stafafelli til biskups um markað og ómarkað fé sem finnst á Kollumúla, 17. maí 1794. Uppskrift fylgir.
2 (68) (a-b) Svarbréf biskups til prófastsins í Stafafelli, 18. júlí [1794]. Uppskrift fylgir.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja:

2 (69) (a-b) Bréf biskups til stiftamtmanns um rétt Stafafellskirkju til þess fjár sem fannst markað á Kollumúla, d. 26. janúar 1795. Uppskrift fylgir.

Bréfasöfn og bréfabækur biskupa:

3 Yfirlit Ögmundar Helgasonar, forstöðumanns handritadeildar Landsbókasafns, yfir heimildaleit í bréfabók Brynjólfs Sveinssonar biskups, dags. 25.4.2001.
3 (1) Kaupbréf fyrir hálfum Bæ í Lóni, dags. 1.7.1657.
3 (2) Kaupbréf fyrir 4 hundruðum í Bæ í Lóni, dags. 21.7.1657.
3 (3) Kaupbréf fyrir hálfum Bæ í Lóni, dags. 1.6.1657.
3 (4) Kaupbréf fyrir 6 hundruðum í Hlíð í Lóni, og 2 1/2 hundraði í Geithellum, dags. 6.6.1673.
3 (5) Sölubréf fyrir 6 hundruðum í Hlíð í Lóni, dags. 10.10.1674.
3 (6) Kaupbréf fyrir Hvalnesi í Lóni, dags. 1.5.1654.

4 Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð hafa verið af óbyggðanefnd vegna máls nr. 5/2001, Lón, dags. 10.9.2002.

Jarðabréf og máldagar úr Íslensku fornbréfasafni:

4 (1) Máldagi Stafafells í Lóni [1343] (2. b., s. 768-769).
4 (2) Máldagi Stafafells í Lóni, 1397 (4. b., s. 201).
4 (3) Jörðin Horn í Hornafirði seld með öllum gögnum og gæðum „að tilskildum skógi í Hvammsjörð“, 13. maí 1454 (5. b., s. 120-121).
4 (4) Sala á Þórólfsdal í Stafafellsþingum með tilgreindum landamerkjum, 19. des. 1467 (5. b., s. 510-511).
4 (5) Dómur um skógarhögg í landi Stafafells og landamerki milli Stafafells og Hlíðar, 28. júní 1483 (6. b., s. 493-495).
4 (6) Úrskurður lögmanns um eignarhald á jörðunum Horni og Papafirði, 5. ágúst 1480 (6. b., s. 289-290).
4 (7) Máldagi og afhending Stafafells í Lóni, 1495 (7. b., s. 286-288).
4 (8) Vitnisburður um landamerki Þórólfsdals í Lóni [1467] (8. b., s. 60-61).
4 (9) Skipti á ítökum Stafafells og Bæjar í Lóni, 8. sept. 1506 (9. b., s. 49-50).
4 (10) Ögmundur Pálsson biskup fær m.a. Fjörð í Lóni í skiptum fyrir jarðir sem hann seldi Teiti Þorleifssyni, 26. júlí 1525 (9. b., s. 272-274).
4 (11) Jörðin Bær í Lóni seld Ögmundi biskupi Pálssyni, 16. febr. 1527 (9. b., s. 401-402).
4 (12) Minnisgreinar Gissurar Einarssonar biskups m.a. um Efri- og Neðri-Fjörð, 1540 (10. b., s. 583-584).
4 (13) Skálholtsstóll eignast m.a. Firði tvo í jarðaskiptum við konung, 3. júlí 1556 (13. b., s. 138-139).
4 (14) Máldagi Stafafells í Lóni [1570] (15. b., s. 696-697).
4 (24) Tylftardómur klerka um raftviðarhögg í jörð staðarins í Stafafelli, 28. júní 1483 (6. b., s. 493-495).

Fasteigna- og jarðamöt:

4 (15) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Íslandi … Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847. S. 1-7, 15-17, 416, 435).
4 (16) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861 (s. 4-7).
4 (17) Fasteignabók 1922. Rv. 1921 (s. 201-207).
4 (18) Fasteignabók 1932. Rv. 1932 (s. 104-106).
4 (19) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944 (s. 59-60).
4 (20) Fasteignabók I, 1957. Rv. 1956-57 (s. 299-308).

Fjallskilareglugerðir:

4 (21) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu 1891, ásamt viðauka 1895 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1891. B.deild, s. 142-146. Stjórnartíðindi fyrir Ísland. B.-deild, s. 156).
4 (46) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1909 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1909. B-deild, s. 5-14).
4 (47) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1940 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1940. B-deild, s. 306-314).
4 (48) Fjallskilareglugerð fyrir Austur-Skaftafellssýslu, 1951 (Stjórnartíðindi fyrir Ísland 1951. B-deild, s. 64-72).

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns (Jarðabók Ísleifs Einarssonar):

4 (22) Jarðabók Ísleifs Einarssonar 1708-1709: Lónkálkur (Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. 13. b. Rv. 1990. S. 417-421).

Fornleifaskráning (yfirlit):

4 (23) Menningarminjar í Lóni, Austur-Skaftafellssýslu. Svæðisskráning (Höfn 1999). Inngangur ásamt bls. 1-25.

4 (80) Menningarminjar í Austur-Skaftafellssýslu. (Reykjavík 1996). Forsíða, efnisyfirlit, s. 78-81 (Skrá um menningarminjar á miðhálendi Íslands – Bæjarhreppur), 50-51 (Menningarminjar á miðhálendi Íslands – samantekt um Austur-Skaftafellssýslu), 197-204 (heimildaskrá). Skjal nr. 4 (81) fylgir með.

4 (81) Þjóðminjasvæði á Miðhálendinu, 1996. Kort af Austur-Skaftafellssýslu í 1:400 000. TIl skýringar á skjali nr. 4 (80).

Afsals- og veðmálabækur:

4 (25) Brekka. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 34.
4 (26) Byggðarholt. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 30.
4 (27) Bær I (Miðhús). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 14.
4 (28) Bær II (Neðribær). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 16.
4 (29) Bær III (Brekka). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 16.
4 (30) Bær IV (Úttún). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla.
4 (31) Bær V (Hraun). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 22.
4 (32) Bær VI (Stefánspartur). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 24.
4 (33) Bær VII (Reyðarárpartur). Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 26.
4 (34) Efri-Fjörður. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 46.
4 (35) Hlíð. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 12.
4 (36) Hraunkot. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 28.
4 (37) Krossaland. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 40.
4 (38) Syðri-Fjörður. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 48.
4 (39) Volasel. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 42.
4 (40) Þorgeirsstaðir. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 44.
4 (41) Þórisdalur. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 36.
4 (42) Samkomulag um landamerki jarðanna Stafafells ásamt Brekku og Þórisdals, dags. 9.10.1970. Veðmálabók Skaftafellssýslu XVII 8001-8500.
4 (53) Hvammur. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla. Bls. 38.
4 (54) Stafafell. Yfirlit í afsals- og veðmálabók I. Skaftafellssýsla.
4 (64) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Brekku, dags. 13.5.2003.
4 (65) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir 9,5 ha úr landi Brekku, dags. 13.5.2003.
4 (66) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bæ I (miðhús) og VI (Stefánspartur), dags. 13.5.2003.
4 (67) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bæ II (Neðribær), dags. 13.5.2003.
4 (68) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bæ III (Brekka), dags. 13.5.2003.
4 (69) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bæ IV (Hátún), dags. 13.5.2003.
4 (70) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Bæ VII, dags. 13.5.2003.
4 (71) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Efri Fjörð, dags. 13.5.2003.
4 (72) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hlíð, dags. 13.5.2003.
4 (73) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir spildu úr landi Hlíðar, dags. 13.5.2003.
4 (74) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Hvamm, dags. 13.5.2003.
4 (75) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Stafafell, dags. 13.5.2003.

4 (76) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Volasel, dags. 13.5.2003.
4 (77) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Syðri-Fjörð, dags. 13.5.2003.
4 (78) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Þórisdal, dags. 13.5.2003.
4 (79) Spjald úr afsals- og veðmálabók fyrir Þorgeirsstaði, dags. 13.5.2003.
4 (82) Viðbót við kaupsamning, um kaup á jörðinni Brekku í Lóni sem gerður var 7.3.1931, ódags. en þingl. 12.9.1983.
4 (83) Afsalsbréf fyrir jörðinni Brekku, Sigurður Jónsson afsalar til Sighvats Davíðssonar, dags. 23.9.1943.
4 (84) Kaupsamingur um sölu og kaup á jörðinni Hraunkoti í Lóni. Sigurður Jónsson selur Skafta Benediktsyni, kaupasamningi fylgir lýsing á landmerkjum jarðarinnar, dags. 30.6.1937.
4 (85) Kaupsamningur og afsal fyrir hluta af jörðinni Byggðarholts. Sigurður Jónsson afsalar 1/3 eignarhlut sínum til Friðriks B. Jónssonar, dags. 20.2.1957.
4 (86) Skiptayfirlýsing á dánarbúi Skafta Benediktssonar. Sigurlaug Árnadóttir verður 100% eigendi jarðarinnar Hraunkots í Bæjarhreppi, dags. 25.10.1996.
4 (87) Kaupsamningur og afsal fyrir jörðina Byggðarholt 2. Friðrik B. Jónsson selur og afsalar til Friðriks B. Friðrikssyni, dags. 1.11.1996.
4 (88) Kaupsamningur og afsal fyrir jörðina Hraunkot. Sigurlaug Árnadóttir selur og afsalar til Friðriks B. Friðrikssyni, dags. 31.12.1996.
4 (94) Gjafabréf eigenda Stafafells og Þórisdals í Bæjarhreppi fyrir Dímu við Jökulsá í Lóni. Gjöfina þiggur Náttúruverndarráð, dags. 3.7.1975.
4 (95) Afsal fyrir jörðina Byggðarholt I. Sigurður Jónsson afsalar til Sigurlaugar Árnadóttur, dags. 12.11.1963.

Önnur óprentuð frumgögn (gögn á héraðsskjalasafni):
4 (43) Skrá um heimildir sem varðveittar eru í Héraðsskjalasafni Austur-Skaftafellssýslu á Höfn í Hornafirði.
4 (59) Gerðabók fyrir Bæjarhrepp 1.10.1966. Bls. 141-144, 152-153, 156-158.
Gerðabók fyrir Bæjarhrepp 12.6.1990. Bls. 53-64, 75.

Önnur prentuð frumgögn (Manntal á Íslandi árið 1703):
4 (44) Manntal á Íslandi 1703, Reykjavík 1924-1947, Einholtskirkjusókn 429-430.

Alþingisbækur Íslands:
4 (45) Ágreiningur um landamerki milli Staðarfells í Lóni og Hlíðar. Alþb. Ísl. II, bls.158.

Landnáma:
4 (52) Landnámabók (Íslensk fornrit I), Reykjavík 1986, bls. 49 og 311-313.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja (Lovsamling for Island):
4 (49) Bjarnanes. Bréf stjórnvalda um að presturinn í Bjarnanesi fái helming jarðarinnar til afnota (18.8.1787). Lovsamling for Island. 5. bindi, 1784-1791, bls. 490-491.
4 (50) Bjarnanes. Bréf stjórnvalda um a) að hálfur Þórisdalur skuli heyra undir Bjarnanes (1.9.1832) og b) um afnot umboðsmanns af hálfri jörðinni Bjarnanesi (9.3.1833). Lovsamling for Island. 10. bindi, 1832-1836, bls. 169 og 280.
4 (51) Bjarnanes. Bréf stjórnvalda um sölu konungseigna, m.a. hálfrar jarðarinnar Bjarnaness (26.3.1842) og rétt konungs til hálfrar jarðarinnar (28.9.1843). Lovsamling for Island. 12. bindi, 1841-1843, bls. 299-307, og 643-647.

Örnefnaskráning:

4 (55) Örnefnaskrá Þórisdals. Örnefnastofnun, ódags.
4 (56) Örnefnaskrá Stafafells og Brekku. Örnefnastofnun, ódags.
4 (57) Örnefnaskrár fyrir Hlíð (tvær), dags. 3.9.1961 og ódags.
4 (58) Örnefnaskrá fyrir Bæ. Örnefnastofnun, ódags.

Önnur óprentuð frumgögn:

4 (63) Bréf oddvita sýslunefndar í Austur-Skaftafellssýslu til sýslunefndarmanna og oddvita um afréttarskrár í sýslunni, dags. 12.11.1985.
4 (60) Svar oddvita og hreppstjóra í Bæjarhreppi við fyrirspurn sýslunefndar um afrétti í hreppnum, dags. 6.12.1985.
4 (61) Bréf sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu til Tryggva Gunnarssonar, lögfr., um afréttaskrá fyrir sýsluna, dags. 6.2.1986.
4 (62) Fundargerð aukafundar sýslunefndar Austur-Skaftafellssýslu 7.12.1985. Umfjöllun um afréttarskrár (bls. 19).
4 (89) Auglýsing nr. 737/1999 um deiliskipulag frístundabyggðar í landi Stafafells og Brekku í Lóni, sveitarfélaginu Hornafirði, dags. 25.10.1999
4 (90) Yfirlýsing eigenda og ábúenda Brekku í Lóni um friðlýsingu Stafafellsfjalla, dags. 7.9.1976.
4 (91) a-b Bréf byggingafulltrúa Hornafjarðar til Skipulagsstofnunar um deiliskipulag í Stafafellsfjöllum, dags. 13.10.1999, ásamt uppdrættum af deiliskipulagstillögum, 2 blöð.
4 (92) Svarbréf skipulagsstofnunar til byggingarfulltrúa Hornafjarðar um deiliskipulag í Stafafellsfjöllum, dags. 20.10.1999.
4 (93) Umsögn jarðanefndar Austurskaftafellssýslu um skipulags sumarbústaðasvæðis í Stafafellsfjöllum Bæjarhreppi, dags. 22.2.1998.

Lagt fram af Sigurði A. Þóroddssyni hdl. vegna Bæjar:

5 Kröfulýsing, dags. 30.6.2001.
5 (1) Skjalaskrá, dags. 2.7.2001.
5 (2) Kort sem sýnir kröfulínu vegna Bæjar.
5 (3) Landskiptagerð, dags. 26.7.1990.
5 (4) Veðbókarvottorð fyrir, Bæ 1, Miðhús, dags. 26.4.2001.
5 (5) Veðbókarvottorð fyrir, Bæ 2, Neðribæ, dags. 26.4.2001.
5 (6) Veðbókarvottorð fyrir, Bæ 3, Brekku, dags. 12.6.2001.
5 (7) Veðbókarvottorð fyrir, Bæ 4, Hátún, dags. 26.4.2001.
5 (8) Veðbókarvottorð fyrir, Bæ 7, Reyðarárpart, dags. 26.4.2001.
5 (9) Fasteignarmatsvottorð fyrir, Bæ 1. Miðhús, dags. 27.4.2001.
5 (10) Fasteignarmatsvottorð fyrir, Bæ 2. Neðribær, dags. 27.4.2001.
5 (11) Fasteignarmatsvottorð fyrir, Bæ 3. Brekka, dags. 27.4.2001.
5 (12) Fasteignarmatsvottorð fyrir, Bæ 4. Hátún, dags. 27.4.2001.
5 (13) Fasteignarmatsvottorð fyrir, Bæ 7. Reyðarárpartur, dags. 27.4.2001.
5 (14) Afsal fyrir jörðinni Bæ 1, Miðhús, dags. 11.8.1992.
5 (15) Afsal fyrir jörðinni Bæ 2, Neðribær, dags. 16.12.1970.
5 (16) Leyfi fyrir Guðrúnu Ingólfsdóttir til setu í óskiptu búi, dags. 4.9.1966.
5 (17) Afsal fyrir jörðinni Bæ 3, til Þorsteins Geirssonar, dags. 22.6.1950.
5 (18) Afsal fyrir 50% af jörðinni Bæ 3, til Sigurjóns Arasonar, dags. í des. 1995.
5 (19) Eignaryfirlýsing fyrir jörðinni Bæ 4, til Sigurðar Sigurjónssonar, dags. 1.12.1978.
5 (20) Leyfi til setu í óskiptu búi fyrir Guðbjörgu Einarsdóttur, dags. 18.6.1981.

5 (21) Skiptayfirlýsing vegna Bæjar 4, dags. 23.2.2000.
5 (22) Afsal fyrir jörðinni Bæ 7, til Sigurðar Geirssonar og Aðalheiðar Geirsdóttur, dags. 22.6.1950.
5 (23) Umsögn hreppsnefndar bæjarhrepps um landskipti á jörðinni Bæ, dags. 12.7.1991.
5 (24) Umsögn jarðanefndar A-Skaftafellssýslu um landskipti á jörðinni Bæ, dags. 12.7.1991.
5 (25) Staðfesting landbúnaðarráðuneytisins á landskiptum jarðarinnar Bæjar, dags. 13.11.1991.
5 (26) „Greinargerð eigenda jarðanna Bæjar og Hlíðar í Lóni í máli nr. 5/2001 Lón, Austur-Skaftafellssýslu.“ Dags. 1.4.2002.
5 (27) Leiðrétt landamerkjalýsing sem fram kemur í kröfulýsingu og greinargerð landeigenda Bæjar fyrir óbyggðanefnd, ódags.

Lagt fram af Sigurði A. Þóroddssyni hdl. vegna Hlíðar:

6 Kröfulýsing, dags. 30.6.2001.
6 (1) Skjalaskrá, dags. í júní 2001.
6 (2) Kort sem sýnir kröfulínu vegna Hlíðar.
6 (3) Veðbókarvottorð fyrir Hlíð, dags. 26.4.2001.
6 (4) Afsal til Jóns Stefánssonar, dags. 9.10.1965.
6 (5) Kaupsamningur, kaupandi Kristín L. Jónsdóttir, dags. 8.12.2000.
6 (6) Fasteignamatsvottorð, dags. 27.4.2001.
6 (7) Afsal til Stefáns Jónssonar, dags. 20.11.1905.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Syðri-Fjarðar, Efri-Fjarðar, Þorgeirsstaða, Hvamms, Þórisdals, Brekku og Stafafells:

7 Bréf Ólafs Björnssonar til óbyggðanefndar varðandi kröfulýsingar fyrir Syðri-Fjörð, Efri-Fjörð, Þorgeirsstaði, Hvamm, Þórisdal, Brekku og Stafafell, dags. 28.6.2001.
7 (1) Hornpunktaskrá fyrir jarðir í Lóni
7 (2) (a-b) Kort sem sýnir kröfulínu fyrir Syðri-Fjörð, Efri-Fjörð, Þorgeirsstaði, Hvamm, Þórisdal, Brekku og Stafafell.
7 (3) „Greinargerð v/eigenda jarðanna Syðri-Fjarðar, Efri-Fjarðar, Þorgeirsstaða, Hvamms, Þórisdals, Brekku og Stafafells í Lóni (Bæjarhreppi hinum forna) í Lóni, sveitarfélaginu Hornafirði.“ Dags. 11.4.2002.
7 (4) „Greinargerð v/eigenda jarðanna Brekku og Stafafells í Lóni (Bæjarhreppi hinum forna) í Lóni, sveitarfélaginu Hornafirði.“ Dags. 14.4.2002.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Efri-Fjarðar:

8 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
8 (1) Eftirrit úr landamerkjabók Skaftafellssýslu. Landamerki Horns í Nesjum, dags. 26.4.1898. Sjá einnig skjal nr. 2(80).
8 (2) Þinglýsingarvottorð, dags. 27.6.2001.
8 (3) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Syðri-Fjarðar:

9 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
9 (1) Þinglýsingarvottorð, dags. 22.3.2001.
9 (2) Leyfi sýslumannsins á Höfn handa Ragnari Sigurðssyni til setu í óskiptu búi eftir Bertu Káradóttur, dags. 22.2.1999.
9 (3) Yfirlýsing Hreppstjórans í Bæjarhreppi um að Berta Káradóttir sé eigandi jarðarinnar Syðri-Fjarðar, dags. 19.11.1972.

9 (4) Afsal Elís Jónssonar til Þorleifs Halldórssonar á jörðinni Syðra-Firði, dags. ólæsileg.
9 (5) Erfðaskrá Þorleifs Halldórssonar, dags. 3.7.1956.
9 (6) Afsalsbréf Jóns Jónssonar Stafafelli á öllum eignarrétti yfir reka á fjörutanga er liggur fyrir Fjarðarlandi, dags. 29.8.1916.
9 (7) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Þorgeirsstaða:
10 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
10 (1) Þinglýsingavottorð,dags. 8.3.2001.
10 (2) Gjafayfirlýsing Sigurðar Einarssonar, dags. 12.4.1932.
10 (3) Tilgreiningu vantar.
10 (4) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Hvamms:
11 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
11 (1) Þinglýsingavottorð, dags. 22.3.2001.
11 (2) Afsal Svövu K. Guðmundsdóttur til Steindórs Guðmundssonar á ½ jarðarinnar Hvamms, dags. 25.4.1964.
11 (3) Vottorð hreppstjórans í Bæjarhreppi um að Steindór Guðmundsson sé eigandi að ½ jarðarinnar Hvamms, dags. 30.4.1964.
11 (4) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Þórisdals:
12 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
12 (1) Þinglýsingavottorð, dags. 7.3.2001.
12 (2) Leyfi lögreglustjórans á Höfn handa Ólöfu Sverrisdóttur til setu í óskiptu búi eftir Þórhall Dan Kristjánsson, dags. 2.10.1975.
12 (3) Yfirlýsing Svövu Kristbjargar Guðmundsdóttur, þinglýsts eiganda að 50% eignarhluta í jörðinni Þórisdal, um að réttir eigendur þess eignarhluta séu Sigrún Eiríksdóttir o.fl., dags. 4.2.1988.
12 (4) Yfirlýsing Þórhalls Dan Kristjánssonar og Sigrúnar Eiríksdóttur um að skiptum á dánarbúi Jóns Eiríkssonar sé lokið, dags. 10.7.1969.
12 (5) Yfirlýsing skiptaráðandans í Skaftafellssýslu um að skiptum á dánarbúi Kristínar Jónsdóttur sé lokið, dags. 25.8.1969.
12 (6) Dánargjafagerningur Kristínar Jónsdóttur, dags. 8.7.1954.
12 (7) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

Lagt fram af Ólafi Björnssyni hrl. vegna Stafafellstorfu:
13 Kröfulýsing, dags. 28.6.2001.
13 (1) Þinglýsingavottorð fyrir Stafafell, dags. 7.3.2001.
13 (2) Þinglýsingavottorð fyrir Brekku, dags. 7.3.2001.
13 (3) Gjafabréf vegna 1/3 hluta jarðarinnar Stafafells, dags. 19.9.1958.
13 (4) Skiptayfirlýsing Ragnhildar Guðmundsdóttur vegna eignarhluta hennar í jörðinni Stafafelli, dags. 19.11.1979.
13 (5) Samningur um kaup og sölu á eignarhluta Ásgeirs Sigurðssonar, í jörðinni Stafafelli, dags. 15.4.1984.
13 (6) Samningur um kaup og sölu á hluta í jörðinni Stafafelli, dags. 20.4.1985.
13 (7) Kaupsamningur um jörðina Brekku, milli Nönnu U. Bjarnadóttur annars vegar og Bjarna Bjarnasonar og Olgu Friðriksdóttur hins vegar, dags. 14.6.1987.

13 (8) Yfirlýsing hreppsnefndar Bæjarhrepps um að hún sé kaupsamningi, milli Nönnu U. Bjarnadóttur annars vegar og Bjarna Bjarnasonar og Olgu Friðjónsdóttur hins vegar, samþykk, dags. 10.7.1987.

13 (9) Yfirlýsing jarðanefndar Austur-Skaftafellssýslu um að hún sé kaupsamningi, milli Nönnu U. Bjarnadóttur annars vegar og Bjarna Bjarnasonar og Olgu Friðjónsdóttur hins vegar, samþykk, dags. 16.6.1987.

13 (10) Afsal Nönnu U. Bjarnadóttur á jörðinni Brekku til Bjarna Bjarnasonar og Olgu Friðjónsdóttur, dags. 15.11.1989.

13 (11) Leyfi skiptaráðandans í Austur-Skaftafellssýslu handa Nönnu U. Bjarnadóttur til setu í óskiptu búi eftir Sighvat Davíðsson, dags. 31.12.1981.

13 (12) Viðbót við kaupsamning um jörðina Brekku frá 7.3.1931, ódags.

13 (13) Ljósrit gerðardóms um landamerki milli Þórisdals og Stafafells frá 9.10.1970.

13 (14) Yfirlýsing eigenda og ábúenda Brekku vegna stofnunar friðlands í Lónsöræfum, undirritun ólæsileg, dags. 7.9.1976.

13 (15) Yfirlýsing eigenda hluta jarðarinnar Stafafells vegna stofnunar friðlands í Lónsöræfum, undirrituð af Guðrúnu Guðjónsdóttur, dags. 8.7.1976.

13 (16) Yfirlýsing eiganda hluta jarðarinnar Stafafells vegna stofnunar friðlands í Lónsöræfum, undirrituð af Ásgeiri Sigurðssyni, dags. 14.7.1976.

13 (17) Yfirlýsing eigenda og ábúenda Stafafells vegna stofnunar friðlands í Lónsöræfum, undirrituð af þeim Ólafi Bergsveinssyni, Nönnu Sigurðardóttur og Ragnhildi Guðmundsdóttur, dags. 7.9.1976.

13 (18) Kort af hinu friðlýsta landi á Lónsöræfum, dags. 26.6.2001.

13 (19) Auglýsing um friðlýsingu á Lónsöræfum (Stafafellsfjöllum) Austur-Skaftafellssýslu frá 11.1.1977. Stj.tíð. B, nr. 31/1977.

13 (20) Matsvottorð frá Fasteignamati ríkisins, dags. 27.6.2001.

13 (21) Bréf Ólafs Björnssonar hrl. til óbyggðanefndar, dags. 6.7.2001.

13 (22) Ljósrit af greinargerð með tillögu um friðlýsingu Lónsöræfa, dags. 3.8.1974.

13 (23) Umsögn Páls Þórhallssonar hdl. um rétt eigenda Stafafells til að takmarka markaðssetningu annarra á Lónsöræfum, dags. 13.3.1996.

13 (24) Kort af skipulagi Stafafells (1:200 000), dags. í mars 1996.

13 (25) Bréf Páls Þórhallssonar hdl. til Náttúruverndarráðs varðandi rétt landeigenda Stafafells og Brekku til Lónsöræfa, dags. 22.3.1996.

13 (26) Svar Náttúruverndarráðs til Páls Þórhallssonar hdl. f.h. eigenda Stafafells um þýðingu friðlýsingar á Stafafellsfjöllum, dags. 21.5.1996.

13 (27) Ljósrit úr viðskiptabók Jóns prófasts Jónssonar á Stafafelli, viðskipti á árunum 1917-1918.

13 (28) Bréf Gunnars F. Guðmundssonar sagnfræðings, starfsmanns óbyggðanefndar til Ólafs Björnssonar hrl., dags. 27.6.2001.

13 (29) Ljósrit blaðagreinar úr Austra frá 27.8. 1884 þar sem greint er frá búskap í Víðidal.

13 (30) Fundargerð fundar um afréttarmál og upprekstur Nesjabænda í Lónsfjöll. Haldinn að Hvammi í Lóni 8.6.1984.

13 (31) Bréf Þorsteins Sigjónssonar til ábúenda Stafafells og Brekku um göngur í Stafafellsfjöllum, dags. 10.5.1985.

13 (32) Samningur um kaup Sighvats Davíðssonar á jörðinni Brekku af Sigurði Jónssyni, dags. 24.5.1933.

Lagt fram af Sigurði Gizurarsyni hrl. vegna Bjarnaness I-II í Nesjum:

14	Kröfulýsing, dags. 15.6.2001.
14 (1)	„Greinargerð ábúenda og umráðamanna jarðarinnar Bjarnaness II í máli 5/2001: Lón í Austur-Skaftafellssýslu: Íslenzka ríkið gegn ábúendum og umráðamönnum nefndrar jarðar.“ Dags. 15.4.2002.
14 (2)	Útskýring á kröfugerð og málsgrundvelli. Tölvupóstur til óbyggðanefndar, dags. 4.9.2002.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

15	„Náttúrufar í Lóni.“ Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings til óbyggðanefndar, dags. 31.8.2002.
15 (1)	„Strandlínur í Austur-Skaftafellssýslu.“ Greinargerð eftir Ingva Þorsteinsson náttúrufræðing, dags. 7.6.2002.
15 (2)	„Suðurströnd Íslands. Breytingar á legu strandar samkvæmt kortum og loftmyndum.“ Skúli Víkingsson vann fyrir Vegagerð ríkisins. Nóv.1991.
16	Greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings um útbreiðslu jökla á Íslandi á sögulegum tíma, dags. í júlí 2001.
16 (1)	Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands, eftir Odd Sigurðsson jarðfræðing, dags. 7.6.2002.
16 (2)	„Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Oddur Sigurðsson jarðfræðingur. Ódags. Óbirt handrit.
16 (3)	„Glaciers in Iceland.“ Helgi Björnsson jarðeðlisfræðingur. Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands. 29. árg.1979.
16 (4)	„Ofgnótt jökla“. Sigurður Þórarinsson. Saga Íslands I, 1974, bls.43-48.
16 (5)	„Jöklar og jöklabreytingar upp af Lóni í Austur-Skaftafellssýslu.“ Greinargerð Odds Sigurðssonar jarðfræðings til óbyggðanefndar, dags. 3.10.2003.
16 (6)	Bréf Odds Sigurðssonar til óbyggðanefndar varðandi skilgreiningu á hugtakinu jökull og stöðu jökla við landnám, 1900 og nú, dags. 13.1.2003.
16 (7)	Landsatmynd í 1:100 000 sem sýnir breytingar á útlínum Vatnajökuls í Lóni frá 1903-1992.
16 (8)	Glæra sem sýnir ísaskil og vatnaskil á jökulyfirborði. Helgi Björnsson og Finnur Pálsson, Raunvísindastofnun Háskólans.
17	„Land- og strandbreytingar og aðrar náttúrufarsbreytingar í Austur-Skaftafellssýslu í samhengi við veðurfarsbreytingar og áhrif þeirra á Vatnajökul á sögulegum tíma.“ Dr. Páll Imsland jarðfræðingur, dags. í júlí-ágúst 2001.
18 (1)	Fundargerð 1. fyrirtöku, dags. 7.8.2001.
18 (2)	Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 9.10.2001.
18 (3)	Fundargerð 3. fyrirtöku, dags. 15.4.2002.
18 (4)	Fundargerð 4. fyrirtöku, dags. 27.5.2002.
18 (5)	Fundargerð 5. fyrirtöku, dags. 16.8.2002.
18 (6)	Fundargerð aðalmeðferðar, dagana 8.-11.9.2002.
18 (7)	Fundargerð endurupptöku, dags. 14.11.2003.
19	Tvö bréf hreindýraráðs til óbyggðanefndar, dags. 5.9.2002 og 9.9.2002, varðandi úthlutun arðs af hreindýraveiðum.
20	Yfirlitskort – Lýstar kröfur í Lóni. Tvö kort í mælikvarða 1:50 000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila, þ.e. skjöl nr. 1 (2), 1 (3), 5 (2), 6 (2) og 7 (2).

IV. Aðilaskrá

Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins	Þjóðlendur
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins	Volasel
Ragnar Sigurðsson	Syðri-Fjörður
Vilhjálmur Geir Þórhallsson	Efri-Fjörður
Steindór Guðmundsson	Hvammur
Karl G. Guðmundsson	Þorgeirsstaðir
Ólöf Sverrisdóttir	Þórisdalur
Sigrún Eiríksdóttir	
Nanna Sigurðardóttir	Stafafell
Bjarni Bjarnason	Brekka
Olga Friðjónsdóttir	
Jón Stefánsson	Hlíð
Kristín Laufey Jónsdóttir	
Kjartan Ásmundsson	Bær 1 (Miðhús)
Guðrún Ingólfsdóttir	Bær 2 (Neðribær)
Þorsteinn Geirsson	Bær 3 (Brekka)
Sigurjón Arason	
Guðrún Ósk Sigurðardóttir	Bær 4 (Hátún)
Rakel Sigurðardóttir	
Aðalheiður Geirsdóttir	Bær 7 (Reyðarárpartur)
Sigurður Geirsson	
Þorsteinn Sigjónsson	Bjarnanes I og II í Nesjum
Vilborg Jónsdóttir	(ábúðar- og umráðaréttur)

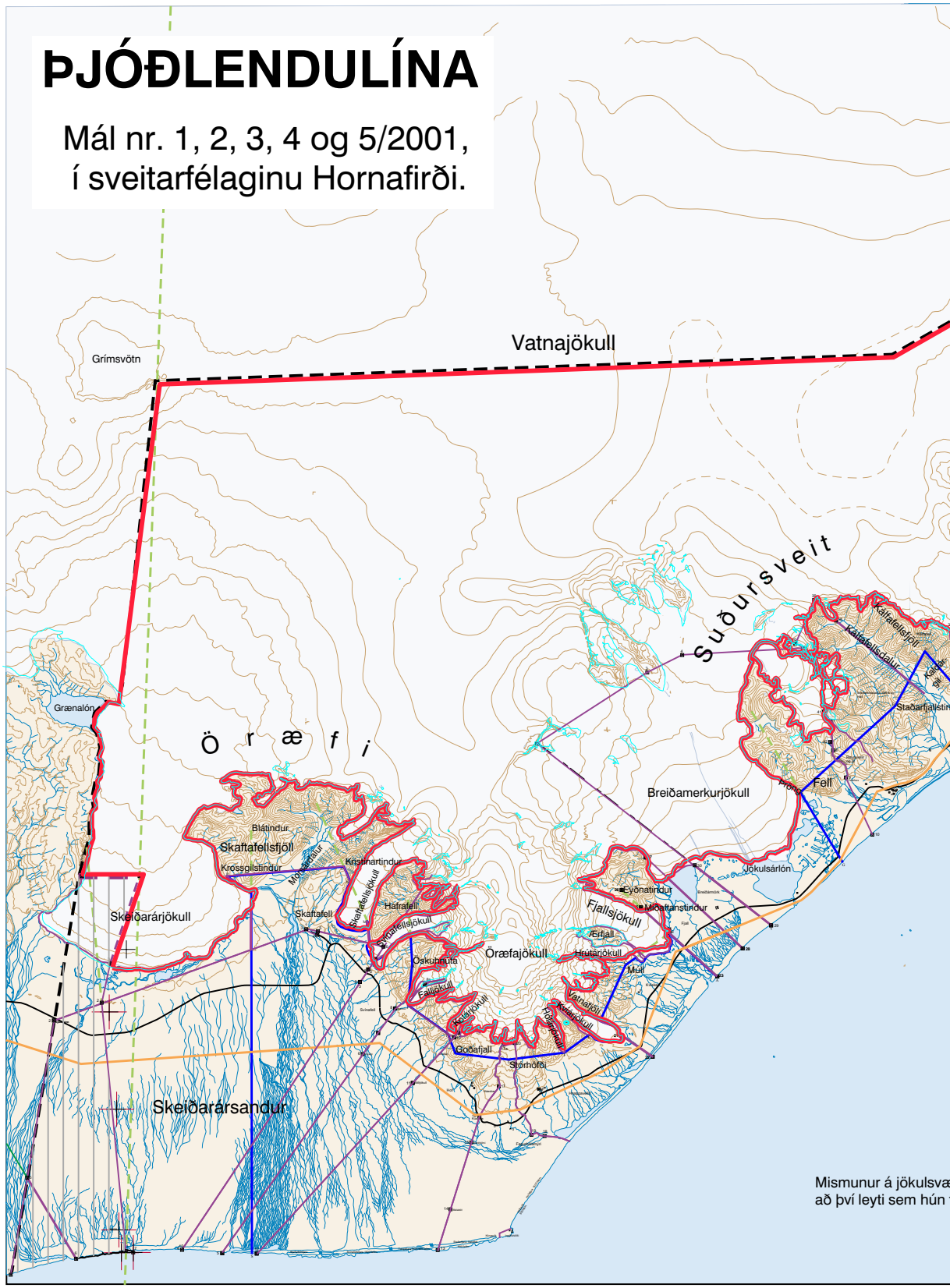
ÞJÓÐLENDULÍNA
Mál nr. 1, 2, 3, 4 og 5/2001,
í sveitarfélaginu Hornafirði.
Vatnajökull
Grímsvötn
Grænalón
Ö r æ f i
Suðursveit
Skeiðarárjökull
Skeiðarársandur
Skaftafellsfjöll
Blátindur
Krossgilstindur
Kristinartindur
Skaftafell
Hafrafell
Öræfajökull
Öskuhnúta
Fallsjökull
Kotárjökull
Goðafjall
Stórhöfði
Breiðamerkurjökull
Fell
Jökulsárlón
Eyðnatindur
Miðaftanstindur
Fjallsjökull
Ærfjall
Hrútárjökull
Múli
Vatnafjöll
Kálfafellsdalur
Kálfafellsfjöll
Mismunur á jökulsvæ
að því leyti sem hún

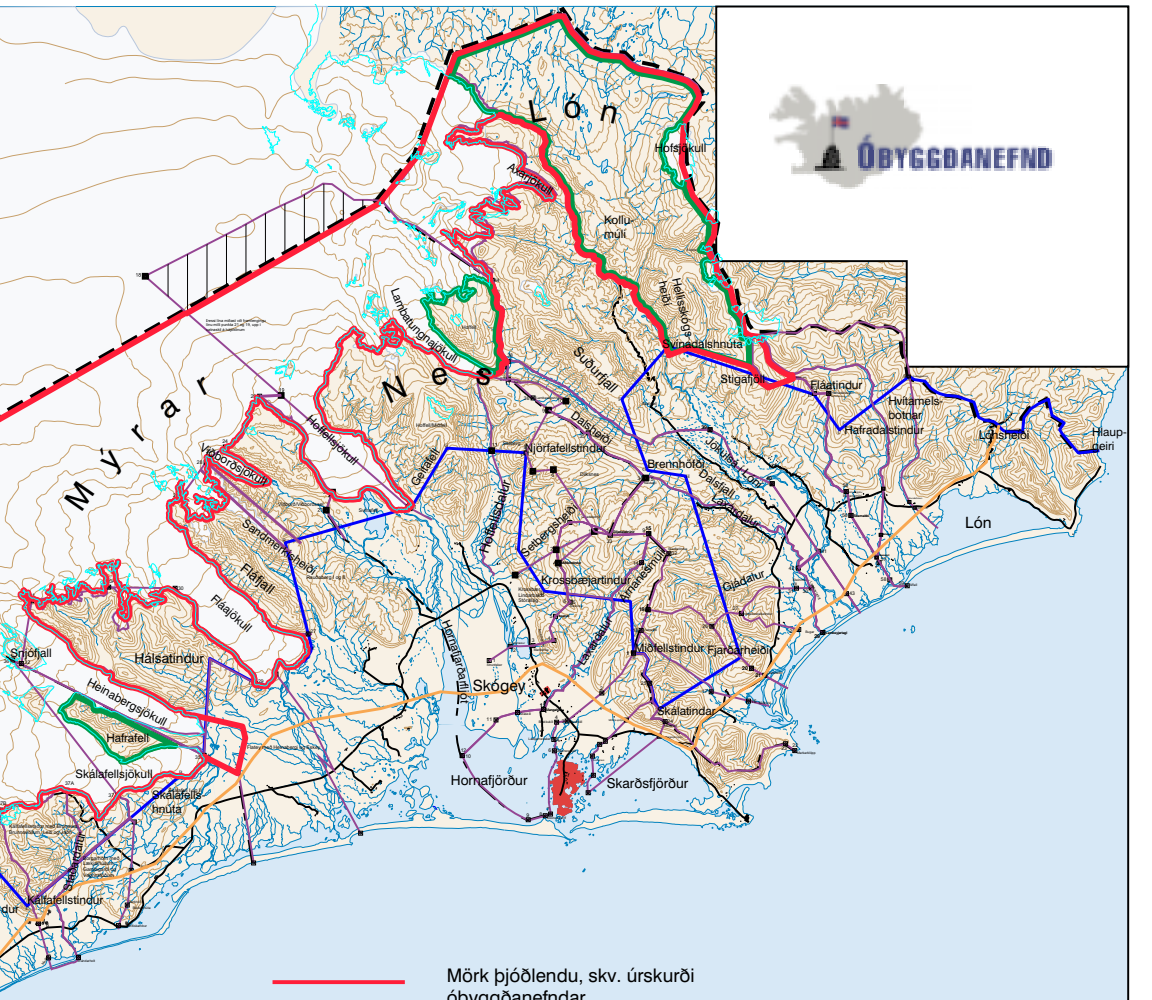

Mörk þjóðlendu, skv. úrskurði óbyggðanefndar

Mörk afréttareignar innan þjóðlendu skv. úrskurði óbyggðanefndar

Krafa fjármálaráðherra f.h. ríkisins um þjóðlendumörk.

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (aðalkrafa).

Krafa Landsvirkjunar.

Kröfur ýmissa aðila um eignarréttindi (varakrafa).

Krafa um svæði sem er ekki til meðferðar

Svæði sem upphaflega var tekið til meðferðar en hefur síðar verið skilið frá því (í máli nr. 1/2001) og afstaða verður tekin til síðar.

Viðmiðunarlína.

Landamerkjapunktur.

Afmörkun á því landsvæði sem óbyggðanefnd hefur tekið til meðferðar.

Útlína jökuls skv. uppréttum Landsat-7 gervitunglamyndum

eði, eins og það er teiknað á kortgrunni, og úrskurðarlínu óbyggðanefndar, fylgir jökuljaðri, skýrist af mismunandi aldri og nákvæmni gagna.

Dags. 14.11.2003

Heimildir: Byggt á aðalskipulagskorti Hornafjarðar og gögnum frá Landmælingum Íslands.

Kortagerð: Sigurgeir Skúlason

0 10 km